

LEMUNDA. (Krigsfolk: Se särskilda artiklar).

Fornfynd: Skafthålsyxa, yxa och hålmejsel,
historiska museets nr 9170).

År 1383 nämnes Laurins och år 1399 Lafrinz i Laemundha, och år 1486 är Ragal i Laemwmdha fastevittne. Åren 1543-44 var Johan Larsson åbo på kronohemmanet Lemunda, som gav langille png 2 mrk danska, 4 sk. dagsverkspng, 1 spann skatteråg, 7 marker skattesmör, 1 lamb, 2 lisp. näver samt avgift för 4 årliga-, 4 fogde- och 4 kungshästar i jordeb.ränta. Samtidigt lämnade Gunnar Torcilsson 1 skill. i engepng för en kronoäng. Även 1546-48 nämnes Jon Larsson som åbo och synes nu varit länsman. År 1550 var hans änka åbo på Lemunda och på en kronoutjord därstädes var fortfarande Torcilsson åbo. År 1553 var Elff länsman åbo både på Lemunda hemman och på kronoutjorden. Från år 1560 funnos i regel två åbor på Lemunda. Det året beskrives Lemunda sålunda: Åbon Mårten szåår 14 spenn, engh till 40 somerlass, wedebråndt, godt gåålefång, fallskoog, passeligit fiske wattn i en stor siöö, humblegårdt till 1 lisp; och åbon Lars nämnes precis på samma sätt. Till Älvsborgs lösen år 1571 anges i taxeringslängden att Lars i Leminghe äger 4 lod silver, 1/2 lisp. koppar, 4 kor, 2 oxar, 2 stutar, 2 svin, 1 häst. Skatt härför 8 mark 5 öre. Måns darsammastädes 1 lisp. koppar, 2 unga oxar, 5 kor, 2 svin. Skatt 8 1/2 mark. I tionde år 1579 erlade Morthen 1 1/2 fj:g råg, 1 1/2 spann 1/2 fj:g korn och Larens 2 1/2 fj:r råg och 7 1/2 fj:r korn. Åren 1596-1600 voro Oluf och Lasse åbor och det förstnämnda året erlades i tionde av Oluf 1 spann 2 kannor råg och 2 spann korn och av Lasse 1/2 spann råg och 2 tunnor(?) 1/2 fj:g korn. År 1600 uppger Olof sig äga 20 lod silver, 12 tunnor korn, 3 unga oxar, 8 kor, 11 getter, 15 får, 1 stut, 4 hästar och Lasse 12 lod silver, 12 tunnor korn, 4 stutar, 7 kor, 1 kviga

9 getter, 9 får, 1 svin och 2 hästar. År 1603 arrenderade Lasse i Lemunda och Lasse i Hals ett kronofiske vid Fjuk för 1/2 tunna salt röding i årlig ränta.

År 1604 tingsfördes Peter Wågehals för att han med våld tagit en oxen från Olof i Lemunda. Bötade 40 mark och oxen tillbaka.

Åren 1606-14 voro Olof och Joen Larsson åbor. År 1610 var Brita i Lemunda en av dem som fritog Elin i Lijd från beskyllning för trolldom. År 1611 nämnes på Lemunda: Olof med hustru, 1 dräng, 1 piga samt (Joen) med hustru, 1 dräng, 1 piga. Till Älvsborgs lösen år 1614 erlade Olof 3 dal., hans piga 3 mark och Joen även 3 dal. och pigan 3 mark. Omkring år 1613 förlänade hertig Johan det hemman Olof åbodde till drabanthövisman Matts Jöransson.

År 1622 20/6 erhöill Mårten Hemmingsson på Lindenäs bl.a. 2 hemman i Lemunda i donation på livstid. Se Bergsäter. Åren 1624-43 bodde knekten Per Larsson på Lemunda ägor. Sistnämnda året säges han tillhöra Vadstena slottsgarnison och fick böta 80 dal. för hor. År 1631 ägde åbon Måns 3 hästar, 5 kor, 2 stutar, 3 kvigor, 12 får, 1 svin och Jöns 2 hästar, 3 stutar, ? kor, 5 kvigor, 16 får och 3 svin. Jöns var en av boskapslängdens undertecknare med bomärket I. År 1641 11/2 begrovs förre åbon Jon i Lemunda.

År 1647 20/3 fick Mårten Hemmingsson Lindeberg på Lindenäs bl.a. i Lemunda båda hemman i donation på Norrköpings besluts villkor. Se Bergsäter. År 1650 lät han bruka Lemunda, 2 avelsgårdar, med egen avel. År 1655 hade Hieronymus Lindeberg gårdarna som sätesgård, men år 1660 var ett Lemundahemman sätesgård för Gustaf Lindeberg.

År 1660 fick välborne Gustaf Lindeberg böta 10 daler smt för änkekränkning, som han begått med änkan Dordi i Mossfall, ett torp på Lemunda ägor. Dordi själv fick böta 5 daler.

År 1664 erbjöds Lemunda till Kronan som fjärdepart. Vid seklets mitt hade framställts krav på säterifrihet för Lemunda, men efter det hemmanen erbjödits som fjärdepart, upphörde anteckningar där om, fast någon indragning sedan inte skedde förrän långt senare,

och då mot vederlag. Tvärtom pantsattes ena hemmanet 1667 till Per Linderoth. Detta år och troligen tidigare, var Gustaf Lindeberg ägare till Lemunda båda hemman. Han hade mycket dålig ekonomi, som bl.a. framgår av nedanstående:

"Emedan såsom jag befinner mig vara till Kronan skyldig bli-
ven för några års fjärdepart, som sig belöper inalles Fyra-
hundra siuttio och nijo daler, siutton öre, och emedan så-
som Kronones befallningsman här i länet, välbetrodde Magnus
Jönsson ligger mig nu så högt an, och jag samma penningar nu
utan några vidare uppehåll måste betala och avlägga, allt så
haver jag måst anamma och till låns taga av generalmajor,
välborne herren hr Peder Linderoth samma 479 dal. 17 öre kmt.
Och till en viss och säker underpant uppdrager jag välborne
herr generalmajoren min egen frälsegård, nämligen Sven i
Lämnna en halv gård nu genast att tillträda och under sin
disposition att hålla, och dess nytta och rättigheter att åt-
njuta så länge och till dess samma 479 dal. 17 öre bliva av
mig igen betalte, välförståendes den halva gården emot den
andra halva gården, som välborne hr generalmajoren tillförene
av mig uti underpant innehaver, och i mellertid skall jag
eller de mina intet någon makt hava att beställa med samma
Lämnna gård, som Måns och Sven åbor.

Till visso under mitt eget namn och secret
Av Bärsätter den Gustaff Lindebärgh
4 Februari 1669 L. S.

Den välborne hr generalmajoren haver mig riktigt levererat
dessa ovanstående 479 dal. 17 öre kopparmynt, dock uti
viktigt silvermynt.

Av Söderby den 4/2 1669
Magnus Jönsson."

Kronobefallningsman Jönsson hade en del besvär med Gustaf
Lindeberg, som ytterligare framgår av nedanstående:

" Av föregången exekutionsorder haver jag att åtskilliga gånger
så själv personligen som igenom Kronans betjante, under
mitt kommando, förmanat hr generaladjutanten Lindebärgh till
betalning, men där med litet kunnat uträtta, förmedelst de
många invändningar han häremot föredrager, varigenom lika
visst exekution intet stanna eller studsa kan och medan gans-
ka ringa finnes att tillgå, ty uppdrages härmed den välborne
hr generalmajoren hr Fabian von Fersen hr generaladjutanten
Lindebergs nu behålla frälsehemman Lämunna, hemman 1, som
Erik åbor med dess gårdsbor, nu genast att tillträda och anam-
ma, med nuvarande års ränta, och stadigt behålla framgent
årligen intill dess förestående kapital med intresse, som gör
tillsammans in alles 285 rdr (är betalt).
Såsom även befalles och pålägges bemälte åbo att han till
ingen annan avlägger och betalar sina utskylder, utan allenast
till den välborne hr generalmajoren von Fersen, allenast den
andel som Kronan årligen åtnjuter bliver härigenom icke uti

någon mätto berörd.

Datum Skienninge
7 februari a:o 1669

Magnus Jönsson

Vidimus:

Jöns Andersson

Johan Rothman.

.....
(Enligt förestående hade ju båda hemmanen Lemunda redan tidigare pantsatts till Linderoth. Okänt hur det förhåller sig härmed).
(Om Gustaf Lindebergs dåliga ekonomi: se även under Bergsäter).

År 1670 nämnes Sven och hustru Elin samt pigan Marit och på samma gård Erik och hustru Kierstin, Måns och hustru Sisela, Sven och hustru Ingrid. Dambo, hustru Elin. Måssfall, hustru Kierstin.

År 1680 anhöll Ingrid Appelbom vid tinget att få intyg om Lemundas tillstånd. Rätten intygade, att Lemunda 2 hemman voro väbehållna.

År 1683 3/7 fick samma fru livstidsbenådning på Lemunda nr 1 och 2, vilka enligt K. brevet samma år 5/12 även efter hennes död skulle få behållas till hennes barns uppfostran. De blevo emellertid återkallade till Kronan 1691, varefter de indelades på kavalieret, rusthåll nr 111 på överstelöjtnantens kompani. År 1686 omnämnes Lemunda så: Lemunda, två hemman, vardera 1 mtl krono, enstaka belägna; Sven Ersson och Anders Svensson åbo ena hemmanet; Sven Bengtsson och Anders Larsson andra; jordeb.ränta 12 dal.10 öre 4 png. för vardera hemmanet. För båda hemmanen anges även:

Reducerade såsom tillhörighet under Motala kungsgård av Kungl. reduktionskommissionen på Vadstena slott 23/5 1683 från salig Mårten Lindebergs donation, som salig Hieronymus Lindebergs änkefru och arvingar innehade, men av K. Maj:t nådigst förunnat änkefru Ingrid Appelbom under frälsefrihet i livstiden efter konfirmation av 3/7 1683, jämväl efter hennes död benådad hennes barn uti behaglig tid till upptuktelse och understöd efter K. M:ts brev av den 5/12 förbemälte år.

År 1703 voro regementskvartermästaren Carl G. Lindeberg, härads-hövding Carl von Rudbeck och jungfru Christina Lindeberg ägare.

1/2 mtl Lemunda skatteköptes 1720 av gästgivaren Anders Westen i Nykyrka. Han hade lånat ut penningar till Rudbeck.

"Gästgivaren Anders Eriksson Westen i underdånighet begär att få till skatte köpa nedan specificerade hemman, belägna uti

Vadstena län, Aska härad, Motala socken: Lemunda kronoh. 1/2.
Köpeskillingen efter värderingen 40 dal. smt, högsta budet
40 dal. Sesida 278.

Anno 1713 den 2/11 å ordinarie Aska härads ting i Motala, närvarande vice befallnings- och Kronans länsman, välbetrodde Johan Ljunggren med ordinarie nämnden, såsom Nils i Lijd, Hemming i Ask, Lars i Hageby, Lars i Hvarf, Mårten i Staflösa, Jonas i Styra, Anders i Fifvelstad, Per i Björnö och Nils i Härstorp. Det undersöktes till skattetaxering hemmanet Lemunna 1, som krögaren uti Nykyrka krog, välbetrodde Anders Eriksson Westen efter välborne Hr Hauptmannens resolution och remissorial av den 11/9 sistlidne beviljat är, att lösa till skatterätt, helst han själv rusthållare är av Lemunna rusthåll nr 111, överstelöjtnantens komp., på vilken rustningsstam även detta hemman är augment påfört och indelt är. Varandes detta Lemunna hemman 1 helt, dock dess årliga utsäde allenast 8 å 9 tunnland av örsandig jordmån, ibidem 30 å 40 lass äng, skog allenast till hägnad och stängsel, men icke så till timmer. 2:ne små torp äro på hela byns ägor, vilken by består av 2:ne hela gårdar. Till byggnad är hemmanet någorlunda försvarligt, men eljest för dess skrinhet icke så väl hävdad, som det ock till hälften utan åbo för någon tid sedan varit, skattandes detta hemman 19 dal. 11 öre 12 pnr smt. Item 2 lispund smör, 4 tunnor gärdekorn samt 1 tunna 15 5/9 kannor vete, så att man oförvägligen, anseendes hälften därav augment är, det icke högre taxeras kunna, än till 40 dal. smt, det krögaren Anders Eriksson, sedan nu vid utropet och uppbud ingen var, som något härå ville bjuda, ändå näppeligen giva vill. Vilket allt till yttermera visso jämte härads-sigillet med egen hand och signet attesterar och underskriver ut supra, Carl von Rudbeck.

Mot föregående skattevärderingsinstrument hava undertecknade intet något till påminna.

Nils Uggle

Iacob Giötherbergh

Anders Folling

Iacob Torstensson

Häradsfogde

Häradsskrivare.

.....

13/12 1720, Kungl. Koll. köpebrev utfärdat för gästgivaren Anders Westen.

.....

Förutom att vara rusthållare för rustningsstammen Lemunda; fick han alltså nu skatterätt för augmentshemmanet Lemunda.

År 1727 anges på Lemunda boende: Per Nilsson, hustru, dräng Nils, piga Ingebor. På samma gård, Johan, hustru, dräng Jöns piga Brita. Ibidem, Sven, hustru, dräng Per, piga Ingel och piga Karin. På samma gård, Per, hustru, son Bengt, dotter Kierstin. På ägorna: Dambo, Jonas. Avskedade ryttaren Barck och hustru, bägge flyktat från hemmet. Olufs hustru, man ofärdig.

År 1730: Lemunda nr 1, krono, jordeb.ränta 12 dal. 11 öre, hemmantalsränta 19 dal. 20 öre, därav anordnat 29 dal. 31 öre. Rustningsstam nr 111 i överstelöjtnantens komp. Ibidem nr 2, augment på nr 111, krono. Samma ränta som nr 1.

Johan Svensson i Lemunda gav år 1731 24 öre till Motala kyrka.
År 1744 var Capitainskan fru Brita von Berchner rusthållare.
Tillhörde 1781 översten och riddaren, högvälborne baron herr

Gustaf Philip Wennerstedt och dess friherrinna och år 1806 baron
Armfelt på Norra Freberga.
År 1821 var häradshövding Duberg ägare.

Omkring år 1828 anges, att Lemunda, 2 mtl, har på sina ägor ett
kvarnstensbrott, som med mycken drift och skicklighet av allmogen
bearbetas. En sägen är, att man för länge sedan i Vättern vid
Lemunda fångat en gädda som vägde 8 lispund 5 marker. (=75 kg!?).

År 1829 anges att Lemunda 2 mtl skatte; ägdes och brukades av
häradshövding Duberg på Lindenäs.

År 1847 och ännu 1853 var Lemunda n.v. nära Vättern, 1/2 mtl skatte
och 1 1/2 mtl krono, med stenbrott, tillhörigt fru Stånggren.
Hon var född Salander och var änka efter magistratsekreterare,
juris utriusque d:r Gust. Stånggren.

Dessa 1 1/2 mtl krono skatteköptes 1867 30/10.

År 1869 var And. Pet. Olsson i Lemunda ledamot av kommunalnämnden
och av brandstodskommittén. Från 1870-talet och ännu på 1890-talet
tillhörde Lemunda, 2 mtl skatte, A.P.Olofsson, (måhända samma per-
son som ovanstående And. Pet. Olsson).

I början av 1900-talet tillhörde egendomen AB Lemunda sandstens-
brott.

..... del av
Lemunda 2 mtl med Lilla Hals 1/2 och Lemingstorp 1/12, tillsammans
taxerade till 105000 kr, kvarn och bränneri 20000 kr och Lemunda
sandstensbrott 20000 kr. Detta var år 1878.

I början av 1900-talet säges Lemunda utgöra 2 mtl om 270 har.

År 1940: Lemunda sandstensbrott och jordbruksegendomen Grönlund
omfattade Lemunda och Lemingstorp. Disponentbostaden uppförd
1870. Disponent år 1940 var civilingenjör E .V. Abenius.

.....

MARSTALYCKAN . Kronoutjord.

År 1605 brukades den av prästen i Motala. Den såddes vartannat år. Jordeboksräntan var 1 får. Prästen i fråga var kyrkoherden i Motala, Herr Anders (Andreas Nicolai). Han innehade lyckan till sin död 1624. Därefter, åtminstone till år 1645, av efterträdaren, kyrkoherden Herr Jöns (Johannes Ingemari Sundius). År 1635 låg lyckan öde. År 1652 18/12 donerades lyckan till kaptenlöjtnant Johan Lindeberg, på Norrköpings besluts villkor. Den återgick tydligen till Kronan, ty 1663 3/6 förpantades lyckan från Kungl. Maj:t och Kronan av överste Hieronymus Lindeberg, men inlöstes till Kronan 1681 7/4 av Hennes Maj:t Riksänkedrottningen och lades under Vadstena slott. Uppges år 1637 vara 3/4 tld. År 1686 anges lyckan vara belägen ovan Herrekvarnen och brukades då av kungsfiskaren Måns Springer. Jordeb.räntan var då 24 öre. År 1725 angavs samma ränta vara ökad till 1 dal. (= 32 öre) och lyckan angavs ligga intill Storgårds gårde, bestod av 3/8 (!) tunnland stening och rörbunden och brukades nu under Storgården av Cornelius Wetterström. Numera lär prästgårdens tomt heta Marstalyckan.

.....

MOSSKÄRR. Kronotorp. Kartskiss, sida 88.

Åren 1579-81 var Torkell åbo på detta torp, 1/4 mtl I tiondelängd år 1579 anges att han då intet sådde. År 1585 var jordeb.räntan langille pnr 4 öre och 5 marker smör. Det var täta ombyten av åbor på detta torp. År 1611 nämnes Per med familj, husfattig. År 1616 lades torpet för 1/8 mtl efter det var av ganska ringa ägor. År 1621 ägde Per 1 ko, 2 stutar, 1 kviga och 7 får.

År 1637 var totala åkerarealen 2 tunnland, ängen gav 4 lass hö. Grannkronotorpet Orrekullen var år 1638 ödelagt och lagt under Mosskärr. År 1653 ökades mantalet till $1\frac{1}{4}$, men åren 1655-1678 anges torpet dock vara öde. År 1686 uppges: Mosskärr, beläget på allmanningen, Nils Uggla åbor, $1\frac{1}{4}$ mtl krono, jordeboksränta 1 daler 24 öre 8 peng. Inlagt till en utjord för dess ödesmål och ringhet vid militiekommissionen år 1681, nu årligen betalar ordinarie jordeboksräntan. Räntan anslagen trumpetaren Jonas Ligwed under major Carl Horns komp. av Östgöta kavalleri. År 1725 säges Mosskärr, en kronoutjord, tillhöra herr överste Dellvig. Bebyggt, brukas av torparen Lars. Beläget ett stycke från strömmen, varest är $3\frac{1}{4}$ tld inalles av mager jord. Till hörde en urfjällsäng, Både utjorden och tillhörande urfjäll uppges senare vara skatte. År 1741 taxerat till 38 dal. smt.

.....

MOSSTORP.

En klosterutjord eller torpställe.

Fornfynd: Slipsten, hist. muséets nr 9170.

År 1621 angav torparen Jöns att han ägde 2 kor och 6 getter.

År 1637 var totala åkern $1\frac{1}{4}$ tunnland och 15 tunnland äng.

År 1645 erlades 17 öre i jordeb.ränta. År 1652 $18\frac{1}{12}$ donerades Mosstorp och en del andra lägenheter till Hieronymus Lindeberg i stället för hemmanet Lilla Hals, vilket han år 1650 fått i donation, men 1651 återlämnat till Kronan. År 1660 var Ingeborg åbo och åren 1670-78 Nils och hustru.

Skulle reduceras 1683, men enl. K. M:ts brev 3/7 och 11/7 1683 förunnat överstinnan Ingrid Appelbom på livstid och efter hennes död, arvingarna i behaglig tid. Konfirmerat 3/12 1683.

Genom byte mot annat hennes frälsegods blev Ingrid Appelbom ägare till torpet, men bytesak en blev ej fullt klar förr än 19/11 1771!

Åren 1721-27 var ogifte Anders Svensson åbo.

År 1725 gjorde lantmätaren en undersökning och meddelade att utjorden, som i jordeboksränta erlade 17 öre årligen, ägdes av Dellvig på Karshult och Bergsäter i stället för assessor Appelbom, svåger till Hieronymus Lindeberg. Utjorden sades vara bebyggd, belägen i skogsbygden, vid Kolmetorps skogshage, 1 mil från Motala ström. Utsäde 2 3/4 tunna årligen. Bergsätets torpare brukade torpet mot dagsverken. Var år 1741 taxerat till 11 daler silvermynt.

.....

MOTALA BY.

Man använde benämningarna norra och södra byn, belägna på var sin sida av strömmen.

Motala by nämnes ofta i medeltidshandlingar, särdeles angående "verken" i strömmen.

Här återges en av de äldsta handlingarna samt två i vilka släktingar till heliga Birgitta av Ulvåsa förekomma. 28/6 1288 utgav konung Magnus I förläningsbrev för lagmannen i Närke, riddaren Knut Mathiasson på bl.a. en gård i Motala med tillhörande fiske.

29/8 1389 testamenterade lagmannen i Uppland, Karl Ulfsson (Sparre) av Tofta såsom själaavgift för sin avlidne son herr Knut och sin även avlidna syster, fru Kristina, gårdar i Motala by. (Ulfsson var gift med Helena Israelsdotter, brorsdotter till heliga Birgitta).

29/4 1435 skänktes egendom i Motala by av Katarina Erengislesdotter till det av henne stiftade S:t Olofs kor i Vadstena kloster.

I Vadstena klostrets jordebok från omkring år 1500 anges: "I Mothala by aegher clöstredh 10 gardha, the skylla 9 pundh smör oc 10 ortuger paenninga". -- "Item til clösthersins gardh i Mothala liggia 4 lyckior, the tagha 4 thöner til saedh om aareth". (Detta kan måhända tydas så att en gård brukades direkt under klostret, under det att de andra gårdarna brukades av landbönder?).

År 1725 fingo egendomarna i Motala by(ar) jordeboksnummer: Motala nr 1 Skattegården (kapellansgård, prästgård); nr 2 Aspegården; nr 3 Spolegården; nr 4 Storgården; nr 5 Backegården; nr 6 Fiskaregården; nr 7 Hällegården; nr 8 Hollstensgården; nr 9 Stjärnorpsgården. De understrukna tillhörde norra byn.

Enl. karta av år 1637 synes det som om egendomarna Källarhemmet, Orrekullen, Mosskärr, Perstorp, Källehemmet (=Davids-hem); Eketorp, Ekan och Stenstorp då räknades till norra byn.

Angående Motala by(ar) se även sida 284 och följande om "verken" i strömmen; sidorna 259 och 260 om "tomter" samt artiklar om de olika egendomarna.

.....

MUGGHULT eller Mygghult. Kronotorp..

År 1606 nämnes Per i Mugghult, som 1621 ägde 1 ko och 1 kviga.

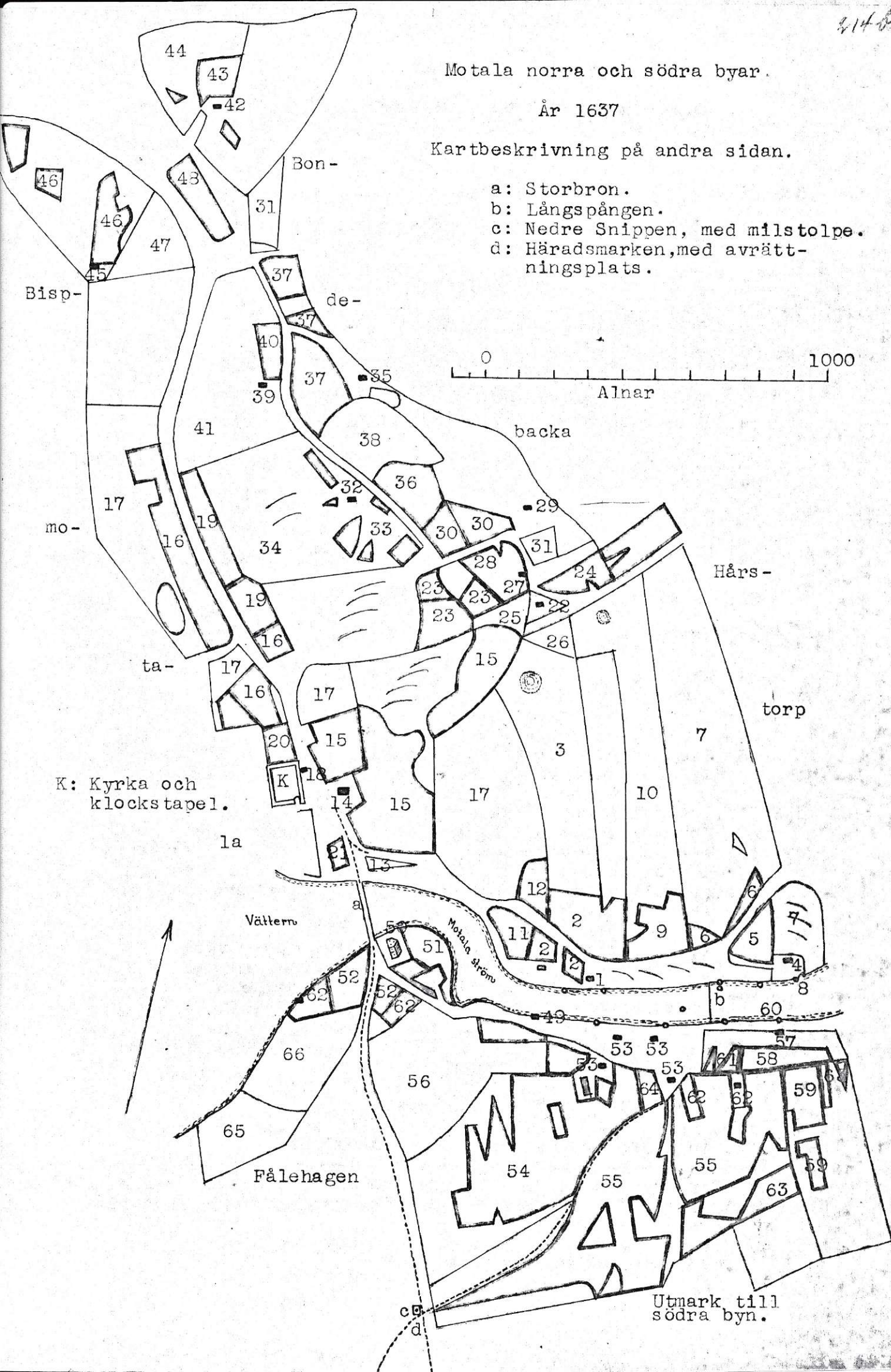
Muggehult skattlades år 1649 med en jordeb.ränta av 17 öre.

Motala norra och södra byar.

År 1637

Kartbeskrivning på andra sidan.

- a: Storbron.
- b: Långspången.
- c: Nedre Snippen, med milstolpe.
- d: Häradsmarken, med avrättningsplats.

I tionde erlades år 1655, 4 kannor råg och 4 kannor korn.
Förpantades från Kungl. Maj:t och Kronan á 6 % av överste, salig Hieronymus Lindeberg efter Kungl. kammarkoll. brev 3/6 1663.
Åren 1670-78 var Nilses hustru åbo. År 1681 7/4 inlöstes Mugghult under Vadstena slott av H. K. M. riksänkedrottningen.
År 1686 anges Muggehultet, ett torpställe, på allmäningen beläget, Bengt Jönsson brukar. Jordeb.ränta 17 öre, och år 1725 Mugghult ett kronotorp, indelat på nr 58 av Skeninge komp. Brukades av torparen Nils darsammastädes. Åker med husen uti en hägnad, till 1 tunna mycket mager jord, cirka 1/4 mil från strömmen, uppe i skogen. År 1727 anges Mugghult som en kronoutjord, åbodd av Nils med hustru. Hörde år 1829 till Fleetwood på Karshult.

.....

MYRKÄRR. Torp under Lindenäs. Arv och eget nybygge.
Åren 1621-22 var Per åbo. År 1621 ägde han 1 häst, 2 kor, 6 får och 2 svin. År 1622 erlade han 1/2 fj:g råg och 1/2 fj:g korn i tionde. År 1633 var Anna i Myrkärr dopvittne. År 1647 8/5 eller 8/3 köpte Mårten Lindeberg detta torp från Kronan á 4,5 %.
Se under Västgöteby. Åren 1660-70 var Kierstin åbo och 1678-91 Anders Andersson. År 1686 anges detta torpställe vara beläget strax vid Lindenäs och att det innehades av salig Hieronymus Lindebergs arvingar. Jordeb.räntan utgjorde då 13 öre, men höjdes sedermera med 1 dal. 26 öre. År 1691 var torpet indelat på rusthållet nr 107 Björka, överstelöjtnantens komp. Jordeb.räntan var då 15 marker smör. År 1721 var Jöns och hans hustru åbor, voro fattiga. År 1725 var torpet fortfarande indelat på rusthåll nr 107, men Appelbom på Lindenäs nyttjade dagsverkena. Denna utjord eller torpställe låg uti Lindenäs ägor, på Attebymarken, 1 mil

N o r r a b y n .

1: Storgården. 2: Åker. 3: Hårdvallsäng. Till gården
hör kvarn och fiske.

4: Backegården. 5: Åker. 6: Åker. 7: Hårdvallsäng.
8: Hammarsmedja och fiske.

9: Helveteslyckan, under Backegården för särdeles ränta.
10: Äng.

11: En lycka. 12: Marstalyckan.
Ekeluckan

13: Änghage som Lasse på Huset brukar.

14: Skattegården. 15: Åker. 16: Åker. 17: Äng.
Till gården nödterftigt fiske.

18: Klockaregården. 19: Åker. 20: Åker. 21: Åker.

22: Källarehemmet. 23: Åker. 24: Åker, för särskild ränta.
25: Äng.

26: Änghage.

27: Orrekullen. 28: Åker. 29: Mosskärr. 30: Åker. 31: Äng.

32: Perstorp. 33: Åker. 34: Äng.

35: Källehemmet. 36: Åker. 37: Åker. 38: Äng.
=Davidshem

39: Eketorp. 40: Åker. 41: Äng.

42: Ekan. 43: Åker. 44: Äng.

45: Stenstorp. 46: Åker. 47: Äng. 48: Kyrkoåker.

S ö d r a b y n .

49: Kungsfisket. 50: Kungshuset. 51: Åker. 52: Åker.
x/ Stenslyckan

53: 4 kronohemman, alla lika stora i åker och äng.
(Aspe-, Hollstens-, Spole- och Stjärnorpsgårdarna.)

54: Åker. 55: Åker. 56: Äng.

57: Kronohemman. 58: Åker. 59: Åker. 60: Kvarn.
(Fiskaregården)

61: Två åkrar som lyda till änkan Sirin i Holm.

62: Herr Lars Sparres tomt och åker. (Ulvåsa).

63: Kronoåker. 64: Byggningstomt.

65: Herr Erich Ribbings änghage.

66: Änghage, brukas under ena kronogården.

I högra kanten av denna karta kröker Motala ström betydligt
mindre uppåt än på karta över Backegården av år 1718, som
bör vara riktigare.

x/ N:r 51 var tidigare en trädgård.

från Motala ström, hade jämte husen åker inalles till 3 1/2 tld. Brukades av torparen därstädes. År 1727 var Joel och hustru åbor. År 1730: Augment på rusthåll nr 107. Jordeb. ränta 2 dal. 7 öre. Hela räntan anordnad.

Ägare år 1829: Häradshövding Duberg på Lindenäs.

.....

OFFERBY. (Krigsfolk: Se särskild artikel).

Åren 1543-71 var Per Swänsson åbo på 1 mtl krono Offerby. Jordeb.räntan år 1543 utgjorde landgille png 1/2 mark ortuger, dagsverkspng 4 skill., ängepng 4 skill., 7 marker smör, 1/2 lamb, 1 spann skatteråg, 3 lispund näver, avgift för 4 årliga-, 4 fogde- och 4 kungshästar. År 1560 deklarerade Peder hemmanet så: Szäär 16 spenn, eng till 20 somerlass, muelbette, wedebråndt, gåålefång, god timberskoog. Till Älvsborgs lösen år 1571 anges i dess taxeringslängd att Peder ägde 2 lod silver, 5 mark koppar, 2 unga oxar, 4 kor, 1 stut, 1 häst, barnakoppar 1 lisp. Skatt härför 9 mark 1 1/2 öre. År 1579 erlade åbon Nils 1 spann råg och 5 fj:r korn i tionde och år 1593 1 tunna råg och 2 1/2 spann malt. År 1600 uppger Nils sig äga 12 tunnor korn, 2 stutar, 1 tjur, 10 kor, 2 kvigor, 14 får, 1 svin och 5 hästar. Åren 1606-38 var Lasse Håkansson åbo och år 1611 antecknas han, hustru, dräng och piga. Till Älvsborgs lösen erlade Lasse vartdera av åren 1615-18 3 daler. Han var en av taxeringslängdens undertecknare med bomärket . År 1621 ägde han 4 hästar, 4 stutar, 8 kor, 23 getter, 17 får och 5 svin. Lasse synes ha varit förare i Mårten Hemmingssons komp. År 1633 kom korpral Håkan Larsson hem från Tyskland. Han var son till Lasse. År 1635 gick Offerby kronoränta till korpral Håkan Larsson och 6 "gemena" knektar. (Varje korpral hade ränta av 1/4

hemman, varje gemen ränta av 1/8 hemman.) Åren 1635-37 var totala åkerarealen 9 tunnland, äng till 20 lass hö, nödtorftig skog och utmark. År 1640 anges hemmanet vara förmedlat till 3/4 mtl. Råntan gick till 3 korpraler, bland dem Håcken i Offerby.

År 1643, 15/2 "tingställdes Håkan Larsson i Offerby, som hade belägrat en piga, av äkta säng, Anna Haraldsdotter, för 9 år sedan, och har henne med löst tal lovat äktenskap sedan lägersmålet är skett, Men nu har han gift sig i Tyskland. Emedan han var med Anna i frieri, är funnet dem vara skyld, men icke så när att dem emellan ej äktenskap byggas kunde, som kapitelsedeln utvisar" Håkan blev sakfälld till 40 marks böter för mökränkning.

År 1645 bodde fältväbel Håkan Larsson ^{på} Offerbyhemmanet. Han tillhörde då kapten Petter Skutas kompani.

År 1651, 24/4 donerades hemmanet på Norrköpings besluts villkor till hertig Adolf Johan. År 1655 upptages på Offerby, Enkian, utgammal, eländig kvinna, men samma år anges även två åbor av vilka Jöns (Johan) Jönsson erlade 2 kannor vete, 12 kannor råg och 18 kannor korn i tionde och Jöran Olufsson 18 kannor råg och 16 kannor korn.

År 1661, "Nils Börgiesson i Ersbyhagen, en ogift ryttare, angavs för det han hade rått en piga, Elsa Andersdotter i Offerby med barn. Hon var väverska."

År 1668, 6/5, Aska häradsting i Sjökulma. Över hustru, Margareta Jöransdotter i Offerby klagade hennes syster, en gammal piga på Hunsbergs ägor, Sissila Nilsdotter, det hon med våld och orätt tagit henne sin egen ko ifrån. Och gråtande bad hjälpa sig få henne igen. Hustru Margareta ville invända samma ko skulle tillhört bägges deras moder, som nu död är, och hon nu för begravningsomkostnader och andra bevisade välgärningar kon därför hava ville. (Visade sig vara osanning. Kon skulle tillbaka).

Vid samma ting: "Kyrkoherden i Motala, vällärde Israel Mattias sig icke mindre besvärar över bemälte hustru Margareta Jöransdotter i Offerby, att då han å predikstolen sina åhörare och sockenmän i gemen straffat för synd och skam, och varnat mot eder och Guds förtörnelse, i synnerhet med högfärdigt leverne avstå och uppehålla, då hon, så snart hon kommit ut i klockarestugan sagt, : jag giver prästen tusende djävlar, han haver intet emot predikat än om mig. Liksom man henne här om med stort allvar förehade, att henne sådant intet väl bekomme, utan stannar på hennes försvar, nekade hon detta tilltal allvarligt, men Jon i Holm av nämnden sade, att Erik Månsson förredere och ryttmästare Säckens tjänare, det hörde och sig där över förundrade, och det strax i sockenstugan beryktat, men nu ingen mera av dem tillstädes."

År 1670 anges åborna Jöran Olufsson med hustru Marit och Joen med hustru Karin. År 1674 2/11 blevo "Slottsbönderna Jöran och Joen i Offerby" anklagade för de stora svedjeland de huggit i skogen. År 1675, 12/12, begravdes rotemästaren Olof Nilsson i Offerby. År 1678 upptages Joen och hustru samt änkan, hustru Marit och dräng Erik. År 1686 anges Offerby sålunda: 1 mtl krono, beläget på allmanningen, Joen Nilsson och hustru Marit Nilsdotter/
åbor, Vadstena slottsgods. Jordeb.ränta 15 dal. 9 öre 22 png. Till gården hörde Offerbyängen, 2:ne änghumpar i Sättran till 12 lass starrhö, är gårdens äng, som under bemälte slottshemmanet Offerby skatt begripes, varifrån hon icke kan mistas eller särdeles skattnäggas.

År 1691 fick Jon i Offerby 6 daler kopparmynt i betalning för att han gjorde en resa till herr Bengt Kugelhielm att uppfordra kyrkans skuld. År 1703, 17/4 utfärdades skatteköpsbrev för bönderna Jon Nilsson och Jöns Jonsson på Offerby, 1 mtl krono, köpeskilling 130 daler silvermynt, men gården nämnes skatte först år 1704.

Beskrivning över karta, upprättad år 1707:

A: Offerby, 1 kronohemman, köpt till skatte 170(4), 1 5/8 mantal.

B: Norra åkergärdet, ger 2 tunnor per tunna utsäde.

C: Södra

D: Västra åkergärdet, ger 3 tunnor per tunna utsäde.

E: Åkerlycka. F: Lillängen. G: Västra ängen. H: Nyängen.

I: Änghump, kallas Blackan. K: Ängtäppa.

L: Två små gräshagar.

Summa åker 15 tunnland 40 kannland.

Summa äng, 32 palmar 1 1/2 lass.

M: Kohage. N: Hästhage. O: Kalvhage, vid kyrkvägen.

P: Lambhage utmed lillängen och gatan.

Q: Soldattorp, strax öster om gården. R: Åkerlycka därtill.

S: Ängtäppa därtill. T: Torpställe östernorr, utmed skill-

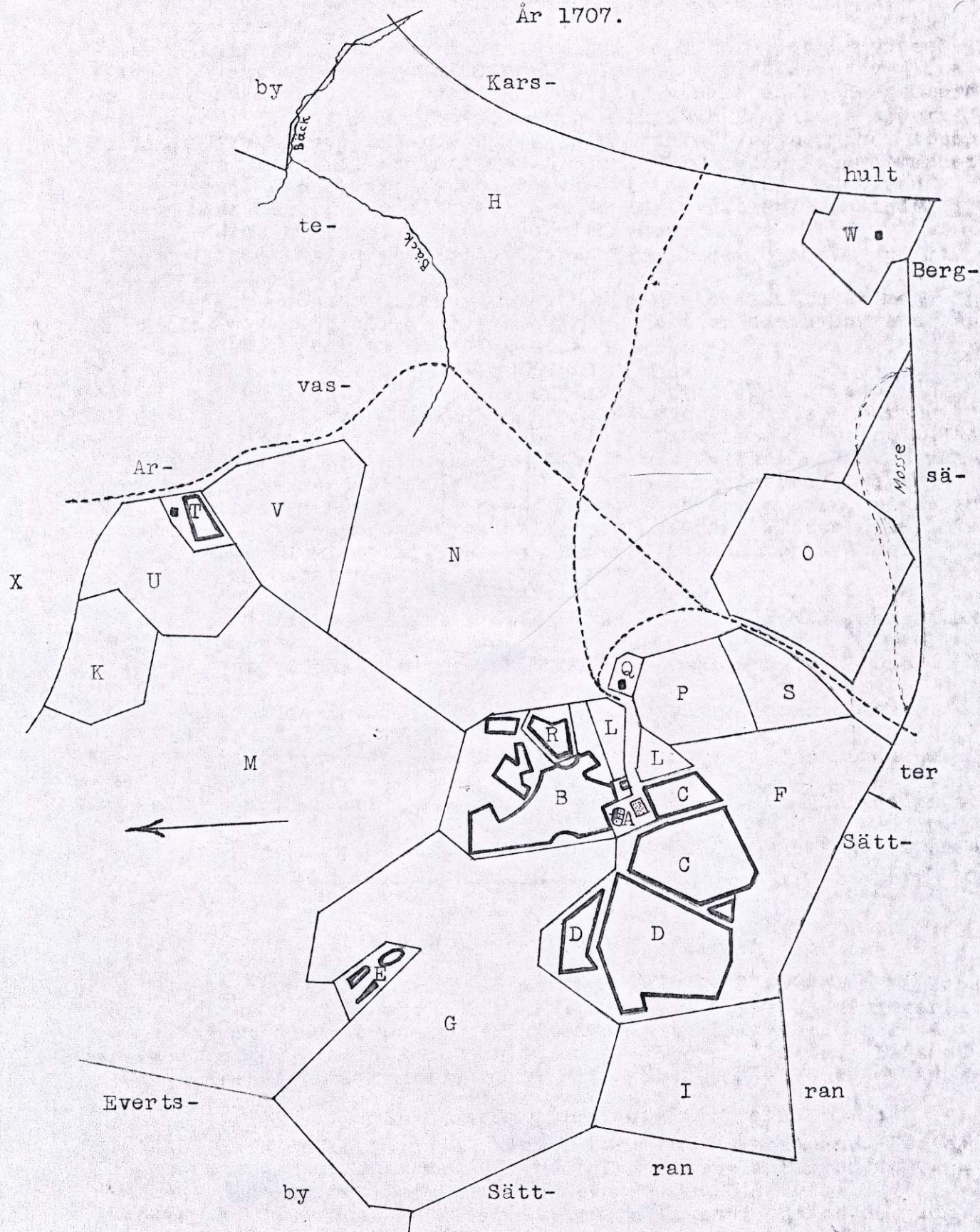
naden. U: Äng därtill. V: Nyhägnad därtill.

W: Torp eller backstuga, östersöder i skillnaden.

X: Skogen eller utmarken.

Offerby

År 1707.

Enligt samma karta synes vägarna på Offerby ägor då ha gått ungefär sålunda:

Från Björka löpte en väg i gränsen mellan Offerby och Ervasteby ägor. Cirka 450 meter nedanför Dammtorpet krökte denna väg in på Offerbyägorna, i sydvästlig riktning, vidare in på Bergsätters ägor och till Nedre Hårstorps gatan. Denna väg kallades Björka lilla kyrkoväg och Offerby kyrkoväg. Från Offerbyhemmanet förde en väg åt öster till soldattorpet; cirka 200 meter från hemmanets manbyggnad, vid soldattorpet, delade sig denna väg. En gren förde i en båge åt sydost till ovannämnda kyrkoväg; den andra grenen förde österut, in på Karshults ägor. (Senare blev Dammtorpet soldattorp). Dammtorpet märkt "T" på kartskissen.

(I norra spetsen av Offerby utmark, där den sammanstöter med Björka, Kolmetorp och Storkelsby ägor, utvisar samma karta av år 1707 ett berg, kallat Malmberget).

År 1721 nämnes följande personer på Offerby: Jöns Jönsson och hustru, dräng Lars, dotter Kristin. På ägorna: Nilses hustru Kirstin, kan allenast mantalet betala. Dammtorpet: Hustru Ållsa, har 3 små barn; tjänstedrängen Lasses hustru, kan allenast mantalet betala; och år 1727, Jöns och hustru, son Jonas, dotter Ingrid, flickan Karin. På samma gård: Lars och hustru, pigan Anna, dito Ingel. På ägorna: Bromsholm, pigan Maria, sköter sina gamla föräldrar; Dammtorpet, Sven och hustru, mannen har bråket. Soldat Fisks hustru Anna, man i tjänst.

År 1730: Offerby nr 1, 1 skattehemman, hela räntan Kronan behållen, jordeb.ränta 15 dal. 10 öre, hemmantalsränta 19 dal. 20 öre.

År 1732 erlades från Offerby 1 daler i brudkronepenningar.

År 1736 beställdes en ny straffstock i den gamla förruttnades ställe, den Jöns och Lars i Offerby påtogo sig att förfärdiga och vid kyrkodörren uppställa. År 1780 ägdes Offerby skattehemman av Nils och Jöns Larssöner, David Adamsson och David Jönsson.

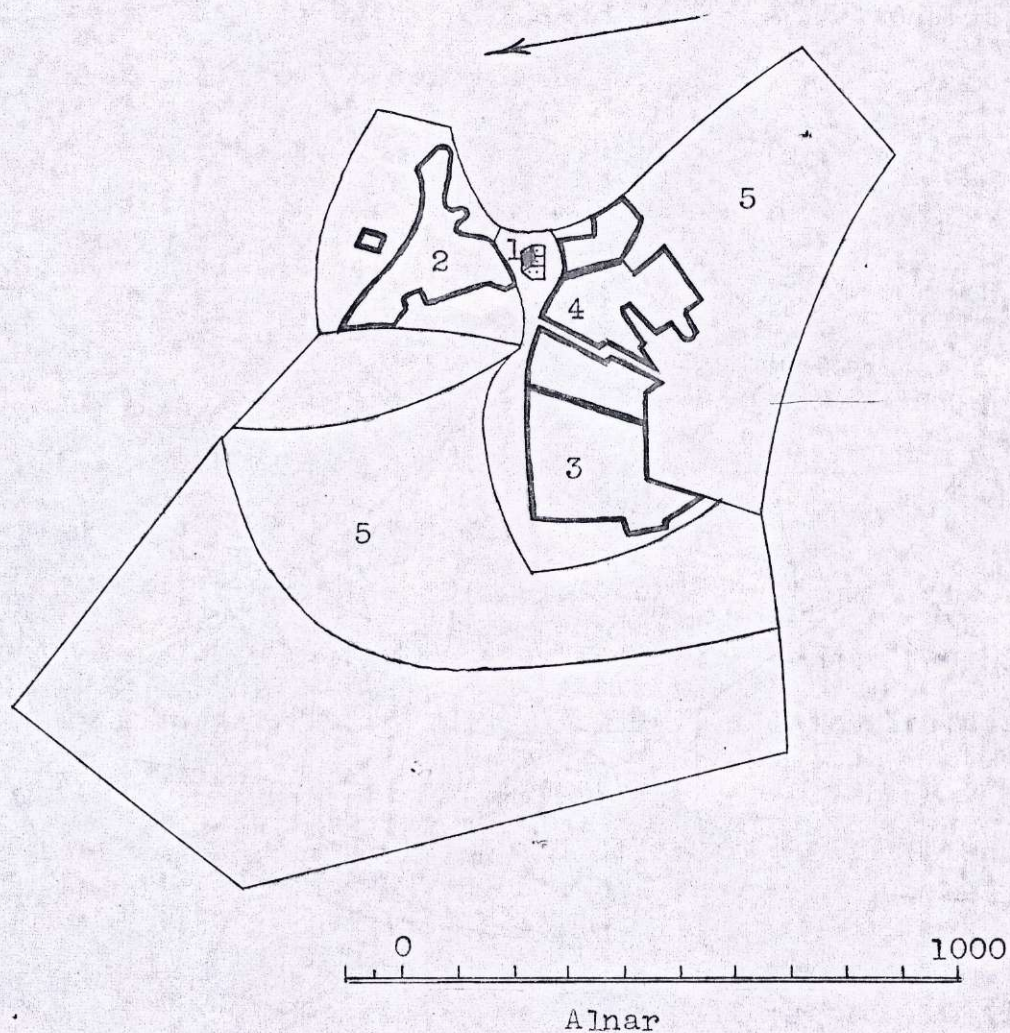
(Adamsson var gift med Maria Jönsdotter i Offerby).

År 1791 ägdes 1/4 av David Adamsson i Holm; 1/8 av Johannes Jönsson; 1/8 av Per Råberg; 1/4 av avlidne Nils Larssons arvingar, av vilka myndige sonen Samuel Nilsson ägde hälften och hans 4 syskon Petter, Lars, Anna och Stina den andra hälften. Dessas förmyndare var hammarsmeden mästare Per Skilling. 1/4 ägdes av Jöns Larsson.

År 1829 ägdes Offerby av Alexander Jönssons änka; Anders Petter Jakobsson; Johan Jönsson; Alexander Davidsson; Lars Jönsson; Emanuel Jönsson och f.d. nämndemannen Samuel Nilsson. (Alexander Davidsson född 1790, var son av David Adamsson, som flyttat från Holm till Offerby).

År 1832 skrev Emanuel Jönsson till domhavande i Aska och Göstrings härader, assessorn och häradshövdingen Carl Bolin ett brev, daterat 14/4: "Den 4 i denna månad, kom till mitt hemvist i Offerby, en person som uppgav att han hette Andersson och var rese-brännvins-

Offerby
År 1635/37
Åker och äng.

- 1: Kronohemman
- 2: Åker, 2 tld
- 3: " 4 "
- 4: " 3 "
- 5: Äng till 20 lass hö

Nödtorftig skog och utmark.

fiskal från Nerike, åtföljd av en livgardist Kylander, jämte andra manspersoner, vilka samtligen besågo min brännvinsredskap, och sedan de funnit, att allt var i lagligt skick, föll det dem, som voro beväpnade in, att ålägga mig underskriva en skuldsedel på 24 rdr banco och att utlova det jag därmed skulle tiga. Emot inlösen av nämnde sedel, för vilken icke ringaste valuta är lämnad, får jag ödmjukast protestera, med anhållan att bevis däröver varder mig meddelt.

Gen. G. Adolfsson
i Motala.

Offerby den 14 april 1832

Emanuel Jönsson

E. J. S.

Hemmansägare i Motala

Svar:

Om Emanuel Jönsson i Offerby sin protest mot skuldsedlen den 14 i denna månad fullföljer, bör han inom nästa 6 veckor från nyssnämnda dag, antingen inför Kongl. Befallningshavande i länet, eller inför domaren i orten vid laga ting protesterna anmäla, samt skäl och vittne för sig bjuda i det ändamål 4 kap, 3 § utsökningsbalken vid handen giver, som till besked och underrättelse meddelas.

Dysätter den 16 april 1832

På domareembetets vägnar

Carl Bolin.

.....

Tidningskommentar till detta:

Om detta är samme länsman och gardist, vilka voro så illa fast i hålan i Vestanskog, är en sak som vi vilja överlämna åt de lärda att utreda, men säkert är, att en länsman Andersson från Nerike med en fanjunkare, - ryktet säger att denne militär hette Fogelberg, - och ovannämnde livgardist Kylander samt gästgivaren i Rå gjort en utflykt åt Nykyrka och Motala socknar, där de tagit i beslag några brännvinspannor. Deras lycka har dock träffat mest fattiga, ty några stora pannor hava de ej funnit i ologligt skick.

.....

Ytterligare inlaga från Jönsson:

Till Aska lovliga häradsrätt. Som kronolänsmannen Andersson från Askersund varit hos mig, för att tilltala mig, för det jag angivit, att han trugat av mig en skuldsedel på 24 rdr banco, så har jag alldeles icke igenkänt honom för densamme mannen och får således förklara, att det ingalunda varit han, som vid omtalade tillfället var hos mig. Efter vad jag kan nu förstå, lär det varit skälmar, som antingen velat driva med mig, eller gjort det i den avsikt att därigenom skada kronolänsman Anderssons goda namn och rykte, för att skrämma honom från orten. Detta är så mycket troligare, som då jag underrättade mig, huru jag skulle bära mig åt för att ej bliva blottställd för den utgivna reversen, och begärt protesten hos domaren, och det sedan blev bekant att kronolänsman Andersson blivit tilltalad, blev min revers mig av en obekant person återställd, vartill jag ej kunde begripa orsaken. Men då kronolänsmannen kom, och blev mycket sträng emot mig, för den beskyllning jag gjort honom, berättade jag honom förhållandet, varöver han blev både ond och förundrad. Jag är en gammal 72 årig gubbe, som hör litet, orkar ej mycket gå, är dessutom enfaldig och förmår ej efterspana skälmarna, som gjort mig detta onda. Jag är fattig, mäktar ej föra någon process, och vill härom ingen hava. Då kronolänsmannen är

en person, som jag aldrig förr sett eller känt att förhållandet väl måtte låta mig vara i fred.-(Tidningen ur vilken denna inlägg är hämtad, tillägger här: "Hans mening är väl, att i anledning av ett sådant förhållande få vara i fred")-.Denna berättelse har jag låtit uppsätta i nedanstående vittnens närvaro, som till underrättelse lärer.

Offerby den 26 juni 1832
Emanuel Jönsson
Hemmansägare i Offerby,
Motala socken, Aska härad.

På en sådan begäran
skrivet av
M. Modig
Fan-junkare.

På en gång tillkallade vittnen:
Petter Johansson i Motala, Johannis Jansson i Dufvedal

.....

Tidningsartikel 6/9 1834:

Sistlidne söndag, den 31/8 timade här en olyckshändelse, som torde förtjäna uppmärksamhet. Sedan åskan en stund genom åtskilliga allvarsamma knallar givit sig tillkänna i nejden, nedstörtade hon genom taket i trädgårdsmästare Ambrosius Nilssons stuga i Dammtorp på Offerby ägor, där hon gjort åtskilliga märken i väggar och golv utan att antända. Mannen var i kyrkan och hustrun, Anna Lisa Andersdotter, stadd i sitt ömma moderskall att vagga sitt sju månader gamla barn, under läsning tillika i Nya Testamentet, befanns, då det äldsta barnet, en nioårig dotter, genast inkom i den med svavelaktig rök uppfyllda stugan, liggande död vid vaggan, där det nu moderlösa barnet, skyddat av en högre vård, slumrade gott, utan minsta åkomma. Läkare kom genast tillstädes, men, ehuru ingen annan yttre skada förmärktes å den döda kroppen, än någon blånad vid vänstra tinningen och sidan, var likväl allt hopp om vederfående förlorat. Dessa makar hade enligt alla sammanstämmande vitsord, levat i den lyckligaste harmoni, vilket förhållande om det å ena sidan icke kan annat än öka saknadens smärta, likväl bör mycket bidra till tröst och hugsvalelse för den efterlevande.

.....

År 1869 var C. D. Carlsson i Offerby sexman för Björka rote nr 2 och Frans Andersson i Offerby var brandrotemästare för samma rote.

År 1871 ägdes Offerby av Gustaf Alexanderssons arvingar. I början av 1900-talet: 1 mtl., 280 har. Ägdes av 7 personer. År 1940 angives: Offerby Källgård, K.E.Eriksson, manbyggnad uppförd 1870. Mellangård, C.R. Öhlin, manbyggnad uppförd 1867. Storgård, D.Hj. och K.A.Karlsson, manbyggnad uppförd 1911. Västergård, C.M. Johanssons sterbhus, manbyggnad uppförd 1938 och en äldre byggnad. Östergården, Ch.G.Andersson, manbyggnad uppförd omkring 1860. Övergård, C.J.Olsson, manbyggnad uppförd 1886.

.....

På Fallstuguvägen finnes en tämligen brant backe kallad Brudbrinken. Enligt sägnen förolyckades ett brudpar från "Klingsbo" genom att hästarna skenade i denna brink. En gammal fru omtalade för många år sedan, att brudparet "kom i vattnet". Namnet Dammtorpet på bl.a. f.d. soldattorpet vid Fallstuguvägen, ett stycke från Brudbrinken, kan ju tyda på, att här i närheten en gång var en

vattensamling. Härpå tyder även äldre kartor som visa en bäck eller större dike, som från närheten av Dammtorpet, efter åtskilliga krokar och tillflöde norr ifrån, flyter över Karshults ägor, ut i sjön Boren. Ovanför Brudbrinken bodde för länge sedan den mystiske "Jägarn". Förre omtalades en sten på Offerby utmark, med märken liksom av människofötter!

.....

ORREKULLEN. (Knektar: Se särskild artikel).
(Kartskiss vid sida 214).

Åren 1579-80 var Hans åbo på detta kronotorp, och år 1581 hans änka. Jordeboksräntan utgjorde år 1585 4 öre landgille pgr och 5 marker smör. År 1586 lämnade åbon Olof 1 kanna råg i tionde. Åren 1588- 1602 var Måns åbo och år 1596 erlade han 4 kannor korn i tionde. Han angavs år 1602 vara fiskaredräng. Åren 1605- 1606 var knekten Per åbo. Han gick förlorad i Liffland år 1606 och på Kungl. Maj:ts nådiga behag fick hans änka Elin besitta torpet fritt, vilket hon gjorde t. o. m. år 1613. Under dessa år anges hon vara fattig och utarmad. Åren 1615-21 var knekten Anders Simonsson, hakeskytt, åbo. Denne har troligen blivit korpral. Åren 1624-1626 finnes i alla händelser en korpral med det namnet skriven på Hals. Bland de knektar, som eskorterade Gustaf II Adolfs lik hem till Sverige från Tyskland år 1633 nämnes Anders Persson i Orrekullen. År 1637 var totala åkerarealen 1 1/4 tunnland. Från år 1638 var Orrekullen öde. År 1641 ransakades om orsaken härtill:

"Den 27/5 1641 ransakades vad orsaken var att Orrekullen, 1/8 kronohemman, haver så många år öde legat, då syntes först gården, vilken var alldeles ruinerad, sedan synades ägorna, då fanns där till icke mer än en lyckevall till 1/4 tld och inga flera ägor, varken äng eller åker, vilket var orsaken att den öde ligger, ej heller blir där den skatten någon tid upptagen, var för den skull nämndens mening att den lyckan lades så länge till Måsekärr till dess någon kommer som vill upptaga gården, för det den kan göra skäl för.

Jorden brukades därefter under Mosskärr och Orrekullen försvann så småningom ur räkenskaperna.

.....

PÄRSTORP.

Kartskiss, sidan 88.

År 1612 bodde gifte, husfattige kronotorparen Per på Perstorp och i listan över månadspenning år 1613 uppges han fortfarande vara husfattig, utarmad och slätt oförmögen att utgöra någon hjälp, men år 1616 betalade änkan i Perstorp 6 mark till Älvsborgs lösen. År 1621 uppgav hon sig äga 1 stut, 1 ko och 6 getter och jordeboksräntan samma år utgjorde 6 png, 3 öre fodernötspng, 4 öre städslepng och 5 marker smör. År 1622 nämnes, förutom änkan, även Per knekt i Pederstorpet. Änkans namn anges år 1633 vara Karin. År 1637 utgjorde totala åkerarealen $1 \frac{3}{4}$ tld, äng till 8 lass hö. År 1645 gick kronoräntan av hemmanet till korpral Ulf i Hornstäve på hans tjänst i Joen Perssons kompani av Östgöta fotfolk. Torpet säges nu utgöra $\frac{1}{8}$ mtl och förlänades år 1650 under frälse till sekreteraren Lars Cantersten. Förmedlades till $\frac{1}{8}$ mtl. Den 21/12 1650 anges:

"Alldenstund sedelviserskan Carin i Pederstorpet och Motala socken är en fattig och alldeles oförmögen änka, samt boende på ett $\frac{1}{8}$ hemman, varför Kungl. Kammarkollegium anhålles efterlåta henne frihet på innevarande års utskrivningspenningar,
Jacob Skytte".

År 1655 säges torpet höra till kavalleriet och änkan på torpet erlade detta år $1 \frac{1}{2}$ kanna ärter och 3 kannor råg i tionde. Åren 1660-65 tillhörde torpet infanteriet. År 1681, vid mönstring utförd av Kungl. militiekommissionen, fastställdes förmedlingen till $\frac{1}{8}$ mtl och år 1686 anges Perstorp vara beläget på allmänningen. Åbor voro då hustru Anna och Gunnar Persson. Torpet var då ordinarie militiehemman. Jordeboksränta 1 dal. 9 öre 22 png. År 1703 anhöll åbon Staffan i Perstorp att få köpa torpet till skatte mot en köpeskillning av $13 \frac{1}{3}$ daler smt (se sida 278), vilket beviljades. Skattebrev utfärdades 17/4 1703. Torpet var nu augment på nr 95 av överstelöjtnantens kompani. År 1721 anges sonen Johan Staffansson med hustru. Vid utmätning

hos Dellvig på Karshult år 1726 var nämndemannen och fjäringsmannen Johan Staffansson på Perstorp en av värderingsmännen. År 1730: 1/3 skatte, augment på nr 95 i överstelöjtnantens komp., jordeb.ränta 1 dal. 10 öre; hemmantalsränta 2 dal. 15 öre, därav anordnat 3 dal. 17 öre.

År 1751 var Johan i Pärstorp en av dem som skulle sköta om upptimringen av fattigstugan i Motala. Han arbetade därvid för Björka rote. År 1829 ägdes och brukades Perstorp av änkefru, majorskan Bagge. Hon dog 1850 på Samuelsberg, vilket bestod av Eketorp och Perstorp sammanslagna. Se Samuelsberg. I början av 1900-talet var Perstorp jämte Eketorp om tillsammans 20 har, delat på 83 lotter.

.....

RAGNELYCKAN. Ej skattlagd.

År 1606 nämnes åbon Håkan och år 1610 var Maria i Ragnellelyckan en av de kvinnor, som inför häradsrätten i Motala fritog Elin i Lid, Olofs hustru, för bedrivande av trolldom. Åren 1616-18 var slottets kolare, Lasse, åbo. År 1634 stod hustru Margareta i Ragnelyckan och hennes syster fadder till Nilses dotter i Basteberg. I tionde erlades år 1655 2 1/2 kannor råg och 12 kannor havre. År 1660 nämnes hustru Ingeborg som åbo och år 1727 Lars med utgammal hustru.

.....

ROMPEKÄRRSLYCKAN. En kronoutjord.

År 1579 nämnes Lasse i torpet Rompekärr.

Åren 1611-13 var Lasse sågare åbo, jordeboksränta 4 öre och åren 1616-35 Anders Olsson.

Förlänades 1652, 13/12 till kaptenlöjtnant Johan Lindeberg och förpantades från Kungl. Maj:t och Kronan 3/6 1663 av överste Hieronymus Lindeberg. Lyckan hade således däremellan återgått till (Innehades år 1660 av Joen i Hårstorp). Kronan. Inlöstes åter till Vadstena slott av Hennes Maj:t Riks-änkedrottningen 7/4 1681. År 1686 nämnes Rompekiärrslyckan vara belägen ovanför Sägarehemmet, och att den då brukades av kungsfiskaren Måns Springer.

Stenig och kornbunden.
År 1725: Jordeboksränta 4 öre, immediate till Storgården, 1/4 tld, vid Hårstorps äng, brukas under Storgården av Cornelius Wetterström. År 1730: Jordeboksränta 4 öre. Kronan behållen.

.....

RYSSÖN eller RIJSÖN. (= Lilla Sandö, ö i Vättern).

Ett sikfiske i Vättern, räntar 1 lispund sik = 24 öre. Vadstena slottsgods. Brukades år 1686 av krögaren Lars Berg i Västra Ny socken. År 1723: Lilla Sandö är en behaglig holme, med slät gräsmark och lindskog, på södra ändan är en sandkulle. Ön ligger 1/4 mil från Hals. Brukades 1730 under Starby. Alldeles stenfri och jämn hårdvallsäng, beväxt med vacker lindskog. Örvall omkring stranden. Holmen håller 8 kappland och örvallen 4 kappland.
Den sista uppgiften är från år 1819.

.....

RÖKNEHUVUD. Ö i Vättern.

Skattlagd år 1646. År 1663: Ett skönt rödingsfiske i Vättern, Röknehuvudön, skattlagd för 2 lispund röding. År 1686: Jordeboksränta 1 dal. 16 öre. Rödingsfiske som herr Gustaf Gyllenollon brukar. Brukades 1730 under Starby.

.....

SAMUELSBERG.

Perstorp och Eketorp sammanslogos och denna sammanslagna lägenhet fick namnet Samuelsberg, utan tvivel efter Samuel Bagge, född 5/4 1774, kapten, övermekanikus vid Göta kanalbygget, drunknad under hård storm på Vättern 30/7 1814 (enl. Nerman). Hans lik återfanns aldrig. Bagge var två ggr gift: 1/ 7/6 1800 med Gertrud Maria Damm, född 1783, död 1804; 2/ 11/10 1811 med Sofia Charlotta Tham, född 22/12 1790, död 3/1 1850. Bagge byggde bl.a. Forsviks sluss 1,5 meter kortare än den skulle vara. (Senare ombyggd).

Hans andra hustru, "Enkefru, Majorskan Bagge" avled på sin egendom Samuelsberg år 1850.

12/4 1850 hölls auktion efter henne; då såldes silver, koppar, däribland brännvinsbrännings- och destillationsredskap, bleckjärn- och trävaror, speglar, tableauer, ljuskronor, glas och porcelain, meubler och husgeråd, ett klavér, en utmärkt god violin, musikalien, chartor, böcker, en mängd laggkärl, sommar- och vinteråkdon, däribland flera med souffletter, stång- och verksealar, flera par dragoxar, kor och ungboskap, däribland 2:ne tjurar af race m.m.

5/7 1850 hölls auktion på framlidna Enkefru, Majorskan Bagges sterbhus tillhöriga fastigheter, benämnda Samuelsberg, bestående av Eketorp och Perstorp, tillhoppa 1/4 förmedlat kronoskatte, har åbyggnad för ståndsperson, i gott stånd, omgiven av fruktträdgård och lövrik park, med utmärkt vacker belägenhet vid stora landsvägen, på en höjd vid Motala köping och lastageplats, samt utsikt över en vik av Vättern, varest Göta kanal och Motala ström hava sitt utlopp. Även hölls auktion på sterbhusets fastighet, tomten nr 1 i kvadraten nr 23 i Motala köping med därå uppfört, i gott stånd varande tvåvåningshus och vedbodar. Antagligt bud erhöles ej på Samuelsberg m.m., varför auktionen skulle upprepas 26/7. I samma auktion ubjöds hennes egendomar Brunsvik och Bråstorp. (Se artiklar om dessa hemman. Samuelsberg ägdes år 1871 av C. J. Lagermark.

Mantalsuppgift:

Statkarl A. Pettersson med hustru Hilma Svensdotter och döttrarna Ebba Josefina och Hilda Charlotta.

Änkan Lena Nilsson med dotter Lotta Christina och son Frans Oscar.

Arbetskarlen Joh. M. Tornberg med dotter Amalia.

Som hyresgäst: Änkefru Fredrika Paijkull.

Motala den 12 December 1870

C. J. Lagermark.

(Om fru Paijkull: Se under Undervisningsanstalter, Folkhögskola för kvinnor).

.....

STORA SANDÖ. Ö i Vättern. (Lilla Sandö: Se Ryssön).

År 1819: Stora Sandö består av högländ mark, med stor och vacker lindskog beväxt på 2/3. 1/3 är lägre sankmark med ljung och enbuskar. Tillsammans 13 tunnland 16 kappland.

.....

SKATTEGÅRDEN. (Knektar: Se särskild artikel).

Denna gård, av ålder förmedlad till 1/2 mantal, var först belägen vid nuvarande Bispotalagatan, förr kallad landsvägen, något närmare Motala ström än vad kyrkan är belägen och på andra, (östra) sidan om landsvägen, ungefär i nedre hörnet av nuvarande (Se kartskiss vid sida 214.) Bispotala- och Poppelgatorna. Hemmanet var skatteköpt före år 1409. Det året nämnes skattegården i samband med att riddaren Gustaf Leksson skänkte till Vadstena kloster,

"i Gudz heder, jomfru Maria och S. Birgittæ, mina qwarn i Motalom och allan min ägodel i strömmen och mina fiskewärkia, som liggia emoot norra landet näst Alfwastra closters fiskie och är mitt för skattegården och een wärkia med tu lanaläge, för mina siäl och mina kära hustru och för alla mina wenner och fiender både lefwandes och döde"-----.

Det måste väl vara skattegården som avses med det "Stubbatorp" om 3/4 lott, liggande uti Biscop Motala, varest Jöns Persson bodde åren 1543-44. Hade "god åker, wedebränd, passlig engh, utrymi mulebette, ingen timberskogh, litz ffiske watn". Jordeboks-räntan utgjorde då: Semiapngr 2 mark 4 skilling danska, ledingslama 4 pngr samt betesavgift för 4 årliga-, 4 fogde- och 4 kungshästar. År 1560 var en Jöns Persson fortfarande åbo, men det är icke säkert, att det är samme person som åren 1543-44.

År 1560 uppges hemmanet sålunda: Szåår 16 spann, eng till 20 somerlas, ingen timberskoog, humblegård till 1 lispund. Hemmanet brändes ned under det nordiska sjuårskriget. År 1579 erlade kungsfiskaren Jöns Persson i Skattegården

1/2 tunna 1/2 spann korn i tionde. Persson fick fri besittning av hemmanet genom följande kungliga brev:

"Wij Johan then thredie medh Gudz Nåde, Suerigis, Götes och Wendes Konungh, giörer wetterligitt, att Wij aff gunst och Nåde, szå och dherføre att thenne breff wiser Jöns Persson skall hålla sigh thes flitiger och troliger alt för Wårtt gagn och betste widh Mottala laxefiske, haffua wndt och effterlatedtt, som Wij och nu med thetta Wårt opna breff /: Oss till en behagelig tijd:/ wne och effterlathe honom till årlig lön then ränta och rettighet som aff thz skattehemman, huilckett han nu i Mottala besitter, årligen wtgiöras bör. Wårtt Camnarråd, Camrer, Foughther och alle andre som för Wår skull welle och skole-giøre och latha, haffuer sigh effter rette. Schriffit på Wårt Slott Stegeborgh then 29 Junij Anno 80, wdij Wårtt regementz (år) på tz tolfifte." (Ingen underskrift. Denna avskrift gjord efter avskrift).

.....

I tionde erlade Persson år 1596, 1/2 spann råg och 1 spann malt. År 1596 bekräftades Perssons besittning av hemmanet i följande kungliga brev: (stavning ej bibehållen)

"Vi Karl etc, å vår broders vägnar etc, så ock för den långa tjänst som brewwisaren Jöns Laxfiskare gjort och bevist haver, hava unnat och efterlåtit honom det hemman, Skattegården benämnt, som han besitter---- dock med sådana villkor han skall förpliktad vara till att (vakta) Kronans fiske där vid förutnämnda Mothala, både byggning och annat som det sig bör. ----- Av Örebro den 23 februari anno 1596

Under Vårt Secret

C a r o l u s .

.....

Åren 1598- 1602 var Bengt åbo. Han var förmodligen son till Jöns Persson. År 1600 uppgav han sig äga 13 1/2 tunna korn 4 kor, 5 får, 1 svin och 4 hästar. År 1603 uppbjöds hemmanet på tinget för andra gången för att erfara, om någon ville bli åbo där. År 1611 nämnes åbon Lasse med familj och en piga. Åren 1615-18 var Jon åbo och till Älvsborgs lösen erlade han 3 daler varje(?)termin. Han säges vara fattig år 1616 och husfattig år 1618.

År 1617 hade Lasse Svensson i Skattegården och hans måg Jon av egen förmåtenhet och utan föregången dom tagit sig före att bärga en äng som stadhållaren Jöns Nilsson hade befallt, efter högborne Furstes hertig Johans brev, avvitttra förständig man Lasse i Holm till en liten vedergällning för de ägor H.F.N. bekom av förbemälte Lasse för Kulla gård i Krigsbergs socken.

År 1637 var totala åkerarealen 16 tld, äng till 12 lass hö, nöd-
torftigt fiske. Åren 1638-60 hette åbon fortfarande Jon. Om det
var samme person som åbon åren 1615-18 kan ej sägas.

Den 1/11 1681 begravdes Jon Knekt i Skattegården.

År 1651 24/4 donerades hemmanet till hertig Adolf Johan och tionden
år 1655 utgjorde 1 kanna ärter, 5 kannor råg och 36 kannor korn.

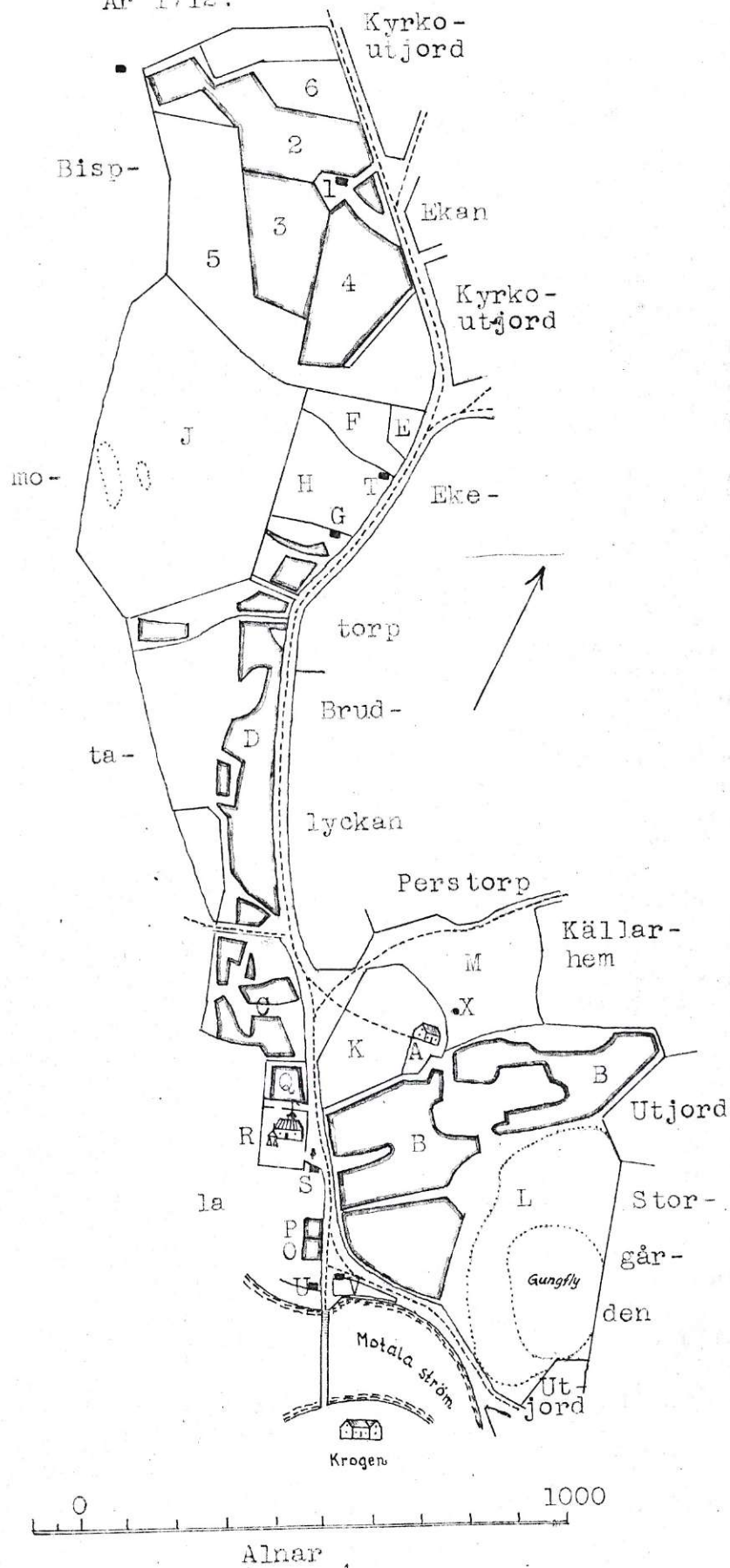
På grund av sin närbelägenhet till Motala Hus och krogen därstädes
ansågs Skattegården lämpad som hästkrögarehemman, men det är obe-
kant om så blev fallet. Se Bondebacka. Åren 1670-86 var Anders
Persson åbo och sistnämnda år anges: Hemmanet förfallet från skatte
till skattevrakshemman, Vadstena slottsgods, jordeb.ränta 11 dal.
13 öre 12 png. År 1691 eller något tidigare hade hemmanet blivit
anslaget till komministerboställe och komminister Johan Motzenius
skrev 30/12 1691 att han lovar svara till knektehållet för så
mycket som på det till kapellansbostället anslagna skattevrakshem-
manet,- förmedlat i allt till 1/2,- löpa kan, och till den ändan
en stadig dräng på bemälta kapellansboställe hålla.

Tydligtvis i samband med att hemmanet anslogs till kapellansbostäl-
le, byggdes ny manbyggnad på nuvarande prästgårdens plats eller
åtminstone ganska nära denna. Karta år 1712 visar mangården belä-
gen på denna nya plats. Kartan förmåler: Norr om kapellansbo-
stället, vid den höga sand- och grusbacken är gårdens vättne, av
en upprinna, som i backehöjden av klart vatten utflyter. Kartan
anger, att här hade i forna tider varit ett torpställe. Bostäl-
lets ängsmark, ned mot strömmen, fram till gränsen mot Storgården,
utgjordes då till stor del av oduglig gungfly, bevuxen med al-
buskar.

Den nya manbyggnaden anges vara liggande på en hög backe.

År 1721 anges för kapellansgården, komminister herr Israel Rydelius
med hustru, dräng Anders, ännu en dräng Anders, pigorna Karin och
Helena. På en utjord bodde skomakaren Jonas med hustru.
På ägor, konstapelns dotter Maria, säges ej vara 15 år.
Än på en utjord, Joen Ericsson.

Skattegården och Stenstorp
i Motala norra by
År 1712.

Kartbeskrivning på andra sidan .

Kartbeskrivning för Skattegården och Stenstorp. År 1712.

- A: Skattegården, skattevrakshemman, hemfallet till Kronan, Cappelansboställe. Ligger här på sin nyare plats. Den gamla platsen. Se kartskiss vid sidan 214.
- B: Östersödra åkergården.
- C: Åkerlycka.
- D: Litet åkergräde.
- E: Två lyckevallar.
- F: Liten ångestäppa med alebyske. Mossig.
- G: Soldattorp.
- H: Ångestäppa till detta, mossig fnuggvall, ale- och videbyske.
- J: Beteshage, grusig backvall med gran- och alebyske.
- K: Kalvhage.
- L: Ångestäppa till gården, mäst sank syr- och fnuggvall, alebyske, ibidem jäsosse av gungfly med alebyske.
- M: Norr om Skattegården. vid den höga sand- och grusbacken är gårdens vättne, av en upprinna som i backehöjden av klart vatten utflyter och vid gården samme uteliggande plan till sin svinevall beräkna. Men som på backen i forna tider varit ett torpställe, som nu avlagt och ödelagt är, ty kunde hända den platsen vore till något annat disputerligt.
- N: Utäng i Sättran. Ej visad på omstående kartskiss.
- O: En liten kålgårdstäppa.
- P: En dito, som smed Anders Abelsson brukar.
- Q: Kyrkoutjord.
- R: Kyrka och klockstapel.
- S: Klockarstuga. Ovanför denna en fattigbössa.
- T: Torp eller backstuga.
- U: Torp.
- V: Backstuga.
- X: Upprinna.
-
- 1: Stenstorp, 1/8, nyligen skatteköpt
- 2: Norra åkerlyckan
- 3: Västra dito
- 4: Södra dito
- 5: Äng, mosandig mossvall med ale- och börkebyske
- 6: Betestäppa

År 1730: Kapellansbordet för Motala och Vinnerstad församlingar nr 1 Motala, 1/2, jordeb.ränta 11 dal. 14 öre, hemmantalsränta 9 dal. 26 öre. Därav anordnat 16 dal. 28 öre.

År 1828: 1 hemman komministerboställe, åker 10 á 11 tunnor årligt utsäde, äng till 60 á 70 lass hö, nödtorftigt mulbete och 2 torp. Beställningsinnehavaren bekommer årligen enligt Kongl. Maj:ts nådiga resolution av den 18/5 1824, såsom ersättning för avträdd åker till Göta kanal, 28 t:r spannmål, hälften råg, hälften korn.

År 1829 nedbrann natten mellan 14 och 15 oktober hela loge- och ladubyggnaden vid komministerbostället, ävenså all den inbärgade grödan. Den utfattiga änkan efter avlidne komminister C. Erlandz kom i ett beklagensvärt tillstånd med sina 3 oförsörjda barn. (Erlandz hade drunknat i en källa).

År 1865 anges komministerbostället i Motala, förmedl. till 1/4, taxerat till 20000 rdr, nära kyrkan, åbyggnad i gott skick. Årligt utsäde 11 tunnor. Hötillgång god. 2 torp. Komministerlön taxerad till 1200 kr. Av församlingen 28 tunnor spannmål, av pastor 6 tunnor. Vederlag för till Göta kanal avstådd jord, 28 tunnor spannmål. Enligt Kungl. Maj:ts nådiga resolution 7/7 1860 skulle, vid den år 1865 tjänstgörande kyrkoherdens och komministerns avgång, Vinnerstads pastorat delas och vardera dessa församlingar för sig utgöra eget pastorat, som, tills deras klassifikation hunnit i vederbörlig ordning försiggå, skall hänföras till 3:dje klassen.

År 1874 säges komministerbostället ha ett utmärkt vackert läge och innehöll 4 rum och kök samt 2 vindsrum.

Motala prästgård innehades år 1871 av komminister C.A. von Mellen.

År 1875 21/5 utlystes entreprenadauktion för uppförande av nytt boningshus vid Motala sockens kyrkoherdeboställe.

Kyrkoherden var till år 1876 boende i Vinnerstad.

.....

SMEDSBY.

Åren 1543-44 var Holvid Larsson åbo på kronohemmanet Smedsby. Jordeb.räntan var dessa år, landgille pngr 4 skilling, näver 3 lispund, avgift för 1 årlig- och 1 kungshäst.

Åren 1552-60 var Sven åbo och sistnämnda år deklarerades hemmanet så: Szäär 8 spenn, eng till 5 somerlas, mulebette, wedebråndt, gåålefång, timberskog. Åren 1580-1633 var Börje åbo och förstnämnda året erlade han 2 1/2 fj:r malt i tionde och år 1596 1 1/2 fj:g råg och 1 spann malt. År 1600 uppgav han sig äga 2 tunnor korn, 2 unga oxar, 4 kor, 1 får, 2 svin och 2 hästar. Till Älvsborgs lösen erlade han 3 daler vardera terminen åren 1614-18. År 1621 ägde han 3 hästar, 2 oxar, 3 stutar, 7 kor, 1 kviga, 8 får och 4 svin. År 1635 anges hemmanet sedan gammalt vara förmedlat till 1/2 i ovisst. Totala åkerarealen år 1637 var 10 tld, äng till 30 lass hö, nödtorftig skog och utmark. Åren 1638-86 var sonen, Nils Börjesson åbo. Förstnämnda året var han uttagen till knekt, men lejde i sitt ställe Matts Hansson. År 1645 gick räntan av Smedsby och Bondebacka, vardera 1/2 mtl, till fänriken, sedermera fältväbeln Christoffer Möller. År 1651 24/4 ingick Smedsby i hertig Adolf Johans stora förläning. I tionde erlade Nils Börjesson år 1655 5 kannor ärter, 1 kanna råg, 36 kannor korn och 12 kannor havre.

År 1658: En löskekona, Ingrid i Smedsby, vart framhåvd för tinget dör oäkta fosters födande, nu andra gången, var om hon tillfrågad bekände, det skulle en ogift soldat, Arvid i Aska gjort då de båda tjänte tillsammans hos Lars Mattsson. Och efter bemalte soldat vid sitt utresande om sommaren 1657 sig här om bekant och bedit att denna hans bisläperska ej måtte utvråkas, ty håller man det ej otroligt, och emedan Ingrid förr med sådan orenlighet försett, ty henne för sin person pålades plikta med 3 mark och undergå kyrkoplikt. (Hon bodde på Smedsby ägor).

Åren 1670-78 upptages Nils Börgesson med hustru Kierstin.

År 1686 anges Smedsby vara beläget på allmänningen, förmedlat sedan gammalt till 1/2 mtl., jordeb.ränta 6 dal.23 öre 3 pngr.

Det hade varit på tal, att göra Smedsby jämte Hundsberg till prästgård för Motala socken när Bispmotala skulle bli kungsladugård och således prästgården icke kunde förbliva därstädes. Därav blev dock intet, utan i sinom tid flyttade kyrkoherden till Vinnerstad, till vilken socken Motala blev annex.

Nils i Smedsby brukade även Engehemmet, ett torpställe i Sättran, med någon äng.

År 1721 var Erik Månsson med hustru åbo. "Inhyses på gården bodde då hustru Ängela, som var utfattig. Där bodde även en ung piga, Brita, som åbon sade vara sjuklig. År 1727 anges samma åbo. På ägorna bodde då ryttareänkan Brita och änkan Karin.

År 1730: Smedsby nr 1, 1/2 mtl krono, jordeb.ränta 6 dal. 23 öre, hemmantalsränta 9 dal. 26 öre, allt Kronan behållet.

År 1829 nämnes 1/2 mtl skatte Smedsby, äges och brukas av J.G. Brandberg. År 1853 och ännu 1871 tillhörde hemmanet, 1/2 skatte, C.A.(E?) Hoffstedt.

På hösten 1871 beslutades om att ett nytt skolhus skulle uppföras vid Smedsby påföljande år.

I slutet av 1800-talet tillhörde hemmanet, 1/2 mtl, 126 har, fortfarande Hoffstedt, men i början av 1900-talet var K.M. Segerström ägare. År 1940 var H. Forsberg ägare och mangården säges vara uppförd omkring år 1885.

.....

År 1441 meddelades fasta på en gård i Norrsten, V. Stenby, som Rolf Spoles dotter Birgitta, nunna i Vadstena kloster, givit klostret.

SPOLEGÅRDEN. (Industriella anläggningar:
Se särskild artikel.)

Redan år 1543-44 var Jon Spole åbo på ett frälsehemman "(V.N.F: egit)" i Motala. Åren 1556-60 var Niels Pedersson åbo på ett av de två kyrkohemmanen, då befintliga i Motala by. (Troligen var ovannämnde Spole klockare).

Samma år utgjorde jordeboksräntan, tredespngr 6 pngr, giengierds-
pngr 3 öre, landgilles smör 2 lispund, foderavgift för 2 årliga-,
2 biskop- och 2 kungshästar samt 6 dagsverken. Åren 1568-85 var
Håkan Spole åbo på samma kyrkohemman, med en kvarn. I jordeb.ränta
erlade han förstnämnda år 6 spann rågmjöl och 6 spann bjuggmjöl,
vilket utgjorde kvarnräntan, samt 2 lispund smör, 6 dagsverken,
tredespngr 6 pngr, giengierdspngr 3 öre och foderavgift för 2 årliga-,
2 biskop- och 2 kungshästar. Under nordiska sjuårskriget köpte
han 3 1/2 skålpund krut av fältarkliet i Motala. Hemmanet brändes
under detta krig. Se särskild artikel. I taxeringslängd till
Älvsborgs lösen år 1571 uppgav Spole sig äga 10 lod silver, 1/2
lisp. koppar, 2 kor, 1 svin, 2 får och 1 häst. Skatt härför var
3 mark 2 öre. År 1579 uppges hemmanet vara förmedlat till 1/2 mtl.
År 1585 voro 2 ryttare, avdankade från Claes Slattes fana, inne-
havare. Åren 1586-1602 var Bengt Persson ryttare åbo. Namnet
Spolegården har hittats först år 1586, men torde ha använts långt
tidigare. År 1593 erlade åbon 3 fj:r 3 kannor råg och 7 fj:r korn
i tionde, men år 1596 utgjorde den blott 1 fj:g malt. Från år
1606 var Joen Jönsson åbo och år 1611 anges Joen i Spolegården med
hustru, 1 dräng och 1 piga.

År 1614 blev en dräng Thöris Hansson, som tjänade hos Joen i Spole-
gården, avdagatagen medelst åtta knivstyng, som han i hastigt och
överdådigt mod erhöill av knekten Joen Suensson, vilken dömdes till
döden.

Knektänkan Ingeborg erhöill år 1622 en tunna korn: "Hustru Ingie-
borgh Spolans, i Motala kyrkioby, een gammil knecht änckia, till
hielp, effter Sahl. och Höglöfligh Konung Carls bref".

Åren 1621-45 kallas åbon "Spole Jon", vilket säkerligen är samme
person som ovan nämnde Joen Jönsson. År 1621 uppger han sig äga
1 häst, 2 stutar, 3 kor, 1 kviga, 10 får och 3 svin.

År 1637 ägde hemmanet totalt 6 tunnland i Motala södra bys gemen-
samma åker om 24 tld totalt, samt del i byns gemensamma äng, som
totalt lämnade 8 lass hö. År 1638 var Jon spole nämndeman.

(Son till honom var utan tvivel Erik Joensson Spole. Se under
Storkelsby, sidorna 248, 249).

(Samma år nämnes en lösdrivare Jöns Spole i Motala socken).

År 1642, 5/9 blev hemmanet förmedlat 3/4 i ovisst och donerat till fru Elisabet Frankelin i behaglig tid. (Hon dog 1655).

Hemmanet anges vara öde åren 1641-45 och kvarntullen var redan år 1638 nedsatt 2 tunnor. Fru Frankelin insatte före detta krögaren Olof Larsson som åbo.

År 1651 blev en ung, gift fördelsman, Olof Börsson, (Börgesson) i Spolegården, nyligen från Nerike kommen, anklagad för att ha stulit en hel del persedlar från pigan Ingrid Nilsdotter i Vräknebro. Han och hans hustru, Carin Thöresdotter, hade förtärt en del av tjuvgodset och resten hade de gömt i skogen.

År 1651, då den stora donationen till hertig Adolf Johan tillkom, skulle även Spolegården ingå i denna donation, varför Påvel Tynnilsson, Motala Huskrögare gick till gården på våren 1651 för att utföra husesyn. Där blev stort rabalder:

"Påvel Tynnilsson, Motala Hus krögare, med sin broder Hans och dess moder nu här inför rätten (24/9 1652 i Sjökulma) klaga om de skador och hugg de den nästförlidna vår hava fått vid Spolegården av fordom krögaren Olof Larsson och hans hustru Catharina, som då var i Spolegården, men nu i Vräknebro boende, vilket skall vara skett då en husesyn där i Spolegården hållas skulle. Men bemålte Olof Larsson och hans hustru i lika måtto klaga sig då av dem slagna och överilade och ty befrågades vem var där med och här om visste göra besked. Då vittande edeligen Jon Clemetsson i Holm, nämndeman, efter han var till bemålte husesyn kallad. nämligen att förbemålte Påvel, när de kommo, gick han först in i förstugan, vad ord där föllo, han icke vet. Men Påvel kom strax ut och Olofs hustru Catharina efter. Och som de hårt talade, Catharina fått Påvel i håret, vilket skedde rätt i porten; strax Påvels broder Hans fattade en träklamp och slagit hustru Catharina i sidan, där med de då skildes. Och sedan Påvel och Hans kastat var sin sten in i gården, där av ingen skadades. Men som synemännen kommo i fägård, viljandes besiktiga husen har Catharina haft sig så illa, att de strax gingo där ut. Och som de intet kunde uträtta för stort munbruk och alarm, utan Olof Larsson med dem kom ut för husen på gatan, begynte bröderna Påvel och Hans rätt tätt och fast kasta stenar. Och som Olof tyckte det gå för hårt uppå, han fattade sin kniv, emedan han hade fått ett hårt hugg i sidan. Och som han rände efter Hans, då fadern Tynnis, som var med, givit sig emellan. Och av kniven illa skadad vorden, snett över armen. Och då Olof fått vid öronen tvenne stenshugg, det Påvel gjorde. Dock Olof med en sten slagit Tynnis på munnen som hans hustru och söner berättar, och klaga där till med de och av den andre med smådeord skamligen överilats, som Jon i Holm och de flera vittnen förmåla och ingendera parten neka kan. Och som denna saken synes av vikt egentligen med

att Påvel Tynnilsson haver viljat haft husesyn där i Spolegården som honom av H.F.N. hertig Adolfs fogde, Sven Månsson efter Kungl. donationen lovad var, sig dit begivit och välborna Fru Elisabet Frankelin, förmedelst sedermera Kungl. donation på samma gård bemålte Olof Larsson där insatt, bemålte Påvel att förhindra att ditflytta---. (Hertigen blev först senare ägare, emedan Elisabet Frankelins donation 7/11 1651 förbättrades enligt Norrköpings besluts villkor).

Året därpå, 1652, flyttade Olof Larsson till Vräknebro, varefter man väl får antaga att Påvel Tynnilsson blev åbo efter Larsson, men år 1654 hade både Påvel, hans bror Hañs och fadern Tynnis Påvelsson med sin hustru flyttat till Norrköping "utfattige och i största äländighet".

År 1660 synes Swen Biörsson (Börgesson) ha varit åbo och hemmanet säges nu tillhöra H.F.N. hertig Adolf. Börgesson var år 1666 sexman. År 1673 var kvarnen nedbränd, men åbon hade åtagit sig att bygga upp den igen.

Åren 1673-81 var Olof Smedh åbo. Han anklagades 1674 av sin närmaste granne, Abell Smedh i Ulvåsstugan för att han skulle honom "med otidiga skiällsord öfverilat i godt folks åhöro", vilket skedde då Swen Larsson i Holm och Nils Arfvidsson darsammastades voro i Abels sällskap, på väg hem från krogen, på gatan, den 28/7".

Vid Aska häradsting 20/10 1681 kårade befallningsmannen över Vadstena slottsgods, Jurgen Classon, till landbon på slottsgodset Spolegården, Oloff Erichsson Smedh i Mothala, "för det han efter utsutten städja och i laga tid avsatt från hemmanet och kvarnen, som han icke mäktar själv bruka, utan andra bärga ängar och ängahagar och så hos honom och föra fodret från gården. Kvarnen står öde och gården i lägervall; ändå har han dristat sig att beså ärtlyckan och sått vintersäd, alldeles i mening att tränga sig in med våld--- och efterföljaren, Jöns Månsson, som givit städja, därifrån söker att uttränga, därovanpå missvördat befallningsmannens förbud på samma brukande".

Erichsson angavs vara "en så orolig och otrogen sälle, som ingen snart kommer till rätta med", och befallningsmannen tillfogade att "en sådan elaker karl, bör uppå vår allernådigste drottnings gods inte lidas, ej heller gör han något gott; han måste göra avtråde och en ärlig bonde ditkomma". Beständes att Erichsson skulle få ersättning för sitt utsäde, och vid laga fardag, efter gjord husesyn, lämna gården.

Åren 1684-92 var Jöns Månsson åbo och för året 1686 upptages

Motala kyrkohemman med kvarn, kallas Spolegården, jordeboksränta 27 dal. 8 öre 14 png, inkluderande kvarntullen. Gammal förmed-

ling i mantal till 1/4. Vadstena slotts gods. Till hemmanet hörde ängar i Sättran. År 1699 gifte sig Jonas Erichsson Spole i Motala Spolegård med Brita, dotter till Måns Jonsson Springer i Motala Storgård och Catharina Persdotter.

Åtminstone åren 1717-34 arrenderade gästgivaren Pihlström hemmanet, som år 1721 brukades av åbon Johan Salomonsson, ogift; där bodde då även förre åbon Jöns Månsson, gammal och utfattig. På ägorna: Pigan Ingrid, fattig, kunde endast betala mantalet.

År 1730: Spolegården, Motala nr 3, 1/4 krono, jordeb.ränta inklusive kvarntullen 22 dal. 25 öre och hemmantalsräntan 4 dal. 29 öre. Hela räntan var anslagen till Kungl. Hovförtäringen. Johan Persson var åbo 1748. Åren 1769-79 var Magnus Johansson Wetterström boende på Spolegården. År 1785 var brotullsarrendatorn Nils Broström brukare och senare bokhållaren Nils Fredrik Wetterström (död 1809). Han var gift med Brita Christina Broström. Spolegården skatteköptes 1810.

År 1829 ägdes och brukades Spolegården med en kvarn, 1/4 skatte, av kronolänsman Er. Necker i Stubbehagen, Västra Stenby socken. Brännvinspanna om 52 3/4 kannor fanns.

År 1832 såldes på auktion förpantningslägenheten Sofielund under Spolegården. I koleraepidemien år 1834 dog 14/10 drängen Erik Göran Carlsson i Spolegården, 18 år gammal, ogift, och 27/10 Stina Andersdotter, hustru till torparen Petter Danielsson i Lycketorp på Spolegårds ägor, 51 år gammal.

År 1853 anges Spolegården, 1/4, med kvarn av 2 par stenar, stålkvarn och grynkvarn. År 1868, 13/11, såldes på auktion av sterbhusdelägarna efter avlidne byggmästaren I. Kinnwall 1/4 mtl kronoskatte, Motala Spolegård med kvarn och fiske, 50 tld åker, äng och hagmark, därav 12 tld i utjorden Sättran.

År 1869 hölls auktion här på förre fabrikören Fredrik Hertzmanns

och hans hustrus konkursmassas lösegendom. År 1871 ägdes Spolegården av J.F.Fredriksson och i början av 1900-talet av direktören Aug. Fredricsson.

J.F. Fredriksson var nämndeman och från 1869 ledamot av kommunalnämnden samt brandrotemästare för Motala södra rote.

.....

STENSLYCKAN och STENVADSHAGEN. (Knekt: Se särskild artikel).

Lyckan kallades en tid Gulfotslyckan och hagen Stenudd.

Till år 1569 hörde Stenslyckan till Motala kungsgård.

Den låg mitt emot denna gårds byggnadstomt, på andra sidan om landsvägen. Måhända var dock redan då en del av lyckan belägen på de plats där gamla tingshuset nu står. Se anmärkning längre fram. Lyckan omnämnes fristående först år 1579, då Håkan brukade densamma, mot 1/2 spann korn i jordeb.ränta. Stenvadshagen nyttjades då av "Unge Nils" för en jordeb.ränta av 1 öre ängepngr. År 1588 var Bengt Persson brukare av lyckan men unge Nils innehade fortfarande hagen. Åren 1595-1600 brukades lyckan av fjärdingsmannen Lasse Månsson och hagen till år 1606 av Erik Jonsson, ryttare. År 1601 innehades lyckan av knekten Olof Gulfot under Lasse Olufssons fänika. Gulfot gick förlorad i Liffland år 1606, varefter hans änka fritt besatt lyckan "på Kongl. Maj:ts Nådige behag". Åren 1606-60 anges Anders Olsson som innehavare av hagen som nu räntade 1/2 lisp. smör. Efter änkan Kierstin Gulfot blev Lasse Månsson brukare av lyckan, åtminstone till år 1613. Om detta är samme Månsson som ovan kan inte säkert avgöras. År 1617 innehades lyckan av Gudmund fiskare och åren 1621-22 av Arvid Håkansson. År 1635 var krögaren Lars Larsson på Motala Hus brukare av Stenslyckan, som ännu gav 1/2 spann korn=18 öre i jordeb.ränta. Lyckan brukades sedan av Niels och år 1660 av Olof Larsson,

båda på Motala Hus. Stenslyckan och Stenvadshagen hade emellertid 18/12 1652 donerats till kaptenlöjtnant Johan Lindeberg. Efter hans död förpantades dessa lägenheter från Kungl. Maj:t och Kronan á 6 % av hans broder, översten Hieronymus Lindeberg, men inlöstes till Kronan 7/4 1681 tillsammans med flera andra lägenheter till ett pris av 51 rdr 2 öre smt och lades under Vadstena slott. " År 1686 var krögaren på Motala Hus, Anders Joensson, brukare av lyckan, som sades vara belägen "strax vid Broen". År 1725 var krögaren i Motala, Lars Pihlström brukare av både lyckan och hagen, vilke lägenheter beskrivas så: "Stenslyckan, jordeboksränta 24 öre, fördelt på bägge sidor landsvägen och sås årligen 3/4 tunna. Än vid husen, Trädgårdslyckan kallad, av sten- och ör, till 3/4 tld. Var annat eller vart tredje år något i träde lägges. Brukas av krögaren Pihlström tillika med Stenvadshagen i Stodhagen, jordeboksränta 1 dal., jämte en liten hage vid Stodhagsgrinden, till skjutshästarna."

Av kartor framgår att Stenslyckan, åtminstone under 1700-talet, bestod av två delar; en större mitt för krogen, på andra sidan landsvägen, samt en mindre vid ännu kvarstående, gamla tingshuset. Sedan länge låg i samma arrende Trädgårdslyckan, som tidigare utgjort hertig Johans av Östergötland trädgård. Gästisparken utgör nu en del av denna trädgårdslycka.

År 1730: Stenslyckan och Stenvadshagen ligga under krogens arrende. År 1829 ägde Fleetwood på Karshult gästgivaregården (=krogen), Stenslyckan, Stenvadshagen m.m., men år 1871 ägde bryggaren C.F.Nordh på Strömsnäs samma lägenheter.

(På gästgivaregården anges följande personer år 1871: Källarmästare C. Nilsson, hushållerska Lagerdahl, restauratriserna Emma Andersdotter, Maria Håkansdotter och Helena Svensson. Vidare en kypare, en dräng, hållkarl Johan Magnusson och 7 pigor. På gästgivaregården bodde handlande G.R.Salander och C. Holmström).

.....

STENSTORP.

Kartskiss, sidan 229.

(I Notala norra by. Ej att förväxla med Stenstorp beläget mellan Björka och Ervasteby gårdar).

Detta hemman har påträffats första gången år 1606, då det lades för kronoskatt till 1/2 lispund smör. Det var då ett kronotorp, 1/4 mtl. och åbo var Nils. Till Älvsborgs lösen erlade åbon Jon 6 mark år 1614 och åbon Anders även 6 mark vardera terminen åren 1615-16. Åren 1617-18 anges han vara utfattig. År 1621 uppgav han sig äga 2 hästar, 2 kor, 6 får och 3 svin. År 1622 var Tomas åbo och i tionde det året erlade han 1/2 spann korn. År 1631 bodde en änka på hemmanet och hon ägde 1 ko, 1 kviga och 2 svin. År 1634 23/4 döptes Jons dotter Elisabet i Stenstorp. År 1635 tillföll kronoräntan en knekt i Arvid Åls kompani av Östgöta fotfolk. År 1637 var totala åkerarealen 2 1/2 tld och äng fanns till 6 lass hö. År 1650 18/12 donerades hemmanet under Norrköpings besluts villkor till Hieronymus Lindeberg på Lindenäs. (Se under Djurkälla). Hemmanet var då öde, men år 1655 upptaget. År 1670 var Per och hustru åbor. År 1678 var Lindebergs änka, Ingrid Appelbom, ägare och 18/6 det året kom hennes fogde på Lindenäs, välbetrodde Måns Brynildson för rätten och begärde på hennes vägnar om rättens utlåtande angående beskaffenheten av bl. a. Stenstorps donationshemman. Rätten intygade att hemmanet "är väl behållet och besuttit. År 1678 nämnes endast försvarskarlen Måns på hemmanet. År 1686 heter det om hemmanet: " Reducerat från sal. Hieronymus Lindebergs donation, men kungl. maj:t nådigast förunnat änkefru Ingrid Appelbom under frälse, fritt i livstid och efter fruns död benådat barnen på behaglig tid till upptuktelse och understöd". Hemmanet säges vara enstaka beläget och änkan, hustru Kierstin Larsdotter var åbo 1686, jordeboksräntan var 2 dal. 22 öre 22 png. Hemmanet indrogs till Kronan år 1691.

Hemmanet förmedlades till 1/8 och skatteköptes 17/4 1703 för 24 dal. smt. (Se sida 278) av bonden Måns. Var augment till rusthållet nr 104 på överstelöjtnantens kompani av Östgöta kavalleri. År 1730: Skattehemman, 1/8, jordeboksränta 12 öre, ^{1 daler} hemmantalsränta 2 dal. 14 öre. Därav anordnat 3 dal. 18 öre. År 1829 var Hollsten Hollstensson ägare och år 1871 Sven Carlsson i Hårstorp, till vilken gård Stenstorp hörde ännu 1878.

.....

STJÄRNORPSGÅRDEN . (Kvarn: Se särskild artikel)

År 1568 var Suen Bengtsson åbo på f.d. biskopshemmanet i Motala södra by. Jordeb.ränta, landgille pngr 2 öre, tredespngr 6 pngr, 1 spann korn, 1 lispund smör, 6 dagsverken och foderavgift för 2 årliga-, 2 fogde- och 2 kungshästar. Kvarntullen utgjorde samma år 6 spann rågmjöl och 6 spann bjuggmjöl. Hemmanet brändes under sjuårskriget av danskarna. (Se artikel om detta krig). År 1579 erlade åbon Arvid 1 1/2 spann 1/2 fj:g korn i tionde. År 1600 var änkan åbo och hon anger sig det året äga 12 tunnor korn, 1 ko och 4 hästar. Åren 1606-12 var Måns Larsson åbo. Sistnämnda året var halva kvarntullen öde. Åren 1621-35 var Erich Larsson åbo och först nämnda året ägde han av boskap endast en häst. År 1635 säges hemmanet vara förmedlat 3/4 i ovisst, samt både hemmanet och kvarnen öde. År 1637 var totala åkerarealen 6 tld i Motala södra bys gemensamma åker om 24 tld totalt samt del i byns gemensamma äng, som totalt lämnade 8 lass hö. År 1645 var endast kvarntullen öde. År 1654, 5/6 tillbytte sig fältmarskalken Robert Douglas detta biskopshemman från Kronan mot annat avstått gods. År 1670 var Jöns åbo på greve Douglas, 3/4

i ovisst förmedlade hemman. 13/9 1682 bortbytte Douglas änka, fru grevinnan Mörner, Stjärnorpsgården, Motala nr 9, till Kronan med 1682 års ränta och Vadstena slott anslagen mot kvarngården Kvarn i Broby socken. År 1673 och ännu 1692 var Holsten Jonsson åbo på "Stiernarpsgården med en qvarn". Jordeboksräntan utgjorde år 1686 30 dal. 24 öre 22 pngr, inklusive kvarntullen.

Gamla förmedlingen i mantal till 1/4 och "anno 1682 efter ransakning vidare förmedlat i jordeb.ränta 2 t:r spannmål, 10 marker smör, avgift för 2 årliga- och 2 kungshästar, 6 dagsverken. Tillsammans i penningar 7 dal. 24 öre 16 pngr.

"Bytt från Kronan under frälse av fältmarskalken, salig hr Douglas, nu uppdraget Kongl. Maj:t och Kronan igen, uti byte av grevinnan fru Hedevig Mörner med 1682 års ränta, efter Kongl. Kammarkoll. brev den 13/12 dito anno, och samma år Vadstena slott anslaget uti vederlag emot kvarngården Kvarn uti Broby s:n, som en slottspertinens".

Till hemmanet hörde år 1686 en äng i Sättran.

År 1692 var Hollsten Jonsson nämndeman.

År 1721 anges följande personer som boende på hemmanet:

Jonas Hollstensson, hustru, piga Helena och utfattige Oluf Joensson. På ägorna: Soldathustru Catharina, utfattig, och pigan Annicka.

Åren 1722-26 var kapten Petter Permand arrendator. Sistnämnda

året utfördes syn på de förbättringar han gjort på hemmanet:

I stugan insatt 2:ne stora, nya fönster på gaveln, med nya brädfodringar samt gångjärn och hakar, 18 daler kopparmynt.

Ett stall på gården, uti söder, med 3 spiltrum av nyo byggt med telde, 2 dörrar, gångjärn och haspe, 36 daler kopparmynt.

Ett foderhus reparerat, 6 dal. kmt.

Uti köket ett nytt fönster, 2 dal. 8 öre kmt.

Uti kvarnen, en ny axel, med arbetslön 18 dal. kmt.

3:ne nya kvarnstenar, med inläggningskostnad, 90 dal. kmt.

Jutan lagad, 5 dal. kmt.

En ny stomme, med arbetslön, 1 dal. kmt.

Summa 176 daler 8 öre kopparmynt.

Motala den 9/11 1726. Ovanstående således befunnet och besiktigat vara, attesteras:

C. Wetterström

Nils Månsson i Hårstorp

Måns Jönsson i Fiskaregården.

.....

Soldattorpet å nyo uppbyggt, varför kommer på detta hemman, 1/4 , 32 daler kmt.

C. Wetterström.

.....

År 1726 begärde åbon Hans Hansson att få köpa Stjärnorpsgården till skatte och det gjorde även mjölnaren Johan Salomonsson i Långspångskvarnen m. fl. Salomonsson fick skatteköp 15/12 1727. (Om detta skatteköp och om klagomål över Stjärnorpsgården: Se under Aspegården).

✓ År 1727 nämnes följande personer på hemmanet: Hans och hustru åbor; soldat Winnerstrands hustru, man i tjänst; soldat Mobergs (Mogen) hustru, man i tjänst. På gården: Catharina som sköter hr Capitein Permans barn.

År 1730: Stiernarpsgården, Motala nr 9, med en kvarn, 1/4 mtl. jordeboksränta inkl. kvarntullen 23 daler., hemmantalsränta 4 dal. 29 öre. Hela räntan anslagen till Kungl. hovförtäringen.

År 1748 var mjölnaren Salomonsson fortfarande ägare. Han dog 6/2 1754. Han hade varit en orolig människa.

År 1735, 3/8 som var 9:de söndagen efter Trinitatis, inkallades i sockenstugan i Motala sexmännen och församlingens äldste till att undersöka om Johan Salomonssons i Motala by syndiga och förargliga leverne, som han förer uti sitt hus, samt oenighet och slagsmål med sin hustru. Om han ej bättrade sig, skulle han sättas i stocken.

År 1736, 5/12, inkallades ånyo Johan Salomonsson, efter stämning genom sexmännen Per Månsson i Nykvarn. Salomonsson hade överfallit sin hustru, som var havande och väntade sig var dag i barnsäng, och stött henne för bröstet. Även nu blev han hotad med stockstraff.

År 1743, 8/2, ransakades på sockenstämman över det oljud som komministern i Motala, herr Johan Adelin och organisten därstädes, Peter Brandberg angivit, att de den 7/11 1742 under predikan hörde från läktaren, bakom orgelverket, ett så högt tal att det hördes över hela kyrkan, icke vetande säkert vem som talade. Men som omständigheterna syntes medgiva, att det varit mjölnaren Johan Salomonsson, som på bemälte läktare har sitt stolrum, och han, efter undfången stämning var tillstädes, så framropades han för sockenstämmorätten, och tillspordes, om han med ett sådant tal gjort oljud i kyrkan. Johan Salomonsson nekade fräckt och enständigt, frågandes med mycken iver efter angivaren, den han ville lagsöka för ohemul beskyllning. På vidare efterfrågan om någon av dem som sutto bredvid honom på läktaren hade någon kunskap här om, nämndes Lars i Aspegården, soldaten Hållfast, Anders i Stenstorp, Lars i Dysäter och Salomon i Habo, men utav dem voro allenast tillstädes Hållfast och Lars i Aspegården som på tillfrågan svarade sig icke kunna neka, det Salomonsson

en och annan gång den dagen talade något högt under predikan varpå Johan Salomonsson svarade, och själv tillstod, att han något högt talade dessa orden "Gud välsigne vart och ett ord, som går av din mun", men det skedde av andakt och god mening. Då förmanade honom, så väl bemålte 2:ne vittnen, som alla närvarande av församlingen att han ville tillstå sitt brott och bedja om förlåtelse, emedan de alla hörde och igenkände hans ljud, så ville och de alla bedja för honom, att han måtte bliva förskonad denna gången. Men Johan Salomonsson nekade alldeles till någon avbön, betygande sig aldrig mer skola visa någon andakt i Guds hus, om detta skulle räknas honom till last. (Hänsköts till länsmannen).

År 1781 voro sekreteraren Carl Nyströmer och Erik Månsson i Holm ägare och år 1795 ägdes 1/3 av mjölnaren Anders Norling, 2/3 av brotullsarrendatorn Nils Broström och ovannämnde Erik Månsson.

År 1795 ägdes hemman och kvarn av Bromander på Bromma.

År 1829 var Erik Holmström ägare. År 1834 17/9 dog i koleraepidemien, änkan Anna Lisa Jonsdotter, boende inhyses på hemmanets ägor, var sjuk i 12 timmar, begravdes på prästgårdens kolerakyrkogård, 63 år gammal. År 1871 ägdes Stjärnorpsgården av Johan Fredricsson och i början av 1900-talet av direktören Aug. Fredricsson. 1/4 skattehemman.

.....

STORGÅRDEN, i Motala norra by. (Kartskiss, sida 27)

(Industriella anläggningar: Se särskild artikel).

Fornfynd: Sländtrissa, hist. muséets nr 9170.

År 1548 var hemmanet angivet som Kyrkohemman.

Åbo var Knut Torbjörnsson och jordeb.räntan landg.pngr 1 m.d:ska, engep.4 sk.och avgift för 1 årlig-, 1 biskop- och 1 kungshäst.

Åren 1556-69 var Knut Exsing åbo och år 1560 anges hemmanet så:

Szåår 5 spenn, eng ingen, trädespngr 3 pngr, landgille smör

1 lispund, avgift för 1 årlig-, 1 biskop- och 1 kungshäst.

Samma åbo brukade även en lycka, som förut legat under Skattegården, varpå såddes 1 spenn. Ränta härför 1 gammalt får.

Hemmanet anges vara nedbränt år 1569. Om detta skett året före, d. v. s. under sjuårskriget, är okänt. Åren 1576-1602 var Jon åbo. Till hemmanet hörde hospitalskvarnen. År 1579 var hemmanet förmedlat till 1/2 mtl. År 1580 erlade åbon i tionde 1 1/2 fj:r råg och 7 fj:r malt. Samma år, 11/2, gavs kunglig bekräftelse på att hemman och kvarn på behaglig tid förlänats till Vadstena hospital, som ju sedan lång tid varit åminstone av kvarnen, innehavare. År 1581 upptages även kvarnräntan, utgörande 1 pund 4 spann av vardera råg- och bjuggmjöl. År 1583 är första gången namnet Storgården påträffat i skrift, men säkerligen har gården haft det namnet långt tidigare. Var bränd år 1583. År 1596 utgjorde tionden 2 spann korn. Åren 1605-35 var Erik Jonsson Springare åbo. Förmodligen var det denne Erik Jonsson Springares (Springer) fader, Joen Springare som år 1585 var i slagsmål. Han var vaktknekt på Vadstena slott.

Vid domstolen i Vadstena förekom år 1585, 9/10: Samma dag bekände Olof Eriksson, slottsknekt, att knekten Kristoffer Nilsson kom gående och bad köra av vägen med skjutshästarna och strax slog han åt Joen Springare med en spansbila in på kyrkogården (i Vadstena), och sedan tog han ett rör och slog till med, så ock drog ut en daggert och sade: "Jag tjänar konungen och giver dig och herr Arvid Gustafsson (ståthållare på slottet) tusen knävlar" och brukade en överflödigt mun. Han slag ock vagnsdrängen i bröstet med en yx-hammare på kyrkogården, han kallade ock Joen Springare en gammal bödel. Bekände ock Joen Springare om samma knekt, så och Sven Månsson, item Håkan slottsknekt och gjorde sin ed på lagboken: Då de kommo ut från klostret, då svor han överdådligen och kastade en spansbila åt Joen Springare och högg in i hillebårdstaken, och det skedde in på kyrkogården, och kallade knektarna slottshundar och slog både med röret och daggert. Item bekände Joen Springare, att han slog honom på munnen, så att han gick i marken utan för kyrkogården, och kallade knektarna okvädingsord. Har ock Anders vagndräng och Olof Eriksson vittnat och gjort sin ed på, att de hörde, huru samme knekt gav bort den gode herren, som föreskrivet står. Blev honom av sagt, för det han slagits på kyrkogården, efter stadgarna böta 36 mark. Item för okvädingsord 6 mark. Item för det han har förtalt välbemälte herre, blev honom dömt att böta 40 mark, om hans herre vill unna honom livet, och ligga en månad i tornet vid vatten och bröd.

År 1611 fick "Asmund krutmakare i Storgården ett får medan han höllt opå och gjorde krut till Slottsens behoff".

År 1612 fick E.Springare böta 6 mark för att han slagit Nils i Bromma ett blodvite och en blånad i pannan. År 1614 erlade Erik 3 daler till Älvsborgs lösen och hans piga (3 mark). År 1621 uppgav han sig äga 2 hästar, 1 stut, 4 kor, 16 får, 9 svin. Han undertecknade tillsammans med andra en del längder, bomärke E. År 1637 uppges hemmanets totala åkerareal till 2 1/2 tld, äng till 8 lass hö, kvarn och fiske. Åren 1633-66⁴ var sonen Jon Ersson Springare åbo. Hemmanet var nu förmedlat till 1/4 mtl. Donerades 1651, 24/4 på Norrköpings besluts villkor till hertig Adolf Johan. Erlagd tionde år 1655: 9 kannor råg och 30 kannor korn.

År 1670 var Jon Ersson Springare död och då bodde änkan, hustru Ingeborg på hemmanet. År 1686 anges hemmanet sålunda:

Storegården i Motala, konungsfiskare Måns Joensson Springer åbor, 1 mtl krono^{x/}, gammal förmedling i mantal till 1/4. Vadstena slotts gods, jordeb.ränta 5 dal. 21 öre 9 pgr. (Häri ingick ej kvarntullen). Under hemmanet brukades fortfarande hospitalskvarnen, en kronoåker därstädes och ett fiske nedan för kungsfisket, båda under hospitalet. År 1689 var Bengt Persson Falk åbo och arrenderade även hospitalskvarnen, Herrekvarnen och kungsfisket.

Han klagade 1689 inför häradsrätten över Storgårdens tillstånd och dess höga skatt:

Sådesjord i små, instängda lyckor till 3 t:r utsäde, ör-och klappersten och något mulljord. Äng blott en hage intill gårdet, om 2 lass hö. Kålgård utmed strömmen, mulbete på bymarken, skog på allmanningen.

År 1697 var Cornelius Andersson Wetterström åbo, då hemmanet på grund av missväxt och hungersnöd föreslogs nedsatt till 1/8 i mantal. Wetterström var andra gången gift med Catharina Persdotter, änka efter Måns Jonsson Springer.

År 1705, 5/5 utfärdades skatteköpsbrev för arrendatorn Cornelius Wetterström på Motala Storgård. Köpeskillning 20 daler smt. Se sida 278.

År 1721 nämnes följande personer på hemmanet:

Brukat(och äges) av Cornelius Wetterström. Ogifta drängen Måns

^{x/} Under delar av 1500-och 1600-talen noterades Storgården som kyrkohemman.

Joensson; gamla änkan, hustru Catharina, utfattig; salig Anders Abelssons hustru Elisabet, dotter Stina; smeden Lorentz Abelsson med dräng Abel.

År 1727:

Herr Lieutenant Wetterström (son till Cornelius W.); dess kjeresta; dräng Zachris; dräng Daniel; piga Märta. (Löjtnant Wetterström fick år 1741 pension och var något år pensionär på Vadstena krigsmanshus).

År 1730 anges hemmanet så: Motala Storgård, Motala nr 4, 1/4 skatte, jordeb.ränta 5 dal. 22 öre; hemmantalsränta 4 dal. 29 öre. Kronan behåller räntan. Hemmanet dock förmedlat i mantal till 1/8, varför avgår 2 dal. 15 öre av räntan. Jordeböksräntan för enbart hospitalskvarnen utgjorde 45 daler; för enbart hospitalsfisket 4 dal. 16 öre och för hospitalets åker 2 öre. Fisket hade jordeboksnummer Motala nr 12, åkern Motala nr 13. kvarnen, Motala nr 11.

År 1748, 23/3 avled löjtnanten av H.K.M. infanteri, i livstiden ädel och välmanhaftig, nu hos Gud till sin själ evigt salig, Herr Nils Wetterström i Storgården i Motala by; varit länge sjuk av bröstänga och matthet, 59 år gammal. Gift med Engel Christina Rudbeck. (Se sidan 416).

År 1775 var kronolänsman Adam Widergren innehavare.

År 1829: Storgården, 1/8 mtl skatte, äges och brukas av Johan Brandberg. Brännvinspanna om 34 kannor.

År 1871: Egenbrukare, bryggaren C.F.Nordh på Strömsnäs.

Omkring år 1876 köpte Motala köping jord av Storgården m.fl. så att köpingen kom att räckta ända till järnvägsstationen.

År 1878 var hospitalskvarnen taxerad till 25000 och dess ålfiske till 4000 kr. År 1901-15 var Motala bryggeri med Motala Storgård, Motala nr 4, och Strömsnäs taxerat till: Jorden 27300, annan fastighet 101500 kr.

.....
(I klagomål 1689 (se sida 245) anges att ängen till hemmanet utgjorde endast "en hage intill gårdet". Emellertid omnämnes 1679 och ännu 1811 en äng på Lindnäs ägor kallad Springare-ängen, tillhörande Motala storgård).
.....

STORKELSBY. (Knektar: Se särskild artikel).

År 1543 var Måns Törgilsson åbo på detta kronohemman. Jordeboksräntan utgjorde då landgille pngr 5 skilling, dagsverks-penningar 3 skilling, smör 5 marker, skatteråg 1 spann, avgift för foder till 3 årliga-, 3 fogde-, och 3 kungshästar.

Ännu 1556 var Måns åbo, men år 1560 nämnes i stället Nils.

Det året deklarerades hemmanet sålunda: "Szåår 8 spenn, äng till 6 somarlass, mulebette, wedebråndt, godt gåålefång, fiskevatn i en liten siö", samt en liten kvarn i en liten bäck.

År 1571, i en taxeringslängd för Älvsborgs lösen, uppgav åbon David(?), Peder(?) sig äga 1/2 lispund koppar och 2 kor. Skatt härför 2 mark 3 öre. I tionde erlade han år 1579 1 kanna ärter och 3 fj:er korn och år 1593 1/2 spann 1 kanna råg och 1/2 spann 1 kanna malt. År 1600 uppgav åbon David sig äga 7 1/2 tunna spannmål, 2 unga oxar, 3 kor, 12 getter, 5 får och 1 häst. Åren 1611-21 var Måns åbo. Sistnämnda år uppgav han sig äga 2 hästar 3 kor, 2 kvigor, 2 getter, 6 får och 3 svin. År 1635, åbon Lars, säges hemmanet vara sedan lång tid tillbaka förmedlat till 1/2 mtl. Totala åkerarealen år 1637 utgjorde 5 tld, äng till 26 lass hö, nödtorftig skog och utmark. År 1645 gick räntan av hemmanet till fänrik Erik Spole på Petter Garps kompani, Östgöta fotfolk.

År 1650 klagade Lars med sin hustru Anna på deras legopiga:

Anno 1650, 6/2, Aska häradsting i Sjökuila. Framkom för tingsrätten Lars i Storkelsby med sin hustru Anna, vilka klagade till sin legopiga som ock heter Anna, såsom skulle hon utur en kista i en bod darsammastädes hava uttagit, bortgömt och sig förbehållit lärft, 23 alnar, samt med ett lärftslakan. Och ehuru väl där har varit i samma kista både silver och annat gods, dock intet där ut mera tagit. Och lade ovanbemälda bondes hustru, pigan detta fullligen till, och sade, att bandhunden stod för boddörren, och att ingen annan främmande kunde komma där till. Pigan, närvarande med sin fader Nils Hansson, nekade härdeligen samma tilltal, att hennes husbonde och matmoder, ej heller någon annan henne det ringaste otrohet bevisa skulle, utan fast mera sig över dem besvärade, så som skulle de, besynnerligen hustrun, henne för allom skämt och beryktat, att hava tagit förbemälda persedlar. Och där till med henne därför mycket slagit, trängt och tvingat, och med

fänriken Erik Spoles hustru Brita underställt, att hon haver skaffat dit ifrån Motala Hus en främmad person, som haver sagt sig vara en klok man, och säges varit en Bööll /:sanningen vet man icke:/. Denne är dock dit kommen, och hustru Anna strax talt med honom, han skulle hava pigan före, den hon själv framkallade, förhållandes hon skulle bekänna. Men hon sagt sig oskyldig. Då hennes matmoder hållit henne fast, och slagit henne tre slag, som pigan klagar, över näsan det blånader utvisade, sägande sig vilja hava blod av henne. Och därav sedan noggsamt sanningen förnimmas skulle, att hon skulle tagit lärftet. Och ingen annan. Och som hon ändå ej haver velat bekänna, utan sig undskyllt, då densamme mannen, som själv haver kallat sig en Bööll och klok man, huggit en tälgyxa han med sig hade, i golvet, sedan tagit tre eldglöder, lagt därjämte, fattat pigan, och lett henne däröver, som hon säger tre gånger. Dock pigan ej heller bekände, fördens skull är mera av sin matmoder slagen, och åter av den främmande man hotad att hugga huvudet av henne, om hon ej ville bekänna. För vilket allt bemälte piga /:som ett år tillförene där samma städes tjänt haver:/ samt med sin fader mycket klagar, sig således hamlat och hanterad, beropar sig såsom skulle hon vara oskyldig. Och såsom bonden och hustrun, icke med ringaste skäl sitt legohjon samma beskyllan övertyga kunde, utan är av bonden en blott misstanke, och som en del påstår, hustrun själv lärftet föröftrat /:dock det är ovisst:/ och nu gör sig därom så stort under, därför frågades dem till vad ända de hava kallat den främmande mannen, den de hava givit en rdr att han skulle bevisa sin konst. Och varför de sig så illa med pigan förhållit. Och med henne gycklat, och så beskyllt, slagit och hamlat, att hon för den orsak skull nödgades lämna sin tjänst. Bonden sade det intet annat vara än narri, men hustrun sade att hon slagit henne för hon skulle hava tagit lärftet, det nämnden för denna gång ej se eller pröva kunde, utan henne därför befriade till dess bättre skäl kunde framkomma. Såsom och att hon var tvungen att vika sin tjänst. Och ty henne därför att plikta, oskäligt synes. Uti detta övriga, om den fåfänga och hyckleri hon med är förövat av hustrun själv, och den främmande mannen, vilken sedan av kapten Ål säges slagen och avsgd, där om hemställes det vördiga Linköpings kapitel. Och pålägges Lars och hans hustru taga tingsrättens skriftliga besked, och därmed foderligast sig där inställa. Och åter sedan här svara och avbida rättens vidare utslag om ovanskrivna akt och bedrifter.

Aska häradsting 1650, 16/10, i Sjökuumla.

Välborne Hans Rotkirchs ängvaktare, Nils i Herrängen, gift man, fullkomligen av efterskrivna vite tjuveri han skulle hava förövat tillika med den förrymde tjuven Nils i Knösen, vilken nästförlidna vår vart tagen och fängslig hållen hos Oluf Öbiörnsson, då han där korn och havre stulit hade, och emellertid han så fängsligt satt bekände Nils tillförene med sig dessa nedanskrivne bestulit som följer:

----- Ifrån Lasse i Storckelsby ett stycke lärft om 20 alnar, det de skylldes sin legopiga och henne därför illa hanterat.-----

År 1651, 17/2 vid Aska häradsting i Sjökuumla, framkom Nils i Karetorpet med sin dotter Anna, för detta Lasses i Stårckelsby legopiga och klagade på nytt på den behandling hon fått utstå. Lars och hans hustru hänvisade till fänrik Erik

Spoles hustru, så som skulle hon detta så till väga bragt. Hon skulle inkallas till rätten. (Erik Joensson Spole, f. omkr. 1608, troligen son till Joen Jönsson i Spolegården, hade som fänrik Storkelsby och Lemmingstorp som beställningshemman, blev till sist kapten eller kaptenlöjtnant, död i Östra Tollstad 1677. Gift 1/ med Brita Knutsdotter.

År 1651, 24/4 förlänades hemmanet på Norrköpings besluts villkor till hertig Adolf Johan.

År 1652 hade Hans Furstliga Nådes bonde, Lasse i Storkelsby, blivit fränstulen en tjur av soldat Erik Persson i Kolmetorpsstorpet.

Tionde år 1655: 2 k:r ärter, 32 k:r korn, 36 k:r råg, 19 k:r havre.

År 1660 nämnes endast hustru Brita och dräng Johan, men år 1670 åbon Sven med hustru Marith och på ägorna Pers hustru.

År 1674 klagade slottsfejderidären Anders Persson över slottsbonden Sven i Storkelsby, att han utöder skogen med timmerhygge och år 1675 ständes han för det han alldeles förstört ett stort äppleträd på hemmanet och uppbränt trädet. Dömdes pilkta 3 daler.

År 1686 anges hemmanet vara enstaka beläget på allmanningen, brukat av Jöns Håkansson, gammal förmedling i mantal till 1/2.

Jordeboksränta 10 daler 2 öre 20 penningar.

År 1695 begravdes Jöns Håkansson i Storkelsby, 83 år gammal. Han var stamfader för släkten Berzelius. Se vidare under Bergsäter.

Redan år 1684 hade hans hustru, Lucia, dött på Storkelsby.

År 1698 dömdes Storkelsby skvaltkvarn, på utmarken, uti allmanningen, att utrivas, emedan den låg för nära Motala skattlagda kvarnar och tog bort mæld från dem.

År 1703, 9/10 skatteköptes Storkelsby för 100 dal. smt.-(se sida 278)-, av rådmannen i Skenninge, Måns Danielsson. Åboarna, som då voro två, Lars och Måns, hade visserligen företräde till skatteköp, men eftersom de icke ville betala mera än vad hemmanettaxerats till, eller 72 dal. smt, så kunde de icke komma ifråga.

(Åbon Måns Jonsson var gift år 1702 med Maria Johansdotter från Säter, av släkten Abelsson i Säter).

År 1709 var totala åkerarealen 12 tld 29 kannland utom torpens åker och äng till 41 lass hö, likaledes utom torpens ängar.

Tre torp funnos, förutom soldattorpet, som låg norr om Mosjön.

År 1721: Åbo: Lars Nilsson, hustru, son Nils, dotter Helena. På ägorna: Kåcketorpet, Pehrs hustru Kerstin, gammal och bräcklig. Kojan, Joens Svensson, hustru Karin, även gammal och bräcklig. År 1727: Lars och hustru, son Bengt, son Daniel, pigorna Maja och Greta. På ägorna: Pehr och hustru. I Kojan, hustru Karin. Soldat Storks hustru Maria, man i tjänst.

År 1730: Storkelsby, 1/2 mtl skatte, jordeb.ränta 10 dal. 3 öre; hemmantalsränta 9 dal. 26 öre. Hela räntan Kronan behållen. År 1794 nämnas torpen Kärrshult, Nybygget, Kocketorpet, Sjöstorp och soldattorpet. De båda sistnämnda lågo bredvid varandra, norr om Mosjön.

År 1829 ägdes och brukades Storkelsby av f.d. nämndeman L. J. Larsson, Petter Liljedal och Carl Gustaf Nilsson.

År 1869 var C.G.Lindgren i Storkelsby sexman för Björka rote.^{nr 1.}

Enligt Ridderstad ägdes Storkelsby, 1/2 mtl, 342 har, av 6 personer, i början av 1900-talet.

År 1940: Lillgården, ägare J.O.Albrektsson- Jansson, manbyggnaden uppförd år 1850.

Mellangården, ägare K.H.Karlsson, manbyggnad uppförd år 1890. Norrgården, ägare Elin L. Gustafsson, manbyggnaden uppförd år 1860.

Storgården, ägare I.A.Lindgrens sterbhus, mangården uppförd omkring år 1854.

Östergården, ägare A.E.Jansson, manbyggnaden uppförd år 1845.

.....

SÅGAREHEMMET. (Kvarnen: Se särskild artikel).

Namnet Sågarehemmet för detta hemman har först påträffats år 1621.

Åren 1568-69 var Halte Birger åbo på hemmanet, som brändes under nordiska sjuårskriget. Se särskild artikel härom. Jordeboksräntan år 1569 utgjorde 1/2 lispund snör 3 dagsverken, avgift för 1 årlig-, 1 fogde- och 1 kungshäst. Kvarntullen utgjorde 6 spann rågmjöl och 6 spann bjuggmjöl.

Åren 1576-81 var Olof åbo och 1585-1605 Anders Olsson. Han erlade år 1586, 1/2 fj: g råg och 1 fj: g korn i tionde och uppgav sig år 1600 äga 3 spann korn, 6 lod silver, 2 kor, 5 får, 1 häst och 1 svin. Åren 1600-02 nämnes han fjärdingsman. Åren 1606-20 var (sonen) Olof Andersson åbo. År 1621 anges Lars som åbo, ägande 1 häst, 3 kor, 1 stut, 1 get, 5 får och 4 svin. Åren 1622-45 är Olof Andersson åter åbo. År 1635 var hemmanet förmedlat till 1/4 i ovisst och räntan öde, men kvarntullen behållen. År 1645 var kvarntullen förmedlad 2 tunnor och kvarnen brukades av Månses änka vid bron. År 1655 erlades 3 kannor råg, 10 kannor korn och 3 kannor havre i tionde.

År 1686 anges Motala Sägarehemmet med en kvarn, gammal förmedling i mantal till 1/4. Öde och alldeles inlagt under Aspegården. Kvarnen dock behållen och brukades av Anders Persson i Aspegården.

.....
På en karta av år 1819 anges ett dagsverkstorp under Hårstorp med namnet Sägarehemmet, men detta var måhända ett annat ställe.

.....
SÅTER. (Ryttare: Se särskild artikel)

Fornfynd: Fingerring av förgyllt silver, från 1500-talet, hist. muséets nr 11627.

Åren 1548-56 nämnes kronobonden Jon i Setter. Till hemmanet hörde även en kyrkoutjord. År 1554 var jordeboksräntan tredespngr 6 pngr, landgilles smör 4 lispund, foderavgift för 4 årliga-. 4 fogde- och 4 kungshästar. Räntan gick åren 1548-54 till en länsman. Till hemmanet hörde år 1556 en urfjäll och en ängshump. År 1560 uppges för Peder i Sätther: Szåår 4 1/2 pund 3 spenn, äng till 40 sommarlass hö, mulebette, wedebråndt, godt gålefang, humblegård till 3 lispund. Därtill hörde då ett gårde "Ryttziöö giärde", (osäkert namn), ränta 2 öre landgille pngr och ett torp, (möjligen Habo), det sistnämnda lämnade 9 pngr ränta

10 sommarlass hö, men hade ingen åker. I taxeringslängd för Älvsborgs lösen år 1571 uppger Peder sig äga 5 lod silver, 2 lispund koppar, 6 kor, 2 unga oxar, 1 stut, 2 får, 2 svin och 2 hästar. Skatt härför 12 mark 2 öre, och år 1579 gav han i tionde 1 kanna ärter, 1 1/2 spann råg, 3 spann 1/2 fj: g korn. År 1580 hade länsmanen kronoräntan fritt för sitt omak. År 1596 utgjorde tionden 5 fj: r råg, 5 spann malt och 2 spann havre. År 1600 angav Per sig äga 12 lod silver, 18 tunnor korn, 4 oxar, 4 stutar, 10 kor, 3 kvigor, 20 getter, 8 får, 4 svin, 4 hästar. År 1616 anges två åbor på hemmanet, nämligen Per och Jon. Dessa båda anges år 1618 vara husfattiga, men gav ändå 3 dal. var till Älvsborgs lösen. Från år 1597 anges Per i Säter vara nämndeman. År 1635 uppges endast Jon som åbo och räntan gick till kapten Arvid Ål på hans tjänst. År 1638 lämnades förläning på hemmanet till denne Ål:

"Vi Christina etc. gör veterligt, att Vi av gunst och nåde, så ock för långlig och trogen tjänst som brevisaren och kaptenen Arvid Ål hans kungl. maj:t, vår älskelige, käre herr fader, oss och Sveriges Krona nu i sammanlagt 28 år gjort och bevist haver och i anseende att han både av fien- den sargad och lamskjuten ingen ytterligare tjänst förmår oss och Kronan bevisa, hava unnat och efterlåtit, som vi och här med uti detta vårt öppna brevs kraft unna och efterlåta honom, sig till föda och uppehälle, den gården Sätter be- nämnd, i Motala socken och Aska härad, kvitt och fritt för alla vissa och ovissa utlagor, extra ordinarie krigshjälpen, kyrkotionden, byggnings- och saltpetterhjälpen undantagandes, uti sin livstid att njuta och behålla-----".

Datum Stockholm 25/9 1638

Gabriel Oxenstierna Giöstaffson
S.R. Dråttz

Jacob Delagardi
S.R. Marsk

Clas Fleming
i Rijksamiralens ställe

Axell Oxenstierna
S. R. Cantzler

Gabriell Oxenstierna
Frijherre till Mörby
och Lindholmen,
S. R. Skattmestare

Samuel Kämpe.

.....

År 1646 20/6 konfirmerades Åls förläning på Säter.

Denn Ål hade uppbyggt Nykyrka krog. Han hade 2 söner, löjtnanterna Gustaf och Johan. Johans änka: Se under Hårstorp.

År 1645, 2/8, med konfirmation 1647, 11/10 köpte Hans Rotkirch från Kronan á 4 1/2 % bl.a. Sätters äng, som ännu 1682 innehades av sonen Hindrich. Tionde år 1655: 4 kannor vete, 3 kannor ärter, 40 d:o råg, 10 d:o korn, 6 d:o havre.

År 1655 förekom vid Askatinget: " Abel Johansson i Säter, drucken och plägad, sittande på sin häst, kom in under tingsstugu tvenne gånger, hårt skriande, oaktat hans nåde landshövdingen i person tingsrätten bivistade, därför, efter man honom icke fick fast, till plikt för samma skri pålades att böta 6 mark, att genast uttagas".

(Abel, som tydligen arrenderade Säter, död omkring år 1658, var gift med Karin, som drunknade 1678. Samma år, kanske på samma gång, drunknade sonen, Gösta Abelsson, ryttare).

Kapten Ål bodde på Säter.

År 1660 nämnes på Säter: hustru Karin, dräng Sven Olufsson, och inhyses, hustru Maria och år 1670, Erik Persson med hustru Karin.

Ål dog år 1672 och 12/12 samma år förlänades Säter till ryttmästaren Per Larsson Karf. Från hans änka reducerades hemmanet såsom varande militiehemman år 1681. Åren 1681-83 var Johan Abelsson arrendator, Han var givetvis son till förut nämnde Abel Johansson. År 1686 anges Säter, 1 mtl krono, enstaka beläget på häradsallmänningen, som kornetten Jöns Pihl och bonden Anders Bengtsson åbo, jordeb.ränta 16 dal. 21 öre 22 öngr. Reducerat som begripet i 1652 års militiebok från salig Per Larsson Karffs änkas livstidsfrihet, efter K.M:ts instruktion år 1679 och militiekommisionens resolution, med 1681 års ränta. Anslaget kornetten till gement rusthåll under major Carl Horns kompani av Östgöta kavalleri. Rusthåll nr 109.

{ Vid Säter nämnes år 1686 torpet Habo, brukat av kyrkoherden i Motala. (Prästgården var då i Bisp-motala).

Åren 1687-1703 var frälsefogden Simon Larsson rusthållare.

År 1689 bestämde kvarnkommissionen att Sätters skvaltkvarn skulle uttrivas, som varande Motala odalkvarnar för nära belägen och eljest dess mald dit bekvämt stora vägen framföras kan.

Karta av år 1703 (1709?) anger:

Såg- och kvarnställen, nu för tiden intet, dock i forna tider varit bägge delar. som kvarn i norra gårdet i åbäcken, som under tiden till husbehov varit nyttig, och sågen uti samma åbäck längre norrut, på skogen, nedanför dambron, vilka nu allt förstörda är och därför därom icke vidare att beskriva.

Åren 1712-19 var frälsefogden Simon Larssons änka och barn rusthållare.

År 1721 nämnes följande personer på Säter:

Jungfru Lisken Hasselgren, dräng Nils, piga Karin.
Torpare: Slängan, Johan, dess syster Maria, pigan Maria,
sjuklig. Brasketorp, Anders, Gamle Brusen, allmosehjon.
Sven Svala. Hustru Helena, ryttaren Sättermans hustru.

År 1727:

Löjtnant Kiällberg, dess käreasta, drängar Lars och Johan,
pigor Catharina och Brita. Torpare: Slängan, Johan Jacobsson
och hustru, mycket fattiga. Brasketorp, Anders och hustru,
man gammal och ofärdig. Brusberg, Anders och hustru, hustru
gammal och sjuklig. Föravskedade soldat Johan Häll och
hustru. hustru sjuklig.

(Löjtnant Kjellberg var gift med Anna Hesselgren och hade
barnen: Erik, f. 1721, kanslist i tullverket, död i Stockholm
1757; Simon, f. 1722, fil.d:r i Greifswald, adjunkt, drunk-
nad 1757; Anna Katarina, f. 1726 g.1750 på Säter m.Nils Trolle,
då fältväbel vid Ostgöta infanteri, son till häradshövding
Israel Trolle och Inga Margareta von Rudbeck, dotter av häradshövding
Carl von Rudbeck och Märta Kristina Lindeberg;
Johan Gustaf, f. 1730, död 1786, sergeants karaktär.) x/

År 1730: Säter, 1 mtl krono, rustningsstam nr 109 på överste-
löjtnantens kompani. Till hemmanet hörde en kronoäng, som
var augment på nr 113 i samma kompani. Jordeboksränta för
Säter 16 dal. 22 öre och hemmantalsräntan 19 dal. 20 öre, därav
anordnat 34 dal. 10 öre.

År 1740 framhöll löjtnant Anders Kiällberg att på Säter varit
både såg- och kvarnställe, men av åbornas oförmögenhet förödda
och öde blivna och år 1741 säges om sågarna i Motala socken:

Och som förbemälte sågar icke äro tillräckliga----- har
löjtnant hr And. Kiällberg vid dess kronorusthåll Säter i
samma socken---påbegynt att låta göra till slika sågar alle-
handa redskap och dylikt, och åstundar för den stora brist
som på sågkvarnar är, få högvederbörligt tillstånd, samma upp-
bygga och nyttja, emot en skälig därå gående taxation-----.

Södra Freberga den 26/2 1741
J. Ljunggreen.

Ännu år 1744 var Kjellberg rusthållare. Samma år valdes
torparen Lars Jonsson på Sätters ägor till sockenskräddare.

Han var den förste sockenskräddaren i Motala socken.

x/ Ytterligare en son till löjtnant Kjellberg var Nils, f. 1716,
kyrkoherde i Åtvid 1759, prost 1774, död 1791.
Löjtnant Kjellbergs namn skrives någon gång Kjellborg.

(Nils Trolle, vars farbror var g.m. en Rotkirch, föddes här 1755). Säter skatteköptes 1770, 10/4. Tillhörde 1781 ryttmästaren herr

Georg Rotkirch och dess fru Beata Charlotta De Besche. Såldes omkring år 1818 till assessor J.A.Berndes. År 1825, 1/7, inmutade brukspatron G.Grill en ny anvisning på koboltmalm på Sätters ägor. År 1828 uppges Sätters kronoskatte-rusthåll, 1 mtl. 20 tunnor årligt utsäde, äng till 90 á 100 lass hö, förträffligt bete, stor skog och hjälplig trädgård. En husbehovskvarn och en såg sades vara i senare tid anlagda. År 1829: Gården ägde kyrkoherden Waennerberg (Waernberg) i Linköping, som brukade hälften, under det att andra hälften brukades av svågern, Theodor Berndes(f. 1805). På gården fanns då en brännvinspanna om 57 kannor.

I mamsell Foy's dagbok år 1836 talas om Säter:

Mathilde Foy var enda dotter till engelske generalkonsuln i Sverige George Foy, som med familj vistades vid Medevi hälsbrunn sommaren 1836. Vid en av de på den tiden vanliga utflykterna efter häst, som brunnsgästerna gjorde på den tiden, besökte man Säter och Håleberget:

"Färden fortsatte fram till det lilla vackra Säter, där vagnarna lämnades. Vi fingo en mamsell Philipsson till vägvisare och begynte sträva upp för det ofantligt höga berget. I en backe, halvvägs, stannade mamma och generalskan, redan trötta, men professorskan, Caroline (Morath, 18 år gammal) och jag fortsatte färden med herrarna. Den var förfärlig, över knapersten och kala bergsklinrar, men lättades genom konversation och Björnstjernas roliga infall, som voro oöverträffliga. Professorskan pustade i väg och lyfte kjolarna så högt att underkjolen syntes. Ser man på, sade löjtnanten, fortsätter det så här, blir professorskan förvandlad till vita frun.---Då vägen var svår, grälade de flesta utan barmhärtighet på Silfversparre, som fört dem så på äventyr, då de ej tyckte, att någon utsikt i världen kunde ersätta sådan möda". --När man äntligen nått bergskränet, njöt man en ojämförlig utsikt, Linköping, Vadstena, Askersund, Motala, Ulvåsa, Ljung, Vreta Kloster, Lambohov, Charlottenborg samt tjugofyra kyrkor(?), liggande utbredda som på en karta i den rikaste omväxling med skogar, åkrar och sjöar.

Mamsell försätter: "Caroline och jag voro bland de första som hunno målet och hade därför nöjet att se allas överraskning då den en i sänder kom upp. Prosten Pettersson pratade som han hade varit befängd, körde mig upp på en sten för att se bättre, och stod så beskedligt och höll mig om benen att jag ej skulle falla ned, under det han utpekade alla kyrkorna för mig".----

"Ingen poesi, inga ord, kunna beskriva denna utsikt, den är överjordiskt skön i ordets alla bemärkelser. Herrarna, även de grälade, stodo lika betagna, tackade nu Silfversparre och kommo överens att den överträffade anblicken från Omberg.---

Vi måste lämna denna förtjusande syn och började återgången under livlig konversation, tills Silfversparres röst ljöd ibland bergen,

J.M. Björnstjerna, f. 1085, löjtn., sist gen. bef. havare, statsråd;
Generalskan, hans moder; Silfversparre, löjtn., gymn. ledare, Medevi;
Professorskan, g.m. Flodman, intendent, Medevi.

och trollade oss till tystnad. Han sjöng Minuten med hela det innerliga behaget av en vacker stämma och känslan upp-rymd av det sköna naturskådespelet och mamsell P:s vackra ögon.-- Vi funno våra fruar pratande i gräset. Vi fortsatte nu vägen tillsammans ned till Säter. Caroline och jag gingo först. Hon var litet tyst. Bäst hon gick tog hon upp tvenne strån av vaniljgräs och föreslog den gamla leken att slå gräsen mot varandra, för att se på vilket huvudet sitter längst kvar. På så sätt kan man nämligen få reda på, vem av de tävlande som är föremål för en viss persons tycke. Låt oss försöka detta sade Caroline och låt det gälla Björnstjerna."----- Mamsell tog det ena strået och slog genast av huvudet. Det gick som det borde, sade hon, Du vann! Caroline drog litet på munnen, men såg inte riktigt glad ut. Mamsell fortfar:" När vi hunno ned till Säter fick vi se pappa, som ej för sin fot kunnat följa med, och nu gick ensam av och an i en liten närgränsande hage, varifrån han trott sig kunna se oss på höjden".---"Vi gingo sakta fram åt byggningen. På gården mötte oss Björnstjerna, som med det innerligaste deltagande frågade pappa huru det var med hans fot. Viföljdes åt in och besågo rummen, som voro mycket söta, åto pepparkakor och drucko vatten, skrattade åt figurerna, som voro målade på salsväggarna, som skulle föreställa åtskilliga gudinnor; Minerva med uggla och kask var lätt igenkännbar, men Diana gjorde oss huvudbry, tills vi mitt i den yvigaste chevelure upptäckte en halvmåne. Nå, sade löjtnant Björnstjerna, i det han långsamt tog upp sin lorgnett och med komiskt allvar såg på väggen mitt emot, vem i all världen skall då den här föreställa, som tagit sig för att stå och lugga kärleken? Vi föllo i det hjärtligaste skratt, ty det var Venus som vilade en stor hand på Kupidos lockar, som stodo rätt sträva rakt ut från huvudet på honom under det hon /Venus/ tog sig med andra handen bakom örat.--- Professorn tog upp sin klocka och förklarade, att det var tid att fara hem. Vi lagade oss till, och mamma for nu med generalskan. Löjtnant Björnstjerna körde i stället för dem, Caroline och jag pratade oupphörligt på vägen".

Mamsell talar om Säter som den gula, trevliga byggningen och det höga berget, som reser sig där bakom.

.....

År 1842 blev torparen Anders Nilsson i Carlstorp på Sätters ägor förklarad omyndig.

Senast år 1847 var Berndes ägare av hela egendomen.

År 1848, 21/4 gifte sig på Sätters gård magistratsekreteraren i Linköping, Anders August Salander på Norra Freberga med Emilia Constance Charlotte Berndes, född 1828, 20/6.

Berndes ägde år 1853, förutom Säter, även Lilla Hals och andelar i Holm samt Kårsby. Han stiftade 1852 en fond, varav skulle utdelas till 3 behövande, företrädesvis från Säter.

År 1868 var magasinshöfdaren G. Wallerstedt brännvinskon-

trollör på M. Th. Berndes bränneri på Säter. År 1869 var bruks-
patron Berndes ledamot av kommunalnämnden i Motala köping.

År 1872 utfärdade han två donationsbrev, som intogos i kommunal-
stämmans protokoll:

1/ Då jag M. Th. Berndes genom Herrens nåd uppnått 50:de årsdagen
av min vistelse vid Säter, dit jag av min fader, assessoren J.A.
Berndes på Blommedal blev flyttad den 10/11 1822, vid 17 års ålder,
och härstädes åtnjutit Guds välsignelse, så vilja vi undertecknade
ähta makar, som tacksamhet mot Försynens skickelse, härmed för-
ordna, att ett kapital av 500 rdr får intecknas uti utjorden
Wickerkulla, lydande under våra ägande hemman i Holm, Motala s:n,
varå räntan härför av ägaren till nämnda utjord, årligen den
20/12 skall utgå med tre centner vackra korngryn, som avlämnas
till Motala Sockens fattigvårdsstyrelse, och skall av dem utebe-
talas till jul åt extra fattiga, vilket skall evärdeligen på detta
sätt fortgå, och kan kapitalet aldrig uppsägas eller räntan på
annat sätt utgå, för vilket bemålde fattigvårdsstyrelse stannar
i ansvar. Sålunda beslutat. Säter den 10/11 1872

M. Th. Berndes

Charlotta Berndes
född Bergström.

Bevittnas: F.G. Fischer,
v. P:r loco

C.W.Kjellman
Handlande.

....
2/ Undertecknade förbinda sig att i livränteanstalten insätta 4 rdr
rmt för varje barn å Sätters ägor, som i år fyllt 5 år, samt de som
är yngre och de som hädanefter födas, samt sedan 1 rdr årligen till
dess de fyllt 15 år, så vida någon av oss leva och barnens föräld-
rar vistas på Sätters ägor. Säter den 10/11 1872

M. T. Berndes

Charlotta Berndes

De som äro skrivna vid Bruberg eller bliva daglönare hos brukaren
vid Säter inbegripas ej häruti.

Egenhändiga namnteckningen intygar
C. W. Kjellman G. Fischer.

.....

I Ridderstads beskrivning över Östergötland, äldre upplagan, från
1870-talet, beskrives Säter sålunda:

Ryttmästare Georg Rotkirch sålde Säter 1813 till assessorn J. A.
Berndes, och har sedan dels genom arv, dels genom köp, tillhört
hans son, brukspatron M. Th. Berndes. Mangården uppförd 1832,
består av manbyggnad i en våning med frontispis med tillsammans
10 rum och 2 flyglar med 9 rum. Den omgives av en av en å genom-
fluten trädgård. Gården är belägen nedanför det skogbeväxta, höga
Hålberget, från vilket är utsikt över en stor del av Östergötland
och delar av Småland, Skaraborgs län och Närke. Egendömen består
av Säter, 1 mtl kronoskatte med tilldelad augmentsränta, som be-
täckar gårdens onera, samt kronoskatteutjorden Herrängen och dito
Golby. Å ägora finnas 13 torp, jämte såg och kvarn till husbe-
hov. Ägovidden är 1500 tunnland, därav 900 tld skog.

År 1878 taxerades Säter till 92600 kr och bränneriet till 1500kr.

Ännu år 1879 ägde Berndes gården. Han dog i Linköping år 1889. Gården tillhörde senare A. G. Sandström.

I början av 1900-talet var K.J. Norberg ägare. Gården uppges då vara 485 har. År 1940 var fru Norberg ägare.

.....

SÄTTRAN. (Knektar: Se särskild artikel).

År 1686: Sättran eller Kongssättran, äng, som hört under Motala Hus och nu av åtskilliga skatte-, krono- och frälsehemman inkräktat och fördelt bliven, att de ingen annan rättighet till fördelte ängestyckens bruk förebära, än som gammal hävd, varför måste allt vad denna ängen av ålder legat till Slottet och igenom donation avkommit, utbytas och reduceras.

Bissmotala ängen: Till Bissmotala.

Holmsängen: Lars Svensson i Holms östergård.

Rogenkärsängen: Till skattevrakshemmanet i Motala. (Skatteg.), Backegården och Spolegården.

Fogdeängen: Brukas av änkan Elisabets^{x/} arvingar i Styra.

Evertsbyängen: Under Eversby.

Närkeängen, även kallad Lergropen: Brukas av Lars Svensson i Holms östergård under en ränta med skattebolet Närkesjorden i Holm.

Bergsättersängen eller Kåpan: Brukas av Sven Larsson i Holm.

Betzälängen: Brukas av Hollsten Joensson på Stjärnorpsgården.

Nyängen: Brukas under Johan Kruses frälsehemman Djurkälla.

Kråkstensängen: Brukas av Hollsten i Motala.

Offerbyängen: Under Offerby.

Vråknebroängen: Brukas av Lars i Vråknebro.

En äng: Brukas av Jon i Spolegården.

Duvedalshumpen: Under Duvedal.

En äng: Till Aspegården.

En äng: Under Hårstorp.

" " " Skattegården i Motala.

En skatteäng: Brukas av Olof Jonsson i Hamra.

3 ängetegar och ett spjäll: Till Erik Matsson Spole i Fiskaregården.

6 st. större och mindre ängetegar: Till Skattegården i Motala.

3 st. små ängetegar: Till Erik Kock.

8 st. större och mindre ängar: Till Bergsätter.

Holmsängen: Brukas av Per Ersson i Holm.

Stora Blacken, en äng, brukas av befallningsman Jonas Wahlberg.

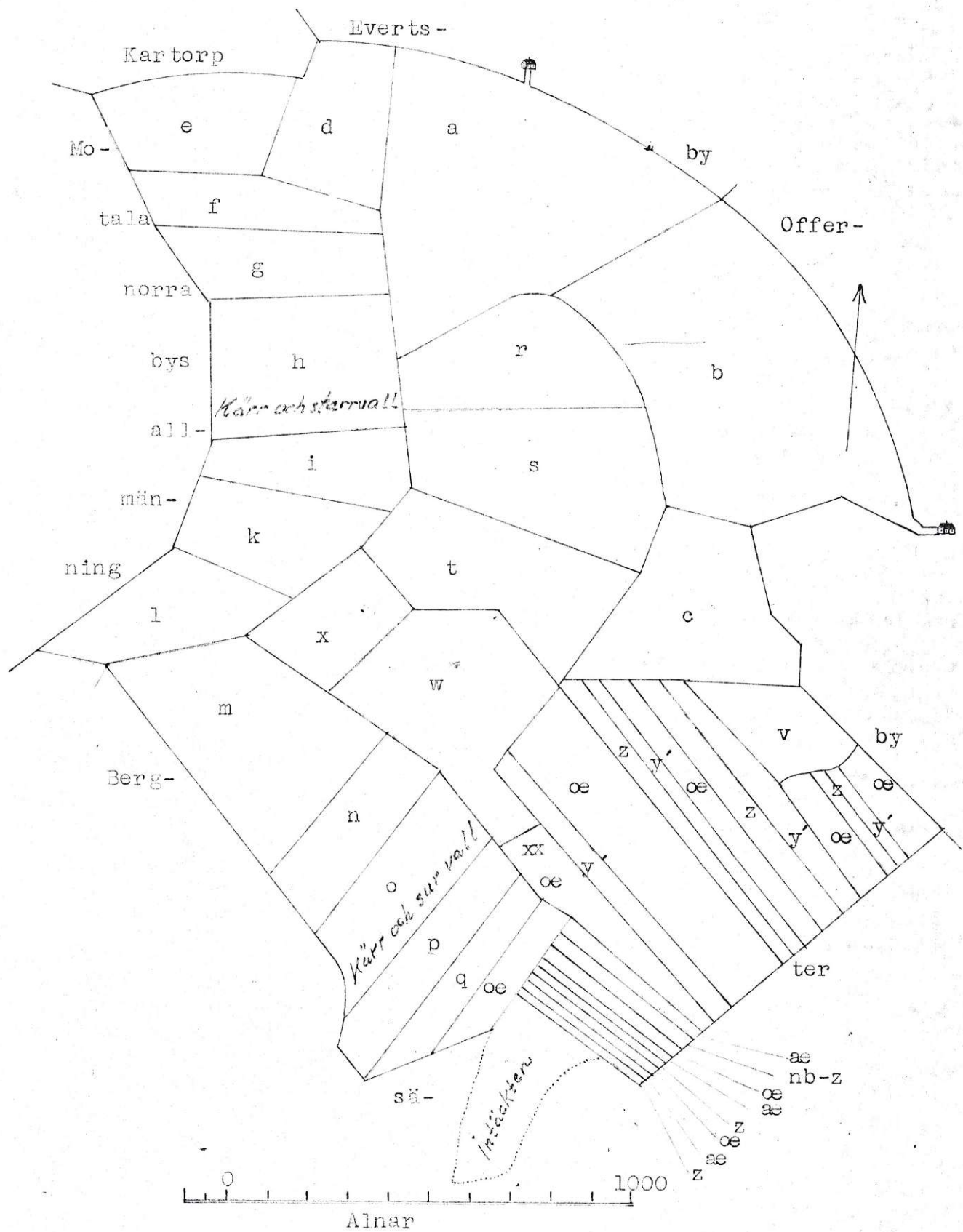
Lilla Blacken, en äng, brukas av Lars Månsson profoss.

x/ Hon var dtr av slottsfogden i Vadstena, Lars Svensson, som fått ängen jämte Kulla gård i stället för till Stegeborg avstått gods.

Kungssättran

År 1731.

Kartbeskrivning
på andra sidan.

TOMTER. I Motala norra och södra byar.

På drottning Margaretas befallning upprättade häradshövdingen i Aska härad, Sten Lalason en förteckning, daterad 13/3 1405, över i häradet befintliga skatte- och kronogårdar m.m.

Däri nämnes följande tomter:

"5 tompter af Karl Karlssons arfuom, item ena bygda tomt af Jon Brascha, item 1 bygda tomt af biscopin i Lyncöpfung, item 1 bygda tomt af herra Dagh i Watzstena, item 1 bygda tomt af Birgher Laurensen, item-- tomt af herra Sten Bosson, item 1 bygda tomt af domkyrkionne i Lyncöpfung, item 3 tompter af Motala kyrkio, item-- obygd tomt af Windestadha kyrkio, item 1 obygd tomt af herra Magnus Trottasson".

Till Linköpings biskopsbord, i början av 1500-talet "1 hu(m)blagard, aff tomptene gingo iij sk. mida hoon war bygd; Ith. 1 tomt widh stora bron, rentar & mrc s:ca."

Skattlagda kronotomter, enligt olika handlingar:

En tomt eller hage, jordeb.ränta 6 öre. Se under Källarhemmet.

Två tomter, mellan kyrkan och storbron, uumed vägen, vardera 1/8 tld och 2 öre jordeb.ränta.

På kartskiss av år 1637 vid sida 214 ha båda det gemensamma numret 21 och upptagas bland klockaregårdens ägor; på kartskiss av år 1712 vid sida 229, äro de markerade med bokstäverna O och P, och upptagna bland kaplansboställets ägor.^{x/} Båda tomterna anges som brända år 1569, vilket säkerligen skett året förut, under nordiska sjuårskriget. Se artikel härom.

Båda dessa tomter förpantades 3/6 1663 från Kungl. Maj:t och Kronan á 6 % av överste Hieronymus Lindeberg och inlöstes 7/4 1681 till Vadstena slott av riksänkedrottningen. Tomterna hade jordeboksnumren Motala 17 och 18. De brukades 1725 som kålgårds- och hampeland.

Brukare ha varit: För tomten "O", 1569-79 Sven Helsing, (han var 1586 kvarnsven och 1587 båtsman); 1588 knekten Erich Helsing; 1611 Mårten målare; 1645 Anders snickare; 1686 Sven Larsson skomakare, som även brukade en lycka; 1725 kaplanen i Motala och för tomten "P" 1569 Anders smed; 1579 Esbjörn Hinsing; 1611 hustru Sigrid; 1621 Per arklimästare; 1686 smeden Anders Abelsson; 1725 smeden Lorentz Andersson Falk.

Nedanför dessa tomter, vid storbron, låg Bisp-motalatorpet Rom och tydligen även häradsprofossens bostad. Se sida 541.

År 1663 skattlades en tomt vid Aspegården, som Anders Persson brukade, jordeb.ränta 1 daler. År 1725 nämnes denna tomt som Motala nr 16, Kronan behållen, 1/4 tld, höglänt belägen, brukades av mjölnaren i Aspegården, Lars Salomonsson.

En tomt vid Långspången, skattlades år 1686, brukades då av krögaren Anders Joensson, jordeb.ränta 12 öre.

En åker vid Storgården nämnes redan år 1579. Brukades år 1686 av Magnus Springer. Jordeb.ränta 2 öre. Kallades år 1730 Motala nr 13, en kronoåker vid Storgården.

x/ Kaplans (komminister) boställe var f. d. Skattegården, som blev använd därtill från slutet av 1600-talet.

Kungssättran år 1731.

- a: Evertsby äng.
- b: Offerby äng.
- c: En hump till d:o.
- d: Skatteäng till rusthållet i Styra.
- e: En hump till komministerbostället i Motala (= Skattegården).
- f: Erich Anderssons i Backegården.
- g: Spolegårdens.
- h: Kungsladugårdens (= Bispotala).
- i: Till rusthållet i Rinna.
- k: Hump, brukas av Anders Andersson i Holm.
- l: Käckängen, brukas av Johan Salomonsson i Motala
- m: Stora Blacken. Till rusthållet i Rinna.
- n: En utjordsäng, skatteköpt av Erich Anderssons arvingar.
- o: Brukas av Måns Månsson i Holm.
- p: Brukas av gästgivaren Pihlström.
- q: Spolegårdens.
- r: Aspegårdens.
- s: Brukas av Erich Alexandersson i Holm.
- t: Duvedals äng.
- v: Hårstorps äng.
- w: Komministerboställets (= Skattegården i Motala).
- x: Jöns Olofsson i Hambra brukar denna hump.
- y: Fiskaregårdens.
- z: Komministerbostället innehaver 5 st. ängtegar och den 6:te betecknad med nb å kartan, som i jordeboken nämnes och å kartan till Skattegården står utförd, innehaves av översten, högvälborne Claes Gustaf v. Dellvig inne med sin ängtegar.
- ae: Trenne små ängtegar, som Sven Hollstensson bärgar.
- oe: Åtta stycken större och mindre tegar, uppföras å kartan att brukas till Bergsäter. Nu en av dem, märkt xx nyttjar Johan Salomonsson.

Utom dessa specificerade och å kartan utsatta ängtegar och humpar, äro uti en intäckt av Sättrons äng 4 st. tegar till komministerbostället (= Skattegården i Motala). Dito Sven Hollstensson i Motala 4 st. ängtegar. Dessa 8 st. ängtegar ligga nu innan en hägnad med Bergsäters äng, men äro av Sättran intagne, emellan vilka översten, högvälborne Hr Claes Gustaf v. Dellvig också haver 4 st. större eller mindre humpar eller tegar.

Varandes nu ingen vid handen, som kunde giva underrättelse om dessa tegars natur och vill man ej tvivla, att åtminstone Skattegårdens och Sven Hollstenssons äro Kungl. Maj:t och Kronan tillhöriga, fast därför ingen ränta utgjord blivit.

Ovannämnda intäckt, som var uppdelad i 12 små ängtegar, sträckte sig in i Bergsäters norräng och är inprickad nederst i omstående kartskiss enligt karta av år 1708 över Bergsäter. Intäkten gränsade till Bergsäterbäckens östra sida.

Frälsetomter.

Till Ulvåsa hörde, åtminstone på 1600-talet, förutom Abelstorp (se särskild artikel), även en bebyggd tomt och en åker vid Spolegården. Se kartsnitt vid sidan 214. Den bebyggda tomten kallades år 1686 och 1735 Vallehemmet. Se artikel härom.

TÖRVSÄTER . (Knektar: Se särskild artikel)

Första gången namnet påträffats är år 1571, då Lasse i kronotorpet Torffsäter erlade 1 mark till Älvsborgs lösen. Han kallades fattig torpare. I tionde erlade han år 1581 1/2 fj:g råg och år 1593 1 1/2 fj:g. Först år 1606 lades torpet i mantal, 1/4, med 5 marker smör i jordeboksränta. Åren 1606-15 var Gudmund åbo och år 1611 nämnes han med familj och en piga. År 1616 var torpet öde. År 1617 var Sven åbo och anges vara husfattig, men 1621-22 säges han vara knekt under Mårten Hemmingssons kompani. Han var åtminstone till år 1638 åbo. År 1637 var totala åkerarealen 5 1/2 tld; äng till 8 lass hö, nödtrött skog och utmark. Sven flyttade till Norra Freberga och år 1644 30/9 avsades vid rätten "att Sven i Freberga skulle betala hustru Brita i Torffsätter efter deras förra avsked sins emellan, efter hon skall upprätta de husaröter för Torffsätters gård han är skyldig bliven, efter han bott på samma gård, och hustru Britas man håller tjänst före".

Hennes man var korpralen och åbon på hemmane Thes Thesson på kapten Smittz komp. År 1650 var Thesson rustmästare på kapten Peter Fanehjells komp. Som rustmästare besatt Thesson dels Torvsäter, dels tilldelning i ovisst mantal om 1/4. 24/4 1651 donerades emellertid hemmanets ränta till hertig Adolf Johan.

Åbo var änkan efter Thesson. I tionde erlades år 1655,2 kannor

ärter, 20 kannor råg, 12 kannor korn och 5 kannor havre. År 1658 var Per med hustru Ingeborg åbo. Det året klagade Arvid i Aspegården över att han blivit slagen av denne Per, som sakfälldes till 6 mark böter för skadan, för arvode till barberaren 1 dal. och för förlorade dagsverken 6 mark. Även år 1670 nämnes Per Olufsson med hustru Ingeborg som åbo, jämte hustru Brita, men år 1678 Anders och hustru. Hemmanet år 1681 förmedlat till 1/8 mtl. År 1683 nämnes Jonas i Tårfsäter, skytt och skogvaktare. År 1686 anges kronotorpet som enstaka beläget, Vadstena slottsgods. Skytten och skogvaktaren Håkan Jönsson (son till Jonas?) innehade hemmanet fritt på sin tjänst. Jordeb.ränta 2 dal.22 öre 22 png. Torpet skatteköptes 26/9 1703. Indelades på kavalleriet som augment till rusthåll nr 19, Skenninge kompani. År 1721 nämnes Johan Persson, hustru och pigan Ellica på hemmanet. På ägorna: Pigan Stina, har ont i fötterna, kan intet betala mantalspng. År 1727: Johan, hustru, dräng Johan, piga Annicka. På ägorna: Per och hustru, mannen ofärdig. År 1730: Skattehemmanet Torfsäter nr 1, 1/8 mtl, jordeboksränta 2 dal. 22 öre, hemmantalsränta 2 dal. 16 öre, därav anordnat 4 dal. 30 öre. Augment på nr 19 Skenninge kompani. År 1829: 1/8 mtl skatte, ägare Olof Gerling, brukas av Anders Gerling, Dysäter. År 1853 tillhörde hemmanet assessor Bolin. Åren 1871-78, ägare A.F.Dunder och mot slutet av 1800-talet J.Isaksson. I början av 1900-talet 1/8 mtl, 59 har. Ägare år 1910, I.Petterson. Mjölsefall.

.....

TÄNJÖN eller TÄNJan .

Ett stengrund under Stora Röknen.. Brukades år 1603 av Olof i Näs mot 1 fj:g salt röding i ränta, och år 1686 av Karl i

Koppartorp för 1/2 lispund röding i jordeboksränta. Hade alltid legat under Vadstena slott.

Brukades år 1730 under Starby.

.....

UTTERSBY. (Knektar: Se särskild artikel).

År 1461 var Jouan Hemingsson i Vddasaby fastevittne.

Åren 1543-69 var Törcils Gunnarsson åbo på frälsehemmanet

Uttersby, som åtminstone åren 1543-44 tillhörde herr Johan

Turesson Tre Rosor. År 1562 säges hemmanet vara greve Svante Stensson Stures gods och hörde alltså då under Ulvåsa.

Åren 1571-93 var Elff åbo. I taxeringslängd för Älvsborgs

lösen uppgav han sig äga år 1571: 1/2 lispund koppar, 1 ung ox, 1 stut, 3 kor, 2 svin och 1 häst. Skatt härför 6 mark

1 öre. År 1579 erlade han 1 spann 1/2 fj: g korn i tionde och

år 1593 5 fj: r råg och 2 fj: r 3 kannor korn. Åren 1596-1608

var Jon åbo och år 1600 anger han sig äga 9 tunnor korn, 1 ung ox, 4 kor, 1 får och 2 hästar. Denne Jon anmäldes år 1596,

vid ärkebiskop Abrahams räfst, för att han icke varit till

sakramentet på 2 år.

Vid tinget i Vadstena 31/12 1608 förekom bl.a.:

Kom för rätten hederlig man, herr Jon i Nykyrka och berättade att för 6 år sedan och tredjedag jul, var han dragen uti sockenbud till Kalfsjö, och när han drog tillbaka igen, drog han in i klockaregården, där hade en skomakare gjort kalas, Måns skomakare, och bjudit herr Jon till sig, och den andre skomakaren hade bjudit Jon i Uttersby dit, och när nu herr Jon var inkommen och hade suttit en stund, då begynte han Herrens åminnelse i höjden med en skål och därhos tackade Gud Alsmäktig för ett gott, gammalt år och bad Gud Alsmäktig förläna oss ett gott, lyckligt, nytt år. Och denna åminnelse-skål gick omkring bordet, till dess hon kom till Jon i Uttersby. Då sköt Jon henne ifrån sig och ville icke dricka den skålen, och så därmed nederlade. Då frågade herr Jon, var den skålen kom, och de borde ransaka sig emellan, vem henne nederlade. Då fanns att Jon i Uttersby lade henne neder. Sedan lät herr Jon skänka i skålen och satte henne för Jon och bad honom dricka Herrans åminnelse-skål. Då sköt Jon emot skålen, så ölet rök över brädden, och ville icke dricka. Då frågade herr Jon, varför han icke ville dricka Herrans åminnelse. Jon svarade uti överdådigt mod: Jag haver intet gott av Gud alsmäktig. Det jag haver, det haver jag av fanen och honom hörer jag till, med gård och grund.

Då sade herr Jon: Hörer du den mannen till, så vill icke jag sitta hos dig, och därmed drog herr Jon ifrån honom. Detta haver herr Jon berättat för kyrkoherden i Mottalla. Sedan ställdes Jon i Uttersby för rätten och blev tillfrågad, om han sådana ord mot Gud alsmäktig haft haver, så ock, om han haver givit sig i fanens våld. Där nekade han fast till och sade sig vara så drucken, att han mins sig aldrig sådana ord säga.

Efter Hogenskild Bjelkes avrättning år 1605 indrogos alla hans gods till Kronan, däribland Uttersby. (Hogenskild ägde Ulvåsa).

Hemmanets åbo åren 1611-13 var en änka och gården var nu förmedlad till 1/2 mantal. Donerades sedan till greve Lars Sparre och blev så på nytt frälsegods under Ulvåsa.

Åren 1614-22 var Måns åbo och han erlade 3 daler till Älvsborgs lösen vartdera av åren 1617-18. År 1621 uppgav han sig äga 2 hästar, 2 oxar, 1 tjur, 3 kor, 1 kviga, 15 getter, 17 får och 8 svin. Tionden av hemmanet år 1655 utgjorde 2 kannor ärter, 20 kannor råg, 3 kannor korn och 5 kannor havre. År 1670 var Oluf Larsson åbo och år 1678 Anders. År 1684 var hemmanet åter krono. Militiehemman, tilldela kavalleriet.

Uttersby skatteköptes 2/11 1706.

År 1721 anges följande personer på hemmanet: Lars Larsson, hustru, dräng Mårten, piga Catharina. Gamle ryttaren Svens hustru Brita. År 1725 nämnes ett torpställe, Kärr, på Uttersby ägor, jordeboksränta 1 dal. 10 öre, vilket torp då säges vara förstört och ägorna lagda under Uttersby och brukade av Lars Larsson där.

År 1727 är på Uttersby: Lars och hustru, Dräng Lars, pigor Ulrika och Karin. Mannen ofärdig. Gamle, oduglige ryttaren Svens hustru Brita. Soldat Djurmans hustru Maria, man i tjänst.

År 1730: Uttersby nr 1, 1/2 mtl skatte, jordeb.ränta 8 dal. 5 öre, hemmantalsränta 9 dal. 26 öre, därav anordnat 16 dal. 31 öre.

Augment på nr 93 i överstelöjtnantens kompani. År 1741 var välborna fru Birgitta von Berchner ägarinna och hon var betänkt på att anlägga en såg på egendomen. Åren 1821-29 var häradshövding Duberg ägare.

År 1855 var hemmanet tilldelat rote nr 16 Uttersby, på 1:sta livgrenadjärregementet, Motala kompani. År 1871 voro C. F. Kjellmans arvingar i Kafleback ägare.

År 1873 såldes hemmanet på auktion:

"Genom öppen och frivillig auktion som förrättas å Nykyrke gästgivaregård, fredagen den 31/1 kl. 2 e.m., försäljes 1/2 mtl Uddersby i Motala socken, beläget i närheten av Vätterns strand, 1 mil ifrån Motala köping. Egendomen, som har en areal av 135 tld, därutav cirka 50 tld öppen åker, samt den övriga odlingsbar, vinter- och sommarföder 20 boskapsnöt och ett par hästar, skördas cirka 150 tunnor spannmål och 400 tunnor potatis, skog till husbehov. Tillträde sker 14/3 med utsädd höstgröda och tillredd vårfjord.

Nykyrka 18/1 1873
A. Axén.

Uttersby om 69 har, ägdes 1883 av Karl Broström, sedan hans sterbhus och 1910 av Axel Hultberg. År 1940 var H.S. Carlsson ägare. Manbyggnaden säges vara uppförd år 1881.

.....

WALLEHEMMET.

Nyupptecknat år 1686, ett frälse torpställe av ringa lägenhet, brukas av Måns Persson, possideras av jungfru Maria Krusebjörn, ograverat. År 1725 var torpet avhyst. Jordeb.ränta 16 öre. Hade allenast 1/8 tld åker, det övriga engvall. Brukades då av Johan Salomonsson i Långspångskvarn. Säges år 1730 vara Kronan behållet och innehades år 1785 av mjölnaren Wetterström.

.....

VARA:

Nära förbundet med Bispmotala var hemmanet Vara(n). Detta hemman har, att döma efter karta, legat nära nuvarande gården Agneshög. Enligt Hellquist: Etymologisk ordbok, betyder namnet Vara en sandig strand och Varan = sandiga stranden, eller strandbygden. Till hemmanet hörde på sin tid Varamon utmed Sandviken (Varamoviken) i Vättern. Motalavikens gamla namn Varviken, häntyder väl även på Vara. Det förefaller som

om hemmanet skulle ha mycket gamla anor,- kanske var det en av de allra första boplatserna på orten.

....

Del av Vara säges år 1383 ha övergått från Bo Jonsson Grip till Vadstena kloster. År 1409 17/3 dels sålde riddaren Mats Gustafsson(Sparre) till Vadstena kloster för 30 mark penningar, dels skänkte till gravplats 1/2 attung i Vara, 1/3 i byn utbyttes 1442 3/8 av Mattis och Simon Körning. I Vadstena klosters jordebok från omkring år 1500, med tillägg ur klostrets äldre jordeböcker anges: "Aff en gardh i Varo, 12 öra suenska".

Åren 1543-50 var Håkan Svensson åbo och förstnämnda år erlade han i jordeb.ränta, landgille pogr 1 1/2 mark danska samt foderavgift för 2 årliga,- 2 biskops- och 2 kungshästar. Han satt år 1544 "i nempd när skatten och mantalett bescreffs". Åren 1554-69 låg Vara liksom Bispmotala direkt under Motala kungsgårds förvaltning och nämnes ej särskilt i räkenskaperna. Åren 1576-80 var en änka åbo, och år 1579 erlade hon 1 1/2 fj:g råg och 3 1/2 spenn korn i tionde. Åren 1585-1611 var Jöns åbo och år 1603 anges han och Per Larsson i Hamra vara brukare av fisket vid Åholmen mot 1 lisp.salt röding i ränta. År 1596 brändes hemmanet av vådeld och samma år utgjorde tiondet 1 1/2 fj:g råg och 7 fj:r korn. År 1598 var Jöns nämndeman. År 1600 angav han sig äga 12 tunnor korn, 4 kor, 1 kviga, 3 getter, 10 får, 1 svin och 2 hästar. Åren 1614-23 var Hans åbo och till Älvsborgs lösen erlade han 3 daler varje termin.

År 1630 10/3 skatteköptes Vara av Herr Jöns,(kyrkoherde i Motala,

Johannes Ingemari Sundius) för 50 riksdaler. Se sida 278.
"Vi Gustaf Adolf, med Guds nåde, Sveriges, Götes och Vändes konung, storfurste, gøre veterligit, att efter vår trotjänare och bokhållare Måns Andersson haver på vår givna fullmakt, den 10/4 1629 uppburit en summa av våra undersåtar i Östergötland, och inlevererat uti Vår räntekammare. Varför dem under skattemanna börd och rättighet efterskrivne Våre och Kronones gårdar upplätne äre, vilket Vi uti detta brevs kraft konfirmera, under rätta skatte ägor och lägenheter, odrivne njuta, och med alla dess tilltydande ägor, i våto och torro, närby och fjärran, bruka och behålla, och så vida som lag förmår, därmed göra och låta, och Oss och Kronan avgående

ränta och rättighet----nämligen i Östergötland och uti Aska
härad, Herr Jönns, Varan, kronohemman 1, i Motala socken,
för 50 Riksdaler-----.

Givet på Vårt Hus Västerås den 10/3 1630

Sigill

Claes Flemingh

Oluff Ericsson

Nils Oluffsson.

.....

(Herr Jöns bodde på Bispmotala). År 1631 var en änka åbo
anger sig äga 2 hästar, 2 oxar, 3 kor, 1 stut, 2 kvigor, 4
får och 2 svin. År 1645 var Herr Jöns fortfarande ägare,
och kronoräntan gick till riksdrotsen H.G.N.Päder Brahe, och
från år 1651 till hertig Adolf Johan.

År 1655 anges för Vara: Herr Israel (Salandér)komminister i
Motala, (sedan kyrkoherde där) och tionden det året utgjorde
5 kannor ärter, 8 kannor råg och 36 kannor korn.

År 1660 28/2 besvärade sig för rätten krögaren Mats Månsson
på Motala Hus över bl.a. Kirstin i kapellänen Herr Israels
torp i Varan, att hon sålde både öl, brännvin och tobak,
honom till skada och avsaknad i sin näring.

År 1686 och framåt låg Vara under Bispmotala kungsladugård,
till vilken den inlösts av Kronan. Jordeb.räntan det året var
12 dal. 28 öre 18 pngr. En karta av år 1699 anger gårdens
hela åkerareal vara 15 tld 50 kannl., varav hälften låg i
träde varje år. I medeltal erhöles 2 tunnor spannmål för var-
je sådd tunna. 23 sommarlass hö erhöles årligen på ängarna.
Utmarken hette redan då Varamon och var bevuxen med små tallar
och granar och hade medelmåttigt bete.

Samma år gjordes husesyn på hemmanet:

Mangården.

1 sätestuga med förstuga och förstugukammare. (Storlek ej
angiven).

1 gammal, nedrutten gäststuga, bygges ny.

Gästkammare finnes icke.

2 st. nybyggda bodar, 12 alnar längd, 8 bredd.

2 st. gamla bodar, utan innertak, med en liten mellanbod,
brukas till källare, 17 alnar längd, 8 bredd.

1 st. bod. halvgill. Stegerhus finnes icke.

Badstuga, ny, behållen.

Hemblighus, repareras.

Port med portluder.

Ladegården.

1 stall med foderlada och foderskulle, 11 alnar längd, 9 bredd,

1 fähus med foderskulle, 16 alnar längd 16 bredd, med 33 bås.

1 loge med 2:ne lador, 33 alnar längd, 11 bredd.

Fårhus finnes ej. Bygges.

Foderlada finnes ej, i dess ställe ett skävle emellan fähuset och ladorna.

Svinhus fattas. Bygges.

.....
Före år 1722 voro hus och tomt totalt raserade.

I artikeln om Bromma finnes en rätt otrolig notis om Vara. Läs där.
(Enligt "Arthur Norden: Norrköpingsbygdens järnåldersminnen"

har mynnings-fjärden av Motala ström/ i Bråviken/ i sagan tydligen kallats Varund= Varviken och därav skulle följa Motala ströms gamla namn Varån. Även Vätterviken vid Motala heter Varviken.

.....

VICKERKULLALYCKAN. En kronoutjord.

Innehades år 1645 av Joen Larsson i Holm, brukades av

Wråknebro bönder. Jordeb.ränta 26 öre. Var 1655-60 öde.

Brukades 1686 av Sven Larsson och änkan, hustru Elisabet Persdotter i Holm. År 1725 anges lyckan lyda omedelbart under Kronan.

Belägen vid Motala ström och anges vara en anghage, som gav 2 lass hö årligen. Brukades då av Jaen Jönsson och Johan Bengtsson i Holm. År 1872 tillhörde lyckan de båda hemman i Holm, som ägdes av brukspatron Berndes på Säter. Se Säter.

.....

VÄSTGÖTEBY.

Nämnes år 1569 som ett kronotorp med jordeb.ränta 18 pngr

Var öde åren 1576-88, Åren 1589-1622 var Erik åbo. Förstnämnda

året kallas han innersman. Vid ärkebiskop Abrahams räfst år 1596

anmärktes om Erik:" ghår sielden till kyrkio och en stoor edha-

bucher. Item en quinna, haffuer icke i 2 åhr varit till kyrkio".

År 1621 ägde Erik 1 häst, 1 ko, 1 kviga, 2 svin och i tionde år

1622 erlade han 2 kannor råg. Åren 1631-70 var Nils åbo.

Totala åkerarealen var år 1637 1 1/2 tld och ången gav 12 lass hö. Skattlades år 1641 för 1 dal smt och 1/2 lisp. smör.

År 1647 köpte major Mårten Hemmingsson hemmanet:

"Vi Christina etc. göre veterligt, att såsom Oss älskelig Våre och Sveriges rikets för detta varande respektive förmyndare och Sveriges regering, hava uti Våra omyndiga år till riksens och fäderneslandets understöd och erhållande vid dess åliggande stora och märkliga krigsbesvär funnit nödigt, att under ärftligt frälse upplåta Våra och Kronans gods åt Vårt ridderskap och adel här i riket, och till Kronans mera nytta inräknat låtit stora gården och saltpeterhjälpen, riksdalerna skattat á 6 mark och sedan att givas halv femte daler procento, efter sedvanlig och i Vår sal. Herr Faders tid gillade taxa och värdering. Alltså och medan Vi genom Guds nådiga försyn och bistånd komne till Våra myndiga år, och trädde i Vårt rikets regering, hava själva befunnit regementet vara stora besvär, särdeles genom och vid dessa krigen underkastat och Vi det till lisa och understöd, medan riksens ständer och undersåter icke äro med högre skatt och pålaga besvära, hava ibland andra upptänkliga och övliga medel med Vårt älskelige riksråd beslutat, att emot förb:te och sist brukliga pris och räntors inräknande och värdering till köps upplåta och försälja, några Våra och Kronans gods åt Våra trogna män och undersåtar av ridderskapet och adeln här i riket, som Oss och Kronan med deras medel till hjälp och undsättning komma vilja och kunna.

Varför sedan Oss och Kronan, Vår trotjänare och för detta major för Östgöta regemente till fot, Oss älskelig, adel och välbördig Mårten Hemmingsson Lindeberg till Lindenäs haver sig ödmjukligen tillbudit att undsätta och erlægga en summa av 33 riksdaler in specie, 10 öre 10 $\frac{2}{5}$ png. silvermynt, och däremot av Oss underdånigst begärt, efterskrivna Vår och Kronans utjord och nybygge, belägna uti Östergötland, Aska härad och Motala socken: Nils i Västgöteby, en kronoutjord och Myrkärr ett arv och eget nybygge vilka lägenheter ränta årligen i spannmål och åtskilliga andra persedlar, med lant-tågshjälpen och saltpetersjuderipng. tillsammans efter Vår kammar ordning i penningar uträknat 2 dal. 7 öre 18 png. gott, gängse silvermynt, för vilka gods och räntor bem:te Mårten Hemmingsson Lindeberg Oss och Kronan förb:te summa 33 rdr 10 öre 10 $\frac{2}{5}$ png. till fullt nöje och uti rätt förbemänt värde erlagt och betalt haver.

8 maj 1647

C h r i s t i n a .

Cammarsecret medh Wasen n:o 1

x/ 4,5 %.

Vidimus

Carl Christersson
Mååneskiöld

Samuel Kampensköld (?)

Nils Erichsson
Rosenfeldt.

Knut Hansson "

4,5 % av 33 rdr 10 öre 10 $\frac{2}{5}$ png. = 2 daler 7 öre 18 png.

År 1655 erlade Vestgöteby 14 kannor råg och 20 kannor korn i tionde. år 1670 nämnes Nils och hustru, samt Johan och hustru Ingeborg; år 1678 änkan Ingeborg.

År 1636 anges Västgöteby vara ett bebyggt torpställe, ägt av sal. Hieronymus Lindebergs arvingar, brukat av Joen Eriksson. Jordeb.räntan var fortfarande 18 pngr. Egendomen har återinlösts till Kronan och var år 1691 indelad på rusthållet nr 107 Björkä. Åbo år 1721 var Per Larsson, gammal och sjuklig, och hans hustru, Anna Persdotter. År 1725 var egendomen fortfarande indelad på rusthåll nr 107 Björka och belägen 1 mil från Motala by. Brukades av torparen Pär Andersson darsammastädes, som rivit omkring sig i sandmon ansenlig åker, inalles 4 tunnland. Assessor Appelbom nyttjade dagsverkerna. År 1727: Åbon Johan Persson, ogift, samt pigan Catharina. År 1730 var Västgöteby nr 1, en kronoutjord, augment på nr 107 i överstelöjtnantens kompani av Östgöta ryttare. Jordeboksräntan var nu höjd till 1 öre.

.....

ÅHOLMEN .

Brukades år 1603 av Peder Larsson i Hamra och Jöns i Vara för 1 lispund salt röding i jordeboksränta. Tillhörde senare Hieronymus Lindebergs arvingar, reducerades med 1681 års ränta och lades under Vadstena slott. Var belägen emot Lilla Hals och Lindenäs och brukades år 1686 av arrendatorn på Lindenäs. Hörde år 1730 till Starby.

.....

ÄNGESBY.

Åren 1543-48 var Jöns Larsson åbo på kronohemmanet Ängisbygd, och erlade i jordeb.ränta, landgille pngr 20 skilling, dagverkspngr 4 skilling, 7 marker smör, 1/2 lamm, 1 spann råg, 3 lispund näver och avgift för 4 årliga-, 4 fogde- och 4 kungshästar. År 1544 satt Jöns Larsson i den nämnd som upptecknade skatten och mantalet.

Åren 1553-96 var Sven åbo. Till kronohemmanet hörde en kyr-
som år 1556 anges avbränd/
koutjord. År 1560 angavs hemmanet sålunda: Szåår 4 1/2
pund (= 18 tunnor), engh till 40 somerlass, ^{wedebrändt,} mulebette, gååle-
fång, timberskoog, godt humblegårdt till 6 lispund. I taxe-
ringslängd för Älvsborgs lösen år 1571 anges Sven som ägare
till 10 lod silver, 1 lispund koppar, 3 unga oxar, 5 kor,
1 stut, 2 får, 2 svin, 2 hästar, barnakoppar 6 lispund, bar-
napngr 30 mark. Skatt härför 19 mark 2 öre. I tionde år
1580 erlade han 1 spann 3 fj:r råg och 1 tunna malt, och år
1596 2 spann råg, 5 spann malt och 1 spann havre. År 1600
ägde Per 3 lod silver, 5 tunnor korn, 4 oxar, 2 stutar, 8 kor,
16 getter, 16 får, 2 svin och 4 hästar. Åren 1606-14 var
Per?
Påvel åbo och år 1611 anges han som gift och hade 2 drängar
och 2 pigor. Till Älvsborgs lösen erlade han 3 daler år 1614
och en hans dräng 6 mark. Påvel var en av taxeringslängdens
undertecknare, bomärke S. Åren 1616-45 funnos två åbor, Per
och Olof. År 1616 erlade de 3 dal. var till Älvsborgs lösen
och 1617 6 mark var. År 1637 var totala åkerarealen 25 tld
och ängen gav 53 lass hö. Per undertecknade en del längder,
bomärke Δ . Han var sexman och Olof var nämndeman. Hemmanet
donerades 1651, 24/4 på Norrköpings besluts villkor till her-
tig Adolf Johan. År 1655 voro Lasse och Knut åbor och i tion-
de erlades det året: Lasse 11 kannor vete, 36 kannor råg och
13 kannor korn och Knut 6 kannor vete, 2 kannor ärter och
24 kannor råg samt 12 kannor kannor korn och 9 kannor havre.
Personer på gården år 1670: Per Håkansson och hustru Maria
samt ryttaren Knut och hustru Lisebetta och en dräng.

Vid Aska häradsting år 1672, 4/3 i Sjökulma, framkom ryttaren
Karl Knutsson i Engesby och klagade det saltpettersjudaren
Per Hansson i Djurkella utan någon orsak slagit honom vid
örat med en sten och sedan med en staver slagit honom ett hål
i huvudet, vilket skedde utan krogen (i Motala) på gatan,
men sedermera de kommit in på krogen saltpettersjudaren åter

i färd med ryttaren, då han intet förmått honom något motstånd göra, slagit tvenne örfilar och rivit hans hår. Fick plikta 5 dal. 8 öre och 2 dal. för läkare.

År 1673 voro Engela Jochimsdotter samt gifte bonden Lars Persson åbor.

Vid Aska häradsting år 1673, 26/5, på Motala Hus förekom bl.a.: Hades för rätten en ung, ogift ryttare, Carll Knutsson i Engesby, vilken hårt förklarades av en ung, gift bonde, Lars Persson i Engesby under Vadstena slotts frälse, för det han den 6/4 nästförlidne, som var en söndagsafton, i stort rus sökt till hans gård, in i själva stugan, honom att skada. Ändock varken bonden, hans hustru eller folket hemma, utan voro utgångna att uppsöka några kreatur, allenast ett barn om 1 1/2 år, Carin Larsdotter, och en torpareänka, hustru Ingeborg, Per Olssons, salig, där inne, och då bemälte ryttare blottat sin värja, och ideligen ropat, ästu karl, Lasse, kom fram, var äst du, huggit i vaggan där barnet låg, så att ena hugget träffade både vaggbrädet och barnet snett över pannan, ned till ögnanästet, över näsan allt från hårgården och var ett gruvligt sår, att under är att barnet ännu lever, huggit i stängerna, att innerkvinnan krupit tätt i en vrå. Och som han så rasat och ingen mer funnit, gått ut i den andra stugan, varest en fältväbelänka, hustru Engela Jochimsdotter och hennes dotter Maria den halva delen av samma gård bruka och besitta varest han sin hemvist hade, och sedan gått uti gårdet, i buskarna lagt sig att sova, och strax andra dagen kommit i bemälte änkas hus, varest häradsprefossen Måns Joensson efter beskickande sig infunnit. Och ehuru ryttaren sig uti en källargång ibland tunnor och fat förgömt, honom gripit och fört till Vadstena slott, där han anhållits. Inför rätta grät han så övermåttan, det han för tårar näppeligen svara kunde och bad ganska mycket om sitt livs förskoning. Sedan sade han sig efter söndagsmiddagen kommit till Joen i Offerby, som då ej hemma var, men hans hustru givit honom två remmare brännvin, bonden ovetande, men då han hemkom, sedan en remmare är ryttaren given vorden, vadan han så överladd, ej skulle vetat vad han gjorde, därmed ridit en fjärdingsväg hem till Engesby och haft under sig en fjärdedels tunna råg, med en pojke i följe, och i en bäck fram mot byn rågsäcken fallit ifrån honom, varest han med pojken lät blivan, och for hem till byn, gått in i en bod han där hade sina saker uti, som var änkans hus, där tog sin värja och genast i änkans stuga, icke nekande så hanterat som förbemäلت är. Bekände sig vred över bemälte slottsbonde för den irring och ordväxling dem emellan förlupit nästförlidne skärtorsdag hos nämndemanen Lars i Illersjö i en begravning. i det ryttaren av bonden begärt sig efterlåtas ett fall att båla uti /: det är, bränna eller så av nyo:/ och det bonden nekat.

År 1678 nämnes åborna Lars med hustru samt änkan Kierstin.

Åren 1684-1703 voro Lars Persson och Nils Persson åbor. Hemmanet säges år 1686 vara enstaka beläget, Vadstena slottsgods, jorboksränta 16 dal. 22 öre. Dessa åbor sökte köpa hemmanet till

Se sida 278.

skatte för 100 daler silvermynt. Besiktningen av hemmanet hade utförts redan år 1703, 14/10, då befallningsman Simon Hesselgren anhållit om skatteköp.

I det besiktningsinstrumentet heter det: Slottshemmanet Engesby, beläget i Motala socken, inemot 2 mil från Vadstena och Skenninge, i skogsbygden. Undertecknade voro bemälte hemman och dess lägenheter att besiktiga, och därefter skatterättighetens värde bepröva, befinnandes som följer: Åkren fördelt i 2:ne gårderna, merendels jämnt belägen, av sand, sandlera, flott- och syrlera bestående, kunnande efter åborna Nils och Lars Persson, som där över 30 år bott, så väl som Nilses svärfader före honom, sås årligen ungefär 12 tunnor, varefter de kunnat i goda år igenbekomma 40 tunnor, högst. Ången av hård syr- och fnuggvall om 40 lass i bästa år, men eljest 30 å 24 i medelmåttigt år. Beteshagar så medelmåttigt goda, 2:ne, den ena med al och den andra med talle beväxt. Utskogen av vackert begrepp och smått tallettimmer, här och där, tjänlig till uthus och smått byggnad, eljest bestående av något gran, björk och al, som ock tjänlig till fällemark, som här ock fördommycket synes svedjat varit, kunnandes på gården väl födas över 20 kreatur, samt 2:ne hästar. Humlegård, över 100 stänger, till 4 å 5 dalers importance. Hus till nogsam fyllnad efter husesynsordningen, samt tämligen vid makt. Räntandes gården 16 daler 22 öre smt och däribland 4 lispund smör samt i mantalet som utbetalas till Slottet, i penningar 21 1/3 daler smt, 4 fj:r korn och 1 1/2 fj:g 4 kannor vete, som ock dagsverke enär och så många påfordras. Prövandes, för den skull undertecknade i anseende till allt ovanberörde att å detta hemmanet skatterättigheten kunna vara värd 50 specieriksdaler, uträknat till Etthundrade daler smt. Vilket dock allt till höga vederbörandes omprövande ödmjukeligen hemställes.

Ut supra

C. v. Rudbeck
(Häradsh.)

And. N. Fölling
(Kr.bef.m.; fr. 1711 borgm.i Skänninge)

Swän Larsson i Davidshem

Niels Larsson i Lijd

Nämndemän.

.....

År 1721 anges åborna Jonas Persson med hustru och Jöns
hustru och Ersson med dotter Lirken. Ersson var år 1726 sexman med

bomärke J.E. År 1727 nämnes följande personer: Jonas och hustru samt pigan Kierstin; Jöns med hustru och dess gifta dotter

Maria, vars man var i tjänst. Vidare korpral Kolbergs änka Brita.

År 1730: Engelsby nr 1, 1 mtl skatte, jordeb.ränta 16 dal.

22 öre, hemmantalsränta 19 dal. 20 öre. Räntan Kronan behållen.

År 1731, 9/5, testamenterades 24 öre till Motala kyrka, efter

hustru Kierstin i Engelsby. En angränsande äng med särskild ränta, kallad Mårten Säter brukades år 1686 av kyrkoherden i Motala.

År 1829 upptages följande personer: Herr löjtnant C.P. Garton, Lovisa Jonsdotter, Anna Jonsdotter, P. Jönsson, Carl Svensson och Joen Persson. Brännvinspanna om 34 kannor fanns då på gården. I Ängesby nämnes år 1869, inspektoren C.W. Askenbäck och sexmannen för Ängesby rote G. Widholm. År 1871 ägdes (del av) Ängesby av Anders Garton. Måhända var köpman Albin Garton, f. 17 Motala landsförs. 1874, död i Göteborg 1960, en son till ovannämnde Garton.

(Del av) Ängesby brukades 1873 av hemmansägare C.J. Carlsson i Lemundatorp, ty det året, 12/3, lät han, som då avstått från gårdsbruket vid Ängesby, genom auktion därstädes försälja sin lösegendom, 1 häst, 1 par oxar, 8 st. goda mjölkkor, 10 st. svin- kreatur, kör- och åkerbruksredskap m.m. Vid samma tillfälle försålles en stugubyggnad på Ängesby ägor.

Ägdes 1882 av ovannämnda Askenbäck och Widholm, men 1/4 mtl. hade 1880 köpts för 18000 kr av A.P. Pettersson på Kårsby.

År 1883, ett brev:

Till kungl. bef. havande i Linköping. Med anledning av skrivelse den 11 dennes, däri jag erhållit föreskrift att anställa undersökning, huruvida en s.k. domarring eller annan stensättning blivit förstörd å Widholms gård i Ängesby, Motala socken, får jag efter den 18 dennes verställd undersökning på platsen ödmjukeligen meddela. Den sandkulle, varå de förmodade stensättningar skulle hava funnits, är belägen omkring 40 fot öster om allmänna landsvägen mellan Motala och Nykyrka, i närheten av hemmansägare Widholms ägande gård i Ängesby och har en ringare sluttning mot landsvägen, men större åt de andra sidorna, en följd av kringliggande åkers luttning mot öster. Kullens spets är avjämnad till en nästan cirkelrund yta med omkring 40 fots diameter. I jordytan synes några större, fasta stenar. På kullen jämte omkringliggande åker är potatis utsatt. Vid undersökningen närvarande hemmansägaren Widholm uppgav att under den tid, omkring 25 års tid, som han och hans fader varit ägare av gården, denna kulle flera gånger afschaktats, varigenom de stenar, 9 å 10 till antalet, som förliden vår sprängdes och bortfördes från kullen samt voro belägna dels på spetsen, dels på östra sluttningen kommit i dagen, och emedan de varit för stora att utan föregången söndersprängning bortforsla, hade de ej blivit bortförda vid de tider då kullen avgrävdes. Utav dessa stenar hade 5 å 6 st. legat på spetsen av kullen och av dem en närmare mitten och de övriga öster om densamma i en oregelbunden kroklinje. Widholm hade ej haft en aning om att dessa stenar kunde vara något fornminnesmärke. Häradsdomare Askenbäck och f.d. lantbrukaren Thamsten, som omkring 30 år varit boende i Ängesby, vitsordade riktigheten av Widholms uppgifter och tro ej att kullen utgör något forntida minnesmärke. Utav Motala Tidnings utgivare har jag sökt, men ej erhållit ringaste upplysning i saken.

Bondebacka i Kronolänsmans Kontoret 24/7 1883
Wilh. Nordmark.

År 1895 var K.A.Hoffstedt jämte två andra ägare. I början av 1900-talet tillhörde Stora Ängesby Arne Hultén. Det övriga hade 2 ägare. Sammanlagda arealen uppgavs till 158 har.

År 1940 anges Lilla Ängesby, manbyggnad uppförd 1903, ägare E.F.Petterssons ^{sterbhus} samt Stora Ängesby, manbyggnad uppförd omkring 1887, ägare A. Bohm.

.....

ÖDEBY. (Knektar:Se särskild artikel).

Åren 1543-44 var Mons Persson åbo på Ödeby, 1 mtl krono och i jordeboksränta erlade han landgille pngr 1 mark danska, dagsverkspngr 6 vita, avgift för foder till 2 årliga-, 2 fogde- och 2 kungshästar. År 1560 deklarerar hemmanet så: Szäär 10 spenn, engh till 15 somerlass, mulebette, wedebrändt, gåålefang, timberskoog, godt fallskoog, humble gåårdt till 6 mark. Till hemmanet hörde en utäng som gav 4 sommarlass ^{Evert är åbo.} hõ.

I taxeringslängd för Älvsborgs lösen år 1571 upger åbon ^{hætt} Evert sig äga 1/2 lisp. koppar, 4 kor och 2 svin. Skatt härför 4 mark 5 öre. Åren 1576-1602 var Sven åbo. I tionde erlade han år 1579 1/2 fj:g råg och 5 fj:r korn, samt år 1596 1 fj:g råg och 1/2 spenn malt. År 1600 anger åbon Sven sig äga 6 tunnor korn, 1 oxe, 1 stut, 2 kor, 2 kvigor, 2 får, 1 svin och 2 hästar. År 1602 säges hemmanet vara förmedlat i mantal till 1/2. Åren 1611-35 var Staffan åbo. Till Älvsborgs lösen erlade han 3 daler varje termin åren 1614-18. År 1617 var Staffan misstänkt för att ha skjutit en hjort. Häradsfogden anmälde honom vid tinget. Staffan fäste en

12-mannaed till nästa ting. År 1622 donerades Ödeby under frälse till Mårten Hemmingsson, fritt under hans livstid. Donationsbrevet: Se Bergsäter.

Totala åkerarealen utgjorde år 1637 8 tld, äng till 12 lass, nödtorftig skog och betesmark. År 1645 var Staffans änka åbo och år 1647 erhöll Mårten Hemmingsson Lindeberg Ödeby på Norrköpings besluts villkor. Se under Bergsäter.

Åren 1655-70 var Per Staffansson åbo. Förstnämnda år erlade han 1 kanna ärter, 5 kannor råg, 16 kannor korn och 1 kanna havre i tionde.

Vid Aska häradsting 16 och 17/10 1665 i Sjökuila, framträdde överste löjtnantens, välborne Hieronymus Lindebergs till Lindenäs ombudsman, Måns Brynnilsson och anmälde om trenne hans herres frälse. hemman, nämligen Äskeberga i Ny socken, Ödeby och Kårsby i Motala socken, huru såsom välborne överstelöjtnanten fjärdepartsräntans klarerande för samma hemman var för en hel gård betala måste, där dock hemmanen ej annat än halva gårdar, och åborna icke det ringaste mera än för halva gårdar utskylder avlägga, vilket han sade sin herre falla allt för svårt och dessa hemman av forna tider och medan de skattade kungl. maj:t och Kronan aldrig mer än för halva hemman skattats. begärandes häradsbevis, förmenande sig där med vidare söka, i anseende att där merabemälte hemman högre beskattas, intet besittne eller behållne vara kunna.----
Nämndemännen Jon i Holm, Erich i Brunsvik, Måns i Skärsta och Lars i Styra, gamla män---hade aldrig hört annat än att dessa hemman varit halva mantal och att i synnerhet Ödeby och Kårsby voro trångt belägna bland andra byar. Och bara sanden, att de på en stor del av åkrarna näppeligen gävo utsädet tillbaka.

.....
År 1670 är Per Staffansson med hustru Brita ännu åbor.

År 1680 innehades Ödeby av Mårten Hemmingsson Lindebergs sonhustru Ingrid Appelbom, änka efter Hieronymus Lindeberg, som det året fick intyg från häradsrätten om att Ödeby, 1/2 mtl. var "behållet" och besuttet.

År 1686 anges Ödeby vara enstaka beläget, med underlydande torp.

Lars Larsson var nu åbo. Jordeb.räntan 9 dal. 15 öre 7 png.

Reducerat såsom tillhörighet under Motala konungsgård, ifrån sal. Mårten Lindebergs donation, som sal. Hieronymus Lindebergs änkefru och arvingar innehade, av kungl. red. komm. på Vadstena slott den 23/5 1633 men kgl. maj:t nådigst förunnat änkefru Ingrid Appelbom underfrälsefrihet i livstiden efter konfirmation av den 3/7 1633, jämväl efter hennes död benådad sal. Hieronymus.

Lindebergs barn uti behaglig tid, till upptuktelse och understöd, efter kgl maj:ts brev av den 5/12 förbemälte år.

Trots detta återkallades hemmanet till Kronan och inlades år 1691 på kavalleriet som augment till rusthåll nr 107 Björka.

År 1721: Lars Andersson och hustru jämte Gabriel Johansson och hustru samt pigan Maricka bo på hemmanet. På ägorna: Hustru Maria, ryttaren Wiströms hustru, kan allenast mantalet betala. Hustru Kierstin, tredings soldathustru, kan allenast mantalet betala. fattig.

År 1727 nämnas följande personer: Torsten med hustru och dotter Brita. På samma gård, Jonas med hustru. Skräddaren Anders med hustru Kierstin. På ägorna: Ryttaren Wiströms hustru Maria, man i tjänst.

År 1730: Jordeboksränta 9 dal. 16 öre, hemmantalsränta 19 dal. 20 öre. Därav anordnat 27 dal. 4 öre. Augment på nr 107 i överstelöjtnantens kompani. Ödeby skatteköptes 1807 18/3.

År 1821: Ägare häradshövding Duberg; åren 1853-71 handlanden J.P.Thamsten i Motala, år 1882 K.J.Karlsson, år 1895 Isak Johansson, därefter brukspatron O. Lundqvist, Lindenäs, samt från 1919 till 1940 Hjalmar Isaksson, död 1956.

Manbyggnaden uppförd omkring år 1910.

211 har omkring år 1900.

.....

Namn på en del andra lägenheter finnas på sida 578.

Köp av kronoegendomar.

Frälseköp.

Under 1600-talet såldes en hel del egendomar till ridderskapet och adeln. Köpesummorna beräknades så att en viss procent av desamma motsvarade de årliga jordeboksräntorna plus andra pålagor. Köparna voro sedan fria från sådana pålagor.

Skatteköp.

Särdeles under 1700-talet överfördes en massa kronoegendomar till skattehemman. Skatteköp innebar att skattebönderna, formellt sett, kunde anse sig som ägare av sina hemman och att de, i motsats till åboarna på kronogårdar, icke kunde vräkas från hemmanen så länge de erlade skatten till Kronan. Skatteköp innebar icke frihet från erläggande av sådan skatt. Köpeskillingen vid skatteköp, den s.k. kronovärderingen, som år 1723 bestämdes till ett belopp minst lika stort som sex års skatt till Kronan, uppgick mycket sällan till hemmanens verkliga värde och var givetvis ojämförligt mycket lägre än vad som erlades vid frälseköp, som innebar frihet från skatt. Åbo på kronohemman hade förtursrätt till att lösa sitt åbodda hemman till skatte.

Före år 1723 utfördes kronovärderingen fritt av värderingsmännen, i regel till lägre belopp än 6 gånger kronoskatten.

.....

Det område, som bestod av Motala och Nykyrka socknar, jämte delar av Vinnerstad och Kristberg socknar, samt, under en tid, del av Godegårds socken, kallades "Skobo fjärding" under 1500- och 1600-talen. Benämningen utgjorde en sammandragning av namnet "Skogsbofjärdingen".

(Nykyrka= Västra Ny.)

.....

Anläggningar i Motala ström,
mellan Vättern och Boren och
vid Borens hult samt Hamnkvarnen
och Tändsticksfabriken i Motala.

Motala Pappersbruk i Vinnerstad
socken.

I 1698 års kvarnkommissions protokoll kallas Motala ström regal (Kungl. Maj:t och Kronan tillhörig).

Som skäl härför lär bland annat ha anförts det omtvistade "Helgeandsholms beslut" av år 1282.

Enligt detta skulle som regala strömmar anses:

- 1/ Eskilstunaån och Norrström ,
- 2/ Motala ström ,
- 3/ Göta älv,
- 4/ Alla norrländska och finska strömmar där huvudfisken voro.

Mjölkvárnarnas konstruktion torde ännu på 1600- och 1700- talen ha varit ungefär densamma som vid deras första uppträdande. Ett på vattenhjulsstocken anbringat kugghjul ingrep i ett mindre dylikt, fastsatt på en vertikal axel, vilken drev löparstenen i det på en övre botten befintliga kvarnverket. Löparstenen var i regel cirka 1200- 1300 mm i diameter. Under 1500-talet var antalet stenar oftast 1 par i varje kvarnhaus, men på 1600-talet 2 par eller flera. Storleken av ett kvarnhaus för 2 par stenar var då cirka 7 x 6 meter. De timrade väggarna voro cirka 15 stockvarv höga. Kvarnhusen nedrevos ibland, emedan det påstods, att de hindrade vattenflödet, så

att Jönköping översvämmades. Därtill hade dock fiskena största skulden. Under 1500- och 1600-talen funnos samtidigt 10- 16 kvarnhus i Motala ström och Motala socken. Ofta stodo några av dem obegagnade. Med ett par undantag tillhörde kvarnarna vissa gårdar och då jordbruket var föga lönande och skatten hög för gård och kvarn, blev förtjänsten liten, vilket medförde en del ombyten av åbor.

(I mindre vattendrag fanns en del små, primitiva, ej skattlagda mjölkvarnar, kallade skvaltor. avsedda enbart för malning av ägarens egen spannmål. Skvaltorna hade små stenar och voro antingen byggda ungefär som de större mjölkvarnarna, med vattenhjulet på horisontal axel, eller voro de s.k. en-fotakvarnar, på vilka det turbinhjulliknande vattenhjulet var placerat direkt på den vertikala axel som drev kvarnstenen.

På 1600-talet förbjödos skvaltorna, emedan de togo bort mäl från de skattlagda kvarnarna i strömmen. Endast gårdar som hade mycket besvärligt att komma till strömmen med sin mäl fingo behålla sina skvaltor.- Skvaltor i Motala socken omtalas i respektive gårdsbeskrivningar).

De gamla vattendrivna sågarna, kallade sågkvarnar, voro ramsågar, med ett enda, oskränt, smitt sågblad, cirka 6 mm tjockt vid tandningen och något tunnare i bakkanten, vägende cirka 15 kg med sina båda fästen. Ramen med bladet drevs upp och ned medelst en vevstake från en vev i ändan på vattenhjulstocken. Vattenhjulet hade liten diameter och stor bredd för att få högt varvtal. Sågbladet skar vid nedåtgående. Frammatnigen av sågstocken skedde medelst kätting eller lina. vals med spärrhjul och en spärrhake, påverkad av ramen under dess uppgående. För att sågtänderna då skulle gå fria i sågskäret, fastsattes bladet något lutande i ramen, så att framkanten av tandningen kom cirka 3 mm längre bakåt i bladets under ända än i den övre. Träspillet var stort, men det betydde föga då skogen hade litet värde.

Den äldsta vattendrivna sågen i Motala ström och Motala socken synes ha varit den som låg i Duvedal, i närheten av nuvarande bron till Engelfabrikerna. Enligt gamla dokument, uppvisade för 1698 års kvarnkommission, tillföll den på 1530-talet hospitalet i Vadstena genom Mårten Skinnares donation. Denna hospitalssåg användes av Gustaf Vasa för slottsbygget i Vadstena.

Stampar för vadmals- och sämskskinnsberedning m.m. anordnades stundom i de gamla mjölkvarnsbyggnaderna, men ibland i egna byggnader. Klackar på vattenhjulstocken lyfte vertikalt rörliga, järnskodda trästockar i höjden, varefter de av sin tyngd föllo ned på det i tråg placerade stampgodset.

Vattendrivna hammare, även kallade vattensläggor, användes förr vid tillverkning av diverse grövre smiden. De kallades även knipphammare, ett mindre lämpligt namn, eftersom det blott syftar på ett av dessa hammares användningsområden. Dessa hamrar hade skaft av en trästock, i sin bakre del vridbart lagrat i en ställning. Hammaren lyftes av på vattenhjulstocken anbringade kuggar, som grepo under hammarskaftet framme vid själva hammaren eller tryckte ned det på andra sidan vridningspunkten utstickande skaftet. Det sistnämnda sättet, s.k. stjärthammare, var det vanligaste. I förra fallet låg vattenhjulstocken parallellt med hammarskaftet, i det senare vinkelrätt mot detta. Hammaren föll av sin tyngd, ibland påskyndad av en tryckare, liksom på de stora stångjärns-hamrarna, men vanligast verkade tryckaren mot en s.k. genhammare, anbringad på hammarskaftets bakersta ända. (I Motala socken ha vattendrivna hammare påträffats år 1583 i Kårsby och år 1618 i Backegården. Båda kunna dock vara äldre. År 1683 tillkom Anders Abelssons (Falksläkten) hammare, som var den enda i socknen vilken hade bergskollegii privilegium. Om Backegårds och Falks hammare, se längre fram. Kårsby hammare, se under Kårsby gård. Utom dessa tre knipphamrar fanns en vattendriven kopparslagarehammare vid Hårstorp en kort tid. Se sida 334.) I en tryckt beskrivning anges att "Markus hammarsmed" skulle ha på Gustaf I:es begäran byggt stångjärnssmedja i Motala. Detta måtte vara fel, ty 1544 skriver kungen till en fogde: "Tu gifuer och tillkenne ther stode wäl råd till att uppsättie en hammarsmidie i samme ström, så förnimme Wij att thu förstår tich en ringe ting ther uppå. Förty ther som hammersmidier uppsätties skole, ther skall jernbergit ware hart hoosz.---" Något spår av stångjärnssmedja vid Motala har ej påträffats, förrän Katrinefors år 1853 anlades.

.....

I del 8 av Geijers skrifter finnes en artikel om den äldre järnhanteringen i Sverige. Där anges att k. Gustaf I lät anlägga hammarsmedjor vid Vånga, Motala, Nora, Fellingsbro, Gävle, Stockholm och på Värmlands berg.

I Ridderstads "Historiskt, geografiskt och statistiskt lexikon över Östergötland", senare delen, sida 41, tryckt år 1877, - anges -- "vid Motala var det som en av de första stångjärnshammare i Sverige anlades av den av konung Gustaf I från Tyskland inkallade Markus hammarsmed".

Måhända härrör denna uppgift från Geijers skrifter.

I Ridderstads "Östergötlands beskrivning", tryckt åren 1917-18, finnes ej uppgiften. Författaren har troligen funnit den vara felaktig.

I konung Gustaf I:s testamente år 1560 tilldelades hertig Magnus bl. a. västra Östergötland som hertigdöme. I hans arvedel nämnes ingen stångjärnshammare vid Motala, men en vid Orga (Årga) vid Skärblacka i Vånga socken.

Vattendrivna mjölkvarnar, även kallade vattenmøllor, omnämnas i Sverige redan från medeltidens början.

Vädermjölkvarnar omtalas år 1353; sågkvarnar= vattendrivna sågar år 1453, men ha måhända funnits tidigare. I Skänninge stads historia, sida 124 nämnes ett brev från år 1454 om en sågkvarn, som munkklostret i staden låtit uppföra vid Öjebro. Förteckning över en del medeltida kvarnar, fisken m.m. i

Motala ström och Motala socken: (Se även under Skattegården).

År 1288, en gård i Motala med tillhörande fiske förlänades av konung Magnus till Knut Mattiasson.

År 1296, kvarn och fiske i Motala.

År 1322, fiske och gård i Motala förlänades till riddaren Knut Mattiasson. (Bekräftelse på 1288 års förläning).

✓ År 1369, ett fiske i Motala skänkes till Vreta kloster.

✓ År 1374, hustomt och kvarnström i Duvedal skänkes till under byggnad varande klostret i Vadstena.

✓ År 1380, kvarn och laxfiske i Motala skänkes till Vadstena kloster.

✓ År 1380, ett laxfiske i Motala skänkes till Vreta kloster.

✓ År 1381, kvarn och laxfiske skänkes till Vadstena kloster.

✓ År 1381, fiske i Motala delas mellan Christina Ulfsdotter till Fogelvik och de övriga ägarna.

År 1409, kvarn och fiskeverka i Motala skänkes till Vadstena kloster.

✓ År 1410, kvarnström och ålfiske förpantas till Vadstena kloster.

✓ År 1410, kvarn i Motala, tillhör kyrkoprästen.

År 1410, kvarnställe, tomt och laxfiske erhåller riddaren Knut Bonde och hans hustru Margareta Karlsdotter fritt att disponera under livstiden. Tillhör Vadstena kloster.

År 1411, en kvarn i Motala, skänkt till samma kloster.

✓ År 1412, Varnhems kloster pantförskriver till Vadstena kloster ett fiske i Motala.

År 1434, Vadstena klosters fiske i Motala.

✓ År 1441, kvarnström och ålfiske i Motala, sålt till samma kloster.

År 1441, samma kvarn som år 1410 disponerades av Knut Bonde ännu.

År 1445, Fiske i Motala.

År 1470, utbytte Skeninge systrakloster del i notdräkt i Motala.

År 1346 testamenterade konung Magnus Eriksson och drottning Blanka Vadstena kungsgård till Vadstena klosters grundande, men testamentet gick ej i verkställighet förrän efter 1362. Till kungsgården hörde år 1399 bl.a. "verk" i strömmen vid Motala.

.....

Vadstena klosters mjölkvarnar i Motala ström och Motala socken, enligt klostrets äldre jordeböcker.

År 1500 och tidigare: Holmskvarn, se under Holms kvarnar.

Då ägde även klostret följande ej strängt definierbara kvarnar:

"Vidh Longaspongh, aff thet hwsæth thaer aer naest backan, debet 6 thöner tholl; aff thet thy aer naest, debet 3 thöner tholl; 6 thöner aff thet tridhia hwsset; aen aff enne quern vidh Longaspongh 3 thöner tholl; nidhan Longasponghaff enne quern 14 spaen tholl. Dygxquern hon ligger til clösterens gardh i Mothala."

Nedanstående kvarnar hade tillhört klostret, men hade indragits till Kronan genom 1527 års reduktion.

År 1543: Per Pryss aff 2 kvarnar. (en kvarnbyggnad med 2 par stear?); Oloff Persson; Johan Persson; Oloff Larsson; Håkan Arvidsson; Mons Olsson; Benkt Larsson. Samtliga voro brukare av kvarnar som tillhört klostret.

År 1552: Första kvarn, Olof i Backa.	Samtliga hade
Andra " , Håkan Oden	
Tredje " , Nils i Gudsnamn	tillhört
Fjärde " , (Benkt) Larsson fiskare	
Femte " , Måns Olsson	Vadstena
Sjette " , Birge Jonsson	
Sjunde " , Lasse Persson	kloster

Jordeboksnaturen "Vadstena klostergoods" hade åren 1500-52 sju st. kvarnar i Motala ström och Motala socken och åren 1569-1686 sex st. De förändringar i äganderätten, som 1527 års kyrkoreduktion medförde, infördes i jordeböckerna först i början av 1700-talet.

I en förteckning från biskop Brasks tid, före år 1525, upp-
ges bl. a. följande gods som tillhörande biskopsbordet i

Linköping:

" I Motala: fförst eth fische i gölianotoni som renter xvj
laxa, hwar om $\frac{1}{2}$ pnd.

Ith 1 (que)rn paa holme sama stadss, rentar aarlige iij t:or,
 $\frac{1}{2}$ rogmöl oc $\frac{1}{2}$ biugmöl.

Ith. 1 lanaläge som rentar vj aala.

Ith. eth notia draag, rentar ij sk.

Ith. Öringxsq(ue)rn iij t:or.

Gamal seduenio är ath man skall aldrig fara mz eld swa lenge
garne liggia wthe och bör thed skifftas för gyliane."

(xvj = 16. $\frac{1}{2}$ = 1/2. iij = 3. vj = 6. ij = 2)
(Se även sidorna 45, 166. 259).

.....

År 1697 fastställdes, att kungsådran mitt i Motala
ström skulle han en bredd av minst 12 alnar. Den skulle ej
få överbyggas eller förträngas genom dammbyggnad. Härom
tvistades det mycket i äldre tid. Beteckningen "en kvarn"
betecknade ibland ett kvarnmaskineri = ett par stenar.

Uttrycket 2 kvarnar kunde alltså betyda 2 par stenar i ett
kvarnhaus, men även två kvarnhaus, vardera med ett par stenar.
I en förteckning från år 1560 anges, att i de flesta kvarn-
husen då fanns endast ett par stenar.

.....

I efterföljande beskrivningar äro icke på långt
som under 1800- och 1900-talen funnits/
när alla anläggningar i Motala ström och Motala socken om-
talade. (Se minnesalbumet "Motala ström från Vättern till
Boren"). Anläggningarna omtalas i den ordningsföljd de voro
belägna utmed strömmen, nedströms utefter strömmens södra
strand, mellan denna och kungsådran, samt upoströms utefter

Kungsfisket

Ribbingsådran med Ulvåsfiskets
verka

Vadstena hospitals fiskeverka

Sämskarestamp

Lindenäs = Nykvarn

Motala
södra by

Hollstensgårdskvarn

Pinakvarnen, ruinerad

Långspångskvarn

Stjärnorpskvarn

Fiskaregårdens
kvarn

Kungsådran
Bredd minst 12 alnar

Holm

Johan Jönssons kvarn

Johan Bengtssons kvarn

Jonas Hollstenssons kvarn

Erik Alexanderssons kvarn

Slottssågen

Hårstorps fiskeverka

Motala socken
räcker hit

Vinnerstad socken
räcker hit

Charlottenborgs övre
fiskeverka. Tillhörde
grevinnan Iewenhaupt

Vättern häråt.

Herrekvarn

Långverkan; fiskeverka

Vadstena hospitalskvarn

Krogfisket

Falks hammare

Spolegårdsfisket, ruinerat

Spolegårdskvarn

Sågarhems = Aspegårds kvarn

Grindsverkan, fiskeverka,
ruin,

Hällegårdskvarn

Backegårds hammare

Backegårds fiskeverka

0 100 200 300 400 500

Alnar

Hårs-

torp

Anläggningar
i
Motala ström

År 1725

Kungsfisket-Hårstorp

norra stranden, mellan denna och kungsådran. En del uppgifter om de olika anläggningarna finnas även i gårdsbeskrivningarna. Anläggningar icke belägna i Motala ström omtalas uteslutande i respektive gårdsbeskrivningar. Ordningsföljden för äldre anläggningar är här nedan enl. beskrivning till 1725 års karta.

Vid Motala ströms s ö d r a strand.

KUNGSFISKET OCH HERREKVARN. (Kungskvarn).

(Se även artikel om Skattegården).

(Herrekvarn låg på norra stranden, men är här sammanförd med kungsfisket, eftersom de under lång tid lågo under samma arrende).

Den på 1527 års riksdag beslutade reduktionen medförde att många fisken i Motala indrogos till Kronan. Som framgår av det föregående, hade många av dem förut ägts av Vadstena kloster, men även andra kloster och biskopsbordet i Linköping hade varit ägare. Redan år 1470 anges Motalafiskets område räcka till Hundsten. År 1543 brukades det efter reduktionen bildade kungsfisket eller riksfisket, som det även kallades, av flera personer samtligt, mot ränta till Kronan; ett "nothalagh" bestod av 3 personer; 4 brukade "nothagölen"; 3 var sitt "fiskestånd"; 1 en "nothadrecht". Vadstena kloster hade ännu år 1544 ett rödingsfiske vid Erkerna i Vättern och den 3/11 det året skrev Gustaf Vasa till en sin fogde:

----" du skall kännas vid det rödingsfiske, som Vadstenanunnorna härtill haft i Vättern. Så må du ock sända hit upp till Stockholm de spikelaxar som tagits i Motala. Du vill ock se till, att de ofördärvade och ofrusne komma hit upp".

Från år 1545 var hela kungsfisket i Motala samlat på en hand och sköttes då av Raval fiskare och två hans drängar. Det året fick Anders Håkansson, som förde fisken från Motala till Gripsholm och som for vidare till Stockholm efter hampa till Motala fiske och sågblad till Duvedals sågkvarn, 5 mark ortuger i penningar.

År 1548 uppgav Bengt fiskare avkastningen av Motalafisket till 5 tunnor salt lax, 190 st. spikelaxar, 1 1/2 tunna salt ål och 587 st. torra ålar.

Vinnerstad socken
 på denna sida av
 strömmen

Charlottenborgs nedre
 fiske. Tillhörde
 grevinnan Lewenhaupt

På

Ulv- Generallöjtnant
 Ribbings på Ulvåsa
 åsa frälse-såg. Ej brukbar.
 ut- Dammen utriven.

jord.

Samme Ribbings kvarn

Duvedals fiskeverka

Vadstena hospitals såg

Duvedal

Kronokvarn

Grevinnan Lewenhaupts
 på Charlottenborg
 såg och kvarn

Karshults kvarn och såg

Anläggningar
i
Motala ström

År 1725

Duvedalsområdet.

Färgarstam

Boren häråt

Genom kungl. brev år 1551 befalldes fogden Esbjörn Pedersson att sända en trogen karl till laxfisket i Motala. Man ansåg troligen att avkastningen var för liten. När Motala kungsgård inrättades (utvidgades), lades kungsfisket under denna och år 1554 anges, att fiskeplatserna voro Motala å och rödingsfisket vid Idkerna (Erkerna). Avkastningen detta år var:

saltgrön lax 3 läster 2 tunnor; färsk lax 234 st.; saltgrön ål 3 tunnor; röding 1 tunna; 1 1/2 tunna salt mört; salt matfisk 2 tunnor; 330 st. spikelaxar, torr ål 5 skeppund; torra gäddor 11 lisp.; torr sik 14 lisp.

(Prebendekvarnen i Holm och Alvastrakvarnen i Hällegården hörde då till Motala kungsgård).

År 1558 nämnes: "Motala kungsgård med dess ladugård, mjölkvarn sågkvarn och fiske".

År 1560, i Gustaf Vasas testamente, gavs åt hertig Magnus bl.a. "Motala socken med Motala by, gård och laxfiske". Samma år 10/1 fingo Joen Karlsson, fogde på Vadstena slott och Arvid Larsson, fogde på Motala gård, order att på vintern köra fram till Motala så mycket timmer som behövdes till en god tållkvarn, som där skulle upprättas, eftersom man hade mera fördel därav än av de många mindre kvarnarna därstädes.

År 1560 deklarerades kungsfisket sålunda:

Uti Motala å, en laxflik; 8 gillte lanor som tages både lax och ål med; ett notvarp nedanför bron; en nätdräkt ovanför bron; 3 notvarp uppe i viken som endast tages lax med; --ållanor i ån och på viken; ljusterfiske på viken; om våren en siknot i Sandviken i Vättern, rödingströ vid Idka ö i Vättern, eldstödning i ån om hösten.

Avkastning:

Salt fisk: lax 2 läster 1 tunna 1/2 fj:g; laxöring 1 fj:g; ål 6 läster 1 1/2 tunna; sik 1 1/2 tunna; röding 2 1/2 tunna; abborre 2 1/2 fj:g. (Efter laxen erhöles 6 tunnor laxkrås).
Torr fisk: spikelaxar 80 st.; laxöring 10 lisp.; gäddor 5 lisp. 15 marker; sik 1/2 lisp.; ål 16 skeppund 14 lisp.

Dessutom, efter gårdens vinternot i Bornen och Vättern: färsk fisk 9 tunnor; salt matfisk 3 tunnor; salta gäddor 2 lisp.

Johan III återgav Vadstena kloster något av fiskena i Motala.

och år 1569 upptar klostrets uppbörds- och utgiftsbok: "Braede till Motala fiskedh, 7 mark, item the som byggde fiskedh i Motala 3 mark". År 1570 nämnes Haral och Lasse, som skötte klostrets fiske i Motala, och därför erhöles de 10 mark.

(Rödingsfisket i Vättern innehade klostret åtminstone under tiden 1541-70, trots den på föregående sida nämnda, kungl. skrivelsen.)

År 1576 16/6, efter det att Motala gård 7 år tidigare upphört att ha egen förvaltning, blev K.M:ts drabant, Peder Ingesson, tillsatt att ha noggrann uppsikt över bl. a. Motala kungsfiske.

År 1578 bestod kungsfisket i Motala av 12 ållanor, en not och en laxflik och uppbörden utgjorde 14 tunnor salt lax, 192 st. spike-laxar, 3 tunnor salt ål, 8 skeppund torr ål, 72 st. färska laxar, 136 st. färska ålar, 79 st. laxöringar, 192 st. laxryggar, 3 fjärdingar laxkrås och 1 fjärding laxrom.

Bland kvittenserna för erhållen fisk från Motala detta år återges här en enda:

"Bekennes iagh migh Syster Brita sampt mz Syster Kierstin i Wreta Closter att haffua anammett och opburitt vthaff K.M.Drabant och Befalningsman wijdh Motala, Pedar Ingesson, lax, saltgrön, 1/2 tunna; spickelax 8 st.; torr åall 6 pundh. Att så i sanningh ähr bedes iagh här Lars Ravalli Signette till låns. Datum ut supra then 19 Decembris Anno 1578".

Kvittot torde vara ett av de sista livstecknen från denna mång-hundraåriga klosterinrättning. Att det rör sig om nunnor bekräftas av en till kvittensen fogad lapp, skriven på Ulvåsa av ståthållaren över Östergötland, Hogenskild Bjelke, å vilken läses: "Till the tuå nunner ij Wretha skall leffuereras etc". Nunnorna hade tydligen tappat bort eller fråntagits klostrets sigill och måste därför låna ett av kyrkoherden i Vreta, Lars Ravalli.

Ingesson förfrågade sig hos Hogenskild hur fiskarena i Motala, /1 fiskare och 2 fiskaredrängar/ skulle lönas och fick i brev, daterat "Wlfååse 12 Nouember Anno 1578", besked om att vid Motala skulle vara tre fiskare, vid Husbyfjöl en och vid Börshult en. Så länge de arbetade i fisket skulle de vardera månatligen erhålla 2 fjärdingar mjöl, 1 fjärding malt till ölbryggning, 1 fjärding korn och 2 marker salt, samt laxkrås och småfisk efter lägenhet. Men alldenstund det hela året icke behövdes tre fiskare vid Motala, skulle endast en vara heltidsanställd och när han var ledig från fisket, skulle han binda lanor, noteslingor och laxegarn. Till årslön skulle han erhålla 6 mark vitt mynt, 8 alnar kläde och till förtäring för hela året 4 lisp. kött och fläsk, 2 lisp. smör och ost.

Men de andra, som endast tidvis voro anställda vid fisket, skulle i mellantiden ha fritt att söka arbete hos bönderna och vardera skulle i årslön ha 3 alnar kläde, 2 lisp. kött och fläsk och 1 lisp. smör och ost, men ingen penninglön. Vardera skulle av garn tillverka 1/2 pund fiskeredskap årligen. År 1578 var priset på ett lispund torr ål 20 öre; 1 lispund salt lax 14 öre och 1 lispund salt gädda 8 öre. Vid den tiden kostade 1 lispund smör 24-28 öre, ett dagsverke cirka 4 öre. År 1579 6/12 befalldes Torsten Larsson att skaffa mjölnare till kungskvarnen i Motala. Kvarnen säges vara Kronan behållen under Vadstena slott.

År 1585 hade Lasse kvarnbyggare (på nytt) upprättat en mjölkvarn i Motala för Vadstena slotts räkning. I arbetslön

erhöll han:

10 mark 4 öre i penningar, 5 spann malt, 1 oxe, värd 4 1/2 daler, 1 lisp. 4 marker smör och 1 par skor. Dessutom i utspisning 1 spann rågmjöl, 7 spann råg, 6 spann 3 fj:r malt, 9 marker humle, 1/2 tunna svennebröd, 12 marker smör, 4 marker salt, 11 marker ost, 1 1/2 lisp. kött, 2 lisp. 8 marker fläsk, 1 1/2 nötrygg, 4 1/2 lisp. sill och 1 st. långa.

Anders i Duvedal fick 1 spann korn för att han smitt till kvarnen. Kvarnen var ej färdig i sin nybyggnad förr än 1586. Fr.o.m. 1579 var Jöns Persson uppsyningsman vid Motala kungsfiske, där han varit anställd redan 1569. Hans penninglön som uppsyningsman utgjorde 8 daler årl., som delvis utgick som skattefrihet för Skattegården, som han 1580 erhöll i förläning. 7/8 1584 for han till Hogenskild på Ulvåsa och klagade att han nu på femte året icke erhållit någon penninglön.

År 1586 anges Motala kvarn, under Vadstena slott, "med 2 par stenar, i Motala älv, mitt emot laxfisket, nordan till".

Det ena parets stenar hade inlagts först på hösten det året.

I kvarnen maldes något av slottets mald. Ett lås till kvarnen kostade 1/2 spann rågmjöl.

För kungsfisket uppges samma år att till en tunna ål åtgick 4/12 lispund salt, till en spikelax 1 marker och till ett lispund torr ål 4 marker salt.

År 1588 tillsattes en ny uppsyningsman, Per Olsson, för bl.a.

Motala kungsfiske. Hans instruktion, daterad 24/1 1588 lyder:

"Opå det att huvudfiskena uti Motala, Norrby, Kungsbro och Börs-hult, hava opå någre år varken med tillbörlig flit eller trohet varit arbetade och vid makt hållne, där av ingen ringa skada är förorsakat, därför är denna Per Olsson förordnat och det opå lagt, att han skall hava befallning över alle desse före:de fisken och nu strax sig dit begiva, till att förfara vad som kan behövas både till byggning, fiskeredskap och all annan tillbördig nödtorft, och där hos skall han förpliktad vara, med högsta flit att förfara och ransaka och sig förspörja, både med beskedlige bönder och eljest andra, som han förnimmer något kunna veta utav saken, om någre antingen av adel, K.M. fogdar eller tjänare, item präster, bönder eller andra icke hava uti för:de strömmar omkring byggt någre ålekistor, laxekar, verkestånd eller någre notedräkter bruka på Konungens ägor, och där som några, antingen av adeln eller andra, kunna hava byggt utanför deras egna ägor, då måste Per Olsson hava där utinnan något uppseende, att de icke hava antingen byggt tvärt över hela strömmen, eller och Konungsådran (vilken bör fri vara) och Kronans huvudfiske förnär, och där han förnimmer några fiskeställen, nya eller gamla, såsom antingen vid för:de fisken, eller eljest uti för:de strömmar olovligen byggde äro och brukade bliva, då måste han där till av K.M. fogde fordra några beskedliga män, såsom där om rättvisligen syna, och emellan båda parterna döma skola, och där befinnes någon byggning som olag-ligen uppsatt är, och Kronans huvudfiske kan vara till mens, då skall de dömas olagliga, och med fogdarnas hjälp upprivas. Men där några ville sig här med icke benöja låta, utan deras olaga byggningar försvara och icke tillstädja att de skola utrivas, då skall Konungens fogde samt med nämnden giva deras skriftliga beaktelse uppå huru de synt hava och strax giva H.K.M. där om tillkänna. Skola och fogdarna uti vilkas befallningar för:de strömmar äro belägna, förtänkta vara, att nu strax, medan något åkeföre är, låta framköra allt det trävirke såsom till ovanb:de fiskens byggnings upprättelse kan behövas, såsom och att förskaffa både hampa och vad annat mera som till redskapen nödtorfteligen behöves, så mycket som Per Olsson fordrande varder".

Jöns Persson skulle fortfarande vakta över Motalafiskets byggnad

m.m. År 1590 var Erik Sigfridsson uppsyningsman i Motala och

Börshult fisken.

Fisket i Motala bestod då av en laxflik, 13 ållanor, 1 laxnot, ljustrar och eldstödning. Avkastningen var det året 14 tunnor salt lax, 528 spikelaxar, 130 färska laxar, 2 tunnor salt ål, 6 skeppund torr ål, 130 st. laxöringar, 20 färska ålar och 3 1/2 tunna ej specificerad fisk.

Året därpå fann sig kyrkoherden i Motala, Olaus Petri, föranlåten avgiva följande intyg:

"Anno 1591 haffuer iagh Olaus Petri, ouertigh Gudz ordz tienare vtij Motala bekommit tiendhe aff K. Maj:tz fiskie wijdh Motala, lax 47, thet migh wetterligit wara kan, item åll 98, thet iagh rätt kan minnas, men haffuer Erich Laxefijskare i Motala mera skriffuit migh oppå, thet wetst iagh icke, så sant migh Gud hielpe. Olaus Petri".

Sigfridsson anklagades 21/11 1592 för diverse oegentligheter.

"Undervisning vad Erik Siffredsonn Laxefiskare i Motala haver svarat till de klagomål som Christopher Bagge i Motala och Suen Joensson opå honom ställt och angivit hava, såsom där nu efter K. Maj:ts brev, av Bencht Knutsonn, befallningsman på Vadstena slott samt Lars Anderson är förhållit och ransakat, vilket skedde i närvaro Jahann Arffuidsonn slottsskrivare desslikes Christopher Bagges opå Norrby, och Carll Næelsonns i Aske härad, fogder, samt borgmästaren och råd i Vadstena. Och är allenast saken förhåvd och intet opå dömt, dat.21/11 1592.

1/ Till det första att Erik Laxefiskare, haver sått en åker-tomt, som tillförener haver varit sått hampfrö opå, och hampen brukats till fisket. Nekade intet till, att han samma åker-tomt sått haver, och dock där opå icke mera än som korn tre spann, vilket han till sitt gagn och sin fördel gjort haver. Undskyllande sig därmed att han icke haver kunnat så där hampefrö, efter han vill havit. Därför att jorden skulle vara utskrindet av de förre hampesäder där oppå varit haver.

2/ Det svedjefall han med Konungens fiskaredrängar brukat haver. Där opå haver han detta besked givit, att han samma svedjefall haft haver. Och var dräng hulpt honom tre dagsverken; ett till att hugga, sedan annat till att kravsa ned rågen och tredje till att uppskåra rågen med, och inga flera dagsverken. Det drängarna bestått hava så vara skett, som ock bekänt att det haver varit opå Konungens omkostnad och förtäring.

3/ Att han haver tagit lön och årskost på tre fiskedrängar, och haver dock icke mera än två vid fisket. Därpå han sig således vill hava försvarat, att ändock han haver tagit lön och utspisning på tre drängar, som han icke tillneka kan, likväl haver han mestadels där alla till fisket brukat, allenast några resor den ene uti sina värv hit och dit som han behövde utsänt, och uti mellertid, då skall han för sin person uppehållit det arbete som drängen bort göra.

4/ Att han en timmerman uppå sitt bästa och Konungens omkostnad hållit haver. Tillstår sig en timmerman vid namn Lennart haft och haver denne brukat till att inreda och förfärdiga denna stuga som till hans och fiskets behov uppsatt är. Och länder till Konungens bästa. Tillstår att han honom för sitt arbete icke mera än ett halvt lispund ål hava bekommit, och därhos till förtäring såsom fiskaredrängarna. Allenast haver han upprättat honom en lada, som hart vid fisket är ståndandes, där han sin säd haft, som han både opå åkertomten och svedjan bekommit haver, vilket länder honom allena till fördel. Samma säd skall vara tillstädas till vidare besked.

5/ De som pläga åla på viken och giva halva fisket av allt det de bekommit, haver han uti stället tagit smör. Där till berättar han, att han med dem som samma fiske bruka, haver stadgat, att var skall utgiva ett lispund smör, för den orsak att han förmenar, att de icke rättrådeligen handla med den del de ifrån sig lämnat. Ty synes honom det nyttigare vara att han toge viss ränta uti smör. Den han sedan hade till att förbyta uti hampa till fisket. Men allenast haver han låtit fjärdingsmannen Lasse Månsson fritt bruka opå viken att åla, utav den orsak det han stort omak till Konungens bästa haver. Bekänner att han ovan bron haver låtit med en båt bruka eldfiske till halvs, efter lax. Och Konungens fiskare nedan före i strömmen.

6/ Att han haver sålt 2 skeppund ål, lika så mycket i detta

som i det förlidne år, som ock samma tid lax en halv tunna. Så tillstår han, att han i detta år haver sålt allenast torr ål ett skeppund, som Erich Russ, fogden på Östgöta bergslagen av honom köpt haver för penningar 80 mark. Och vad som han uti förra året sålt haver och sedan huru som med värdet handlat är, och han därför bekommit haver, det skall hans räkenskap visa. Bekänner ock hava i förlidet år sålt till Erich Andersson, som var de fattiges förmyndare i Vadstena hospital, lax en halv tunna för penningar 16 mark och dess förutan levererat till de fattiges behov lax två tunnor.

7/ Att han haver sålt ål 2 lispund, och något färsk fisk och därför bekommit smör. Det nekar han till, dock befanns att Måns fiskaredräng haver sålt hustru Karin i By i Godegård, ål två lisp. för lika mycket smör. Samma ål hade han bekommit först uti fisket 1/2 lispund, som Erich Laxefiskare bestod, sammaledes av Jöns Persson i Motala 1/2 lisp., av Niels sågare 1/2 lisp. och av Joen Andersson 1/2 lisp., som alla bestodo så skett vara.

8/ Att han med präster och andra förbyter färsk lax uti fläskskinkor och annat. Det nekar han alldeles till, utan allenast hava låtit bekomma några präster, dem som biskopen i Linköping hos gästater haver, färska laxar 12 st. Och några sjuka färskt laxkrås, och intet vidare skänkt bort, allenast sin hustrus faderbroder, haver honom skänkt färska ålar 3 st.

9/ Att han vintertid haver gjort stall av det rum laxen plägar slås uti, och där insatt sin häst. Det nekar han inte till och förmodar att det inte kan skada, efter han så ringa tid hade sin häst där ståndandes.

10/ Att vad som han till högborne Furstes och Herres, Hertig Magnii behov varder levererandes, då är det värsta, med spike-laxar synnerligen. Det nekar han till, utan skall med den levereringen rättrådeligen förhandlas, som han förmåler. Och förty är han förelagt, att ifrån köksmästaren Tyke Larsson sig därpå bevis förskaffa skall.

11/ Att han haver uttagit kläde opå fiskaredrängar, som de icke bekommit. Där till han svarade, att han fuller kläde opå två drängar, Suen Joensson och Måns Knutsson uttagit haver, Och hava av Suens kläde behållit halvparten efter han icke heller gjorde mer än sin halva tjänst och haver den halvparten levererat andra fiskaredrängar, såsom hans räkenskap skall bevisa. Men Månses kläde behöll han allt. och nu nyligen ställt honom därför tillfreds med penningar, såsom Måns bekände så skett vara.

Item är vetandes, att uti sanning hos Erich Laxefiskare, sedan hos honom varit inventerat, är funnet som han undandolt hade, spikelaxar 7 st. och torr ål 4 lispund, som ock hans hustru bekände sig hava tagit i fisket och bortfört, färska ålar 6 st. Och är till befruktandes att när som hans handel varder ytterligare ransakad och efterspord bliver befunnet att han uti alla stycken icke så handlat som honom ägnat och bort."

.....
År 1592, 18/5 kom inför rätta Erik Laxfiskare i Motala och gav tillkänna huru två knektar, Jon Brynielsson och Knut Svensson hade gjort honom hemgång i Kongl. Maj:ts eget hus. Först har det sig så tilldragit, att Jon Brynielsson har slagit förenämnde Eriks dräng med en därt, ändock drängen hade intet i händerna, när han var utskickad på sitt arbete. Och några dagar därefter har Erik varit utdragen av gården, medan hava både Knut och Jon varit på porten och velat komma in och hava icke kommit in och hava så gått därifrån. Och strax Erik kommit hem och lagt

sig till sängs, efter han var sjuk av skälvan. Andra gången ha de kommit igen, medan Erik låg, och stått över honom i sängen och velat truga honom att sälja öl. Så har Erik sagt, han hade intet öl, utan om du vill köpa en tunna. Då har Jon tagit fram något penningar. Under tiden gick Erik ut och låste sig inne uti en bod, och så ha de gått sin väg igenom porten. Strax har Erik stängt porten efter dem. Tredje resan ha de kommit igen och stigit över porten och gått in till Erik igen på hans säng, den ena med värja, och den andre med spjut och stått över honom annan gång uti sängen och velat slå honom ihjäl, och sagt: Du skall intet slippa oss nu, som du gjorde i dag. Då har Erik ropat på sin hustru och begärt henne hjälpa sig upp på golvet, och så sade Erik till en benämnd Måns: Tag mig hit bössan min, och vid det att Måns tog efter bössan, slog honom med en därt och så fick Erik Jon i halsen och kom så till spjutet och körde dem ut från stugan, men de hade båda två huggit och stuckit så fast i dörren, Knut med en värja och Jon med en därt, att Erik inte har kommit ut, och så ha de lupit därifrån.

År 1592, 22/5 ställdes för rätta Jon Bryn Nilsson och Knut Svensson för en hemgång som de gjort hade till Erik fiskare i Motala. Och blev Jon tillfrågad vad han hade att göra hos fiskaren. Sade han ville köpa öl. Så berättade Knut, att Jon skulle ha sagt sig hava gått efter en piga. Och en annan gång säger sig Jon ha gått efter penningar. Och Knut berättar att Jon har haft penningar med sig. Så berättar Hans sågare han har sagt: Vilja vi gå dit. Där vilja vi hava öl och hålla där en tyskerredag. Dömdes vardera till 40 marks böter treskiftes.

.....

Det senaste påträffade kvittot på fiskleveranser till Vadstena kloster är utskrivet 31/10 1592 och undertecknat av abbedissan Karin Bengtsdotter-Gylta.

År 1593 upptaga räkenskaperna bl.a. 6 lass ved för rökning av lax vid Motalafisket.

År 1595 var Christoffer Jönsson kungsfiskare och uppsyningsman vid fisket. Hans utnämningensbrev lyder sålunda:

"Vi Karl med Guds nåde Sveriges rikes arvfurste, hertig till Sudermanland, Nerike och Vermeland, gör veterligt, att Vi på Kungl. Maj:ts Vår älskelige käre Herr Broders vägnar och behag haver tillbetrott och förordnat, som Vi och nu med detta Vårt öppna brev tillförordna denne brevvisare Christoffer Jönsson till laxefiskare uti Östergötland. Och skall han uti samma ämbete vara högte Kongl. Maj:ts och högbemelte Kongl. Maj:ts livsarvingar huld, trogen och rättrådig i allo måtto, efter som han det lovat och svurit haver. Han skall och beflita sig att fånga den mesta fisk som möjligt varz kan, och därav till inga nödtorfter komma låta, utan hava därpå särdeles högbemelte Kongl. Maj:ts underskrivna brev eller ock så länge Vi äro vid regeringen, Vår befallning med underskrivna brev eller muntlig befallning. Och på det han dess flitigare skall sig bruka och befinna låta, hava Vi på högbemelte Kongl. Maj:ts behag efterlätit honom till lön och underhåll

i penningar Åtta daler; Engelskt sex alnar och Åtta pund spannmål att bekomma av fogden i Aska härad.
Det kammarråd, kamrerare, fogde och alla andra hava sig efterrätta. Icke görandes där emot hinder eller men.

"Schriffuit på Stockholm Slott then 5 Februari Anno 1595

C a r o l u s . "

(Sedermåra Carl IX)

.....

År 1596 levererades fiskfrån Motala till bl.a. drottning Gunnil, Fröken Anna (Johan III:s dotter), furstinnan av Mecklenburg (Gustaf Vasas dotter Elisabet), Hogenskild Bjelke på Ulvåsa, kyrkoherden i Motala Olaus Petri, Vadstena slott och hospital.

År 1598 uppbar Anders Tornbyggare 11 tolfte bräder av Lasse sågare i Motala, att användas till kungskvarnen. Kvarnräntan utgjorde nu 7 tunnor rågmjöl och lika mycket bjuggmjöl. Kvarnen anges höra till Vadstena slott. 2 par stenar. Ligger nordan i ån, mitt emot Kronans laxfiske. Bengt Persson hade då uppsyn över fisket, som då bestod av 11 lanor, 1 not och 1 justring i laxfliken, allt i ån. Samma år, på våren, anges kvarnen vara på hertig Carls befallning utriven," bönderna klagade över att denna kvarn dämde mycket vatten uti Motala å, så att vattnet gjorde mycken skada på äng och åker vid näst liggande byar vid Vättern". Kvarnen återuppbyggdes år 1599 av Gudmund Nilsson. Den fick nu 3 par stenar.

Bekennis migh Gumund Quernbyggare i Motala att iagh anammadt och opburit haffuer aff Edli och Welbördige Byrge Jönsson, fougte på Wadstena Slott samt Aska och Daals Häreder desse efter:ne partzeler på min lön för tri quarner som iagh bygt haffuer wthi Motala ström:

Spannemål:

[	Rogh-----	3 spenn 3 fjerdingar
	Kornn-----	24 1/2 tunnor
	Erther-----	2 fjerdingar.

Smör 3 1/2 lispund.

Rede penningar 12 1/2 daler 4 öre.

Så haffuer timmermennerne bekommit som quernehusit wpbygt haffuer: Penningar 17 daler 1 mark på 92 dagswerker och holli sig sielffue öll och mat.

Noch till quernen med kiørsel och allehanda dagswerken, 486 dagswerker.

För wärcka till för:ne quern:

Smör-----	1 lispund
korn-----	2 fjerdingar
stååll-----	10 marker
neffuer-----	5 skippund 17 lispund 8 marker

sågetimmer ----- 3 tolffter
sågetilder----- 7 "

Then som smidde allehanda smått smide till för:de quern,
penningar 2 mark.

Then som murede querne wgnen, kornn 1 1/2 spenn.

Att så i sanning är wnder mitt Signett

Datum Mothala 23 December 1599.

.....

Gudmund quarnbyggere wed Motala haffuer bekommit på sit
arbete den 29 September 99, malt 2 spenn.

Erich i Wedemöö haffuer bekommit wtij arbetslön för et Såge-
blad han haffuer wtskurit till Motala Såg, kornn 2 spenn
2 kannor. (1599)

Gudmund quarnbyggere wed Motala haffuer bekommit på sit arbete
giort på Cronones miölquern wed Motala, salt 2 lispund. (1599)

Gudmund quernbyggere för Cronones miölquern han aff nyo op-
bygdh haffuer i Motala åå med try par stenar, haffuer bekom-
mit, torr åll 2 lispund, ströming 1/2 tunna. (1599)

År 1600 var kvarnen skattlagd för 24 tunnor mjöl. Kvarnen brann
år 1600 eller 1601, men återuppbyggdes sistnämnda år av Gumund
Nilsson. Ett av hans kvitton lyder sålunda:

"Bekennes jagh Gumund Nilsson, Slottsens Mölnare wthi Mothala,
iffter det /: dett Gud bättre:/ att Slottsens quarn av wåde
brendh blifwit, och jagh henne på min omkostnat åther igen
opbygdh haffuer, så haffuer Suen Jönsson, fougte på Wadstena
Slott med Aska och Dals Härider hulpitt der till aff årlige
Renthan till att täckia husens taak med: näffuer fyri skep-
pund sex och itt halfft lispund, att så i sanningh wnder mitt
Signett, datum den 12 decembris Anno 1601.
Item tiock bräder trenne tolffter och tunn bräder 3 tolfft."

Gudmund Nilsson var nu arrendator av kvarnen.

Samma år var Bengt Persson förtfarande ledare av kungsfisket,
som bestod av 11 lanor, 1 not, 1 justerfiske i fliken, allt i "ån".
År 1602 var kvarntullen för Motala slottskvarn 18 tunnor

mjöl, men eftersom denna kvarn icke blivit färdigt uppbyggd
förr än 1/1 1602 och små och ringa kvarnstenar inlagda, där-
för beviljade ståthållaren Börje Jönsson att mjölnaren som
brukar samma kvarn skulle från den tiden kvarnen tjänte nå-
gon tull, giva Kronan till Mikaeli nästkommande endast 10
tunnor mjöl. År 1611 var kvarntullen 20 tunnor.

I stället för att ingå direkt i häradsräkenskaperna utarrenderades fisket från början av 1600-talet. År 1613 var Gudmund Nilsson kronoarrendator av kungsfisket. Arrendesumman för Motala kungskvarn och kungsfiske var år 1622 150 daler silvermynt årligen. År 1631 var Johan Brun, befallningsman på Vadstena slott, arrendator av dessa lägenheter, och år 1634 majoren Mårten Hemmingsson på Lindenäs mot ett arrende av 100 rdr á 6 mark (= 150 daler) årligen. Fisket hade dock det året, på våren, blivit utflutet och fördärvat av vatten och is. Därför fick det årets arrendesumma användas till fiskets återuppbyggnad. År 1641 var på regeringens befallning fisket utrivet, så att av 13 lanestånd var allenast 3 kvar, varför arrendet för fisket och kvarnen det året nedsattes till 40 daler. Rätan tillföll då riksdrottsen, greve Per Brahe. År 1649 var Tynnis Pålsson arrendator och den sommaren och hösten led fisket mycket av vattenflod.

Till tinget med Aska härad 23/10 1649 i Sjökmåla framkom arrendator Tynnis Pålsson vid kungsfisket i Motala och klageligen tillkännagav såsom skulle han nästförlidne sommar och höst för vattuflodens skull hava tagit på bemälte fiske ett stor skada och nackdel, det han ock framviste hr landshövdingen, högvälborne hr Jacob Skyttes avgångne skriftliga befallning sub dato Linköping 3/10 nästförlidne till befallningsmannen välbetrodde Johan Brun, och anhålles att tillika med häradsnämnden taga fiskets nuvarande tillstånd i ögonsken och besiktning, och sedan å förberörde häradsting, honom däröver ett bevis meddela låta, att såsom han förmenar söka höga överheten om lindring och tillgift på arrendet, att han med samma bevis sitt klagomål må kunna verifiera.-----

Och såsom Tynnis Pålsson klagar, det vattnets tilltagande och uppstigande, av det starka västanvädret sedermera stor skada på fisket gjort haver, därför befallningsmannen, samt fjärdingsmannen Nils i Bromma, och halva nämnden med mig undertecknad sig dit begivit att besiktiga huru härmed sig i sanning förhåller. Och befinnes det de tre lanor i kungsådran, jämväl 4 lanor i långverkan i denna hela sommar icke en gång utsatts, förmedelst de, efter välborne landshövdingens befallning för vattnets flödande och uppstigande i Jönköpings stad, äro i grund upprivna och utkastade, vilka dock årligen, så väl lanorna som grinden ovan, särdeles att laxen ej skall utgå, pläga sättas och tillstängas. Såsom det är det förnämsta och huvudfisket. Är allenast de tre fiskelanorna som man det nämner, i sommar brukade, vilka ringa förslå emot det fiskefänget, som tillföre vanka plägar, av orsaker som ovanberört är. Och är förberörte 3 fiskelanor den 17/10 nästförlidne, samt med grinden vid hagan. Örfjölarna och syllarna i bottnan, av vattnets häftiga flödande lossade, utbrutne och bortförde, vilket icke utan stor bekostnad och möda står till att förbygga och till makt komma.

Befanns och det fiskeboden samt med fiskestugan, som äro över

hundrade år gamla, äro mestadels förfallne, förruttne och av ringa värde. Under stugan, näst till älven, är grunden av vattnet borttagen samt ugnen omkull och fördärvad, så att det ringa upphjälpas kan. Fiskeboden är med störar eller pålar understödd, emedan rätta fundamentet och understöden äro största delen förruttnade, och synes ej längre varaktig bliva. Bjälkarna under hagan och de som sträcka sig över fiskeverkan, samt fliksyllarna, äro icke heller att lita på, emedan de mycket gamla, och merendels oduglige och förruttnade befunnos. Förminskas i sanning och fisket i denna höst, ovan i strömmen, efter förra bruk och plägsed ej haver kunnat dragas eller brukas laxenät, av orsaker vattnet så högt och så starkt flödat, att när man sådant haver försökt, haver nätet gått för båten, att ingen haver det handtera eller något där med uträtta kunnat. Var på här åtskilliga som detta äre vane, och där med uppfödda, vittnade så i sanning var. Och detta så vida fisket anbelangar.

Sedan, efter fiskarens begäran, besiktigades Kongsqvarnen, som han under samma arrende innehaver, och befunnes vallen eller backen, nordan till, av vattnets idkesamma flödande en stor del borttagen, qvarnen till stor fara för dammens skull, som på den sidan ingen grund haver, såsom han ock ovan till två varv borttagen är, och gent emot på andra sidan ut med Kongsådran, stockarna under stenkarat utbrutne och det således förfallit, och snarast sagt hela dammen av ringa värde, emedan den över femtio år stått haver. sedan han av nyo byggdes.

Swen Persson

.....

Samma år klagade Lars Håkansson, Erik Sparres på Ulvåsa fogde, för rätten att arrendatorn i Motala kungsfiske, Tynnils Pålsson, sistlidne hösten fräntagit hans herres torpare, Anders Sadelmakare, 4 st. nät, som dock varit satta på hans herres enskilda fiskevatten.

År 1650 var Pålsson fortfarande arrendator av kvarn och fiske för 225 dal. smt. Fisket var alldeles uthugget emedan det förorsakat översvämning i Jönköping. Kvarnen enbart skattades för 15 tunnor spannmål, dock skulle för detta år endast 5 t:r erläggas.

Om översvämningen i Jönköping klagas sålunda:
"Husen på ena sidan äro omkullslagne, tomtstenarna uttagna, alla träd- och kålgårdar, utan staden belägna, som borgarskapet med stor omkostnad på moraset upprättat, äro nu alla av vattnet fördärvade, samt vad mera oräknelig skada alla stadens innevånare därav tagit hava, så på ena sidan, som på den andra, så väl och gårdarna på Smedjegatan. Hus och gårdar, som fattigt borgerskap på maden, med allra sina expenser uppbyggt haver, äro alldeles i vattnet sänkte, så att en del hava övergivit sina hus och tomter och en del utflytt

på landsbygden, helst emedan där av vattnet en sådan stank begynner uppstå, att man där utan stor vedermöda icke kan vistas." Utanför förborgens slottsport hade vattnet fördärvat vägen mellan sjön och slottsmuren, så att stadsborna där i sina torftiga ärender icke kunde framkomma. (Se även artikel om storbron).

År 1652 24/9, Aska häradsting i Sjökmåla.
Påfwell Tynnisson på Huset för mökränkning med sina föräldrars fordom tjänarinna, Carin Mårtensdotter, som dem på sjunde året tjänat, och han något mera än 3 år sådant otidigt umgänge med henne haft, och hon aldrig havande varit, detta hon på sitt yttersta och i sin sjukdom med samvete ej kunnat fördölja. (Påfwell erkände och dömdes till 40 mark böter, treskiftes. Kvinnan dog).

(Påvel Tynnilsson var då krögare på Motåla Hus. Hans fader, Tynnils Pålsson var vid den tiden arrendator av Motåla kungsfiske och kungskvarn /= Herrekvarn/).

År 1655 anges: "Tönnis Påvelsson (=Tynnils Pålsson) är gången från fisket uti största elände, och med hustru och barn rest till Norrköping, utfattig". Även sonen, krögaren Påvel Tönnesson (= Påfwell Tynnisson) for utfattig till samma stad.

Kungsfisket och kungskvarnen arrenderades sedan av Kugelhielm på Karshult, därefter av Lindebergarna på Lindenäs och Bergsäter.

År 1673 var Måns Jonsson Springer i Storgården arrendator av dessa lägenheter. År 1681 var arrendet för fiske och kvarn fortfarande 225 daler smt. År 1682 beskrives kungsfisket sålunda:

"Uti Motåla å, med en laxeflik och 8 st. lanor, som tages både lax och ål med.

3 notvarp uppe i viken.

1 notvarp i ån, nedanför bron.

1 nätträkt ovan bron.

2 stora lanor i Motåla å, som allenast tages ål med.

Små laxnät ovan bron.

En siknot i Sandviken. (= Varamoviken).

En vinternot i Vättern och Boren, brukas då nödigt finnes.

Med ljuster på Motålaviken."

Samma år anges arrendet för enbart kungsfisket utgöra 200 dal.smt och att arrendatorn hade rätt att för kungsådran sätta en vidlyftig grind, med 6 tum mellanrum mellan spjälorna.-Denna grind blev senare förbjuden-. Arrendatorn skulle hålla all fiskredskap. Angående siknoten i Sandviken säges, att böndera i Atteby, Bromma Kårsby och Djurkälla samt i Bispmotåla och Vara deltog i detta

fiske, emedan de förmenade, att den som äger land även äger strand. Vinternoten i Boren och Vättern brukades ej då.

Rödingsfisket vid Rökneön innehades av fru Anna Sack på Ols-hammar.

År 1685 var Måns Jonsson Springer i Storgården fortfarande arrendator. Kungsfisket beskrives då sålunda: I Motalaån en laxflik och 8 st. lanor, större och mindre, till lax och åls fångande, vartill nästskrivna rättigheter även finnas, som för tiden dels brukliga, och dels obrukliga äro: Såsom 3 notvarp uppe i viken, 1 notvarp i ån nedan för bron, små laxnät ovan bron, 1 siknot i Sandviken samt not och nät i Vättern och Boren, dock av ringa värde och importance. Under fisket och dess arrende hävdas Crono-eller Herrekvarnen.

Mjöltnare i Herrekvarnen var då Lars Jonsson, som tillika arrenderade Nykvarn och Hällegårdens kvarn.

Samma år klagade Springer sålunda:

"Högvälborne herre, herr baron och generalguvernören, samt överkammarherren och överstallmästaren, nådigste herre: Vad för anfödd hög nåde eders höggrevliga excellens, icke allenast emot mig utan alla andra fattiga klienter städse talat och påskina låtit, det har jag med alla andra i verket förfarit, och för min person så mycket mera bör eders excellens en ödmjuk, innerligst gratulation hembära, så för dess föruntte höga gunst och nåde som beviste mångfaldige välgärningar, både igenom Motala konungsfiskes och underliggande kvarns meddelade kontraktsprolongation, som i våras bestådda omkostningar på min därvid lidna skada, och mycket mera, för vilket allt eders excellens jag på det underdånigste betackar. I synnerhet och såsom mig är kommunicerat, mjölnaren Lars Joensson emot mig övergivna supplik angående Kongskvarnen i Motala ström han härtill och ännu hävdad och besuttit, har jag för dess enormiteter och oskäligen tillvitelsers skull, varken kunnat eller bort därvid aeqvierera, utan hos eders excellens med denna min allerödmjukaste förklaring på dessa angivanden, skyldligen att insinuera, med underdånigst anhållande, eders excellens höggunstigt täcktes mig så för denna som flera missgynnare uti dess höga patrocinio allernådigst innesluta och att denna vidlyftighet icke med onåder anses eller upptages. Och som bemälte Lars Joensson så uti sin supplik som medgivne attest så oskäligt berömmar sig från kvarnens avsägande vara oskyldig, ej till dess brukande försumlig, till dess uppbyggande byggmästare kallat, därvid nödvändiga hus bekostat, i mening att sig med hustru och barn där måge ernära, vid kungsfisket ställmästare, på kvarndammen årlig, stor bekostnad gjort, många uti arbetande till hjälp varit, och därför vid strömmen helt nödig hålles etc., allt så medan samma relation sanningen så mycket mera motsträvig, som haver välborne herren, herr hauptman Jacob du Rees alla hans skäl för detta nogsam och med högsta flit penetrerat innan han honom från

kvarnen sade. Emedan omöjligt vore honom vid kvarnen och ålkistan såsom till hälften i godhet emot själva kungsfisket, för sin tredskas skull att bebehålla, helst 1/ han 2:ne andra kvarnar nedan för kungsfisket, det ädla Lindebergiska sterbhuset tillhörige, av 5 par stenar, med sköna fiskeverken, och fjärdedelsgård sig påtagit, den ena näst nedan kungsfisket om 19 t:r ränta, och den andra Hällegården vid namn, med ett skönt ålverke, för vilket jag givit 50 daler årligt arrende för, och 2:dra/ där sig nu mest uppehåller, så att han utan kungskvarnen sin goda ernäring haver, och vad han eljest mig till hjälp vara skulle uti fisket tredskas vid, varandes icke heller 3/ dess barn så små, med mindre de nu icke jämte föräldrarna uti kvarnarna uppvakta och tillika äro och, undantagandes 2:ne, alla giftasvuxna, så kan och icke heller 4:o/ kungsfisket utan kvarnen vara eller bliva bestående, som hans excellens i kontraktet av den 28/7 1680 i nåder satt upp.

Så mycket heller som 5/ efter välborne herr hauptman honom och mig emellan gjorda föravskedande av den 13/7 1684 circa finem vi då bägge nöjde voro att han nästkommande valborgsmässa skulle avträda. Emedan 6/ icke allenast stenarna i huset alla utnötta och odugliga utan och vattenhjulen med sina axlar även förlorade, fastän för detta och några år tillbaka jag honom 6 daler avrad för reparation på dammen och mera avskrivit.

Icke så som vore eller varit har han någon ställmästare för byggnaden i kungsfisket, utan såsom jag måste arrendet betala, och i Motala by vid sådana byggen uppförd, ju bättre än han uti vattubygge kunnig, så har mig och icke honom kompeterat det ställe, som jag och gjort, och han jämlik en annor timmerman, för dagspenning därvid på min kallelse varit, det honom i förmågo av vanligheten ålegat, men att göra icke efter sin vilja, utan vad jag sagt, både med pålars och bands fästade samt mera.

Varandes han i så måtto för attestanterna/: så som en del hans bröder, en del mina avundsmän och illviljande för kungsådrans skull, och en del inga mjölnare utan sågare och svarvare:/ för strömmens skull icke mig utan dem nödig. Vilket jag ock 7/ icke från dem begär, emedan de honom ändå vid de andra kvarnarna behålla utan såsom 8/ jag nu åtnjuta kan, sedan detta vissa inrättat är. Och denne mjölnare, som mig eljest uti kungsfisket skulle till hjälp vara och mig betjäna, har icke vid storm uppvaktat, eller med lanors utsättande, fisks rensande, tvättande eller saltande tillhanda gått. Ty fördensskull eraktat ett par dugliga karlar därtill sätta, som med mig både där och i kvarnen kunna uppvakta. Havandes icke mindre 9/ mjölnaren därvid suttit med min goda vilja och icke att disponera över kvarnen och ålkistan såsom kungsfiskets appertinentz, det i alla tider följts åt och under ett arrende varit, utan vilka kungsfisket icke heller kan subsistera. Det 10/ vad den anmälte reparation med stuga och nödvändig husanlagar, åligger fuller en landbo efter lag och husesynsordning väl underhålla. Och vore honom icke stort att påtala för dess ringhets skull. Men icke mindre håller vid det som välbetrodde herr hauptman däruti den 13/7 resolverat, såvida mjölnaren själv ej behagar de dit bekostade, få husen bortflytta. Havandes jag 11/ när stora isdrev varit, måst dammen själv bekosta och omlaga så vida jag på gångspängerna skulle komma till fisket.

Icke heller han 12/ som attestanterna föregiva, denna nya kvarnen uppbyggt, utan den andra nedruttnat och aldrig något bräde påkostat i alla de åren, intill dess hennes kungl. maj:t, vår allernådigste dråning detta nya huset nu uppsätta låtit, som jag hädan, efter på herr excellensens allernådigste behag med Guds hjälp vid makt hålla och icke som han låta nederruttna eller fördärva. Bönfallandes eders excellens uti allsom största underdånighet att

i anseende av sin anfödda höga rättvisa täcktes ovanbemälte sannfärdiga motioner i nåder anse, och mig vid välbetrodde herr hauptmannens slut av den 13/7 allernådigst maintainera, så att jag kvarnen själv under kungsfisket efter mitt kontrakt må erhålla, eftersom jag dessutan inga fiskedrängar varken maktar uppehålla eller försvarskarlar för knekthållets skull, som förr bekomma kan, och bemälte Lars Jonsson mig i förträtelse och största motvillighet och tredska fiskar, vilken utan denna kvarn icke husvill utan tvenne andra med 1/4 hemman brukar och innehaver, varav han sin rikliga ernäring haver. Avvaktandes herr excellensens allernådigste resolution mig till hugnad, såsom efter min pliktigaste skyldighet uti största devotion är och förblivande, Eders Excellents allerunderdånigste Tienare.

Motala 2 April

Måns Jonsson Springer

Anno 1685.

.....
Anno 1685 13/6 synades Herrekvarn:

Själva kvarnhuset ny uppbyggt, som alldeles försvarligt i sig själf är, emot den bekostnad som hennes kongl. maj:t bestått, och där om uti räkenskaperna är att se, så till tak, golv, kvarnkammare, broar och allt vad därtill hör. Inredet vad vidkommer, så har mjölnaren Lars Jonsson det sig påtagit att förfärdiga emot 30 daler kopparmynt, dem han bekommit, och alltså alla felaktigheter noga observerat som följer:

Översta kvarnens löpare göres helt ogill, haver alltså Lars Jonsson en ny sten i stället på backen vid gården liggandes, som ännu kan komma att kosta innan han bliver huggen och inlagd	-----1	-	-
Vattenhjulet till samma kvarn ogillt, som mjölnaren anten själv bygger eller betalar med	-----2	21	8
Mellankvarnens löpare halv ogill och kan ännu brukas i 2 år, förbliver allt därvid	-----	-	-
Vattenhjulet därtill repareras eller betalas med	---2	21	8
Nedersta kvarnens trilla ogill, repareras eller betalas med	-----1	-	-
Uti dammen en hammår- och en brytstock alldeles uppruttne, repareras med	-----1	-	-

Summa

8 10 16

Själva vånhusen, som de finnas, behållne, specificeras där allt så allenast, nämligen:

1 st. Stuga med 1 st. nybyggd sidkammare.

1 st. liten bod, 4 alnar mellan knutarna, med 1 st. hemlig-hus därhos.

1 st. uppskiftat hus, avdelt med 1 litet fähus, lada och loge. (Skjut för hästar 2)

1 st. Märskiahle(?), som borde vara, finnes väl, men alldeles ogillt.

Mjölnaren Lars Jonsson tillfrågades vad han själv bekostat i kvarnen och han erkände nu, att allt hade bekostats av hennes kongl. maj:t själv. Han sade, att han själv tillbyggt sidokammaren vid stugan, men han ville ändå låta den stå kvar vid sin förestående avflyttning, men ladugårdshusen ville han taga med sig. De två vattenhjulen och trillan skulle han själv laga, men bad Springer sköta om kvarnstenens

inläggande samt hammar- och brytstockens iordningställande. Han uppsade sig själv från kvarnen, så att han efter denna dag icke ville sig därmed befatta. Han sade sig högeligen ångra att han så obetänksamt skrivit till excellensen. "Nu än ytterligare bad för Guds skull, att han måtte på sin trägna anhållan få komma därifrån". Han ville "skyldigst avbedja hos dem han häruti förtörnat haver, såsom först dess välbetrodde hr hauptman och de andra hennes maj:t betjante, vars ämbete han härutinnan prejudicerat, sedermera hos sina grannar, vars namn han, dem ovetande, under en osann attest brukat, sedan hos sin kyrkoherde, den han förlett under den osanna attesten med sin hand bekräfta och således uti stor vidlyftighet bragt, gick så efter kvarnhusets nyckel och den genom Mårten Persson länsman till Måns Joensson överlämnade". Kyrkoherden sade, att krögaren och hans broder, samt Sven Larsson i Holm hade anmodat honom skriva under och han bad nu om förlåtelse. Handlingen undertecknad av: Måns Jonsson Springare; Lars Jonsson^Y; Swen Larsson²; Jöns Wetterman; Mårten Persson; Hollsten Joensson; Erich Joensson^[Y]; Jacob Larsson²; Daniel Rydelius; Daniel Israelsson. Springer dog 1686 och begravdes 14/3.

År 1686 blev Bengt Persson Falk arrendator av fisket och kvarnen.

Han uppgav sig år 1689 även nyttja hospitalskvarnen (=Storgårds-kvarnen). Efter honom, ¹⁶⁸⁹1692-98 var Cornelius Wetterström arren-

dator, Han var son till krögaren i Motala Anders Jonsson, och gift andra gången med änkan efter ovannämnde Springer, och 3:dje gången gift med Charlotta Benedicta Koskull till Norra Freberga.

Åren 1699-1704 arrenderades kungsfisket och Herrekvarn av ryttmästaren Henrik Reuter, som fick arrendet förnyat till år 1709, förnyat igen till slutet av år 1715, men innehade arrendet t.o.m.

år 1717. Arrendet inropades 5/3 1718 av Claes Gustaf von Dellvig. Arrendesumma för kungsfisket och Herrekvarn år 1720 var 300 d.smt.

År 1723, februari, skadades kungsfisket av svårt isdrev:

1/ Vinterlugnet, som ovan fiskelaven och fliken årligen utsättes, är av isdrev överändakastat och nedanför, i laven, det stora stämbordet för ålkistan sönderslaget och bortfört, samt sprängt ålkistan på norra sidan, som nödvändigt måste repareras.

2/ Pålbandet utmed kungsådran, från laxfliken till ålkistans stämbord, om 32 1/2 alnar, varunder isen 20 st. pålar utslagit, som nödvändigt måste repareras.

3/ Spetsdammen mellan bägge ålkistorna bruten och en grind om 12 stockar bortriven.

4/ På vänstra sidan, uti generallöjtnant Ribbings ådra, som går under fiskarboden, har isen borttagit hela gången, med bräder, plank och tak utmed fiskarboden, som intet stått att bärga.

5/ Under pålebanden nedanför, år 20 pålar bortslagna.

6/ Ovan Herrekvarns damm, på norra sidan, är ett dubbelt pålband om 8 alnar bortslaget samt 20 st. pålar.

7/ Det trekantiga stenkaret utmed Herrekvarnsdammen, varpå spången över kungsådran ligger, är förruttnat två varv om 10 alnars längd vartill erfordras 8 stockar, men enär det skall påhuggas, måste pålbandet där ovanför upptagas, vartill, förutan arbetslön, 24 pålar erfordraa.

pålar erfordras.

8/ Ålkistan på norra sidan utmed kungsådran, intill Herrekvarnsdammen. är icke allenast bruten och ur skick bragt, utan och på bägge sidor sprängd, varför den måste med hela bottnen uppvägas samt med nya pålar till 28 st. repareras, samt spik och arbetslön.

.....

Dellvigs arrende utgick på hösten 1726. Då synades fisket:

- 1/ Fiskelaven med laxfliken, färdiga.
- 2/ Flikdammen, som herr översten under sin arrendetid uppbyggt är nu färdig.
- 3/ tvenne stycken ålkistor, nedanför fiskelaven befinnas nu med dess dammbord och dammbordslave med mera till alla delar färdiga och behållna.
- 4/ Lilla fiskedammen färdig och behållen.
- 5/ Spången över kungsådran till Herrekvarn, ny och färdig.
- 6/ En fiskarebod med överlopp, 14 alnar lång, 10 bredd och 21 stockvarv, hög, täckt med bräder, dörr med lås och nyckel, innertaket gammalt.

Långverkan, nedanför kungsfisket, som herr översten år 1721 låtit uppbygga, befinnes nu till alla delar färdig.

8/ En gammal fiskarestuga, befinnes nu som vid förra inventeringen till 14 alnars längd, 9 1/2 bredd, dörr med lås och nyckel, 2 st. fönster, spisel med liten bakugn, östra gaveln förlorad, till des reparation erfordras 1 tolf timmer, dito en långsyll på södra sidan, 1/2 tolf plankor till innertak, ett skeppund näver till taket, samt nödig torf och arbetslön.

Av inventarier nämnes:

9 famnar laxnät. 1 åltunna, 2 st. ålkar. 1 st. fiskhåv, med järnring och skaft. 1 st. besman. ett ål- och 3 st. laxljuster, 1 st. gammalt bord med fötter. 2 st. halvslitne lanor. 5 st. dito, brukliga.

Vid samma tid synades Herrekvarn:

Själva huset 16 alnarlängd och 12 bredd, 17 varv högt, Nedersta kvarnen: Övre stenen 5 1/2 tum tjock i ögat, 8 1/2 kvarter vidd. Undre stenen nyligen inlagd och behållen.

Kvarnstommen med skruv och skruvbänk behållen.

Mellankvarnen: Övre stenen 7 1/2 tum i ögat. Understenen ny inlagd och behållen. Kvarnstommen med skruv och skruvbänk behållen. Övre stenen

Översta kvarnen: 8 1/2 tum, behållen och ny, Understenen nu som vid herr överstens tillträde oduglig. Kvarnstommen nu färdig, med skruv och skruvbänk.

3 st. kvarnsegel, behållna.

3 st. kughjul, det till nedersta kvarnen felaktigt.

3 st. trillor med bottenar, ringar och dubbar, behållna.

3 st. långjärn med stålpannor.

3 st. vattenhjul med dubbla ringar, de 2 nedersta behållna, det översta gammalt.

3 st. axlar med järndubbar och ringar, den nedersta förlorad, den mellersta behållen, den översta än något bruklig.

Axelkar, vattejutor och stämbol med tillbehör, behållna.

1 st. tullår med 3 rum, gångjärn med märkla och utanläse.

1 st. mindre dito med 2 rum.

3 st. förnötta kvarnhackor. 1 st. gammalt tullkar, okrönt. Kvarnkammaren med spisel och ett fönster, dörr med stäckelås och nyckel, behållen. Trappan till nedre rummet behållen. Kvarnbodarna färdiga, dock av gammalt virke. Brokaret behållet. Ledstången vid stora bron förlorad. Kvarndammen med dess pålband och grindar samt stenkistan utmed kungsådran färdiga, sammaledes dammen på norra sidan, inutmed landet, behållen och färdig.

1 st. ålkista nedanför gamla axelkaret, behållen.

Ännu en ålkista, utmed kvarndammen, som herr översten nyligen låtit förfärdiga, är nu behållen. Stämspången behållen och 4 st. landfästen över dammen.

Mjölharehusen:

En stuga med förstuga och liten kammare, 15 alnar längd, 9 bredd, 2 dörrar. 4 st. fönster. 2 st. väggfasta sängar, 1 st. spisel, oduglig. I kammaren fattas innertak. Spisel med bakugn, utan spjäll. 2 st. fönster. 2 st. dörrar. 1 st. dörr till förstugan. 1 st. bod, 9 alnar längd, 5 bredd, till alla delar behållen. 1 st. fähus, 5 1/2 alnar längd, 4 1/2 bredd, med 3 båsrum, behållet. 1 st. foderlada, 6 1/2 alnar längd, 5 bredd, behållen.

Sålunda vara besiktigat, värderat och inventerat, betygar under-tecknade, av Motala kungsfisket den 5 October a:o 1726

Carl von Rudbeck

Johan Ljunggreen

Isak Torstensson

Nämndemän

Bengt Dawidsson i Storberg	B
Joen Andersson	ψ
Håkan Jonsson	††
Anders Hansson i Lijd	A

.....

Enligt karta från året närmast före det då ovanstående syn gjordes, hade fisket följande utseende:

"Kungsfisket, där öppningen från Herrenkvarnsdammen och armen intill laxfliksarmen är jämt sina 12 alnar, och sedan bägge armarna, söder om, ned till 2:ne lax- och ålkistor, 70 alnars längd och 19 alnars bredd ovan till, samt 15 alnar vid ålkistorna, som ligga där nedanför". Om Herrekvarnen heter det "Herrekvarnen, vid landet och första öppningen av strömmen, på den norra sidan, gent emot kungsfisket, och under samma arrende, dess södra arm intill kungsådran är 60 alnar lång och bredden tvärt över till landet 23 alnar och sluter kvarnen och fiskeværket på den sidan. Har i huset 3 par stenar, samt ålkista nedanför, förutom snedkistan som ligger utmed armen uppbyggd och något klagas över. (Den dödade vattnet för nedanför liggande hospitalskvarnen).

Åren 1727-45 var expeditionsfogden, kronobefallningsmannen och rådmannen i Vadstena, Lars Björkegren arrendator av kvarn och fiske.

Arrendet utgjorde 360 dal. smt åren 1727-31.

Han dog sommaren 1744 och arrendet övertogs av sonen, kassör

Daniel Björkegren. Åren 1751-63 var gästgivaren Peter Åkerlund

arrendator under 12 år av kvarn och fiske för 434 dal. smt

årligt arrende. År 1829 var sekreteraren G. Brandberg i Motala Storgård arrendator. Samma år besiktigades kvarn och fiske:

- 1/ Kongsfiskets dammarm innehåller 70 alnar, är rutten och tarvar nybyggnad, men gången över densamma till fiskareboden som är 3 alnar bred med ledstänger i gott stånd.
- 2/ Södra flikarmen, 10 alnar lång, alldeles nedrutten och måste ombyggas.
- 3/ Fiskarelaven i gott stånd.
- 4/ Laxflikhuset, 8 alnar långt, 4 1/2 alnar brett och 4 1/2 alnar högt, bredvid fisklaven, till tak och väggar i stånd.
- 5/ Fiskarestugan med kammare och förstuga, nytt golv och omtäckning av taket.
- 6/ Fiskareboden, 14 alnar lång, 10 bred, 21 varv hög, till väggar och golv i gott stånd, men taket omlägges.
- 7/ Gången från Fiskarestugan till Fiskareboden i stånd, men skurtaket lägges nytt.
- 8/ En stor ålkista med 3 stämbol, belägen vid flikhuset, kistbotten 12 alnar bred och 28 alnar lång, dels med bräder, dels med trinne, allt i gott stånd.
- 9/ En så kallad snedkista, vid Herrekvarnsdammens södra arm, 4 alnar bred och 16 alnar lång, i gott skick.
- 10/ Herrekvarn med 3 par stenar, därav 2 par sandstenar och 1 par stålstenar, belägen på norra sidan om strömmen. Kvarnhuset är 16 alnar långt, 12 1/4 alnar brett och 18 varv högt, är till väggar, ävensom taket, innanrede och hjul i gott stånd; i kvarnhuset är en kvarnkammare med spisel, utan anmärkning.
- 11/ Kvarnstugan med köket och förstugan, till väggar gammal men kan icke utsynas.
- 12/ En bod med klädkammare. I anseende till den sluttande lokal varå detta hus är beläget, har västra delen av huset skridit cirka 1/2 aln åt strömsidan. Klädkammaren utan anmärkning. Kvarnskjul 12 1/4 aln långt, 16 brett och 3 1/4 aln högt, taket måste omtäckas. Stängsel omkring kålgårdstäppan vid kvarnen, utgörande 43 fot, är i gott stånd. Å södra sidan om strömmen 2 små åkertäppor om 8 kappland, i gott stånd, kring dessa täppor en 216 fot hägnad gärdesgård, utan anmärkning.

Sålunda befunnet, betygar
Wetterman.

.....

Under Motala kungsfiskes förvaltning lydde en längre tid Husbyfjöl's fiske i Motala ström och Brunneby socken samt Börshults fiske i Svartån och Ekeby socken. Så var förhållandet innan kungsfisket utarranderades till privatpersoner.

En författare skriver om Motala kungsfiske på 1830-talet bl.a. "Vid Motala regala laxfiske sker fångsten på flera sätt. På själva bron synes ej sällan laxfiskaren med ljustret i ena handen och ett tåg i den andra, spejande efter sitt byte i det föga strida vattnet vid brokaren. Så snart laxen är upptäckt, nedsänkes ifrån denna betydliga höjd ljustret i fiskens rygg; med det omtalade tåget, som är fäst vid själva ljusterjärnet, uppdrages nu både fisk och ljustra, varvid inträffar, att den senare upptages i omvänd ställning mot den då hon nedkastades, med laxen liggande på ryggen ovanpå ljusterpinnarna. Om ljustret däremot skulle upptagas så som vanligt, med skaftet förut, så att laxen medföljde hängande i ljusterpinnarna, så skulle han snart slå sig lös, falla i strömmen och gå förlorad. Vida förmånligare är dock ljustrandet nedanför bron i särskilt för detta ändamål inrättat hus, kallat fliken. Detta uppföres på stenkar till vid pass 3 alnars längd och 2 alnar bredd, utan fönsteröppningar, emedan rummet måste vara alldeles mörkt, samt med ett tillräckligt håll i golvet, varunder vattnet och botten synes. Genom fördämning ovanför beredes lugnvatten under denna anläggning. När den mot strömmen kämpande laxen förmärker detta lugnvatten, beger han sig gärna dit för att hämta vila, och han upptäcks då lätt genom golvöppningen av den i fliken sittande fiskaren, som genom samma öppning bekvämligt nedför ljustret, hugger och uppdrager sitt byte. Husets mörker gör seendet klarare än om det skulle bländas av en omgivande dager. Dessutom fångas i mjärdar, vända mot strömmen, då denna fisk alltid går emot forsen, samt nedanför fallen i det lugnare vattnet med laxnät och s.k. stödjande eller ljustrande vid eld." (Författaren har fel här! År 1923 anger föreståndaren för fiskodlingsanstalten vid Borensnäs, att alla kända, fasta laxfisken i strömmen, mellan Vättern och Boren, varit byggda för att fånga laxen när den från Vättern gått ned i strömmen för att leka. Även 1725 års karta visar enbart nedgångsfisken).

Författaren fortfar: "Det utan jämförelse ansevärdaste fisket av lax verkställes dock i kistor. Oaktat den mängd som upptages av denna kostliga vara, är den dock på själva stället i ganska högt pris, vilket förhållande även gäller om den förträffliga Motala-ålen. När lövskogen börjar blekna och gulna, är det ett märke för de fiskande, att rödingen går till. Man fiskar med ljuster nattetid samt med not och nät på rödingsgrunden. Dessa grund förekomma förnämligast vid Rökneöarna, Åholmen, Fjukön, Lilla och Stora Sandön, där fisket av Kronan är upplåtet till arrende. Förnämsta verktyget för detta fiske är en slags not, kallad rödingsströ. Rödingen tillhör Vätterns storfisk, ehuru sällan över 10 mark. Under mörka och stilla nätter på hösten, förmärkas ej sällan starka språng över vattnet av Vätterns större fiskarter. Detta signalerar att en snar och stark storm är i antågande, som manar till uppbrott. Sik fångas med not och siknät. Flera nät sammanfogas till en varpa. Siklöja fångas i slutet av november i tre veckor. Vättern har svårt lynne denna tid. Fisket bedrives då mest av västgötarna, ty de makliga östgötarna bekväma sig mera sällan till denna ansträngning. Njutandet av nors anses vara skadligt emedan den åstadkommer frossor. Abborre uppnår i Vättern den förträffligheten, att den övergått till ordspråket: "Vätterns abborre" liksom det även någon gång i samma mening säges: "Vätterns röding". Man skiljer på utsjöabborre och den mindre starrabborren. Fångas med not, nät, revmething m.m. Gädda, insjöarnas haj-man skiljer på isgädda som leker i islossningen, frögädda som leker vid grodornas och källfröarnas parningstid, samt blomstergädda som leker i växternas huvudsakliga blomningstid i juni månad. Fångas med not, nät, ljustrande, gäddrev, ståndkrok, drag, slantmete, katser,

ryssjor, mjärdar och nättjande. Braxen leker då enbusken blommer("ryker"), vid rågens och häggens blomningstid 3 á 4 nätter. Fångas med ljuster, braxnät, mjärdgårdar och not. Motala regala ålfiske, där otrolig mängd fångas i lanor och ålkistor. Har starkt tillopp i juli-september, helst vid åska, västlig vind och då nätterna äro mörkast eller i slutet av nedan och början av ny, därför kallas månen "Ålkungen". Motala ål, som för sin ypperliga beskaffenhet är på samma sätt som laxen bliven ett ordspråk, är redan på fiskestället skäligen dyr. Ålen är en osnygg fisk, som gärna går på kadaver och avskräde."

.....
Vid riksdagen 1844-45 beviljades nedsättning av arrendet för Herrekvarn och kungsfisket. År 1871 voro N.J.Holmertz och G.Johansson arrendatorer. Motion om understöd till dem av-
slogs vid riksdagen samma år. År 1878 voro kvarnen och fisket taxerade till 20000 kr. År 1898 arrenderades Herrekvarn med tre par stenar av Oskar Gylling. Installerad effekt 20 hkr. Kungsfisket synes då ha arrenderats av C.H.Falk.

År 1910 anges fiskeförhållandena i strömmen, mellan Vättern och Boren sålunda: "Här finnas visserligen inga hindrande byggnader, men de dammanordningar och fiskeinrättningar, som finnas, medgiva i samband med tillåten fisketid, ett intensivt beskattande av laxstammen och även ett svårförhindrat tjuvfiske efter lax. Ålen reder sig bättre, om man fränser de talrika turbingaller med de mer än 2 cm breda mellanrummen mellan spjälorna, till följd av vilka många så väl ålar som laxungar gå en onyttig död tillmötes.

Föröreningar utsläppas i mindre mängd från Holms träsliperi samt vaddfabriken vid Holm och Asps klädesfabrik.

Lekplatser för lax och laxöring:

Mellan Boren och Vättern finnas mer och mindre goda lekplatser nästan överallt; de bästa ligga emellan Holm och Charlottenborg, där huvudsakligen tidigt lekande, från Vättern nedgående lax (senare delen av september) har sina lekplatser, samt mellan landsvägsbron och Herrekvarn (kungsfisket) där sent lekande och en del tidigt lekande lägger sin rom.

För närvarande (1910) minskas här laxbeståndet dels genom fiske under lektiden, dels genom tjuvfiske, dels lider beståndet i hög grad av rovfiskar, särskilt harr och stensimpa. De senare plockas plocka en massa yngel. På senare tid har fångstpremier utdelats (1 á 2 öre pr st.) och 5 á 20 tusen simpor årligen dödats."

.....
Sista uppgiften om Herrekvarnen: Fallhöjd vid lågvatten 0,63 meter, effekt 21 hkr, ägare, staten.

.....
Om flugfiske i Motala ström skriver en amatörfiskare:
"I strömmen vid Motala gick den präktiga Vätterlaxen ned på höstarna. Den kunde nå en vikt av cirka 20 kg, men den intresserade sig mera för sina lekbestyr än för våra flugor och det var endast den i strömmen mera bofasta öringen och harren, som blev föremål för sportfiske. Vätterlaxen tog

yrkesfiskarna hand om.---- Harren var i regel icke så stor, i regel nådde den inte mer än fem, sex hekto. Största harren fingo vi alltid i kungsfisket vid Motala, där de ofta kommo över kilostrecket. Det var särskilt en plats intill Gästisparken, där man kunde träffa på de stora. Det var vacker fisk, särskilt på hösten, då den var i sin bästa form och gråviolett i färgen.---- Vi försökte överhuvud taget allt i flugväg, som vi hörde talas om. Sommartiden gick Professor bra vid Boxholm och Motala, men på höstarna skulle det vara den kanelbruna Cinnamon i både Motala ström och Svartån. Torrfluga användes huvudsakligen i Motala, där vattnet var glasklart och lugnflytande med endast enstaka små krusningar här och var bakom någon sten. Här var det Cinnamon Sedge som användes mest. Som regel brukades små nummer i Svartån och större i Motala ström. Bästa flugfisketiden var alltid hösten. Harrfisket var bäst i september, då man också brukade få de största fiskarna. Juli däremot var en dålig fiskemånad, vilket sannolikt berodde på att vattnet då var allt för varmt.----

.....
Om fisket vid Motala, se även sida 593.

.....
De ovan anförda arrendesummorna för kungsfisket och Herrekvarnen visa i regel en stegring med tiden, men en del oförklarliga oregelbundenheter förekomma.

.....
Vid ett mål inför häradsrätten år 1658 omnämnes att det sedan urminnes tid varit tillåtet för vem som helst att vid Allhelgonatid fiska på kungsfiskets vatten vid storbron.
.....

RIBBINGSÅDRAN, (RIBBINGSFORS) med ULVÅSAFISKET. *1719*

Åren 1611-60 anges Sivart sämskare som brukare av en lycka och ett fiske under Ulvåsa. Jordeboksräntan var 1611-35 1 spann korn och 1 1/2 lispund torr ål. År 1645 voro Lars Sparres barn ägare. (Lars Sparre död på Ulvåsa 1644). År 1660 var räntan 2 dal. 8 öre och ägare var Carl Sparre på Ulvåsa. År 1686: En lycka och ett ålfiske, som Abel smed och Björn Andersson brukar, räntar 2 dal. 8 öre. Hade bort reduceras, men som generalen Carl Sparre inbördat lägenheterna från kungl. rådet sal. Erik Sparre, fick Carl Sparre behålla dem mot ersättning. År 1697 anmodades Carl Sparre att vidtaga vissa ändringar vid ådran och vid fiskeverkan för att taga bort otillåten uppdämning. Ådran löpte under kungsfiskets fiskarebod. År 1725 benämnes Ulvåsafisket "Herr General-löjtnanten Ribbings frälseådra och fiskeverka, är 18 alnar bred intill landet och följer så landet ned till dess verka, samt

grinden och spjälorna efter vanligheten och själva verkan med ålkista längre ned, ligger nu för tiden öde, och armarna med kistan förfallne, kan vid uppbyggandet rättas efter förordningarna på södra armen till 36 3/4 alnar. (Ribbing död 1742).

År 1898: Ribbingsådran, som är ett sågverk. Ehuru saknande strandrätt är den i jordeboken dock upptagen och till äganderätten lagfaren såsom självständig lägenhet. som äges av hr A. Wennberg m.fl. Effekt 30 hkr.

År 1915 ägdes snickerifabriken vid Ribbingsfors av G.F. Carlsson. Sista uppgift: Ribbingsfors såg, fallhöjd vid lågvatten 0,61 meter, installerad effekt 21 hästkrafter.

(Uppgifterna om antalet hästkrafter äro för år 1898 hämtade ur Nermans arbete "Motala ström och dess dalgång" och för tiden strax före anläggandet av statens kraftstation ur "Tekniska meddelanden från Kungl. Vattenfallsstyrelsen, serie B, nr 15". Stora skillnader förekomma mellan en del av dessa uppgifter för de olika verken i strömmen. Om detta beror på ombyggnader under mellantiden eller har andra orsaker är ej känt.)

.....

VADSTENA HOSPITALS FISKEVERKA.

Strax vid sidan av ovannämnda.

År 1579: Ett fiske här ägdes av de fattiga i Vadstena. År 1635 var jordeboksräntan 6 lisp. ål=4 dal. 16 öre. Brukades 1686 av Magnus Springer för samma ränta. Säges ha av långlig tid tillhört Vadstena hospital. År 1697 påbjöds vissa ändringar för att förebygga otillåten uppdämning.

År 1724 inspekterades detta fiske:

"Ifrån kungsfisket vidare till hospitalsfisket, strax nedanför, som togs uti ögnasikte, och därom förfrågades. Varvid på hospitalets vägnar herr borgmästaren Sundwall i Vadstena, såsom hospitalets föreståndare intalade och påstod att som välborne herr översten och kommandanten von Dellvig detta fiske efter ingånget kontrakt, under arrende innehåft, och sig åtagit, detsamma med armar och verkar uppbygga och betala, det må herr översten själv icke allenast vara ansvarig för den olaga byggnad, som han med den norra armen av detta fisket låtit in uti kungsådran bygga, och befallningsman Erhardt sedan låtit i grund uthugga, samt vara för en sådan byggnad sin betalning förlustig, utan och för de åren

som hospitalet kommit till korta på räntan av detta fiske gående, årligen refundera och ersätta, emedan herr översten och ingen annan varit vållande till dess raserande, förmedelst dess olaga byggnad, som och, att herr översten må påläggas detta hospitals-fiskes återuppbyggnad i sitt rätta stånd, som det fordom varit och med 1697 års kommissions resolution enligt är.

I lika måtto påminner och bemelte borgmästare Sundwall, samt generallöjtnanten, högvälborne herr Gabriel Ribbings inspektor på Ulvåsa, välbetrodde Peter Fallström, att de 2:ne ålkistorna som framlidne överstelöjtnanten Reuter först låtit uppbygga och ännu stående äro, nedanför och intill kungsfiskets östra ände, det måge de upphävas och som tillföre, allenast sättas lane-stånd i stället, emedan de samma prejudicera bägges såväl hospitals- som Ulvåsafisket.

Däremot svarar herr översten Dellvig, vad det förra vidkommer, att vilja, när han bliver tilltalad, vidare göra sin förklaring, uti vad forum hospitalsföreståndaren honom behagar att söka. Men ålekistorna beträffande, så emedan herr översten, medelst höglovliga kungl. kammar kollegiums och statskontorets kontrakt dem sålunda under kungsfisket emottagit, och honom blivne till-inventerade, förmenar herr översten samma ålkistor därefter böra orubbade vara, och han med sitt kontrakt maintinerad bliva.

År 1725: Vadstena hospitals fiskeverka, strax vid sidan av Ribbings verka, är likaledes öde. och norra armen näst kungsådran uthuggen, som den till något men stått, och vid uppbyggandet ställes i rätt ordning, av 23 alnars längd, att icke kungsådran skadas.

År 1730: Motala nr 12, ett fiske vid kungsfisket, jordeboksränta 4 dal. 16 öre, Vadstena hospital tillhörigt.

.....

LINDENÄS KVARN = NYKVARN.

År 1698 omtalas denna kvarn sålunda: Denna kvarn med 3 par stenar, på södra sidan av strömmen, äges av assessor Andreas Schonbergh och häradshövdingen Lars Collin på sina fruars vägnar och jungfru Magdalena Kristina Lindeberg. Arrendatorn på Bergsäter, Daniel Jönsson, uppvisade ovannämnda ägares fullmakt och inlaga i vilken de bevisade sin äganderätt medelst gamla köpe- och fastebrev. visande att kvarnen var en odal-frälsekvarn, som ägde både ström, hus och jord, efter köpebrev 7/9 1648 och

12/3 1679, jämväl gode mäns vittnesmål och vittnesskrifter över att denna kvarn av urminnes tid brukats under frälse och att vid sista riksdagen förklarats, att den som äger land äger och vattnet. Kapten Scheduling sade att kvarnen varit allenast med 2 par stenar och på 12 tunnor ränta såld av dess förfäder. Resolverades att kvarnen, som salig herr översten Hieronymus Lindebergs änkefru år 1679 köpt, och ånyo förbättrat, inte ligger på något frälsehemmans ägor, utan äger allena en liten ^{"Nykvarns utjord"} frälsetomt, som ansågs räcka ned till strömmen, ehuru vägen löpte mellan den och strömmen. Tomten hade några mjölnarhus vid vägen och kvarnen borde anses äga både land och strand. Men eftersom kvarnen nu icke stod vid denna tomt utan längre ned, mitt för kronoslottshemmanet Aspegårdens land, lämnades till högre myndighet att avgöra hur skulle förfaras och om det tredje paret stenar, som fru Appelbom på Lindenäs tillbyggt, skulle utrivas efter som kvarnen var köpt för 2 par. Fru Appelbom hade tillbytt sig en liten plats från Aspegården, mitt för Nykvarn, mot mark på andra sidan strömmen på Hällegårdens mark.^{x/}

År 1725: Kvarnen med 3 par stenar, frälse, tillhörde kapten Stålman; den yttersta eller norra armen är efter förordningen 38 1/4 alnar och tvärt över, eller bredden 27 alnar, och ålkista nedanför huset, efter jutorna. Mjölare var då Per ^{Man var sexman./} Månsson. År 1773 omnämnes nämndemannen och riksdagsmannen Lars Ericsson i Nykvarn. Kvarnen ägdes år 1829 av härads-hövding Duberg, Lindenäs.

^{x/} Denna lilla plats var blott 14 alnar i längd och 7 i bredd och var avsedd för mäldfolkets hästar. Förr hade Aspegården haft ett litet skattlagt ålfiske strax ovanför kvarnen, men i dess ställe var den här efter omtalade sämskarestampen uppbyggd, vars ådra flöt under kvarnbron. Om Aspegårdens läge: Se artikel om denna gård.

Kvarnen ägdes år 1853, tillsammans med Hollstensgårdens kvarn, sammanlagt 7 par stenar, av P.G.Ekblad. År 1869 var C.G.Jonsson mjölnare. Han var sexman för Motala rote. År 1878 var kvarnen tillsammans med Hollstensgårdens kvarn taxerad till 40000 kr. År 1898 ägdes Nykvarn av L.G.Schöllin. Installerad?effekt 100 hkr. Sista uppgiften: Nykvarn, handelskvarn, fallhöjd vid lågvatten 0,93 meter, installerad ^{Se sida 310} effekt 66 hkr. Siste ägare Otto Larsson. Kvarnen revs när statens kraftstation byggdes.

(Enligt en karta av år 1833 låg då det år 1827 öppnade postkontoret i Motala på Nykvarns utjord, belägen sydväst om kvarnen). (Anders Lindor var den förste postmästaren där).

.....

Lindor dog 12/2 1829.

SÄMSKARES TAMP.

(Liksom i 1725 års kartbeskrivning nämnes här denna stamp efter Lindenäs kvarn (=Nykvarn), men stampen låg faktiskt något högre upp i strömmen än kvarnen.)

År 1686 var en sämskmakarestamp nyligen uppbyggd på Aspegårdens ägor. Denna stamp brukades av mäster Diderich i Vadstena för 2 dal. jordeboksränta. Detta är tydligen samma stamp som år 1725 säges ligga inom Lindenäs kvarn, vilken då låg mitt för en tomt tillhörande Aspegården. År 1725 säges att stampen låg inom Lindenäskvarnen, intill landet, nyttjas vid vissa tillfällen och därför ingen till men. (Med "inom" menas här att den låg innanför kvarnen, d.v.s. närmare landet än kvarnen).

Tidningsannons"13/4 1809:försäljes genom auktion i Vadstena för kreditoreernas räkning, förre sämskmakare C.J.Kiellners ägande en 4:dels sämskarestamp vid Motala ström."

År 1829: Sämskmakeriet tillhör sämskmakarna Skotte och Schenström i Skenninge.

(Ett bland den stora mängden industriella företag i Motala ström som nämnes, är "Nykvarns plastiska skifferbolag" vilket bolag bildades år 1868 av F. Michin Hellström, Uno Kraft och A. & V. Hydén för tillverkning av takskifferplåt. Nämnes ej vidare).

.....

HOLLSTENSGÅRDENS KVARN, och Sämškarestamp.

(Se även Hollstensgården).

Kvarnräntan utgjorde år 1568 4 1/2 spann rågmjöl och lika mycket bjuggmjöl.

Frans fällberedares stamp i denna kvarn nämnes år 1621. Se under Hollstensgården. År 1635 var kvarnräntan 10 spann rågmjöl och lika mycket bjuggmjöl. År 1692 nämnes att kvarnen tillhörde Erik Joensson,brukades år 1697 av Olof Jonsson och säges år 1698 vara Erik Joenssons änkas kvarn, med 2 par stenar, under Vadstena slott, och år 1699, Erik Jonssons kvarn, som mågen Olof Joensson brukar och ligger under 1/4 hemman mot särdeles ränta, 2 par stenar, kan ej till räntan förhöjas. År 1725: Kronokvarn som Sven Hollstensson brukar och till skatte löst, är när intill landet,och därför långt ifrån kungsådran, att den gör inget men, dess norra arm 63 alnar,efter förordningen, 2 par stenar. Älkista nedanför.

Boström

Johan Andersson, gift 1786, död 1803, nämndeman, var på sin tid mjölnare i kvarnen.

Kvarnen omtalas ännu år 1878 då den tillsammans med Nykvarn var taxerad till 40000 kr.

KVARNEN PINAN.

År 1614 omtalas "fattige mölnaren Lasse i Pinan", och 1633 nämnes "tunnbindaren i Pinan". År 1666 anges att Olof i Pinan hade sin plats på andra bänken på läktaren i Motala gamla kyrka. År 1673: Frälsekvarnen Pinan,tillhörande välborne Nils Ribbing,förpantad för 25 rdr till amirallöjtnant, välborne Johan Bähr. År 1686: En frälsekvarn Pynan, nyupptecknad i jordeboken. Hans Eliasson brukar.

"Possideras av sal. David Gyllenklous arvingar ograverad. År 1689 uppdragen till K. Maj:t och Kronan i ersättning för oköpta räntor och 1691 given till borgmästaren i Vadstena Jonas Wahlberg, (död 1705) i vederlag med Mjärdevi frälseutjord." Kvarnränta 3 t:r. År 1692 började Wahlberg, som nu kallas befallningsman, att ombygga kvarnen, längre ut i strömmen. Brukarna av de närbelägna kvarnarna sade sig visserligen icke få minskat mäldvatten genom denna utflyttning, även om Hollsten Jonsson i Stjärnorpskvarn skulle finna nödigt utflytta sin damm på grund av Pina kvarns utbyggande, trots att Wahlberg lovat ha sina luckor öppna, antingen hans kvarn var i gång eller ej, så att nedanför liggande Stjärnorpskvarnen icke skulle bli lidande. Men fisket ansåg grannarna skulle bli lidande på Pina kvarns utflyttande. Beträffande Wahlbergs avsikt att förse kvarnen med 2 par stenar i stället för, som dittills, med 1 par, sade grannarna, att i Pinan aldrig i mannaminne varit mer än ett par. De tillägga dock: "Men att vi kunna någotdera av dessa mål oss understå att inlägga process emot befallningsman Wahlberg, det kunna vi inte riskera, utan vilja hellre draga och skatta så länge vi förmå---".

Wahlberg säger, att opartisk person kan intyga att hans dammbyggnad förbättrade vattenflödet till Hollstens kvarn, samt att Pinan förr haft 2 par stenar, men på grund av mjölnarens oförmåga hade endast ett par varit i gång. Gyllenklou hade varit utrikes och sjuk sedan många år, varigenom hans lägenheter förfallit.

Det blev tydligen ingenting utav med 2 par stenar, ty år 1698 säges krono byteskvarnen Pinan ha endast ett par stenar, men tillhörde fortfarande Wahlberg. Kvarnen var år 1717 uthuggen för masteträdsframfarten (som aldrig blev av).

År 1725: Kvarnen alldeles raserad vid masteträns använtande, efter hon långt ute i strömmen låg och kungsådran hindrat. Platsen

anges vara föga värd som kvarnställe, men passande bättre till lanestånd, om sådant fick uppställas.

År 1730 var kvarnen fortfarande uthuggen och blev väl aldrig återuppbyggd.

Pina kvarn hade varit byggd långt ute i strömmen, där den hade sina dammfästen och vid stranden endast en mjölnarstuga.

Emellan stranden och Pina kvarn löpte en vattenådra ned till Hollsten Jonssons kvarn (Stjärnorpskvarnen). och till Långspångskvarnen.)

.....

LÅNGSPÅNGSKVARN. (Troligen är det denna kvarn som är 1560 kallades "lille broo qvarnen".

År 1605 anges denna kvarn vara belägen "vid bron". Så kallades Långspången ibland. Se artikel om Storbron.

Kvarnräntan(tullen) utgjorde år 1635 10 spann rågmjöl och lika mycket bjuggmjöl. År 1660 uppbjöds 1:sta gången skatterättigheten av Långspångskvarnen, som änkan Lisebet i Styra försålt till Olof Arfwedsson. År 1678 var Jöns Persson mjölnare. År 1681: Krögaren Anders Joensson köpte kvarnen av inspektor Johan Pyttner för 1200 daler kopparmynt. Tingsfasta 2/10 1682. Kvarnränta 23 dal. 28 öre. Joensson (född 1635, död 1715) innehade även en kronotomt vid kvarnen, jordeboksränta 12 öre.

(Krögaren Jonssons barn kallade sig Wetterström, - äldre Motala-släkten Wetterström. Hans söner: Johan Wetterström, född 1665, student i Lund 1685, hospitalssyssloman i Linköping, död 1706; Cornelius Wetterström, född 1668, död 1728, arrendator av Kungsfisket och Herrekvarn; Gustaf Wetterström, född 1669, landsfiskal, död 1736, samt Samuel Wetterström, född 1676, kronobefallningsman, död 1737.)

År 1698 anges: Anders Jonssons kvarn, 3 par stenar. Det 3:dje paret stenar hade tillåtits av Aska häradsrätt 24/12 1692. Kvarnen "ägde ej mera land än plats för en mjölnarestuga." Skatterätten för kvarnen hade på sin tid givits i stället för andra skatterättigheter för kvarnar i Norrköping, vilka över-

gått till mässingsbruket därstädes. Det ifrågasattes nu om det 3:dje paret stenar borde få finnas, men ägaren framhöll, att kvarnen såsom varande skatte, borde ha någon fördel framför kronokvarnarna. Emellertid kunde Jonsson icke uppvisa autentiska köpehandlingar för det årets kvarnkommission och icke heller ansåg nämnda kommission att rätten till 3 par stenar var fullt klar. Högre myndighet skulle få avgöra dessa saker. En gammal blind man, då i Linköpings hospital, Gustaf Töneelson^{x/}, 62 år gammal, berättade för kommissionen, att hans fader brukat kvarnen som skatte. Åren 1721-27 var Johan Salomonsson (född 169/6/, död 1754) mjölnare i kvarnen. Han var gift med Stina Andersdotter av Falk-släkten.

År 1725: Krögaren Anders Jonssons arvingars skattekvarn och damm, är nära intill landet, dess norra arm är efter förordningen 52 1/2 alnar, samt bredden 19 alnar och ålkista nedan huset.

År 1730: Motala nr 10, Långspångs skattekvarn, jordeboksränta 23 dal. 28 öre. Räntan Kronan behållen och anslagen till kungl. hovförtäringen.

Johan Månsson, rusthållare i Skrukarp, död 1750 var mjölnare i kvarnen. Hans barn antogo namnet Wetterström; yngre Motalasläkten med detta namn.

Åren 1758-92 var Anders Wetterström, av äldre Motalasläkten med detta namn, rusthållare i Skrukarp, kyrkvärd, mjölnare i kvarnen. Han var född 1726, död 1792 och skänkte 1765 en offerbössa till Motala kyrka. En hans son, Anders Johan Wetterström, född 1758, stud. i Uppsala 1783, vice kollega i Vadstena 1785, kollega 1793, död 1796.

År 1849, 4/10 hölls auktion på framlidne inspektoren Bohmans arvingars egendom, Långspångs kvarn med tre par stenar, gård och dithörande utjordar, Fiskaregårdens kvarn med tre par stenar

^{x/} Denne Gustaf Töneelson var bror till f.d. krögaren i Motala Påvel Tynnilsson och son till f.d. kungsfiskaren där, Tynnils Pålsson.

och grynverk, ålfiske, hemmansdel med tillhörande utjord i Sättran.

Natten mellan 27 och 28/8 1868 nedbrann kvarnen, tillhörande C.J.Kinnwall. Malningen hade pågått hela natten och kvarndrängen måste rädda sig ut genom fönstret.

Samma år i okt. eller nov. såldes Långspångs och Fiskaregårdens samt Fiskaregården kvarnar till lantbrukare A. Carlsson i Sandby för 13300 rdr, saluvärde 35000 rdr. År 1871 var Anders Carlsson ännu ägare och år 1898 anges: Ägare herr A. Carlsson. Sågoch kvarn med 4 par stenar. Antal hästkr. = 35.

Sista uppgift: Spolegårds och Långspångs kvarnar, fallhöjd vid lågvatten 1,42 met, installerad effekt 136 hkr. Elstation 1,20 met. 80 hkr. Sista ägare av Långspång, tullkvarn, fru Hulda Kjell. (Hästkraftuppgifterna: Jämför med sida 310).

Kvarnen revs när Motala kraftverk byggdes, likaså elkraftstationen, som kallades "Nya Centralen" för att skilja den från den äldre elkraftstationen vid Holm.

.....

STJÄRNORPSKVARNEN. (Se även Stjärnorpsgården).

År 1568 var kvarnräntan(tullen) 6 spann rågmjöl och lika mycket bjuggmjöl. År 1635 skulle räntan utgått med 10 spann av vardera mjölslaget, men eftersom kvarnen då var öde, utgick ingen ränta.

År 1673, 30/10 vid Aska häradsting i Motala inlämnade arrendatorn Johan Pyttners, förtiden i Stockholm, fullmäktige, Jöns Jörenssohn å bemålte arrendators vägnar, skriftligt besvär emot högvälborna grevinnans, fru Hedevig Mörners till Stjärnarp mölnare Hållsten i Motala, som skulle han med välborna grevinnans kvars ånyo reparation, uti fem stycken arrendatorn förnåra varit, och hans kvarn där afstor skada och hinder. I det första att vattnet ej haver sin fria undergång för hans bygges skull. 2/ att Hållsten lagt sin kvarnbro in på arrendatorens land, där hon förr låg in på långspången, ifrån hans kvarnström. 3/ Mjölaren Hållsten satt sin stuga på arrendatorens byggningsomt, med hästesköle och flera rum intagit. 4/ Att kreaturen där sammastädes anlände med vagnar och ridande, transportera sten och ogräs uti strömmen och där med

och annor orenlighet dammen fylles, hindras vattuflödet, utom bakflod och stilla vatten. 5/ Att mölnaren Hållsten fäst sin damm uti arrendatorens damm, som ej eller förr skulle varit, och honom intet står att lida, utan begär lagligen korrigeras. Uppsköts emedan ingen motpart var tillstädes.

Kvarnen kallas 1692 och 1697 Hollsten Jonssons kvarn.

År 1698 kvarnen med 2 par stenar, "som år 1682 vid bytesransäkning 2 tunnor förmedlad, kan även därvid bestå, den och gott fall och tillförsel haver. allena till kvarnhusets reparation behöves något timmer. Under Vadstena slott".

År 1725: Hollsten Jonssons kvarn under arrende, ligger utanför Långspångskvarn, dess norra arm är efter förordningen, bortriven mellan bägge stenarna och är således behållen emellan närmaste stenen och kvarnen. Armen 65 alnar längd och bredden ovan 17 alnar samt 2 par stenar i huset och ålkista nedan.

Även år 1855 två par stenar. År 1878 var kvarnen jämte Spolegårds kvarn taxerad till 15000 kr.

På platsen för denna Stjärnorpskvarn uppfördes år 1892 den nya Spolegårdskvarnen.

.....

FISKAREGÅRDENS KVARN, SÅG, TURBINFABRIK OCH
SNICKERIFABRIK. SAMT FISKEVERKA .

(Se även Fiskaregården).

Kvarnräntan (tullen) var år 1569 6 spann rågmjöl och lika mycket bjuggmjöl, och år 1611 10 spann av vardera mjölslaget.

År 1612 utgjorde räntan dock icke mera än hälften av 1611 årsräntan, emedan hertig Johans fällberedare upprättat en sämskarestamp i kvarnen, som då kallas "Gunnars kvarn i Fiskaregården".

År 1634 var kvarnen öde och mjölnaren hade rymt. Se Fiskaregården.

År 1692 var Erik Mattsson Spole brukare av kvarnen samt av en fiskeverka, ävenledes vid Fiskaregården.

Fiskeverkan utrevs år 1717 då den var hinderlig för den transport av mastträd nedför strömmen, som var påtänkt av staten. Sådan transport blev ej av. Kvarnen har tydligen flyttats nära platsen för fiskeverkan ty år 1725 heter det:

"Fiskarekvarnen, under krogen, intill landet, norra armen 51 alnar, utan att skada kungsådran, 2 par stenar, ålkista nedan. Kvarnen byggd vid Erik Mattssons i grund ruinerade fiskeverka."

Fiskeverkan uppbyggdes på nytt, men för nära landet, så att ingen fisk erhöles, varför räntan inte kunde betalas och redskapen ej heller underhållas.

Vid syn av verkan år 1737 "befanns att denna fiskeverka borde enligt kungl. res. 1697, 1/7 stå intill kungsådran, och längden på norra armen vara 14 1/2 alnar. Några av de gamla stolparna, som spången till verkan legat på, stod ännu kvar i strömmen, varav nogsam kunde inhämtas, att denna fiskeverka blivit byggd högre upp i strömmen än den förr varit; även visar kungsådran att verkan blivit lagd närmare landet än den borde vara. Synenämnden fann, att denna verka borde flyttas fyra alnar längre ned än den nu stod, så att spången till densamma blev där gamla pålarna voro. samt 5 alnar närmare kungsådran, så att översta ändan av norra armen kommer i rät linje emellan nedre, södra kanten vid vattenbrynet av den nedanför fiskeverkan stående, höga stenen. och pålbandet på Långspången där Hollsten Jonssons kvarndamms norra arm stöter i Långspången".
Verkan var belägen ovan och mittför Fiskaregårdens kvarndamn".
Auktion år 1849 och försäljning år 1868: Se Långspångskvarnen.

År 1878 var Fiskaregårdens kvarn taxerad till 5000 kr.

År 1898 ägdes Fiskaregårdens kvarn och såg av A. Carlsson.

Maskineffekt 25 hkr.

Här anlade Jöns Carlsson på 1890-talet en turbinfabrik, med en vattenfallhöjd vid lågvatten av 0,59 met. och 19 hkr installerad turbineffekt. Från början av 1900-talet var även fru Hulda Kjells snickerifabrik här belägen. Här fanns även en såg. Industriella anläggningarna revos när statens kraftstation byggdes. (Hästkraftuppgifterna: Jämför med sida 310).

HOLMS KVARNAR,

Kraftstation, oljeslageri, pappersbruk, spiksmedja,
såg, vaddfabrik. (Se även Holms gårdar).

Av ålder funnos fyra mjöl kvarnar i Holm, en prebendekvarn överst i strömmen och tre biskopskvarnar nedanför. I Vadstena klostrets jordebok från omkring år 1500 med tillägg ur klostrets äldre jordeböcker heter det:

"Holmsquern thaer malz clöstersins mæld frij om aareth, rogh oc korn, thaer aere 3 querna i eth hwss, stwndom faar clöstredh thaer 30 thöner tooll oc aen stwndom mera".
(1 thön = 1.5 tunna)

Troligen var detta prebendekvarnen, som år 1544 var själagårds-gods och år 1554 tillhörde Motala kungsgård. Kvarnen, sedan kallad "Knutskvarn" förlänades ^{ånyo} 10/5 1555 av Gustaf Vasa till Vadstena kloster, vilket bekräftades av Johan III genom följande brev:

"Vi Johan den 3:dje, med Guds nåde, Sveriges, Götes och Vendes konung, gör veterligt, att Vi av synnerlig gunst och nåd hava unnat och efterlåtit; som Vi och nu med detta Vårt öppna brev, Oss till en behaglig tid, unna och efterlåta att Oss älskelige, ärlige och Gudfruktige personer vid Vadstena kloster må bekomma fritt en kvarn uti Holm vid Motala, benämnd Knutskvarn, där de ärligen kunna låta mala vad säd de hava behov att hjälpa sig med. Givet på Vårt slott Stockholm 25/3 1569. I. R. S."

Kronoräntan (tullen) för kvarnarna utgjorde år 1569:

		Spann	
		rågmjöl	bjuggmjöl
Biskopskvarnar	Prebendekvarnen	12	12
	Lasse klockares kvarn	9	9
	Olof Svenssons	6	6
	Hans	6	6

År 1598 erhöill Lasse Svensson betydande tullfrihet för att han upprättat den alldeles förfallna prebendekvarnen och Joen Öläning för reparation av sin biskopskvarn. År 1614 28/9 klagade Lasse knekt i Holm att år 1611 han hus och kvarn brunnit av våld. Han måste nybygga kvarnen om 2 par stenar, vilket tingsnämndens synemän uppskattade till ett värde av 30 t:r spannmål. År 1635 var kvarntullen för alla fyra kvarnarna 10 spann rågmjöl

och 10 spann bjuggmjöl för vardera. Brukare av prebendekvarnen var Måns; för biskopskvarnarna Änkan, Jon Klemetsson med kvarnen och tullen öde samt Jon Larsson.

År 1640 begärde Erik Larsson att på frihet få uppbygga en kvarn i Holm, som varit öde i 4 år, och år 1641 begärde Jon Klemetsson att få av öde upptaga en kvarn som legat öde i 14-15 år. Hade varit utbyggd i kungsådran och därför utriven.

År 1698: Hans Hanssons (mellangården) kvarn med 2 par stenar befanns av något hinder i vattnets tillforsande av ett stort berg eller stenfall invid kungsådran, helst då Per Erikssons kvarn stämmes, då vattnet ur kungsådran, när torkår äro, för dess nedrighets skull, sig icke dit så väl draga kan, utan går merendels bort genom kungsådran, därtill med, kan icke för uppstigande vatten, höst och vår samt svallis alla husen sättas så nära kvarnen, så att den icke kan förhöjas och icke heller meritera någon förmedling.

Lars Svenssons (östergården) kvarn, nederst i strömmen, vid sitt hemman belägen, av 2 par stenar och 10 t:r mæld, kan intet förhöjas.

Gabriel Abelssons och Per Anderssons (norrgården) kvarn, av 10 tunnors ränta, förblir därvid.

Per Erssons (västergården) kvarn, av samma beskaffenhet.

Kvarnar jämte hemman inspekterades år 1721, Se hemmanen.

År 1725: 4 kvarnar, arrenderades från Kronan av överste Dellvig. "Per Erssons, nu Johan Jönssons kvarn, och norra armen intill kungsådran, är nu allenast 44 alnar, men består 64 1/2 samt 2 par stenar i huset och ålkista nedan.

Gabriels och Pers kvarn, nu Johan Bengtssons, är dito kvarn på arrende, norra armen är 40 alnar, men består 44 och södra armen 26 alnar samt bredden lika och i huset 2 par stenar, och ålkista nedan. Hans Hanssons eller nu Jonas Hollstenssons

kvarn, dito arrenderad, gränsar åter till landet, norra armen 56 alnar lång och den södra 50, samt 40 alnar i bredden, förutan liten landådra, 2 par stenar i huset samt ålkista nedan.

Lars Svenssons, nu Erik Alexanderssons dito förarrenderad, dess norra arm åt ådran är 58 alnar, består 68 alnar, det övriga kan ingen komma till för oländighets skull. och i huset 2 par stenar, utan ålkista, men i dess ställe en liten lanedamm nedanför kvarnen.

I maj 1845 nedbrann Holms östergårds kvarn med 4 par stenar och 2:ne skalnrättningar för grynmalning, samt en stor mängd spannmål och gryn. Elden anses ha uppkommit genom friktion i en av grynverkets stålpannor och grep så hastigt omkring sig kvarndrängen och en annan person, som under natten väntade på mald, måste hoppa ut genom ett fönster, varvid den senare blev illa skadad.

År 1853 anges vid Holm 2 kvarnar med tillsammans 5 par stenar samt stålkvarn och grynkvarn, ägt av Th. Berndes på Säter samt en tredje kvarn.

Den sist befintliga kvarnen i Holm anlades omkring år 1890 av John Andersson i Motala.

År 1853 nämnes ett oljeslageri i Holm, tillhörigt Berndes.

År 1829 omtalas Holms enbladiga såg, tillhörig Norrgården.

År 1898 nämnes en då utriven såg i Holm, vilken tillhört A. Johansson i Boden.

Holms pappersbruk. Enligt "Molae Chartariae Suecanae" anlades bruket år 1891 av kamrer John Andersson, bolag 1896. Var hela tiden handpappersbruk. "En granskning av bruket visade, att den man, vilken så sent som på 1890-talet beslutat sig för anakronismen att upprätta ett handpappersbruk, grundligt satt sig in i vad som varit de nyaste förbättringar inom facket och här tilllämpat dem". Exteriören av byggnaderna sades vara anskrämlig.

År 1919 fanns på nedre botten ångöännerum, lumpkokning, kypar, blekkista och massakar. En trappa upp, holländare, färdiggöring och ett mindre torkrum. Två trappor upp, torkvind. Dessutom en stor torklada på andra sidan gårdsplanen. Holms smedjor, förmodligen anlagda under 1800-talets första hälft. År 1893 nämnes två smedjor, ägda av John Andersson. Drivkraften säges då utgöra 50 hkr. Till sist fanns här fyra spikhamrar i en byggnad. Siste spiksmeden var Adolf Hellman.

Holms vaddfabrik, anlades av disponent L.A.Rune, som förut haft sådan fabrik vid Kårsby.

Enligt sista uppgift hade spiksmedjan och vaddfabriken 1,95 met. fallhöjd vid lågvatten och 39 hkr installerad effekt. tillsammans.

Holms kraftstation, anlades 1895-96 av John Andersson.

Enligt uppgift år 1898 hade ^{kvarnen,} pappersbruket, vaddfabriken och kraftstationen då en sammanlagd effekt av 400 hkr.(?)

Enligt sista uppgift hade kvarn, pappersbruk och kraftstation en fallhöjd av 2,26 met. vid lågvatten och 272 hkr installerad effekt. (För hästkraftuppgifterna, jämför med sida 310).

Siste ägare av kvarn, pappersbruk, kraftstation, vaddfabrik och smedja var Motala Ströms Kraft AB, och allt utrevs när statens kraftstation byggdes.

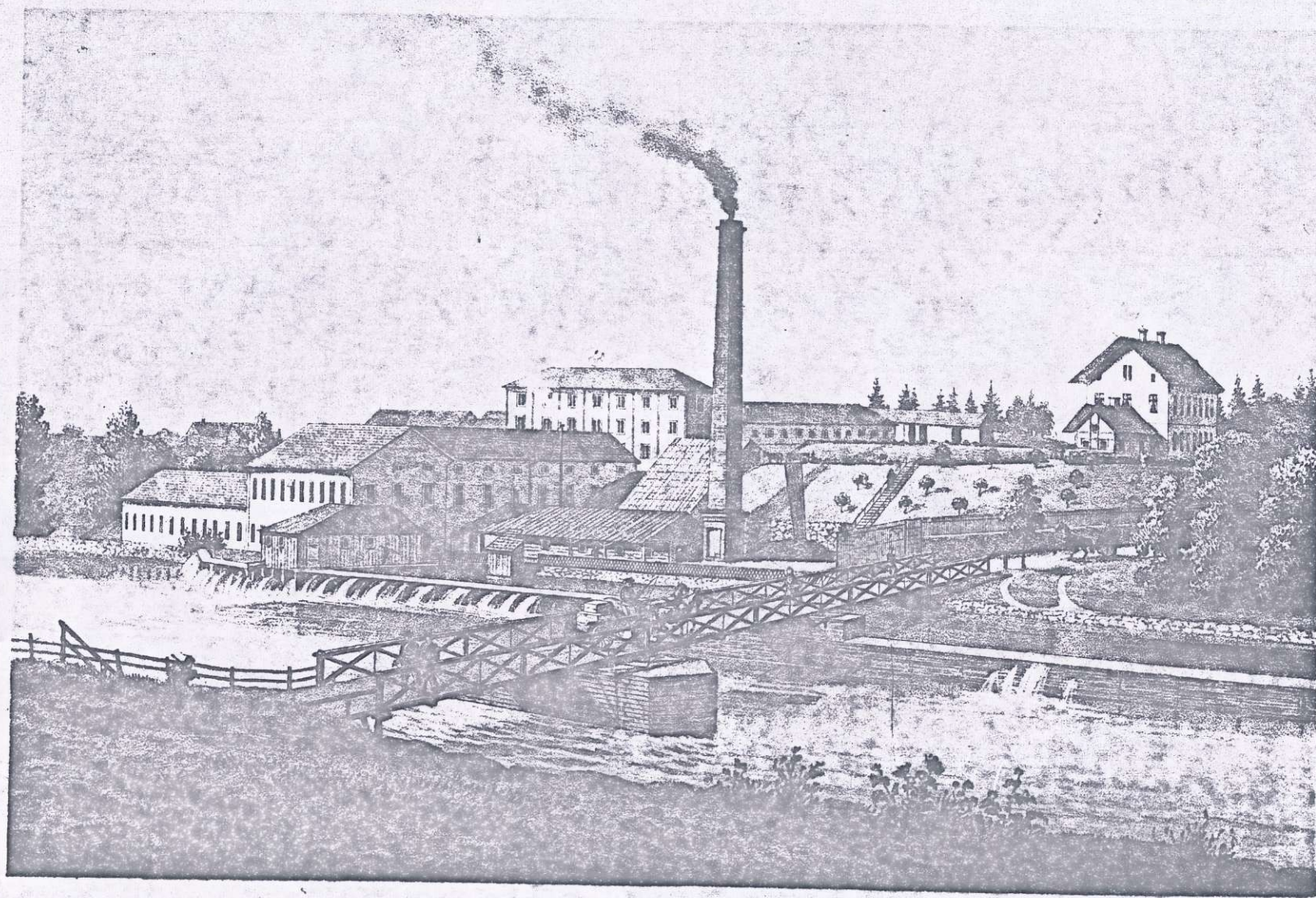
(Om kraftstationen "Nya centralen": Se under Långspångskvarn).

.....

MOTALA PAPPERSBRUK.

Vid Duvedal i Vinnerstad socken.

Anlades 1854 på platsen för Ulvåsa mjölkvarn. Kvarnen utbjöds på auktion 9/7 1850: Tisdagen den 9/7 komma på stället, Ulfåsa underlydande, Duvedals södra kvarn, om 4 par stenar och grynverk att på offentlig auktion försäljas, varvid ock den samma kvarn angränsande enbladiga sågen till försäljning utbjödes. Blivande villkoren

MOTALA PAPPERSBRUK. 1871.

i så ena som andra avseendet vid auktionstillfället vederbörande spekulanter delgivne, och skall av inroparen behörig säkerhet för köpeskillingens fullgörande presteras. Gives ej antagligt köpeanbud, kommer lägenheterna att på 6 år till arrende utbjudas.

.....

I verk om "Sveriges industrier" beskrives pappersbruket sålunda.
år 1871.

"Före år 1853 fanns på denna plats endast en mjölkvarn, inköpt från det närbelägna gamla folkungagodset Ulfåsa. Första upphovet gavs av bröderna Fraser, söner till den bekante, förtjänstfulle engelsmannen Daniel Fraser.....Kvarnen borttogs nämnda år, och etablissementets byggnader, sådana de här visa sig, ha efter hand och till största delen blivit uppförda av en av de nämnda bröderna, civilingeniör herr Robert Fraser, som även till en början var brukets disponent och nu (1871) är ägare av 1/3 i detsamma. Ombildades år 1855 till "Motala pappersbruks AB" med en grundfond av 432000 rdr rmt. Alla intressenter boende i Göteborg..... Bruket är beläget helt nära Borensnult, på ett avstånd av omkring 1000 fot söderut från Göta kanal och 1/4 mil från Motala köping, där postkontor, telegrafstation av andra klassen, apotek, sjukhus med flera bekvämligheter finnas.... Det gent över strömmen belägna verkstadsområdet hyser 2000 och Motala köping över 1500 innevånare, vartill kommer en mängd mindre anläggningar utefter strömmen, som öka folkmängden på sträckan mellan sjöarna till åtminstone 5 å 6000 personer. Pappersbrukets egna personal av maskin 40 och av kvinnokön 60 st. Av dessa äro 13 manliga och över 40 kvinnliga under 18 år. Avlöningen vid bruket utgår efter timme med från 5 till 25 öre. Särskild sjukkasse finnes, folkskola med bibliotek, upprätthålles av församlingen och skarpskytteförening är bildad inom Motala.

Längst till höger, på höjden, ett prydligt stenhus, utgörande bostad för brukets föreståndare och förvaltare, med en rymlig kontorslokal i nedre våningen och uthusbyggnad av korsvirke, allt omgivet av nyanlagd trädgård. De övriga byggnaderna bakom och till vänster om den höga skorstenen inrymma de olika lokalerna för papperstillverkningen, kemiskt blekeri, limkokningsrum, ångpannerum, en mindre mekanisk verkstad med smedja, snickareverkstad o.s.v., samt äro till en del av tegel, i övrigt av trä uppförda. Bakom dessa befinna sig tvenne tvåvåningshus av trä till bostäder för arbetarna. Belägenheten är kuperad, en del lokaler befinna sig på höjden av det omgivande landet, andra åter nere vid strömmen, dit en trappa utför en brant sluttande vall leder, och över vilken en bastant träbro, vilande på stenkistor, bereder kommunikation med Motala verkstads område. I de invid strömbrädden belägna husen röra sig drivkrafterna för fabrikationen, bestående av tre vattenturbiner, en om 120 och två om vardera 8 samt en ångpanna om 40 hästkrafter(!) för torkning av papper, kokning av lim m.m.

Papperstillverkningen bedrives sålunda alltigenom medelst maskin, och någon formning för hand äger ej rum. För den som ej hunnit taga kännedom om en numera i vårt land så pass utbredd industri, är det av stort intresse att under blott ett kortare besök kunna följa de successiva operationer, medelst vilka den fula, smutsiga lumpen förvandlas till det finaste, vitaste papper. Lumpen sorteras i en särskild lokal av en mängd unga flickor, sittande framför lådor, försedda med uppstående knivblad, samt sönderskäres därefter ytterligare på en lumpskärmaskin och rensas från torr orenlighet uti en dammaskin, liknande en kolossal kub

av träramar, överdragen med en gles järntrådsvävnad, vilken hastigt omkringvrides och utjagar moln av stoft. Härpå följer tvättning i vatten samt för yllelump ångkokning i en väldig, klotformig, omkringgående bykpanna, där luggen från-skiljes de egentliga trådfibrerna, Torkningen verkställes i en s.k. centrifugaltorkare, liknande ett kvarnhjul av glesa ribbor, genom vars kringsvängning all fuktighet inom kort avlägsnas. Följer så blekning med klor uti ett större kar, en s.k. holländare, varefter lumpen redan antager utseendet av en kritvit, plastisk massa, i stora, bomullslika flockar. Här ifrån förflyttas den till en större sal, där i rader stå uppställda 10 valskistor eller stora, avlänga kar, över och uti vilka korsande, skarpa knivblad under ett dövande buller sönderkarva och bearbeta de i vatten kringgående vita flockarna, tills alltsammans får utseende av en vit, stadig välling. Försatt med lim och passande färgämne bringas denna massa i ett par i nästa sal uppställda, nästan intill taket räckande och i proportion vida kar, inom vilka kringsvävande träramar hålla den i rörelse och förhindra de fastare ämnenas fällning till botten. Från nedre delen av dessa kar utflyter därpå massan sakta i en bred och grund ström över en rad av, som det synes, flacka och trapovis sig sänkande bord, men i själva verket ändlösa, över rullar kringgående, fina mässingsvävar, som, stadda i jämn sidoskakning, på en gång föra massan framåt och befördra fuktighetens avrinnande. Det sålunda i konsistens tilltagande, tunna lagret passerar längre fram mellan upphettade, tjocka järnvalsar och framkommer därefter såsom en torr, sammanhängande pappersväd, som på spjälhjul kan upp-rullas till vilka längder man behagar. Det under denna operation tillika kantskurna papperet pressas därefter, formas i passande storlekar medelst skärmaskin, som avverkar ett ris åt gången, glättas mellan blanka metallvalsar och vikes med överraskande konstfärdighet av unga flickor, samt är sedan färdigt till inpackning och försändning. De maskiner, vilka på i sanning förvånande kort tid åstadkommer detta vackra fabrikat, äro alla av utmärktaste beskaftenhet och bestå av:

1 pappersmaskin, å vilken kan förarbetas 65 tums (=1650 mm) papper. 10 valskistor. 1 större blekholländare. 1 bykpanna, rymmande 20 å 30 centner lump. 2 glättmaskiner. 1 hydraulisk press. 1 skruvpress. 1 packpress. 1 skärmaskin. 1 lumoskärmaskin. 1 dammaskin. 1 centrifugal-torkare. 1 dubbeltverkande plunger och lyftpump, 14 tum i diameter. 1 roterade pump och 2 hissinrättningar.---

Tillverkningen omfattar numera alla slag av dithörande fabrikat, från grövre omslags- till och med det finaste postpapper, samt uppgår till ett årligt belopp av cirka 250000 rdr. Varorna finna villig avsättning i alla trakter av riket, och ett huvudupplag underhålles alltid i Stockholm.-----".

.....
I verket "Molae Chartariae Suecanae" finnes en reseberättelse från år 1860, av inspektoren J.P.Johansson, som då besökte Motala pappersbruk. Berättelsen lyder:

"Här finnes 3 valsar, drivna med turbin, därav 4 användas till valsning av halvtyg och vaskning och 4 användas till finvalsning. Maskinen har cirka 70 tums bredd och en betydlig längd och 5 torkcylindrar och är avsedd att limma papperet å maskin med animaliskt lim, men som ej gagnas. Vid maskinen uppkas-tas massan av regulator, går sedan över sandsil och ytterli-gare över 2:ne knutmaskiner. Mellan torkcylindrarna och

haspan äro glattrullar, som papperet genomgår, varefter det skäres av en rulle med spiraler i arkvis på längden. All limning sker här å vals med vegetabiliskt lim. Lumppriset är för blekt linne eller skrivlump 3 rdr, för oblekt linne 1,50, för halvylle 75 öre och för ylle 50 öre per lispund. 20 skålpund på ett lispund. Arbetarnas avlöning var allmännast 6 skilling i timmen. I stället för halvtygspressar med rullar, som finnas å övriga ställen, var här en större centrifugalsmaskin, däri halvtyg och klorvaskade massan torkades, men denna tycktes vara högst besvärlig, då endast mindre kan däri på en gång tappas med händerna. Ingen gasblekning var ännu här inrättad. Man bleker lumpen å vals, efter att ha förut bilvit bykt i en stor, rörlig cylinder med en blandning av osläckt kalk och soda. Här arbetades på tvenne stora klorvaskar och ett hus var uppmurat för att då insätta blekkistor. Alla rummen uppvärmas med ånga. Här finnes en hydraulisk press och en skärmaskin för papperets skärning i ris, den senare lika med den i Nykvarn och tillverkad av I.M.Voith i Heidenheim."

.....

År 1860 anges vidare: 20 arbetare, 31 barn under 15 år mantals-skrivna och 83 arbetare ej mantalsskrivna vid bruket. Tillverkas post-, skriv-, koncept-, tryck-, tapet-, spänn-, omslags-, läsk-, och ritpapper, samt kardus. Tillverkningsvärde 240000 rdr årligen. Ägare, ett aktiebolag om 12 personer, alla i Göteborg.

Tidningsnotis 29/10 1875: "Motala pappersbruk vid Duvedal har tills- vidare inställt sin verksamhet. För arbetarna är genom dispo- nens försorg plats beredd å Motala mekaniska verkstad".

År 1878 var bruket taxerat till 25000 kr. Det hade då legat nere i 3 år.

.....

År 1887 inköpte Fredrik Asp Motala pappersbruk och omändrade det till klädesfabrik. Asp var född i Stockholm 1840, död i Villan invid Motala verkstad, son till bagaren C.N.Asp och Charlotta Hedenskog. Som barn kom han med föräldrarna till Norrköping, där han sedan förhyrde lokaler och bedrev där klädestillverkning. Fredrik Asp var gift med Matilda Nordström, född i Norrköping 1845. Hade 10 barn, av vilka sönerna Carl Fredrik, född 1871 och Ernst Wilhelm, född 1873, fullföljde faderns fabriksverksamhet vid Motala verkstad under det att sonen Johan Erik, född 1879 var grosshandlare i klädesvaror i Stockholm. Fabriksrörelsen ställdes 1910 på aktier under firma AB Fredr. Asp. Minimi-

kapital 650000 kr, fördelat i 1300 aktier á 500 kr.

På platsen äro nu Engelfabrikerna belägna. (Nedlagda år 1960.)
Fallhöjd vid klädesfabriken, vid lågvatten = 2,6 meter,
installerad effekt 230 hkr. Vid klädesfabrikens kraftstation
1,56 meter och 144 hkr. Utrivna när Statens kraftstation
byggdes.

Om äldre anläggningar vid strömmens södra strand i
Vinnerstad socken: Se sidan 356.

KONSTSTENFABRIKEN VID BORENSHULT.

30/4 1869 meddelas: Herrar C.A.Grafström, C.J.B.

Duse, C.F.Nordh och C.U.Dahlberg i Motala inbjuda till aktie-
teckning för fabrikation av konstgjord sten efter Ransomes
metod, enligt följande av inbjudarna utfärdat prospekt.

Patent för uteslutande rättighet att tillverka sten efter denna
metod i Sverige, är redan inköpt av herr Ransome i London.
Rika förråd av sand äro genom intecknade kontrakter tillför-
säkrade fabriken, ävensom nödig drivkraft genom vatten från
Göta kanal. Ett solitt fabrikshus av sten är redan uppfört
i närheten av Motala, 30 hästkrafters turbin insatt och rör-
ledning till densamma nedlagd, samt en god del av inventarier
anskaffade och fortgår inredningen oavbrutet, samt anses till-
verkningen kunna taga sin början i juni. Aktiekapitalet är
minst 60000, högst 90000 rdr, fördelat i respektive 120 á 180
aktier, vardera á 500 rdr. Av dessa aktier äro redan över
50 tecknade. Aktieköpen förbinder icke till ansvarighet ut-
över tecknade beloppet och fortgår endast till 1 juni.

21/3 1871: Motala Stenfabriks Bolags aktietecknare kallas
till extra bolagsstämma å hotellet i Motala, måndagen den
3/4 1871 kl. 3 e.m., då följande ärenden komma att föredragas,
nämligen bolagets nuvarande penningställning och huru nödiga
medel för fabriken behöva anskaffas, samt vidare alla
de övriga frågor som röra fabriken drivande.

15/8 1871: På lantbruksmötet i Göteborg sågs en fontän, en
gravvård, byggnadsornamenter, kvarn- och slipstenar från
Motala stenfabrik, allt vittnande om, att denna för oss nya
industri utan tvivel har en stor framtid.

21/11 1871: Extra bolagsstämma med intressenterna i Motala
Stenfabriks AB, måndagen 11/12 på Motala hotell, för att be-
sluta om ovillkorlig försäljning av bolagets egendom.

17/6 1872: Auktion å Motala stenfabrik kl. 1 på dagen å
Motala hotell. 1/ Fabriksbyggnaden utförd av tegel under tak
av bräder och spån, har en längd av 147 fot och bredd på
huvudbyggnaden 49 fot, annexet 24 1/2 fot, huvudbyggnadens
väggar 12 fot i höjd, annexet 7 fot i höjd.

2/ Sköljhuset, uppfört av resvirke och bräder, täckt med brä-
der och spån, har en längd av 104 fot, höjd 10 1/2 fot och
bredd 48 fot. 3/ En vid sjöstranden uppsatt kran.
Besittningsrätten av platsen utgör 46 år, och för denna med

tillhörande jordområde betalas årligen 196 rdr 66 öre riksmünt. Vattenkraften är nu 30 hkr, men kan genom medgivande av Göta kanal direktionen uppbringas till 60 hkr och avgiften för dessa utgår årligen med 20 rdr per begagnad hästkraft. Köparen övertager bolagets kontrakter, varibland ett på 25 år intecknat sandtag, beläget vid Vätterns strand.

Motala den 21 maj 1872

Efter anmodan
Waste Luthander.

.....

Konststenpatentet:

Svenskt patent nr 380, gamla serien.

Uppfinnare: F. Ransome, H. Bessemer och E. L. Ransome.

Väl torkad, skarp och ren sand eller krossad sten, med en liten tillsats av kalk eller kritmjöl blandas med 1/8-del till 1/6-del av sin volym vattenglas av omkring 67 egentlig vikt, vilket beretts på våta vägen genom upplösning av kiselrika ämnen, såsom flinta, kvartsssten eller kiselsand i kaustisk natronlut under högt ångtryck. När sanden och de övriga fasta ämnena, som skola ingå i stenen (bland vilka även jordmetaller eller andra färgämnen till framställande av färgad sten kunna tillsättas) blandats med vattenglas, som är något tjockare än sirup, uppkommer en plastisk massa, som packas i former av trä, gips eller järn och därigenom gives varje önskad form. När massan blivit formad, tages den ur formen, och övergijtes med en nära mättad, kall lösning av klorkalium, härvid bildas genom hela massan en olöslig förening av kiselsyrad kalk, vilken omsluter och sammanbinder sanden till ett fast helt. För att likväl åstadkomma den möjligast intima förening bör dock stenen någon tid hållas i en varm (nära kokande) lösning av klorkalium. (Det står verkligen klorkalium två gånger, men skall vara klorkalcium). Jämte den olösliga föreningen av kiselsyrad kalk bildas även en löslig förening av klornatrium eller vanligt koksalt, vilken måste bortskaffas genom uttvättning med vatten. När koksaltet blivit uttvättat, bör stenen torkas, vilket kan ske antingen i torkugn eller ännu bättre fast långsammare, i fria luften. Stenens fasthet och godhet beror i första rummet på användandet av skarp, ren och kiselrik sand, på ett omsorgsfullt berett och från kolsyra väl rensat vattenglas, en noggrann packning av massan i formen, fullständig genomdränkning med varm klorkalciumlösning, samt slutligen koksaltets fullkomliga utlakning och stenens jämna torkning, innan den utlämnas till begagnande.-----

Efter denna beskrivning av tillverkningen i allmänhet, följer beskrivning av de förbättringar, som patentet närmast gäller. Dessa förbättringar bestodo i vissa konstruktioner av formarna, sätt att forma rör och pelare, sätt att tillverka stenar med inläggning i olika färger, sätt att tillverka kvarnstenar m.m.--. Enligt kungliga förordningen 19/8 1856 beviljades patent på 10 år. Undertecknat:

Stockholm 21/10 1868

C. F. av Ström
J. U. Grönlund

J. Sjöberg
S. J. Stenberg

G. Hegardt

L. S. .

.....

SPIKFABRIKEN VID BORENSHULT.

9/7 1875 anger en notis att ett bolag bildats i Motala, som inköpt stenfabrikens egendom vid Borensnult för anläggning därstädes av ett spikbruk. Inredning pågick då.

3/8 1875: "Uppå ansökan av A. Grafström, c. F. Nordh och A. Hyden har kungl. maj:t den 22 juli fastställt bolagsordning för Motala Spikfabrik AB. Styrelsen har sitt säte i Motala och aktiekapitalet skall utgöra minst 75000 kr och högst 250000 kr, fördelat i aktier å 1000 kr till viss man. Inbetalning skall ske med 25 % vid teckningen samt återstoden inom ett år därefter.

21/3 1876, notis: Motala spikfabrik vid Borensnult har nu börjat sin verksamhet. 4 maskiner arbeta dagligen, och inom kort ytterligare 6 maskiner skola uppsättas. Vid varje maskin, som skötes av blott en man, tillverkas 30000 spik dagligen.

Taxeringsvärde år 1878 var 40000 kr.

Fabriken tillverkade klippspik av plattjärn, köpt vid Motala verkstad. Trådspikens tillkomst minskade efterfrågan på klippspik, varför Borensnultsfabriken snart nedlades. Klippspik tillverkades dock på andra platser i landet, långt efter det att Borensnultsfabriken nedlagts. Fabriken vattenturbinintag från Göta kanal var vid sidan av "flaggkullen". Endast obetydliga murrester i Borensnultsängen anges nu var denna fabrik legat.

.....

Vid Motala ströms n o r r a strand.

FÄRGARESTAMP = KLÄDESSAMP.

På hospitalshemmanet Duvedals ägor, nederst i strömmen, utmed landet, uppbyggd strax före år 1725. År 1741 hörde skatterätten för denna stamp jämte mjölkvarn och 2 sågar i Duvedal till Karshult, och rätten var taxerad till ett värde av 136 dal. smt. Ännu år 1788 nämner Johan Carl Linnerhielm ett färgeri vid Duvedal, varför en stamp även då bör ha funnits på detta hemman ägor, men måhända högre upp i strömmen än den åren 1725 och 1741 nämnda stampen. ^{Före kraftverksbygget fanns vid Motala ström en plats kallad Stampen.}

KARSHULTS MJÖLKVARN OCH SÅG VID DUVEDAL.

(Se även gården Duvedal).

År 1640 27/10 klandrade Thore Bosson på en sågkvarnström vid Duvedal, där Mårten Hemmingsson och herr Jöns (kyrkoherde i Motala) låtit bygga en såg och icke givit de fattiga i Vadstena någon ränta därför under några år. „Förmodligen var det här fråga om en såg på den plats där Karshult senare hade sin mjölkvarn och såg. I så fall har den klandrade anläggningen tydligen utrivits, ty år 1669 28/6 fick översten, välborne herr Claes Kugelhielm på Karshult tillstånd av Linköpings konsistorium, att mot 4 dal. smt årlig ränta till Vadstena hospital, uppbygga en mjölkvarn och en såg på hospitalshemmanet Duvedals ägor, samt att i sin och sin kära hustrus livstid bruka dessa anläggningar, men att de därefter skulle hembjudas hospitalet till inlösen. Kunde man inte komma överens skulle Kugelhielms anhöriga ha rätt att borttaga dessa byggnader, „där som de av öde uppförts“.

Vid kvarnkommissionens sammanträde, juni 1698 uppvisade kyrkoherden i Motala, ärevördige och vällärde Daniel Rydelius fullmakt från Linköpings konsistorium daterad 19/6 1698, vari han befullmäktigades att tillika med sysslomannen Petter Grape framhålla Vadstena hospitals anspråk på dessa anläggningar. I synnerhet framhölls, att änkan efter Kugelhielm, överstinnan, välborna Katarina Grijs, borde betala en betydligt högre ränta för denna kvarn med 2 par stenar och för sågen. Sysslomannen uppvisade gamla dokument och brev, visande att Duvedal fordom varit Vadstena klostergoods, men sedermera givet och testamenterat de fattiga av Mårten Nilsson i Vadstena, (Mårten Skinnare), varpå visades kungl. donations- och konfirmationsbrev, såsom anno 1572 20/8 och ojäviga vittnens anno 1570 30/7. Mårten Nilsson hade strax innan han skänkte hemmanet till de fattiga, tillhandlat sig detsamma från klostret. Fru Grijs framhöll

nu att hon ansåg anläggningarna nödvändiga för sitt rusthåll Karshult, där hon nedtagit förut befintliga väder- och bäckkvarnar och hon ansåg att hennes anläggningar vid Duvedal icke skadade närliggande verk. Kommissionen ansåg, att kvarnen borde läggas för betydligt högre ränta, men sågen borde utrivas, vilket dock skulle underställas vederbörande, högre myndighet. Efter Kugelhielska familjen innehades anläggningarna av översten och kommandanten Claes von Dellvig på Bergsäter och Karshult. År 1720 anges, att sågtimmer köptes härtill eller framfördes av dem som sågade till lottnings eller för betalning. År 1725 anföres: "Välborna herr översten Dellvigs mjöl- och sågkvarn, på Vadstena hospitalshemmans grund och vatten uppsatta, bägge på djupt och stort vatten och nu icke hälften av yttersta armen är uppbyggd, som består 24 alnar i längden och 19 i bredden". Tillhörde år 1740 överstelöjtnanten Gyllenram på Karshult. År 1806 anhöll löjtnant Fredric Gyllenram om gravationsbevis på kvarn och såg, vilket beviljades. Förmodligen nedlades kvarnen omkring år 1830, men ägdes jämte sågen år 1829 av friherre Fleetwood på Karshult; sågen senare av Göta kanalbolag. År 1840 övertog Motala verkstad arrendet av Karshultsågen, Arrendesumman för tiden 1/1 1840-14/3 1853 utgjorde 1083 rdr 16 skilling banko för nämnda såg och Vadstena hospitals mjölkvarn tillsammans. (Jmfr sida 334). Karshultsågen fanns kvar ännu på 1880-talet, Denna såg och Karshults mjölkvarn lågo mitt för den lucka som finnes mellan 3:dje och 4:de byggnaden i Långa Raden, från Borensnult räknat. En kraftigt flödande källa, (Sågarekällan) finnes vid platsen för dessa anläggningar. Sågen var en enbladig ramsåg, år 1878 taxerad till 2000 kr. Utriven före år 1898.

.....

VADSTENA HOSPITALS KVARN, SÅG OCH FISKEVERKA VID
DUVEDAL. (Se även gården Duvedal).

Detta var utan tvivel den äldsta vattendrivna sågen i Motala socken. Den torde ha varit anlagd redan på 1400-talet. I alla händelser fanns den år 1529. Detta år arrenderade Mårten Nilsson Skinnare egendomen Duvedal från Vadstena kloster för 2 mark png, med frihet för klostret att fortfarande få använda sågen. Mårten Nilsson inköpte sedan hemmanet och skänkte det till Vadstena hospital, vilket icke hindrade Gustaf Vasa från att använda sågen för tillverkning av virke till Vadstena slotts uppbyggande. (Se härom i artikel om slottssågen, sida 335). Bland leveranser från hospitalsågen år 1545 kan nämnas: Till Jöns Korp, fogde över Aska och Bobergs härader levererade sågen 94 tolfte bräder. Härav levererade fogden i sin tur det året 60 tolfte bräder till Vadstena slott och 4 tolfte till Motala kungsfiske. Till sågen hade det året lämnats 368 sågstockar av årliga räntan. Sågaren hade 12 mark danska i årslön och dessutom diverse friheter på hemmanet. År 1597 anges att av varje stock framställdes då 4 bräder och 2 ytor eller 2 tiljor. Blev tydligen rejäla bräder och tiljor. Det året levererades 25 tolfte 8 st bräder och 4 tolfte tiljor till Vadstena slott. Då togs 6 bräder ut varje stock. År 1725 omnämnes hospitalsågen sålunda: Sågkvarn utmed Vadstena hospitals hemmans strand, till hospitalens nytta upprättad, södra armen utmed kungsådran är 43 alnar lång och 20 bred intill stranden, samt ålkista nedanför. Ovanför sågen en liten fiskeverka, som hemmanets åbo nyligen uppsatt. Dess södra arm, åt strömmen, 30 alnar lång, men berättas omaket sig icke löna. År 1740 ägde Karshult skatterätt till sågen.

År 1806 20/1 anhöll löjtnant Fredric Gyllenram på Karshult om gravationsbevis på hospitalssågen, vilket beviljades.

Denna såg nämnes ännu år 1829 då den innehades av Fleetwood på Karshult, men år 1830 fanns den inte kvar. Då fanns på den platsen en tydligen vid den tiden anlagd mjölkvarn, tillhörig Vadstena hospital. Den mjölkvarnen arrenderades från år 1840 av det då bildade Motala mekaniska verkstads AB.

(Tidigare hade verkstaden tillhört Göta kanal). (Jmfr sida 332).

Hospitalssågen och sedan hospitalsmjöl-kvarnen var belägna något nedanför bron över Motala ström till Engelfabrikerna. Fallhöjden vid lågvatten var senast 1,10 meter, installerad effekt 40 hkr. Kvarnen revs när Statens kraftstation byggdes.

Kvarnen var år 1878 taxerad till 8000 kr.

Åtminstone från år 1893 arrenderades kvarnen av AB Fredr.Asp.

.....

HÅRSTORPS FISKEVERKA. (Kallades Kopparhammaren eller Koppardamm. Se även gården Hårstorp).

Räntade år 1612 1 lispund torr ål. Åtminstone år 1621 anges Christian kopparslagare som brukare. År 1641 var ryttarna Jon Nilsson och Lars Mårtensson innehavare av Hårstorps båda hemman och även av denna fiskeverka. Den uppges vid flera tillfällen som öde, bl.a. år 1642 som ödelagd emedan de varit byggd ut i kungsådran. År 1650 anges: "Sekreteraren Anders Gyllenklou på beställning, ges tilldelningspnr 24 öre för kopparslagarehammaren, som är öde. År 1655: Ärfteligen bort-

givet gods från Kronan, under frälse, Anders Gyllenklou, en vattenhammare. Ännu år 1686 anges: Erik Månsson i Hårstorp brukar, jordeb.ränta 24 öre, förpantad 4:de parts ränta från Kungl. Maj:t och Kronan á 5 % av presidenten herr Anders Gyllenklou efter Kungl. kammarkoll. immission 8/10 1659. Innehaves nu av David Gyllenklous arvingar. År 1697 bestämes att dämningarna och armarna till Koppardammen skulle kortas och lämnas allena laneståndet, som det rätteligen varit och bör vara.

År 1725: Augment på rusth., är fuller södra armen efter förordningen 40 alnar lång, men kungsådran något för nära, emedan strömmen vrider sig till en del därin, eftersom djupet där finnes och stengrund utanför. År 1730: Hårstorp nr 3, en vattenhammare, koppardamm, jordeb.ränta 24 öre, augment på nr 104 i överstelöjtnantens kompani. År 1829: Koppardamm tillhör kapten Bergenstråle på Österskog. (Här har således på sin tid varit en kopparhammare, som sedan utrivits så att endast en fiskeverka återstod. Namnet vattenhammare, kopparhammare, bibehölls tydligen långt efter det hammaren utrivits.) (Åtminstone fr.o.m. 1635 låg hammaren öde).

.....

SLOTTSSÅGEN (= Hårstorps såg). SNICKERIFABRIK.

Kungligt brev 3/11 1544 till Nils Vestgöte:

"-----Vår gunst til förende etc. Som thu giffuer tilkenne, Niels om thenn Szågequarn j Motala, som the fattige j Wastena tilhører, (= Vadstena hospitals såg vid Duvedal), thenn thu til vårt behoff på någon kortt tijdt haffuer bruka latit etc., szå må thu ännu yttermera bruke henne till vårt beste, kant thu och lathe upsättie en annen Szågquarn ther hosz, efter som thu skriffuer, då äre wij tilfridz att szå skeer, hwar ther elliest något widt honden är szådane timberskog, som szakenn kræffuer. Må thu och nu i winter skaffe ther timber flux till, szå att man hade thenn heele sommaren nog att szåge, och att szågedeelene bliffue seden lagde någerstädes under taak, att the icke förrottne. Wij wele och ware förtänkte udi, att wederläggie the fattige någon annerstädz, så mycket rænte igenn.-----"

Den föreslagna, nya sågen var tydligtvis den som år 1553 nämnes Motala gårds sågekvarn och som år 1569, när Motala kungsgård

upplöstes tillföll Vadstena slott.

År 1582 anger Vadstena slotts räkenskaper: Till en stuga som sågaren brukar, 6 mark. Lasse sågare, för han (åter)upprättat Motala såg, 6 spann råg, 10 spann korn. Åren 1596-97 säges det att Motala såg blev öde när hertig Karl fick Vadsbo. (Härad i Västergötland, som haft många sågverk).

År 1593 var sågen åter i gång. Då fick sågaren Lasse i arbetslön bl.a. 1 lisp. 5 marker salt och 1 fj:g strömming. Till smörjning åtgick det året 5 marker ister och 5 marker köckenfett. År 1600 sågades 130 stockar för Vadstena slott och för Motala kungsfiske, varav blev 43 tolfte 4 st. bräder. För varje tolfte erhöill sågaren 1 fj:g korn. År 1601 täckte sågaren Lasse Andersson sågens tak och gjorde skovlar till vattenhjulet, vartill åtgick 7 tolfte bräder och 6 tolfte ytor, År 1602: Sågat till slottet, 34 tolfte lindbräder m.m. á 4 öre./ samt 12 dagsverken. År 1606 sågades bl.a. dörrkarmvirke, 4 st. av var stock, för slottet. År 1611 nyuppsatte 11 timmerkarlar slottssågen i Motala. Gudmund laxfiskare stod för arbetet. Han fick för uppbyggandet av sågen och en krutkvarn med krutstuga, allt i Motala, 28 daler. År 1620 sågade Lasse för Vadstena slott 337 1/4 tolfte bräder. Arbetslön 19 daler 5 öre. och 10 tunnor mjöl. Hans kvitto lyder sålunda:

"Bekänner jag Lars sågare i Motala såg, mig hava anammat och upoburit av v. Lars Svensson, befallningsman vid Vadstena slott, för 337 1/4 tolfte sågbräder jag anno 1620 till slottets byggnad och klostrets täckning har tillsågat, mjöl 10 t:r, pngr 19 dal. 5 öre, att så i sanning under mitt bomärke.

Datum Vadstena 10/12 1621

Lars Sågare.

Bomärke

Sågdammen reparerades år 1651 av Klemetsson i Holm. Se Holm.

År 1686: Motala, en sågkvarn med en fiskeverka, som hittills brukats under Vadstena slott till dess reparation, befinnes nu alldeles nederrutten och av elakt fall, samt brist på

timmer att icke kunna för något visst skattläggas mer än fiskeverkan importerar, till 1 lispund ål= 24 öre i ränta. (Fiskeverkan var givetvis Koppardamm = Hårstorps verka. Se om den strax före.) År 1699: Slottssågen, som en slottstillhörighet, för dess olämpliga läge och som skogen avtager, kan den intet för något visst skattläggas. År 1720: Tillförene varit Kronan behållen under hemmanet Hårstorp, som herr översten Dellvig sig tillbytt år 1720, om vilken ingen vidare berättelse kan ges, emedan inga dokumenter setts, icke heller är denna sågkvarn nämnd i jordeboken, varför icke vet hur vederlaget däremot Kungl. Maj:t och Kronan är beräknat, utan lär finnas i Landskontoret, med vad avsaknad Kronan, som nu tillförende, i detta Aska härad, Motala ström varande, enda såg (!), härav årligen tages, då bräder skola sågas till publik nytta, det finnes nog samt icke vara ringa, utom vad den eljest kunnat av sig kasta.

År 1725: Överste Dellvig erhöll denna såg med samma byte som Hårstorp. Består 45 alnar på södra armen, men nu icke uppbyggt mera än 33 alnar och 12 alnar i bredd till landet.

År 1741: Hårstorp, en frälsesåg, överstelöjtnanten, välborne herr Natanael Gyllenram tillhörig. Men förmedelst dovatten äger ringa vattudräkt så att samma icke alltid är i gång, sågar lika väl endels för tull.

Enligt en uppgift revs sågen omkring år 1870, men enligt en andra innehades den år 1871 av Göta kanalbolag och enligt en tredje taxerades den ännu 1878 för 500 kr. Hit flyttade år 1896 Motala snickerifabrik, som 1915 flyttades till Ribbingsfors. Tillverkade klockfodral.

.....

BACKEGÅRDS HAMMARE, KVARN, FISKEVERKA, KATRINEFORS.

Fiskeverkan låg nedanför hammaren resp. kvarnen.
(Se även under Backegården).

Kvarntull åren 1543-44 = 5 tunnor, 1569-88 15 tunnor,
1599-1600 4 tunnor. Om denna nedsättning, se under Backegården.
Räkning från Nils hammarsmed i Backegården på dett arbete han
på åthskillige tijder till Slåttzens behof tillsmitt hafuer
wedh Wadztana Slått åhr 1618 och till åhr 1621:

Hafwer han förfärdigat een Sågewef till Motala
Sågh, som afgången wardt i j knätt och till
dels af hans egitt giern, 1 lisp., och andre
gången gick Sågewefwen af mitt på, lagades
och af hans egitt giern 1 lisp., såsom och
då wefwen blef af nyo giordt, hafuer förtient
penningar -----4 dal.

Hafuer han uthfilatt och uthhuggitt af nyo
ett Sågeblad till före:de Quarn, förtient
penningar ----- 1 dal.

Utrecht till H. Maj:tts Lif- och Hengst-
hesters beslagh, stångjern 8 lisp.
5 marker, förtienatt ----- 1 dal.löre

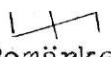
Utsmitt Anno 1619 till allehanda
Slåttzens och Bygninger, stångjern 3 skeppund
13 1/7 lispund. Ut i arbetslön penningar ----- 9 dal.6öre

Af 1 1/2 skeppund oszmundzjern uthsmitt ankare
och wreklinger till att befästa Slottz Tornett
medh öfuer Slottz portten, penningar ut i
arbetslön bekommit ----- 4 dal.22öre

Af 1 skeppund stångjern till Ske---tt att beslå
Slottz Tornett medh, förtienatt ----- 3 dal.4öre

Ut i arbetslön bekommit igenom w:borne
Ståthållaren, penningar ----- 23 dal.löre

Förscrefne penningar bekenner jagh Nils Hammarsmedh i j
Motala opburit hafua. Att så i sanningh ähr under mitt
bomerke, dat. Wadztana den 15 Martij åhr 1621.

Bomärke.

(Vadstena slotts västra gavel är daterad år 1620 . Enl.
Sven Bergman: "Seklernas Vadstena", sida 309).

.....

Åtminstone sedan år 1612 anges mjölkvarnen vara öde.

Fiskeverkan var år 1637 alldeles förstörd av is.

År 1642: Till Kronans sågkvarn i Motala är förarbetat av hammar-smeden Nils i Backegården darsammastädes, ett nytt sågblad för 6 daler, desslikes haver han åtskilliga gånger förfärdigat och uppbyggt det gamla sågbladet, så vida det till dato haver kunnat varit brukligt, därpå hans förtjänst 3 daler, vilket hans kvittens den 21/12 1642 nogsam utvisar. Är tillhopa 9 daler.

....

År 1673 synades vid Backegården: "Näst ovanför, vid Backegårdsverket, välborne David Gyllenklou tillhörigt, och smeden Anders Nielsson innehaver, vart och i lika måtto besiktigt, och vart icke det ringaste men till vattnets undanlopp funnet, utan kungsådran där sammastädes alldeles fri och öppen".

År 1697 förordnades att dammen till ålfisket vid Backegården skulle kortas till laglig längd.

Vid bergstinget år 1717 angav Erich Andersson, själv närvarande, innehavare av Backegårds hammare, "att som han allenast smider billar och dylikt mera av stång- och osmundsjärn, som lantmannen kan behöva, så konsumeras allenast högst 18 läster kol om året, som köpes i Motala socken, vad han själv icke låter tillverka".

Kronoräntan för fiskeverkan var 2 lisound ål år 1718. Denna verka

undersöktes år 1724:

"Erik Andersson nu för tiden tillhörigt, om vilket uti 1697 års kommissions resolution förmäles, att armarna skulle kortas, som förr varit och lagligen bliva skulle, varefter uti exekutionsförrättningens 19 § som slotts- och kronobefallningsmännen Jöns Wetterman och Anders Fälling verkställt, även utnämndes, det Backegårdens fiskeverkedamm skulle flyttas i linje emot stora stenens yttersta kant, och blir då längden 34 alnar. Varemot Erik Andersson förmenar sig fasthållit och intet överskridit, bestyrkande sin mening därmed, att yttrsta änden av verkan går just emot en strax där intill liggande, tämligen stor sten, som nu vattnet något översvallar, så och att den besiktning, som befallningsman Erhardt tillika med lantmätaren Ekebom hållit och förrättat den 19 och 20 september 1721, det samma besannat och medgiver, med sådana ord, att Backegårds fiskeverkas damm, finnes alldeles i sitt gamla stånd, och enl. kungl. komm. resolution till 34 alnars längd, men däremot har befallningsman Ahlgren uti dess undersökning och exekutionsförrättning av den 2/10 1711 funnit, att denne Backegårds fiskeverka, finnes hålla rätteligen efter förra uppmätningen 34 alnar, men de yttersta banden vika för nära in på kungsådran, varför de borde upptagas, och sättas

sedan linje recta, efter första stocken och stora stenen. Erik Andersson ville än vidare påstå, att hans fiskeverka så av ålder stått haver, som den nu gör, och han intet annat sig kan föreställa, än att med stora stenen förstås den vid fiskeverkans ända, närmast liggande stenen. Fördenskull togs detta uti övervägande, och ehuru väl Erik Andersson förmenar att hans fiskeverka icke skall stå kungsådran för när, utan uti sitt gamla stånd och ässe, samt att den närmaste stenen skall giva rätta anledningen till yttersta ändans byggnad av dammen, så befinnes dock däremot: 1/ att där som denna sten ligger, som Erik Andersson påstår vara den rätta, framrinner den stridaste strömmen av kungsådrans norra sida uti djupaste vattnet, så att berörde sten verkligen är belägen uti kungsådran. 2/ Förmäles jämväl uttryckligen uti Exekutionsdokumentet av år 1697, stora stenens yttersta kant, vilken ligger icke allaenast något bättre i norden ifrån kungsådran, utan och i sig själv är större än den andre och alltid ovan vattnet synas kan, så att icke annorlunda bör uttydas, än ju icke exekutionsmännerna hava på denna stenen haft ögonmärke, och densamma förstått, varför de ock kallat honom stora stenen. 3/ Befinnes att Ahlgren under sin förrättning mätt kungsådran så väl till djupet som bredden och för den skull med klara ord berättar, att de 2:ne banden vika för när in på kungsådran, varföre de borde uthuggas, och sättas sedan linea recta efter första stocken och stora stenen, som förbemäلت är. Alltså prövas rättvist att Erik Andersson nu strax, och så snart görligt är, flyttar denna sin till Backegården lydande skatteålfiskeverkas damm, och de 2:ne banden på armen, som vika in på kungsådran, efter första stocken samt yttersta kanten av den ovan vattnet och översta stora stenen, varefter det sedan lagligen förbliva skall.

.....

År 1725: Fiskeverkans damm är inflyttad till sitt gamla läge, efter förordningen, 34 alnar lång på södra armen i linje mot stora stenens yttersta kant. Backegårdens hammarsmedja med en liten knipphammare, utmed landet, dess yttre arm kommer ej till kungsådran, dock 60 alnar lång.

....

Utdrag ur protokoll hållet i bergskollegium 19/7 1779:
"Sedan uppå kungl. kollegii, under den 17/11 1775 till samtliga bergmästarna avlätne skrivelser, åtskilliga järn- och stålmanufakturverks ägare avlämnat ritning på sådana stämplor som de för sina manufakturinrättningar åstundat få nyttja, varibland en del uppgivit de förr antagne stämplor, en del begärt ändring, och andra åter, som ännu icke haft några fastställda stämplor, uppgivit ny ritning därtill, så har kungl. koll. sedan advokatfiskalen härstädes blivit hörd, alla dessa ritningar låtit sig föredraga, nämligen från -----

Motala Backgård -----

MBG

Vilka stämplor kungl. koll. således funnit för gott, dels ytterligare fastställa, dels bevilja den begärda ändringen, dels och för de verken, som ännu icke haft några fastställda

stämplar, antaga dem, som nu blivit uppgivna, på sätt som förestående ritning utvisar. Och åligger manufakturverkens ägare att de sådana fastställda stämplat ifrån nästa instundande smidesårs början, behörigen nyttja på alla sina manufakturinrättningar. För övrigt och som manufakturverksägarna begärt att få nyttja flera stämplat, dels särskilt på själva smidet och särskilt på fastagen, dels ock olika stämplat på särskilda sorter tillverkningar, men sådant giver anledning till mycken oreda, missbruk och underslev vid efterlevnad av författningarna, ty kan kungl. bergskollegium för varje verk icke bevilja flera än en stämpel, dock ägarna obetaget att för egna avsikter nyttja bistämplat, likväl noga iakttagande att huvudstämplarna alltid utsättes rent och tydligt för sig själv, vilket vederbörande till efterrättelse ländrar. Är och dag som ovan.

Per Adlerhiem

Jöns Risell

Herm. Odelberg

Carl Jac. Lundström.

.....
År 1793 och ännu 1829 var Nils Schylling smed. Han ägde halva smedjan och den andra halvan ägdes av änkan Persson. Hammaren arrenderades på 1800-talet av Göta kanalbolag. År 1871 var W.A.Sandberg smed vid Backegårds hammare. Han var brandrotemästare för Motala norra rote.--På samma plats fanns det år 1853 anlagda Katrinefors bruk. Anläggare var M.T.Berndes på Säter och medeltillverkningen per år under åren 1861-63 utgjorde 2697 centner stångjärn, 1015 centner spik och 466 centner diverse manufaktur. Järnstämpel var C:forss för stångjärn och B.ä för manufaktur. Smeder vid Katrinefors år 1869: P.O.Söderström, Ernst Gust. Lindgren och Per Spak. Samma år annonserades att Katrinefors köpte järnskrot, både smides- och gjutjärn och att då järn togs i betalning, skrotet betalades med 3 rdr per centner bergsvikt eller 60 öre per lispund. (= 8 öre per kg).

Omkring år 1870 sålde Berndes bruket. År 1871 var S.M.Zederström ägare av Katrinefors, som då annonserade:

Undertecknad, som övertagit Cathrinefors bruk vid Motala har härmed äran tillkännagiva, att jag, utom vanligt järn, är i tillfälle försälja Bessemerjärn eller s.k. ståljärn, utmärkt till slädskenor och hjulringar m.m. Även mottages och utföres beställningar flera sorter redskap, såsom släggor, måkare, kil, spett m.m. Alla sorter skrotjärn upköpes till högsta pris. Till under rättelse för dem som vilja besöka bruket för affärer, får nämnas, att jag träffas där säkrast onsdagar och lördagar.

Motala i november 1871. S.M.Zederström.

År 1898 ägdes Katrinefors av W. A. Sandbergs manufaktur AB. Turbinstyrka 60 hkr. Samme ägare ännu år 1905. Bruket taxerat till 90000 kr. Tillverkningen var då spadar, plogbillar o.d., sedermera skyfflar, inom vilken bransch bruket var föregångare på orten. Sandbergs manufaktur AB:s anläggningar nedbrann omkring år 1912. Blev ej återupbyggt.

(Enligt Broocman var Backegårds hammare anlagd på hertig Johans tid, således efter år 1605).

HÄLLEGÅRDENS KVARN, KRUTSTAMP M. M.

(Se även under Hällegården).

Kvarnen hörde i början av 1500-talet till Alvastra kloster. Kvarntullen åren 1543-44 utgjorde 4 tunnor mjöl; år 1560 12 tunnor och åren 1569-1606 6 tunnor. År 1554 tillhörde mjölkvarnen Motala kungsgård. År 1611 inrättades en krutstamp i stället för mjölkvarnen, som uppstod igen när stampen nedlades. Krutstampen och krutstugan uppsattes av Gudmund laxfiskare och Michell pottmakare uppsatte en kakelugn i krutstugan varför han erhöll 4 daler och 2 t:r malt. Till krutstampen åtgick 159 kg stång- och knippjärn, järnmortlar, massor av spik, 4 gångjärn och 4 dörrhakar. Samma år 1611 fick krutmakaren Asmund ett får i betalning för att han gjort krut till Vadstena slott. (Delbetalning). År 1621 Lasse Nilsson krutmakare, som efterföljande visar:

Gode vän, Lasse Swänsson, låter sedelvisaren och krutmakaren i Motala, Lasse Nilsson, bekomma på försträckning en tunna råg och en tunna malt, som framdeles på hans arbetslön skall avräknat bliva. Av Vadstena 15/9 1621

Lindorm Ribbingh.

.....

Efter det, Lars Swensson, gode vän, sedelvisaren och krutmakaren vid Motala, Lasse Nilsson, haver allenast förarbetat ett skeppund krut, och än vidare skall vara förpliktad med

flit driva sitt arbete. I skolen därför på en försträckning
honom leverera av Eder uppbörd, råg och malt ? tunnor var,
humle sex marker, när han det påfordrar. Gud befallandes,

Datum Juni Anno 1622

Lindorm Ribbingh.

.....

Krutstampen ödelades år 1629. Dess inventarier:

6 kopparmortlar á 2 daler -----	12,-,-,
12 järnmortlar á 1 daler -----	12,-,-,
1 kopparstöt --- -----	1,-,-,
6 järnstötar á 2 mark -----	3,-,-,

Summa

28 daler.

År 1635 var mjölkvarnen åter i gång och kvarntullen utgjorde det
året 12 spann mjöl. År 1673 inspekterades vid Hällegårdskvarnen
som innehades av översten och kommandanten, välborne Hieronymus
Lindeberg och brukades av mjölnaren Anders Persson. Befanns bägge
armarna eller pålbanden på dammen något för vitt utsatta, som syn-
tes vattenfarten något förhindra, vilket avmätt var och strax ut-
hugget. Men för det övriga ohuggna, som rättas borde, caverade
frälsefogden Måns Brynnilsson i Byrketorp, och detta vid 40 mark
förlust, inom 14 dagars förlopp skall rättat och efter synedom
och dess märken exekverat vara. År 1685 brukades kvarnen av
mjölnaren Lars Jonsson, och år 1692 av Nils Larsson. År 1697 be-
stämde att kvarndammen skulle kortas till laglig längd och ålrän-
norna skulle borttagas. Kvarnen hade år 1698 2 par stenar.
"Indelt på militien". Rätten skulle höjas från 6 till 7,5 t:r.
År 1725 anges att Hällegårdskvarnen, belägen intill landet, är en
del på yttersta armen förfallen och således nu för tiden ingen till
men, fick vara 37 1/4 alnar lång.

Här fanns även ett krit- och kimeröksbruk. Annons, juni 1847:

Fin, stampad krita á 6 rdr 32 skilling riksgälds per skepound på
6 månader, vid kontant och större partier lämnas rabatt.

Motala Kritbruk i juni 1847

I. Pettersson.

Kritbruket och en benstamp lär ha anlagts här omkring år 1840/60.

År 1853 var mjölkvarnen raserad.

Annons:

18/2 1870: Kreatursben upköpas till högsta pris vid Kritbruket i Motala.

Notis:

14/3 1871: Kritbruket vid Hällegården har berett sina varor inträde även i Ryssland.

År 1878 var krit- och kimröksbruket taxerat till 20000 rdr.

Bruket upphörde omkring år 1890.

År 1898: Hällegårdens och Spolegårdens forna kvarnar ägdes av A. G. Gustafsson, som därstädes tillverkade skyfflar och smidesarbeten.

År 1906 nedbrann de vid Hällegården befintliga industriella anläggningarna. Dessa voro:

A. G. Gustafssons skyffelfabrik och mekaniska verkstad;

Motala kilhaks- och hästskofabrik, som ägdes av A. och M.

Berglund samt en klippspiksfabrik, ägd av A. Lindberg. Sista

uppgift: vattenfall vid Hällegården vid lågvatten 1,32 meter, installerad effekt 27 hkr.

.....

ÄLFISKEVLERKET GRINDSVERKAN.

År 1686, ett nyupptecknat frälsefiskeverke vid Hällegården, kallas Grinevärkan. Possideras av salig Lindebergs arvingar ograverad. Denna verka var 1697 öde, men skulle uppbyggas, dock så att den ej skadade kungsådran. Sådan byggnad kom till stånd, men verkan utrevs då masteträdstransport år 1717 väntades. Uppbyggdes åter, men utrevs igen år 1723 delvis, emedan den gick in i kungsådran. Häröver beklagade sig år 1724 dåvarande ägarinnan Margareta Lindeberg. Hon uppgav fisket vara värt 100 riksdaler. Det blev emellertid åter raserat. År 1725: Utanför Hällegårdskvarn ett gammalt fräsefiske av Lindebergska sterbhuset, inåt kungsådran lig-

gande. Nu för tiden därefter endast rudera synes, som dock vederbörande av familjen åstundar att uppbygga, när sådant utsynt bliver att kungsådran icke lider.

.....

SÅGAREHEMS KVARN. (= ASPEGÅRDENS).

Kvarnräntan var år 1569 6 spann rågmjöl och lika mycket bjuggmjöl och år 1635 10 spann av vardera sorten. År 1649 uppbjöds vid häradsrätten andra och tredje gången Sägarekvarnen i Motala, vilken välborne von Scheduling till Åby av välborne Nils Persson till Brokind köpt haver. Åren 1686-99 brukades den under Vadstena slott av Anders Persson. Sistnämnda år anges: Sägarekvarnen, 2 par stenar, belägen intill Spolegårds kvarn och inom Hällegårds landådra, brukas under Aspegården gent över, har ingen strand, lider något av dovvatten, varför den har svårare efter mald. 2 par stenar. År 1853 var kvarnen raserad. Se även under Aspegården och Sägarehemmet.

.....

SPOLEGÅRDSKVARNEN OCH FISKE. (Se även under Spolegården.)

Kvarnräntan (kronotullen) var år 1568 6 spann rågmjöl och lika mycket bjuggmjöl och år 1635 8 spann av varje slag. År 1673 anges: Kvarnen som i grund förbränd är och smeden Olof eller Ersson Larsson innehar och vill ånyo uppbygga under Vadstena slott. Smeden hade lagt sitt påleband något in i kungsådran, vilket skulle ändras vid 40 mark böter. Brukades 1692 av Jöns Månsson. År 1698: 2 par stenar, har ett gott läge, dock något dovvatten, men delvis orsakat av mjölnarens fiskeverka, eljest något ute i strömmen belägen, så att allmogen något svårt haver att med sin mald ditkomma. År 1699: Brukas under Spolegården som ligger på

andra sidan strömmen, har ingen strand, utan kvarnen näst kungsådran belägen och för dovvatten samt av vattenflod lider. Var förmedlad från 8 spann av vardera råg- och bjuggmjöl, till 6 spann av vardera, men ansågs nu att det borde höjas till 6 1/2 spann av varje mjölsort.

År 1717, vid strömmens rensande, blev kvarnen alldeles uthuggen. Det skulle undersökas huru många frihetsår gästgivaren Pihlström, som brukare av hemmanet 1/4 Spolegården och kvarnen skulle förunnas för kvarnens uppbyggande. Åren 1720-21 hade 305 dal. 30 öre kmt använts på kvarnens byggnad. Pihlström hade endast 4 frihetsår. År 1725 heter det: Spolegårds kvarn, utanför Aspegårds(f.d. Sägarehems)kvarn, som vid mastträds påminnelse blev raserad, är åter uppbyggd, men icke i sitt gamla stånd, utan ovanför Långspången, där vattnet nu går högt på väggarna och en del av dammen förfallen, åstundar därför att byggas i sitt förra läge, som bekvämligare är. 2 par stenar. Ett fiskeverke ovanför, desslikes vid maste-träns använtande alldeles uthugget och ännu öde, att dess rum knappt finnes, bör vara 17 1/2 alnar på yttersta armen. År 1733 hade vatten och is kvarnen, som var helt färdig, till undre delen alldeles kullkastat samt dammen med sten och axelkar till 47 alnars längd, jämte hjul och allt inrede alldeles fördärvat, så att endast taket och övre delen av huset kunde användas. Skulle kosta 353 dal. 16 öre att åter upprätta kvarnen. År 1853: Spolegårds kvarn, 2 par stenar, stål- och grynkvarn. År 1878 voro Spolegårds och Stjärnorpsgårds kvarnar taxerade till 15000 kr sammanlagt. År 1892 uppfördes en ny Spolegårdskvarn på Stjärnorpskvarnens plats. Ägare till den nya Spolegårdskvarnen var år 1898 direktör Aug. Fredriksson. Denna kvarn revs när Statens kraftverk byggdes. Angående installerad effekt i kvarnen och elstation: Se Långspångskvarnen.

SLOTTSFISKET UNDER KROGEN.

Brukades år 1697 av Anders Jönsson, krögare i Motala. Säges år 1725 vara uppbyggt i sitt rätta läge och håller 25 1/2 alnar efter förordningen. Ägdes år 1898 av Staten och var upplåtet till L.G.Schöllin. Fanns kvar ännu år 1907 då det kallades Krogarefisket.

(Ehuru detta fiske nämnes före Falks hammare i de gamla handlingarna, låg det dock något högre upp i strömmen än hammaren).

.....

FAIKS HAMMARE.

Denna manufakturinrättning är märklig, icke så mycket på grund av sin ålder, utan mera därför, att den under så lång tid tillhört samma släkt. Anläggningens historia är väl känd, bl.a. genom artiklar i minnesalbumet över Motala ström och av signaturen Carolus i Motala Tidnings julnummer år 1955. Här nedan anges endast några enstaka uppgifter.

År 1622 finnes smeden Anders Abelsson i Motala södra by. Han erlade då 1/2 fj: g spannmål i tionde och år 1631 ägde han 6 kor, 1 kviga och 1 svin. Han var granne till Lars mjölnare vid Långspången. År 1650 uppges hans son, Abel Andersson, smed, bo i Ulvåstugan i Motala södra by. Hans närmaste granne anges vara Olof i Spolegården. Han liksom hans fader, gav år 1655 3 kannor korn i tionde. 11/6 1683 uppgjordes kontrakt mellan slottshauptmannen i Vadstena, Jacob du Rees och Anders Abelsson, stundom kallad Falk och son till ovanstående Abel Andersson smed, om rätt att bruka en knipphammare i Motala ström, mot årligt arrende. Stadfästes 30/9 1684 av drottning Hedvig Eleonora. Hammaren anlades i en år 1663 skattlagd ålverka, "Per Larssons verka", som år 1663-65 hade brukats av Hieronymus Lindeberg. Verkan var belägen i Motala norra by. Abelsson gav 6 daler i årligt arrende. Jordeboksräntan utgjorde 24 öre. Det förefaller som om denna

ålverka hade tillhört hertig Johan av Östergötland, som vis-
tades på Stegeborgs slott, och att hertigen utbytt denna ver-
ka mot viss lägenhet i Solberga. Torde skett år 1614. År 1690
fick Anders Abelsson betalt för smide till Motala kyrka.

Privilegium för spiksmiden Anders Abelsson på en uppbyggd
knipphammare i Vadstena län och Motala ström.
Kungl. Maj:t, vi underskrivna Råd, President och samtliga
Assessorer uti det Kungl. Bergs Kollegium, göra veterligt,
att sedan man uti erfarenhet kom, hurusom en och annan av
Kungl. Maj:ts undersåtar, hava tid efter annan sig företa-
git att inrätta och uppbygga knipphammare utan föregången
ransakning av vederbörande bergmästare, eller erhållet till-
stånd och privilegier därå av Kungl. Kollegium, så är
Kungl. Kollegium vordet föranlåtet genom bergmästaren, välbe-
trodde Gustaf Dankvardt om alla sådana uti dess anförtrodd
bergmästaredöme befintliga verk att låta ransaka och undersöka,
samt vederbörande personer anmoda, det de om behöriga privile-
gier därå sig hos Kungl. Kollegium skulle anmäla, likmätigt
Kungl. bergsordningarna, så framt de vid slika verk ville vara
säkra och otilltalta, på det man efter omständigheternas be-
prövande måtte finna, huruvida var och en utan andra äldre
inrättade verks prejudice, därutinnan stode att villfaras el-
ler ej. Och emedan H:r Kungl. Rådet och Presidenten samt Guver-
nören, högvälborne greven Carl Gyllenstierna igenom dess brev
dat. 17 passato giver Kungl. Kollegium tillkänna, huru som
smeden Anders Abelsson haver uppå erhållet kontrakt av dåvaran-
de hauptmannen, men nu mera lagmannen, välb:dd H:r Jacob du
Rees, mot 6 daler silvermynt årlig avgift till Hennes Kungl.
Maj:t Änkedrottningen, med egen bekostnad uppbyggt en knipp-
hammare uti Vadstena län och Motala ström på ett särdeles
därtill utsett och avdelat ställe under Vadstena slotts för-
svar, till högt bem:te Hennes Kungl. Maj:ts tjänst, vilket
kontrakt merhögbemälte Hennes Kungl. Maj:t själv sedermera
den 30 september 1684 i Nåder ratificerat och bekräftat;
Rekommenderar därför välbe:tt H:r Greven, Kungl. Råd, Presi-
dent och Guvernör, samme smed till erhållande av Kungl. Koll.
privilegier på samma knipphammare, alltså efter jämväl berg-
mästarens inkomna ransakningsinstrument betygar, att denna
knipphammare så mycket mindre kan prejudicera någon annan ge-
nom vattendämning, som han har befunnit honom vara byggd uti
Motala ström, kommande utur stora sjön Vättern, jämväl att där
intet annat smidesän redskap och vad som erfordras för Vad-
stena slott och ladugård, av stång- och osmundsjärn, jämväl att
kolen, som högst till 24 läster årligen lär konsumeras, köpes
utom bergslagen, i Motala socken, varest ej något annat privile-
gierat verk är beläget, därför finner Kungl. Kollegium skäligt
här med i kraft av detta dess öppna privilegium att efterlåta
ovanbemälte smed Anders Abelsson, det må han mot den honom på-
förda årliga avgiften till Hennes Kungl. Maj:t obehindrat
nyttja och bruka ovensagda, uti Motala ström uppbyggda knipp-
hammare; det bästa han kan och gitter. Tillägnande honom för
det övriga alla de immuniteter och förmåner därå, som Kungl.
bergsordningarna om slika verk i gemen förmå.
Det alla som vederbör hava sig till hörsam efterrättelse att
ställa. Till yttermera visso hava vi detta med Kungl. Bergs
Kollegii Sigill och våra namns undersättande bekräftat.

Datum Stockholm den 6 november anno 1708,

L. S.

Underskrivet med fyra namninitialer.

(Denna avskrift av privilegibrevet är gjord från Bergskollogii privilegiebok. Stavningen ej bibehållen).

(Falks hammare var den enda privilegierade i socknen).

I bergmästarrelation år 1717 anges hammaren så:

Motala knipphammare, tillhörig salig Anders Abelsson Falks änka, hustru Elisabet Guttormsdotter och dess son, Lars Andersson Falk, varest snides av stång- och osmundsjärn vad som erfordras till Vadstena slott och ladugård, samt av lantmannen kan beställas, kolen som årligen kan konsumeras till 24 läster, köpes uti Motala socken, efter ingen skog därtill är.

År 1725 anges "En liten knipphammare, utmed landet, där yttre dammarmen är 90 alnar, men ingen till men". Samma år arrenderade smeden Lorens (Lars) Andersson Falk en kronotomt om 1/8 tunnland jordeb.ränta 2 öre, till kälgårds- och hampeland. *Se "Tomter"*.

År 1731 ville smeden Lorens i Motala köpa det "gamla och obegagneliga urverket i Vadstena Sankt Pers kyrka" och lämna ett nytt och färdigt igen, om han finge en mellanavgift av 300 dal kmt. Men då Vadstena kyrkoföreståndare besåg det erbjudna uret, ansågo de att det var för litet för att användas i det stora tornet, varför intet byte kom till stånd. År 1735 påminte hammarsmeden mäster Lorens Falk om en fordran av Motala kyrka från år 1726, då med honom ackorderades om den då omgjutna storklockans uppwindning i stapeln för 15 dal kmt, samt för en ny kläpp och axelns beslag 15 dal., men bekom endast 15 dal. för uppwindningen.

År 1745 berättade snickaren Anders Falk att den nya offerstocken var nu färdig och uppsatt vid landsvägen. Han betingade sig 6 dal. kmt. Hade även gjort ny nyckel och lagat vad som blivit felaktigt på järnbeslag och lås när det senare blev uppbrutet.

Smeden mäster Peter Falk åtog sig år 1717 att med byggmästare

Frebergs hjälp och några karlars anskaffande av Motala församling, laga storklockans i axeln så att den icke ruckade.

År 1779 bestämde bergskollegium om järnstäpeln. Se under Backegården Stämpeln för Falks hammars produkter skulle ha vidstående utseende

MKH

År 1864 anges: Motala knipphammare, stämpel MKH, postadress Motala, ägare L.W.Sandberg och C.H.Falk. Tillverkning i medeltal för vart och ett av åren 1861-63 var 16 centner redskaps-smide, 117 centner divers manufaktursmide.

År 1870 var smeden C.H.Falk ägare. Taxeringsvärde år 1878 var 10000 kr. Falk ville skatteköpa lägenheten.

Enl."Kungl. Vattenfallsstyrelsen 1909-1934": Skatteköp av-slogs 8/3 1895. Rättsligt sett torde själva fallet tillhört Kronan, men nyttjanderätten Abelssons arvingar. Först i sammanhang med utbyggandet av vattenfallen vid Motala träffades överenskommelse, varigenom Kronan erhöll fri disposition, rätt över fallet, med avkomlingar till Abelsson, med namnet Falk, Falker eller Falkner." År 1898 nyttjade effekten var 35 hkr. Till sist anges fallhöjden vid lågvatten till 0,75 meter, installerad effekt 34 hkr.

Anläggningen flyttades när Statens kraftverk byggdes.

Den märkliga Falk-släkten är utförligt beskriven i Örnberg: "Svenska ättartal". Medlemmar av släkten förekomma i olika sammanhang i många handlingar från 1600- och 1700 talen.

Den i Falks manufakturinrättning befintliga knipphammaren omtalas av Ferdinand Boberg på följande sätt:

"Denna hammare drevs genom kugg- och remutväxling från en turbinaxel. men för övrigt var den uppställd och ordnad i detalj ungefär som de flesta hjuldrivna knipphammare. Jag såg den arbeta för fullt så sent som på 1920-talet, då regleringen av Vättern och Motala ström redan var påbörjad, och tillverkningen var baserad huvudsakligen på spadar och plogbillar. Man lägger märke till hammarens ytterligt tunna pen".

.....

VADSTENA HOSPITALSKVARN= STORGÅRDSKVARN.

(Se även under Storgården).

Åren 1543-44 var Knut Torbjörnsson brukare. Jordeb.räntan eller kvarntullen var 4 tunnor mjöl. Åren 1576-1605 var Jon brukare och kvarntullen var 12 tunnor, hälften rågmjöl, hälften bjuggmjöl. Ökades sedan till 20 tunnor totalt. År 1580 bekräftade ett kungl. brev hospitalets äganderätt till kvarnen.

Åren 1606-1635 var Erik Springare brukare och åren 1645-60 av Jon Springare samt år 1686 av Magnus (Måns) Jonsson Springer. Kvarnen hade då 3 par stenar. Jordeb.ränta 45 daler.

År 1689 var Bengt Persson Falk arrendator. Åren 1692-1721, kanske längre, var Cornelius Wetterström arrendator, Han var 2:dra gången gift med änkan efter Måns Jonsson Springer i Storgården.

År 1698 begärde ryttmästare Reuter att få arrendera kvarnen mot 18 tunnor ränta, vilket var det högsta även Wetterström ansåg sig kunna betala. År 1725 anges om kvarnen och dessdamm:

Vid Storgården, intill landet liggande, är dammen i längden på ytterarmen 112 alnar och bredden till landet 30 alnar, lider men av Herrekvarnens sneda ålkista, som dövar vattnet ifrån denna damm. I huset tre par stenar och ålkista nedanför.

År 1730: Motala nr 11, Hospitalskvarnen, 45 dal i jordeb.ränta.

År 1829 arrenderades kvarnen av Petter Danielsson. År 1869 var G. Nyman i hospitalskvarnen sexman för Motala norra rote.

Arrendatorer voro A.& W. Hydén i Motala ,som det året annonserade att vid Motala Storgårdskvarn mottogs alla sorter spannmål till förmalning mot vanlig tull. Till mäldsökandes bekvämlighet fanns varmt rum samt stallrum för hästarna.

År 1883 var kvarnen taxerad till 25000 kr. Ägdes 1898 av Staten, arrenderades av O. Gylling. Installerad effekt 40 hkr. Sista uppgift: Installerad effekt 27 hkr. (Jämför med sida 310). Fallhöjd vid lågvatten 0,77 met. Revs när Statens kraftverk byggdes. (Herrekvarn:Se kungsfisket).

LÅNGVERKEN, en fiskeverka.

Sommaren och hösten 1649 hade verkan tagit skada av en vattenflod och det starka västanvädret. 4 lanor hade icke utsatts i Långverkan, emedan det påstods att de hindrade vatteflödet så att Jönköping översvämmades. År 1721 hade överste Lindeberg låtit ombygga denna verka. År 1723 hade ett pålband om 7 alnars längd spruckit av isdrev i februari, samt 14 pålar bortslagits och en grind och 12 stockar alldeles borta. År 1725 beskrives Långverkan som en fiskeverka under kungsfisket, gentemot Lindenäs kvarns damm, 26 alnar lång, men verkans södra arm något vriden, att kungsådran är knappt 12 alnar bred. Verkan ägdes år 1898 av Staten, arrenderades av O. Gylling. Fanns ännu år 1907.

.....
HERREKVARN: Se under Kungsfisket.

.....
Anläggningar icke belägna i Motala
ström och icke hörande till vissa
gårdar.

HAMNKVARN.

Kvarnen inmonterades 1925, i 3 våningar, byggnaden tillhör Motala stad, verket äges av innehavaren, Jacob Henricsson & Comp. AB, sedan 1925. Elektrisk kraft. Kvarnverket drives av 2 motorer om tillsammans 30 hkr och består av 3 par stenar, 1 st. valsstol, korngrynsverk och fullständigt rensverk.

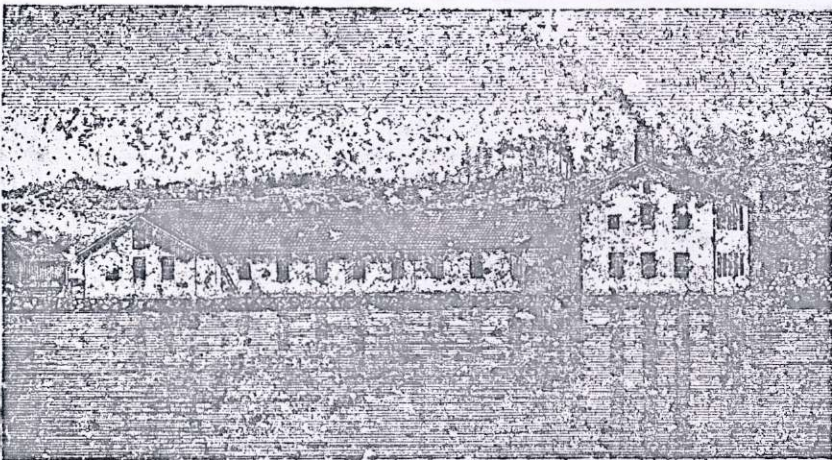
.....
Järn- och metallvåg i Motala: Se sida 577.

MOTALA TÄNDSTICKSFABRIK.

Den 2/4 1870 hölls sammanträde med aktietecknarna för en tändsticksfabrik i Motala. Det beslöts att fabriken skulle få namnet "Motala Tändsticksfabriks AB". Till ledamöter i interimstyrelsen valdes notarien P.O.Rudebeck, kamreraren vid Motala verksta O. Murray, bryggaren C.F.Nordh på Strömsnäs, byggmästaren A. Carlsson i Fridensborg, grosshandlare Abraham Oldenburg, handlanden A. Hydén och bokhandlare H.G.Enberg, båda i Motala köping.

Den 26/5 1870 påbörjades byggandet av fabriken på en tomt, som delvis bestod av utfyllnad i Vättern. Byggandet drevs med sådan kraft under ledning av Oldenburg, att han hoppades få fabriken i gång redan i mitten av november samma år. — Fabriken innehöll "stora ljusa och vackra salar". I januari 1871 annonserades efter obarkad, frisk, i båda ändar jämskuren aspstock; den 3/2 samma år var fabrikatet ute i marknaden. Det ansågs fullt jämförligt om ej bättre än andra svenska fabrikat. Den 14/4 1871 angavs att fabriken sysselsatte 67 personer och därutomkring över 100 hushåll, så att inemot 300 personer erhöilo arbete, såväl från Motala socken, som från köpingen och verkstaden. Verkmästare var P.E.Pettersson. Maskinutrustningen samma år utgjordes av 4 fanérsvarvar, 4 iläggningsmaskiner och 2 stickhackningsmaskiner.

I oktober 1871 uppstod här den första strejken i svenska tändsticksindustriens historia. Omkring 50 av fabriken's arbetare, pojkar och flickor under 17 år, visade medelst hot att upphöra med arbetet sitt missnöje med den nedsättning av arbetslönerna, som beslutats. Disponent Oldenburg tog det lugnt och lät dem gå sin väg, vilket de gjorde under hurrarop. Under dagens lopp infunno sig emellertid flera av föräldrarna med begäran att deras barn skulle få börja arbeta igen, påstående at de dels blivit förleddas dels tvingade att lämna arbetet. Fabriksledningen framhöll, att ungdomarna dittills haft högre ackordspriser än vid andra tändsticksfabriker, beroende på deras ovana vid arbetet. Fabriken hade emellertid anställt ett antal flickor från Jönköping som instruktörer och när nu Motalaungdomarna blivit vana, hade de vid 14 å 16 års ålder förtjänat ända till 1 rdr 20 öre om dagen. Nu hade bestämts att ackordsprisen skulle sättas så att en flitig arbetare

Ur Motala Tidnings julnr 1950

Gamla tändsticksfabriken, som låg utmed Strömmen vid Vätternviken, ungefär där Samuelssons fiskaffärs eftr. nu är belägen. Bilden, som återfunnits under en tapet i ett gammalt hus i Motala, är som synes åtskilligt härjad av tidens tand och gör sig för den skull icke bättre i tryck. Den har dock medtagits i denna bildkrönika, då den utgör ett tidstypiskt dokument från den tidens Motala.

kunde förtjäna upp till 80 öre om dagen, vilket påstods vara vanlig betalning vid andra tändsticksfabriker. Jönköpingsflickorna angåvos som uppviglare och fingo genast avsked.

Den 24/2 1872 hölls extra bolagsstämma för att besluta, dels om inköp eller arrenderande av den invid fabriken belägna s.k. Nilssonska gården, dels om inköp av apotekare Sandbergs patent för tillverkning i Sverige av säkerhetständstickor. Sandbergs uppfinning bestod i en metod att tillverka tändstickor "så att de efter förbrukningen kallna och svartna; äro därför de minst eldfarliga" och tillgick så att tändstickorna före anbringandet av tändsatsen fingo passera genom ett bad av sulphus aluminicus löst i vatten. Fabriken antog uppfinningen och 6/4 1872 uppges en notis att fabriken tillverkade patenterade säkerhetständstickor, "vilka hava det goda företrädet framför andra, att vid lågans utblåsande eller stickans bortkastande den ej glöder utan genast svartnar och kallnar, så att skada eller eldfara ej uppstår". I Stockholm hölls fabrikatet partivis till salu hos John Blomberg & kompani. Sandberg erhöll år 1872 hedersdiplom vid industriutställningen i Köpenhamn för sin uppfinning. Jönköpings tändsticksfabriks chef, B. Hay, påstod att Motalastickorna glödde mer eller mindre, att de blevo hygroskopiska samt att hans fabrik löst problemet på tillfredsställande sätt. Impregnerade Jönköpingständstickor omtalas dock först år 1876 i verklig tillverkning.

Motalafabriken varumärken voro "Skeppet" och Coloradoskalbaggen". Angående det senare märket anföres i en notis år 1951 bl.a.: När Coloradoskalbaggen härjade i Sverige på 1870-talet, hittade Motala tändsticksfabrik på att förse sina etiketter med en bild av de farliga insekterna, så att ingen kunde undgå att få se hur den såg ut. Tändsticksaskar är ju något som alla människor dagligen ha i händerna, och den lilla etiketten var alltså till ovärderlig nytta i kampanjen för coloradoskalbaggens utrotande".

Från en utställning i utlandet meddelade kemiprofessorn W.F. Giutl i Prag: "Bland utställare av tändstickor finnes Motala tändsticksfabriks AB, som i verksamhet sedan 1871 avsätter sin tillverkning till ett värde av 130000 rdr nästan uteslutande till Tyskland och England. Från denna fabrik finnas även parfymerade tändstickor med färgade och lackerade huvuden under benämningen patenterade aluminiumsäkerhetständstickor."

Trots att fabrikatet var utmärkt, hade fabriken ekonomiska svårigheter. Den utbjöds på auktion 13/2 och på ovillkorlig

auktion 19/3 1874. Apotekare Sandberg inropade fabriken för den förra styrelsens räkning. Nilssonska gården köptes av Moline & komp. Ett nytt aktiebolag med namnet Motela tändsticksfabriks nya AB bildades och bolagsordning fastställdes den 15/5 1874, på ansökan av A.D.Reuterskiöld, C.W.Pereswetoff- Morath m.fl.

Tillverkningen fortsattes ända till 19/1 1875, då fabriken brann.

Elden utbröt omkring kl. 5 e.m. i torkrummet och trots ögonblickligt ingripande av fabriken egna sprutor och hastigt tillskyndande av köpingens och Motela verkstads sprutor kunde elden begränsas först sedan större delen av fabriken nedbrunnit. Elden fick god näring i det stora lagret av tomaskar på vinden. Huvudsakligast genom ansträngningar av "verkstadens utmärkta redskap, brandmästare och disciplinerade manskap räddades såväl ångmaskinhuset som det med fabriken hopbyggda kontorshuset".

I mars 1875 utfärdades inbjudan till utvidgad aktieteckning för att därigenom utbygga fabriken tidsenligare och i större skala.

Inbjudare voro: A. Reuterskiöld, C.W. Pereswetoff-Morath, Axel Sandberg, Iw. Bonsack, C.H. Nerén, C. Nilsson, Wilh. Pahlman, J.P. Jönsson och H.C. Grill, vilka skulle ingå i bolaget med 50000 kr. Aktieteckningen fick icke påräknad framgång, varför fabriken åter utbjöds på auktion ett par gånger. Den 31/3 1876 meddelades att kammarherre Pereswetoff-Morath och hans bolagsman i firman "Motala-H ä l l a tändsticksfabrik, herr Carl Norstedt, hade köpt de efter branden kvarstående byggnaderna i Motela tändsticksfabrik för 35000 kr. Någon tändsticksfabrikation kom icke mera i gång där.

(Motela-Hälla tändsticksfabrik grundades 1874 av C.W.Pereswetoff-Morath och A.D. Reuterskiöld, arrenderades 1889 av Södertälje tändsticksfabrik och nedlades 1895. Hällafabriken använde Motalafabrikens varumärken).

Ett hårt öde drabbade 12 flickor mellan 18 och 20 år gamla, som varit anställda vid Motalafabriken, men efter dess brand fått arbete vid Vulcans tändsticksfabrik i Tidaholm. Även denna fabrik brann strax efter Motalafabriken, varvid 46 personer innebrändes, bland dem de 12 Motalaflickorna. De förolyckade jordades i en gemensamhetsgrav på Tidaholms kyrkogård. Graven har en inskription så lydande:

"Till minne av 46 människor vådeligen omkomna 8 febr. 1875".

.....

I V i n n e r s t a d socken, vid Motala ströms södra strand, funnos följande anläggningar år 1725, här omnämnda i den ordning de lågo i riktning från Charlottenborg till sjön Boren. (Se kartskiss vid sidan 237).

På Charlottenborgs ägor:

- 1/ Ett fiske vid Charlottenborgs trädgårdssida, högvälborna fru grevinnan Lewenhaupts. Odugligt. Gav ingen fisk.
- 2/ Ytterligare ett fiske. Tillhörde samma grevinna.

På Ulvåsa utjord:

- 3/ Frälsesåg, tillhörande högvälborne herr baron och general-löjtnant Ribbing på Ulvåsa. Sågen var ruinerad.
- 4/ Frälsemjolkvarn med 4 par stenar, 2 på var sida, tillhörde samme Ribbing. (I dess ställe anlades Motala pappersbruk, som sedan blev Asps klädesfabrik).
- 5/ Kronoskatte mjolkvarn, med 2 par stenar, belägen på kronoutjord.

På Kråkstens ägor:

- 6/ Mjolkvarn med 2 par stenar, såg och ålkista, tillhörande grevinnan Lewenhaupt på Charlottenborg.

År 1891 avlämnade riksdagsman Jacobsson på Karshult en motion (nr 65) till andra kammaren rörande Kronans äganderätt till ett jordområde i Motala socken, kallat häradsmarken eller Motala brink. I motionen heter det bl.a. att området av ålder varit Kronans, men sedan lång tid tillbaka varit begagnat för Aska härads behov till avrättsplats och antagligen varit till sådant behov avskilt från kronohemmanen i Motala södra by. Emellertid ansågs det nu vara oklart, till vem detta område rätteligen hörde. Det hade använts som avrättningsplats ända till dess att en förändrad lagstiftning gjorde det obehövt för detta ändamål. Området hade mer och mer inkräktats av enskilda personer, som där utan tillstånd uppfört bostäder av den art, att där ofta förekom oordning och att socknens fattigvård hade stort besvär med bebyggarna. Området befolkades allt mera och församlingen hade försökt hindra detta genom att utkräva tomtskatt, men eftersom församlingen inte kunde bevisa sin åtkomsträtt tredskades lägenhetsinnehavarna. Kungl. bef.havande hade år 1858 ålagt kronofogden att bevaka Kronans rätt, men eftersom nödiga handlingar icke funnos kunde icke heller Kronans rätt bevisas. Jordområdet angavs vara utan större värde, men på grund av nämnda olägenheterna önskades utredning om vem som verkligen var ägare. Jacobsson överlämnade en del kartor å vilka området finnes utsatt: år 1748 "avrättsplats"; år 1807 "gammal avsatt avrättsplats" och år 1848 "avrättsplats och sandgropar".

Motionen avslogs.

I artiklar i Svenska Dagbladet den 15/5 och 17/5 1940 av Berit Spong, beskriver hon en del konstiga figurer som bodde i Brinken under hennes barndom.

Stora förändringar ha skett med Brinken sedan dess.

AVRÄTTNINGSPLATSER OCH AVRÄTTNINGAR.

(Om fängelser :Se sida 586). Se kartskissen.)

Aska härad nämnes år 1293. Dess tingsplats skall enligt sägnen allra först ha varit vid Asks kyrka. Ännu 1370 har tingsplatsen varit vid Sjökunla^{x/} och från och med 1374 vid Motala, med undantag för ett antal år på 1600-talet, då den åter var vid Sjökunla. Det markområde i Motala brink, som från "Nedre Snippen" sträcker sig upp mellan äldsta Vadstenavägen och Skänningevägen, (nu Fogdegatan, avskuren av övre sandhålan), kallades, åtminstone förr, häradsmarken.^{x/} På detta område, utmed gamla Skänningevägen, (= Fogdegatan), 160 meter ovanför "Nedre Snippen", låg Aska härads avrättningsplats. Platsen hade rektangulär form, med en storlek av 32 meter utefter gamla Skänningevägen och 24 meter vinkelrätt däremot. Platsen var tydligen omgiven av ett slags stängsel, och var så belägen, att vägfarande både från Skänninge, Vadstena och Vinnerstad hade att passera därförbi. Från Motala by torde galgen även varit synlig.

Det var vanligt att avrättningsplatser förlades så för att de skulle verka avskräckande.

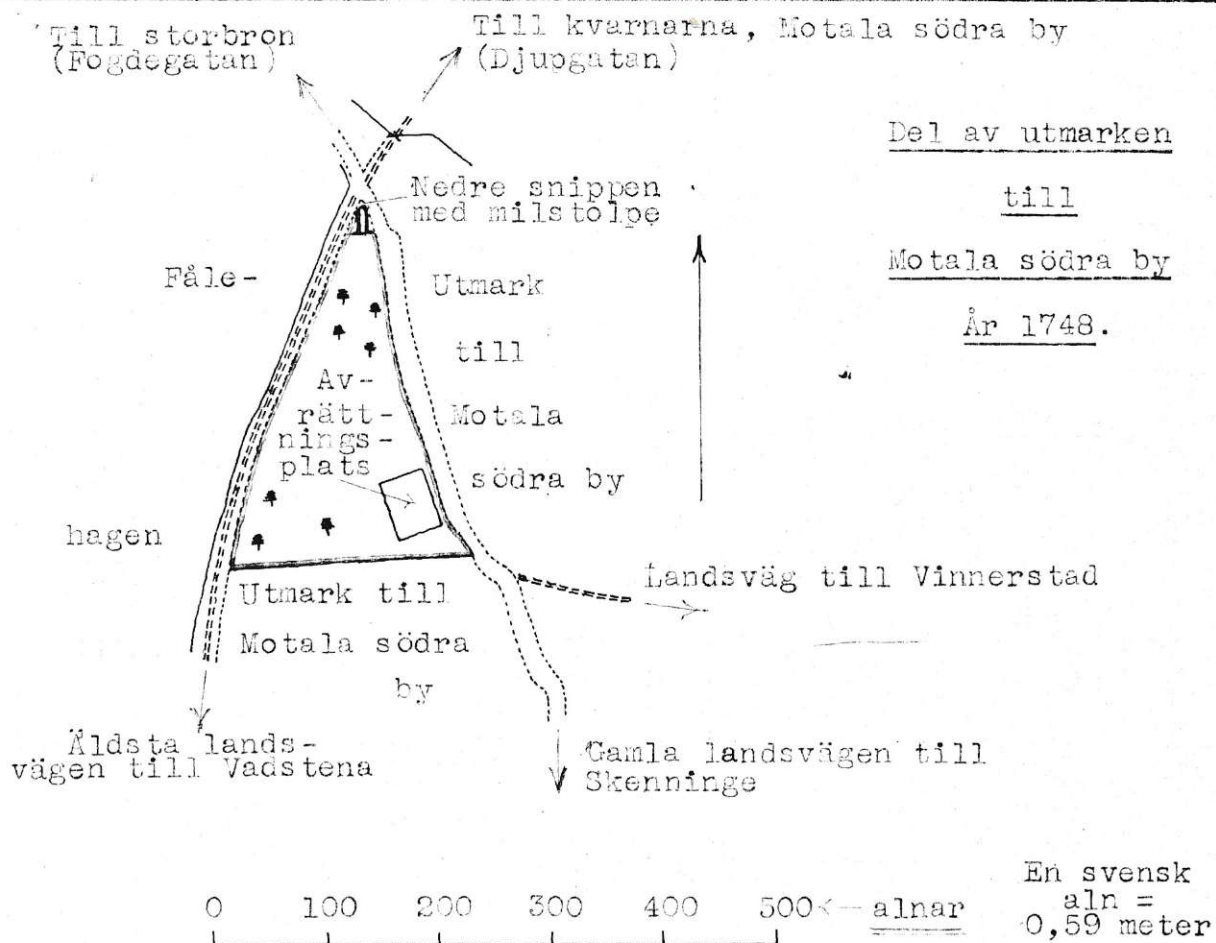
Här nedan anges endast några få av de många avrättningar, som ägt rum i brinken.

(Dödsdomar fälldes mycket ofta vid häradsrätten, bl.a. för sedlighetsbrott, framförallt under hertig Johans tid. Han höll strängt på sedligheten fast han själv hade en utomäktenskaplig son med sin älskarinna, Elisabet Hand. År 1614 höjde hertigen böterna för s.k. enfalt hor till 100 daler. Den kvinnliga parten skulle emellertid endast "om hon njöt därtill särdeles nåd" slippa ifrån med detta kraftiga bötesbelopp. Mandatet föreskrev att hon skulle mista öron, näsa och lockar vid stupstocken.)

År 1587: Är givet mästermannen för han avrättade Salemon Persson, som haft tidelag med en häst, vilket Jon Nilsson angav på Motala ting; png 3 daler.

År 1590: Är givet mästermannen för en kona han dränkte, png 8 mark:
än för en trollkona som blev bränd vid Motala png 7 mark.

x/ Enl. Styffe var "Sjökunla thingstad" då härads medelpunkt.

Det med färg inramade, trekantiga området kallades häradsmarken.

Om dessa båda heter det år 1589: Hr Oluff (kyrkoherde) i Motala i wederlagh för Bengtt Knutzon (till Attorp, befallningsman på Vadstena slott) och nogre andhre gieste honom ner thingedes om the Trul koner som wpenbarethe wåre: roghmjöl 2 spann.

.....

År 1601: Är givet skarprättaren uti Linköping för en kvinna han rättade i Motala, som sitt eget barn mördade, png 3 dal. (Vanligt straff härför var att sättas "kvick i jord", d.v.s. levande begravas).

.....

År 1665: Skarprättaren till resa och förtäringsspenningar ifrån Ydre härad till Hogstad i Göstrings härad och darsammastädes en barnamörderska lidande och vidare till Motala, en missdådares huvud avhugget, staglad och bränd, har kronobefallningsmannen låtit leverera 45 dal. kmt.

Datum Motala 18/5 1665, Lars Swänsson, Landsgevaldiger.

.....

Är levererat till skarprättarens betalning för den synderska som brändes i Motalabrinken, 14 (24?) dal. kmt, både för bålet och resepenningar.

Vinnerstad 17/7 1665, Lars Swänsson, Landsgevaldiger.

.....

År 1671: Undertecknad bekänner att befallningsmannen, välbetrodde Magnus Jönsson har betalt och levererat till skarprättaren för 2:ne syndares avhuggande och i förtäring såsom ock resepenningar från Norrköping till Motala, med grävningsspngr, allt tillhopa, kontant 13 dal. Att så sant vara, attesterar underskriven hand,

Actum Scheninge 5/5 1671, Börje Persson Rudd.

.....

Ätminstone till år 1848 fanns avrättningsplatsen kvar. En av de sista avrättningarna här torde vara den som skedde 14/9 år 1831. En tidningsnotis förmäler härom:

Förliden onsdag avrättades i Motala, Anders Andersson från Fivelstad s:n. Han hade med en yxa mördat sin mor och en gammal hustru, som bodde hos henne. Han var då blott 19 år, har i tre år ihärdigt nekat till brottet, och hade den grymheten att i sista stunden beskylla en alldeles oskyldig för

gärningen. Det lär vara över 40 år sedan någon avrättning där förefallit. (Boktryckeriet i Vadstena annonserade 24/9 1831: "På boktryckeriet härstädes finnes till salu: En kort levernesbeskrivning över den grymme modernördaren Anders Andersson, som gick till döden vid Motala 14/9 1831, 2 sk., samt en visa över densamme, 1 sk. banko)".

.....
I Levanders bokserie "Ur samhällsdjupen i forna tider" beskrives hur det kunde gå till vid en halshuggning förr i tiden. "Stupstocken var uppställd på själva krönet av backen (i Fristad, Västergötland) och ett stycke från stocken var en grav grävd. En ränna ledde från stupstocken till graven. Den livdömde kom, jämte prästen från häradshäktet. Länsman kom till mötes och red, klädd i uniform och med en lång stav i handen, före uppför den sandiga gången till stupstocken. Efter kom prästen, ledande den livdömde vid armen. Fången vinglade och gick ostadigt. Då de kommit inom spetsgården, höjde länsmannen sin stav och läste högt och tydligt domen. Fången föll på knä framför stupstocken, prästen knöt en bindel för hans ögon, läste en bön över honom samt böjde och bringade honom ned mot stocken, på vilken fången utan motstånd lade sitt huvud, prästen ordnade och rättade till, så att halsen låg an mot stocken. Mästerman, svartklädd med vita handskar, kom som en blix, fick upp yxan, blank som silver, och högg av huvudet med ett hugg. Därpå gjorde han ett drag med yxan över stocken, där hugget fallit. Kroppen krympte till med ett rasslande, och det gjorde ett litet tjutande i huvudet. Därpå lade mästermannen yxan ifrån sig och tog upp en vit näsduk. Med denna drog han av handskarna, kastade näsduken med handskarna i graven och gick ur spetsgården. Strax kom rackaren, tog den halshuggne i benen och vätte honom ned i graven. Huvudet skrapade han ned med foten. Så hävde han igen graven, tog yxan och gick".

.....
I en gammal kyrkboksanteckning omtalas: Hertig Johans av Östergötland hovpredikant, Claudius Prytz ansåg att den sjuklighet, som hertigparet ofta led av, berodde på att en trollpacka, som bodde i ett hertigens torp, hade förgjort hertigen och hertiginnan så att de voro liksom från sina sinnen. Häxan blev dragen inför rätta, förklarades skyldig och blev levande bränd på Ramshäll utanför Söderköping, vilket påstods medföra en påtaglig förbättring i hertigparets hälsotillstånd.

.....
8/12 1436 fasttog bönderna fogden Jösse Eriksson i det hus vid Vadstena klostersystrars trädgård som beboddes av klostrets ombudsman. Fogden fördes "som ett får" till Motala, där han halshöggs den 9/12. Begravdes i Vadstena klosterkyrka. Han hade givit klostret ett stort testamente.

.....
HELIGA BIRGITTAS KAPELL I MOTALA .

I "Svenska kyrkans historia", författad av Yngve Brilioth, 2:dra bandet, sida 555. (katolska tiden) anges:

"Till sockenkyrkorna komma klostren, som här senare skola behandlas, men jämväl en del kapell, som icke varit sockenkyrkor. Det är en tillfällighet, som gjort, att en lista över sådana 'Capellae non curatae' / kapell utan cura animarum, d.v.s. utan själavårdsskyldighet / bevarats och på denna punkt skänkt oss en kunskap om detta stift (Linköpings), som vi sakna i fråga om andra".

I "Linköpings biblioteks handlingar" serie I, del 1, finnes ovannämnda lista, som är från biskop Brasks tid. Listan upptar 46 st. då befintliga kapell i Linköpings stift, bland dem kapellet "Beatae Birgittae circa Motala". (Listan över kapellen uppgjord år 1515).

Hildebrand anger i verket "Sveriges medeltid" del 3, sida 89, att dåtidens kapell "ofta lågo i närheten av en hamn, t. ex. Sankta Birgittas kapell i Motala". Han fortsätter: "Dessa kapell hade alls intet med sockenbildningen att göra, de voro uppförda för sjöfarande, som när de kommo till land, ville frambära sin tacksamhet för att hava undkommit resans farligheter, eller som, när de skulle anträda en resa, dessförinnan önskade anförtro sig åthimmelskamakternas beskydd. Till denna grupp hava vi ock att hänföra de kapell, som lågo vid vägar, i synnerhet vid dem som gingo genom de besvärliga och farliga skogarna".

I samma arbete anges, att en bestämd skillnad fanns mellan kyrka och kapell. En hel del kyrkliga förrättningar fingo icke utföras i kapellen.

Eftersom Birgitta kanoniserades 7/10 1391, bör väl kapellet i Motala ha blivit upprättat efter detta datum. Av ovanstående framgår, att kapellet fanns kvar på biskop Brasks tid, alltså in på 1500-talet.

Man vet ej var detta kapell har legat.

År 1405 nämnes, att biskopen och domkyrkan i Linköping då ägde vardera en icke lokaliserad tomt i Motala, (vartill Bismotala ej hörde). och under biskop Brasks tid ägde biskopsbordet i Linköping en tomt "wedh stora bron" i Motala.

Man kan måhända våga förmoda, att kapellet låg inom det område där stora färdevägen korsade strömmen i Motala, först genom ett vad, sedan över bro.

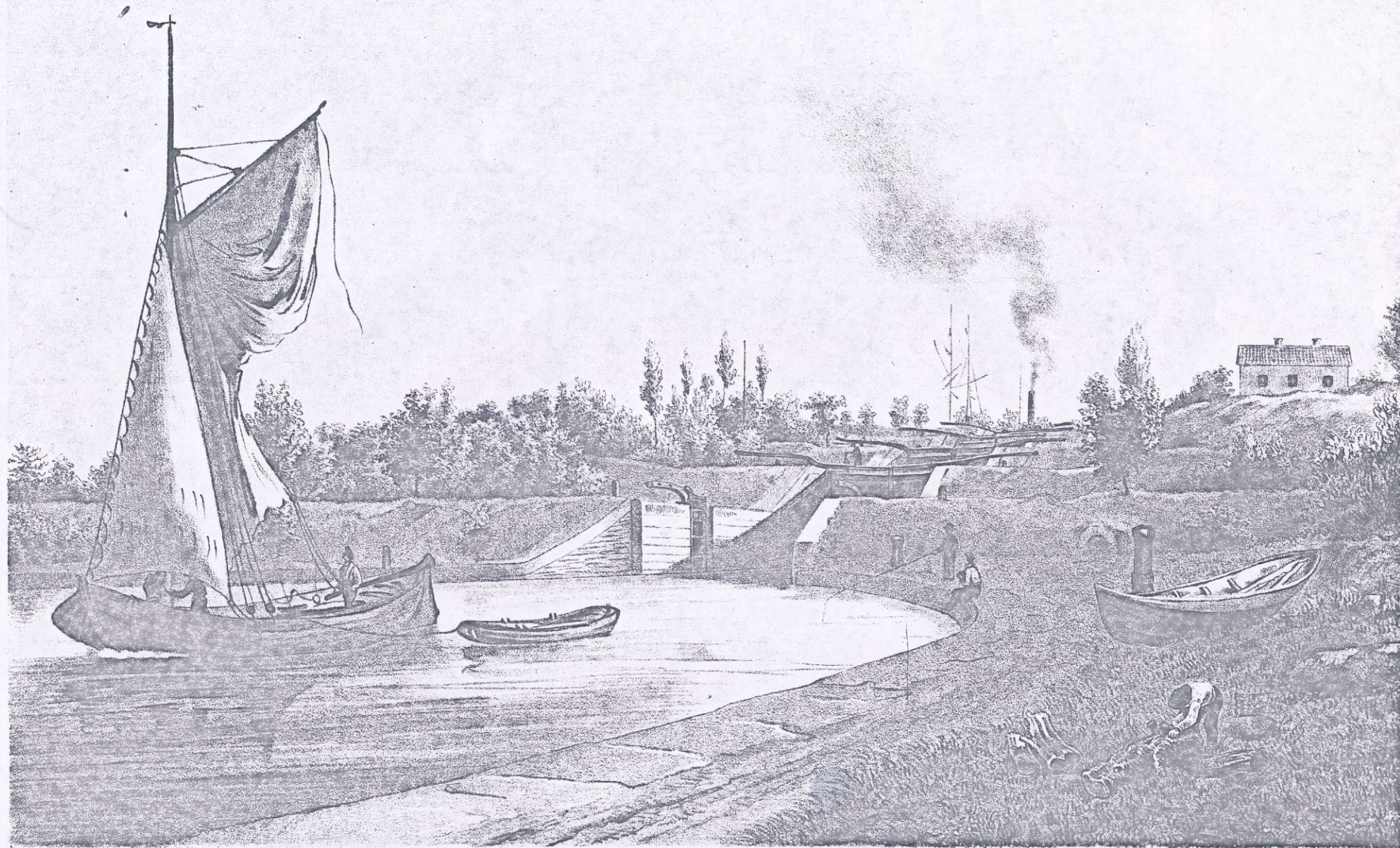
Här i närheten bör väl sjöfarande på Vättern ha landat vid sina färder till Motala ting, kvarnar m.m.

Färderna på Vättern och genom Tylöskog kunde nog, var på sitt sätt, vara riskabla för de farande, som väl kände behov av en bönestund i kapellet.

Reformationen medförde väl att kapellet kom ur bruk.

Under kapelletstillvaro fanns även Motala kyrka, men denna var tydligen icke tillgänglig för farande folk på samma sätt som kapellet.

Den ovannämnda listan över kapell anger 5 kapell i Vadstena, 2 i Linköping, 2 i Skänninge och 1 i Husbyfjöl, det sistnämnda kallat "Crucis circa Husbyfioll". Ridderstad anger i "Östergötlands beskrivning" II:1, sida 95 att vid Sjökuyla "omnämnes ett övergivet kapell, som år 1370 användes till tingshus. Lämningar av detta kapell voro ännu år 1750 synliga". (Listan över kapell finnes även i Rhyzelii Monasteriologia, men med små fel, rättade i Linköpings biblioteks handlingar av kyrkoherden Per Kylander).

D. Cardon, after Billmark.

In les Spang & Cardon.

1840.
MOTALA, III.
(BORENSHULTS SLUSSAR)

BOREN OCH BORENSHULT.

Slussarna: Se artikel
om Göta kanal.

Emanuel Linderholm säger i sitt arbete om Nordens apostel Ansgars resa från Tyskland till Birka år 830 att han möjligen följde Lagan norrut över sjön Vidöstern, vidare över småländska höglandet till Vättern, över denna till Motala, utefter Motala ström, genom Boren och vidare ut genom Bråviken in i Halsfjärden, förbi Södertälje (Tälje) in i Mälaren.

Fisket i Boren hörde
på 1500-talet till Motala kungsgård, som här drog vinternot.

Under Nordiska sjuårskriget skrev befälhavaren vid Motala år 1567 till överbefälhavaren Hogenskild Bjelke om att skansar, löpgravar, bålverk och på en del ställen blockhus borde anläggas från skogen bakom Bispmotala ned till Boren. Se artikel om detta krig.

Johan Carl Linnerhielm skrev år 1803: "Efter växlande vyer av odlade marker och skogsdungar ses Karshult, hr löjtnant Gyllenrams egendom, vid Borens vackra strand. Den tycktes för övrigt äga någon kalhet omkring sig, genom odlingar som med sin förmånlighet för ägarens kassa betaga förmånen av lugnt och angenämt läge. Längre var Boren synlig, och på dess andra strand prunkade Ulvåsa höga och stora stenhus, som i år av dess nye ägare, kammarherre herr greve Gyldenstolpe ökat med sin tredje våning, ännu hade arbetarnas ställningar uppresta. Ovanligheten att denna våning blivit uppförd utan att taket nedtagits, men upplyftats, är anmärkningsvärd. Ekebyborna kyrka, nära intill, lyste även över den klara, men ölösa sjön, mellan de unga granhäckar och den skog som omgav vägen till skiftes med odlade marker".

Erik Gustaf Geijer skriver år 1825: "Vägen (från Motala) till Husbyfjöl går utmed stränderna av den vackra Boren, genom ängar, beväxta med ek, alm, hassel och alla slags nordens lövträd:"

Enligt Samuel Bring: "Göta kanals historia" var, -frånsett mudderverk-Braut Anund det första ångfartyg som passerade Boren." Detta hände år 1826. Kapten var N. Åberg.

Under första hälften av 1800-talet voro Borens hult och Hultorp två av lastageplatserna vid Boren, den sistnämnda en betydande utskeppningsplats för stångjärn från bruken i Godegård, Tjällmo m. fl. socknar.

En stark källåder vid Borens hult förorsakade åtskilligt besvär vid kanalbyggnaden. Vattnet faller genom ett kopparrör i en huggen kalkstenscistern. Källan anges år 1832 med namnet "Prins Oscars källa".

I en dagbok, skriven 1837 av en ung dam heter det:
"Från Motala till Husbyfjöl åkte vi utmed stranden av den vackra sjön Boren och sågo de allra härligaste egendomar, belägna på dess stränder. De vackraste voro Ulvåsa Carls-hult, Storberg--, ja jag minnes ej vad alla hette. Ack, nu vet jag vad Östergyllens ängar vill säga, dessa ståtliga ekar och smärta björkar, rakstammiga och hyfsade, ingen torr kvist, ingen avbruten gren, allt ser nyrent och prydligt ut. Väppling och käringtänder växa där så friska, så jämngröna likt en matta, och stora, feta kor gå och stå och ligga i denna härlighet.

Tidningsnotis: Onsdagen den 5/8 1868 företog ett sällskap herrar och damer av Motalas finare societet en färd omkring Boren, för vilket ändamål ångslupen Hulda blivit förhyrd. Bland andra platser besöktes även det vackra Ulvåsa, där förfriskningar intogos och lekar anställdes i det gröna, eller kanske rättare, i det gula, ty i följd av den envisa torkan är det där, som nästan överallt annorstädes, ont om grönt i år. Under hemresan, som anträdde vid 10-tiden, stördes aftonens lugn endast av några valda mans- och fruntimmersröster, vilkas sånger mångfaldiga gånger upprepades av det präktiga ekot. Vid anlöpandet av Borens hults slussar blev sällskapet välkomnat av musik på mässingsinstrumenter och av Schweizeriets förekommande värd inbjudet att taga in i hans idylliska och för tillfället rikt eklärerade residens ett tillbud som dock av de efter dagens nöjen trötta resenärerna icke kunde antagas.

År 1872 annonseras: I paviljongen vid Borens hult serveras dagligen kaffe, té, choklad, sexor efter beställning, samt vin, porter, öl, soda och seltersvatten, lemonad, tårter och bakelser.

Och år 1873: "Borens hults Schweizeri, som undertecknad övertagit, öppnas 3/5 och får jag härmed äran rekommendera mig för servering av allt vad till ett ordnat schweizeri hörer, även serveras sexor, kaffebrukostar m.m.

Motala i april 1873

Anna Norström.

.....
Enligt Elof Hellquist: Bören, namnet är uopvisat från äldre tider, nämligen i de gamla former under vilka namnet å socknen Ekebyborna, vid södra randen av Boren, uppträder, t. ex. Ekeby Borin (år 1318, 1356), Egby borne (1344), Ekbo sokn widher Borne (1398). Författaren säger, att emedan sjön utmärker sig för sitt klara och genomskinliga vatten kan man vänta sig ett namn med betydelsen "glänsande". Han gör jämförelse med indoeuropeiskan, sanskrit, isländskan, lågtyskan och fornsvenskan, och kommer till den åsikten, att namnet har att göra med "lysa, glänsa, tindra, göra blank".

Borens yta är 28 kvkm. Vattenytans höjd:

	Över nedre	Över
Meter : slusströskeln		havsytan
Exeptionellt högvatten -----	3,86 -----	73,79
Normalt "-----	3,51 -----	73,44
"----- lågvatten -----	3,12 -----	73,05
Exeptionellt "-----	2,76 -----	72,69
Borenhults nedre slusströskel		
ligger på höjden -----		69,93

Totala sänkningen vid Borenhults 5 slussar är 15,5 eller 15,4 meter (två olika uppgifter); längden av kanalsträckan Motala-Borenhult 3800 eller 3785 meter (två olika uppgifter).

Förr var Borenhult ett vanligt vandringsmål för ortsborna. Ångaren Nils gjorde söndagsturer från Borenhult till Heda, Berg.

Om sägnen angående heliga Birgittas vandring över sjön, från Birgittas udde (Djurgårdsudde) till Kristbergs kyrka skriver inspektoren på Ulvåsa, Bo Jonsson:

--- Ännu i denna dag kunna vi se stigen. I lugna sommarkvarter slingrar sig en ljusare strimma vatten ut från Birgittas udde, bort mot Kristbergs kyrka. Sedan första isen bildats, uppstår det regelbundet köldsprickor på samma ställe, och då det börjar lida mot våren och råkar bildas ute på sjön, uppstår oftast en sådan råk från udden och ut mot kyrkan. Sanningen bakom historien är den, att det i sjöar av Borens typ, med kraftig ström i mitten och dessutom ett otal uddar och vikar, uppstår strömmar i en hel serie. Utanför Birgittas udde går en sådan ström inifrån Ulvåsaviken, d.v.s. öster om udden, ut mot mitten av sjön, och väster om denna går en annan ström från mitten, in i viken mot Brevik. "Stigar" av detta slag förekommer för övrigt flerstädes i sjön och de benämnas också stundom Birgittastigar".

Ett för allmänheten mot en ringa avgift tillgängligt kallbadhus har förr funnits vid Borenhult.

(Se särskilda artiklar om industriella anläggningar vid Borenhult).

BREV RÖRANDE ATTERBOM, CARISUND OCH B. v. PLATEN.

Sommarna år 1851 och 1852 hyrde Uppsalaprofessorn och skalden P. D. A. Atterbom bostad för sig och sin familj på Hårstorp. Professor Lindblad, som bott där sommaren 1850 hade rekommenderat stället. (Atterbom f. 1790, d. 1855). Här återges en del brev, som Atterbom skrev till B. v. Beskow. Upsala den 2/2 1851.

Bäste Broder!

--- Från Motala har jag erhållit det svar, att en lägenhet där står mig öppen, där jag, för ett högst billigt pris, får bebo ett ställe, som, vad utsigter beträffar, säges av alla vara det skönaste i hela denna undersköna nejd. Men trångbodda bli vi där-särdeles om sommaren blir regnig; i annat fall går det nog för sig.--- Med de varmaste hälsningar från oss alla till Laura och till Dig själv, Atterbom.

Upsala den 9/2 1851.

Bäste Broder!

--- Hyrespriset vid Motala blir föga över en tredjedel av priset

vid Drottningholm, som var 150 rdr. Alla andra priser äro där likaledes ojämförligt mindre. Visst får jag bo betydligt mindre spatiöst och även taga i betraktande kostnaden för resan dit och därifrån. Men i alla fall synes- om verkligheten kommer att motsvara trovärdiga personers beskrivningar, allt sammanstämman, att lova oss en trevlig sommar. Omkring den 1 juni önska vi inträffa där.
Laura hälsas hjärtligt. Din Atterbom.

.....
Motala och Hårstorp den 3/7 1851.

Käraste Broder!

Ett händelsevis inträffat släktmöte---gjorde att vi först i förgår, precis den 1 juli, hit anlände, efter en ofantligt dyr hitresa, dels till sjös, dels till lands. Ännu ha vi ej hunnit komma riktigt i ordning, men kunna, tills vidare, om vårt befinnande säga så mycket, att stället har en utsökt vacker belägenhet, romantiskt sköna omgivningar, berörda men icke störda av industrialismen, och ett särdeles vänligt värd-folk. Nu har också, äntligen sommaren, sedan några dagar, infunnit sig. Min nosta har till det mesta upphört, däremot svävar jag i stor ängslan, att min njursten skall förvandla sig till blåssten, eller ock, att den senare är på väg att bilda sig, utan att jag ändå slipper den förra.
Hälsningar från oss alla till Dig och Din Laura,

Din Atterbom.

.....
Motala och Hårstorp den 14/7 1851.

---- Hostan har åter tagit upp sig, en följd av den häftiga omkastningen från några dagars verklig sommar till ny köld, blåst och nederbörd. (I fortsättningen nämner Atterbom, att äldsta dottern lider av en förtvivlad tandvärk, mot vilken ingen bot kunnat påfinnas).

.....
Hårstorp den 30/5 1852.

Bäste Broder!

-----Hjärtligt tack för sist!--Gynnad av hälsa och väderlek, anlände jag lyckligen hit sistlidna onsdag, ungefär kl. 1/2 11 f.m. Här är gudomligt skönt, kring den blåglänsande strömmen ung grönska på fält och lunder, träden i blomstring, fågelsång och gökrop, gullvivor och narcisser, korteligen, "Pingst, hänryckningens helg".

Med varma hälsningar så till Laura som till Dig själv,

Din gamle Atterbom.

.....
Hårstorp den 24/8 1852.

Atterbom omtalar att han ivrigt arbetar på sitt verk "Siare och skaldar".--- Han fortsätter: "Das Jahr klingt ab,- der Wind geht über die Stoppeln und findet nichts mehr zu bewegen". Men skön har(sommaren) i år varit,- makalöst skön! Hesperiskt skön! Att i en tjugande natur-omgivning, med någorlunda hälsa, hava fått njuta en sådan sommar,- det är något som man alltid bör minnas med tacksamhet.

Otaliga hälsningar till Dig och Laura från oss alla, men först och sist från Din evigt tillgivne,

Atterbom.

.....

Sommaren år 1854 bodde Atterbom med familj i Motala.

Upsala den 26/3 1854.

Älskade Broder!

----- Min hustru är lika skral.-- Blir maj vacker, så kan det väl hända, att jag redan vid medlet av den månaden avtågar till Motala, där jag nu, av en grevinna Mörner, född Virgin, världsomseglarens syster, fått hyra över sommaren en liten täck gård och trädgård, med utsikt åt Vättern. (Den skall särdeles från ett vindsrum, som jag får till skrivkammare, vara herrlig). Villkoren äro högst liberala: 6 rum, nödiga uthus, möbler, fortepiano, kökskärl, bordsservis, allt vad vi behöva av trädgårdsprodukter, för 100 rdr riksgälds. Grevinnan själv bor över sommaren i Medevi. Måhända kommer i denna sommarboning nya fjädrar att växa på min gamle "Fågel Blå".

Motala den 1/6 1854.

Käraste Broder!

--- Den 27 sistlidne, kl. 7 på morgonen, landsteg jag vid Borens-
hult, under den blåaste himmel, på den grönaste jord, och vandrade
på kanalens lövrika strand, hälsad av jublande trastar och välkom-
nanade gökrop, till min nuvarande boning. Jag har hela det bekvämt
inredda huset, (7, och om jag vill- 8 rum, samt ett rymligt kök)
ensam i besittning, med en täck trädgård full av narcisser och
blommande fruktträd, samt bäggedera på några alnars avstånd å min
ena sida Vättern, å min andra det egentliga landet.
Även min hustru, som icke blivit sämre genom resan, prisar sig
lycklig av denna bekväma boning, lantliga ro och solbeglänsa
trädgård, dit hon utan trappa kan komma, för att inandas en av
Vättern behagligt svalkad sommarluft.-----
Tusenfaldiga hälsningar till Laura och alla gemensamma vänner
Din gamle Atterbom.

Motala den 15/6 1854.

Käraste Broder!

Då dessa rader anlända, har Du sannolikt, längesedan genom
Stockholm Tidningar erhållit en fullständig föreställning om min
nuvarande belägenhet. Efter att i trettio år hava varit min
högsta jordiska lycka, gick min oförgätliga Ebba ifrån mig- eller
före mig- sistlidna fredag, den 9/6 kl. 8 f.m., stilla avsomnande
från årslånga lidanden, så stilla, som ett ljus släckes genom
avklippning. Nästa söndag, den 18, är utsedd att överlämna hennes
stoft åt allas vår moder jorden. Kl. 4 skall jag vandra de tunga
steg, som beledsaga det till den sista vilobädden.- I sin sista
säng är hon alltredan lagd. Jag besöker henne där, av och till---
Bed Gud för Din gamle, sörjande Broder.

Atterbom.

.....
Till sin hustrus minne skrev Atterbom sommaren eller hösten
1854 sin "Tillägnet".

Ju mer för mig vart jordens bländsken släckes,
dess mera klart, du himlaminne brinn!
Förbliv min första tanke, när jag väckes,
Förbliv min sista, när jag somnar in.
Var gång min blick av tårars sky betäckes,
tillviska mig den frid, som nu är din!
Ledstjärna! Lär mig att till dig mig svinga,
att bedja, verka, hoppas- och förklunga!

.....

(Född 1809)

Brev från O. E. Carlsund, chef vid Motala verkstad. död 1884).

Motala den 12/1 1865.

Prosten och ledamoten av K.N.O., Höglärde Herr Magister
G.H.Melin, Helsingborg, Norra Wram.

Den verkliga brobyggaren och förmente phrenologen
som för ett par år sedan helt oväntat gästade Herr Prosten,
vill härmed tacka för sist och lika enkelt som hjärtligt önska
gott nytt år.

Major Remmer har ju sagt att bron duger, och vem
vågar väl då att tvivla därpå. Ingen har däremot vidimerat
min phrenologiska förmåga och jag tror ej själv på den.
Sedan jag sist hade nöjet träffa Herr Prosten, har jag byggt
åtskilliga andra broar m.m. Blott en enda gång har jag för-
irrat mig i phrenologiens labrynter, men jag har då lyckats
att, såsom en praktisk byggmästare, helt leta mig ut ur dem.
Nu hugger jag i sten och gör maskiner för bergsprängning och
zinkfabrikation åt Bolaget Vieille Montagne. Även håller jag
på med att bygga monitorer, med vilka våra ovänner skola av-
spisas m.m.

Tuppen har också värpt åt mig/andägg förstås/ och den okrönte
givaren av allt gott har skänkt mig en bättre hälsa. För att
slutligen tala ännu mera om mig själv och mina tillgöranden,
så har jag funderat på medel att göra huvudskålen och hjär-
nan transparenta för att bättrekunna phrenologera dem.
Men jag börjar tro, att det ej kan lyckas, varken mig eller
någon annan, förr än Herr Prosten och andra arbetare för det
Christo-elektriska ljusets spridande, däri hava vunnit en stör-
re framgång, vilken framgång ligger mig och många lika världs-
ligt danade ömt om hjärtat, alldenstund vi därav kunna vänta
allt annat gott.

Om min vördnad för Fru Prostinnan och hälsning till övriga
av familjen anholder ävenledes

Med största högaktning, ödmjukl.

O.E.Carlsund.

.....

MOTALA
MEKANISKA
WERKSTAD

(Pappersstämpel)

15:de januari 1866.

Prosten och Riddaren G.H.Melin, W. Wram,
Helsingborg.

Långt före detta borde jag besvarat Prostens
kärkomna brev, men då jag var vid lantbruks-
mötet i Malmö, hoppades jag att där få träffa
Prosten, men den lyckan blev mig ej då beskärad,
och nu har året förlupit och ankomsten av det nya erinrat mig
om min plikt, att önska mina vänner och fiender allt gott. Pros-
ten har jag glädjen att räkna till de förras antal, och till
dem som tro, att även en fritänkares välgångsönskan har nå-
got värde, och kanske min tysta bön till en allgod Försyn
ej bliver förgäves. Detta sista år har för mig varit ett av
de lyckligaste, mina bättre önsknings och förhoppningar
har blivit förverkligade och de sämre har ingen framgång haft
med sig. Min hälsa har förbättrats och min verksamhet där-
av förökad, har ehuru ringa, dock bidragit till mitt och mina
medmänniskors gagn, som jag anser vara min och deras bestäm-
melse här. Min familjetrevnad har ökats, och jag har den säll-
heten som med den kan delas. Jag omnämner allt till Prosten
som ju så väl vet vad värde det äger, och jag hoppas och önskar

att samma och större lott kommit Prosten till del. Nyheter har jag lika litet som någon annan numera att berätta. Telegrafan och tidningarna förekomma oss i allt av vikt och småsaker fäster Prosten sig ej vid. Mätte Prosten och Prostinnan, Prostens son och Mamsell Palm äga hälsa, trevnad och lycka under en lång framtid och icke snart glömma quasiphrenologen, vars porträtt in duplo här bifogas, beder ödmjukast

O. E. Carlsund.

.....

Motala den 24/2 1866.

Prosten och Riddaren G. H. Melin, Helsingborg, Norra Wram.

Min glömska att avsända de i mitt förra brev omnämnda porträtter, ger mig åter en kär anledning att skriva till Prosten, som välvilligt överser med mina svaghetssynder. Jag ser det av innehållet av Prostens brev. Om jag ej kände den välvilja, som dikterat det breve, skulle jag anse det smickrande. Men nu alstrar de om mig goda omdömena däri, ödmjuk tacksamhet och förnöjsamhet, Jag är tacksam att äga några få vänner, och känner mig förnöjd över att räkna Prosten bland dem, ehuru vår bekantskap varit kort.-

Tillfälle till dess underhållande kan möjligen yppas, och jag skall icke försumma något sådant. De tankar om försynens vägar till det bättre målet, som Prosten yttrat, är i enlighet med den Gudomliga avsikten med sina barns uppfostran och i överensstämmelse med de olika anlag, som han i sin vishet tilldelat dem.

Med sådana åsikter om den Eviges visa avsikter och anordningar ökas fördragsamheten, välviljan och hoppet, och denna treenighet är ju förnämsta källan till mänsklig lycksalighet när och fjärran, Att Prosten och även flera andra på orten, som jag erfarit, äro nöjda med Ängelholms nya bro, gläder mig.- Vi ha gjort så gott vi kunna och äro tacksamma för att det erkännes.

Och nu min vördnad för Prostinnan och Mamsell Palm, anhåller

Högaktningsfullt, ödmjukast

O. E. Carlsund.

(Gustaf Henrik Melin, född 1803, död 1876, prost, bemärkt författare).

.....

Brev till Harald Vieselgren:

Stockholm 28/9 1879.

Broder Wieselgren!

Tack! Det har gjort mitt gamla hjärta gott att se den väl skrivna och sansade artikeln i "Standard" rörande vår vän Nordenskjölds arktiska resa. Och man må här se huru hans förtjänster uppskattas i civiliserade länder. En god översättning i våra tidningar skulle befordra både vårt skrivsätt och sättet att tänka, om den, som ägnat och uppoffrat sig för det allmänna bästa.

Vännen Carlsund.

.....

Stockholm 3/5 1880.

Broder Wieselgren!

Av närlagda finner Du att Nobel önskar bevista Iduns-festen om onsdag och anhåller jag att Du benäget antecknar så väl honom som även mig. Om svar anhålles.

Din tillgivne O. E. Carlsund.

.....

Detta sista brev är skrivet med darrande hand.

.....

Brev från Baltzar von Platen. (Född 1766, död 1829).

Till statssekreterare C. G. Skogman.

Halnatorp den 14/4 1813.

Min bäste Skogman! --- Nu till det övriga. För harpsträngarna tackar jag rätt mycket, de klinga redan på min hustrus harpa som, N. B. min hustru, är oändligen förbunden. Kistan med böckerna är redan kommen till Gbrg och jag längtar efter henne som barnen efter julklapp.----- Vad Tit. nämner om böckerna gillar jag helt och avstår ifrån alla egna föreskrifter i den vägen, min mening är visst att formera en samling där unga elever, som måste kunna flera språk, finna utväg och anledning till utveckling i mekanisk väg. Jag ser dagligen vad vårt land i den vägen är behövande.--Jag vill just framställa ett exempel. Bland ritningar jag fick av Telford var en järnvindbro, som genast övertygade mig att med våra järntillgångar var det den rätta fasonen vid kanalen; ritningen i profil var talande och jag befälde genast ett försök; strax uppstod många frågor och tvivelsmål, man fann att man brast en planritning, en tvärsektion, man gissade, man jämkade och fann nödvändigheten att göra en modell i smått efter skala, många tvivelsmål upplöstes där, och förövrigt efter eget sunt förnuft på bästa vis, nu är därefter exeqverat, och gjutningen gjord; jag vill hoppas den slår in när den blir uppsatt, åtminstone i huvudsakerna, men få se om inte ändå flera mindre misstag inträffa uti saker som en van arbetare vetat av sig själv. Så går det med åtskilligt förmodligen, men man måste krypa fram och falla för att lära gå.---

Med oföränderlig vänskap tecknar
B. v. Platen.

Motala den 4/10 1817.

..... Min bäste Skogman!

I går uti Rödsund hindrad av en storm emottog jag ärade av den 30 och i dag på sjön det av den 2:dra, som Gripensvärd medförde. Till en början skall jag ställa om att hemsända trupperna så fort görligt och lyckligtvis gör den sena årstiden och på flera ställen fullbordade arbetet att det på de mesta ställen kan ske utan skada eller svårighet, 2:ne mils horisontalsträcka är nu åter i fullt segelbart stånd och det övriga färdigt att lämnas till nästa år, blott där vattnet nyligen är släppt i kanalen återstår något av stensättningen och grusning, utan vilket man löper fara att det gjorda lider av höstväder och storm och jag önskade veta huru vederbörande tänka med sådana viktiga göromål, om även de böra till Ständernas sammankomst uppskjutas, om ock översvämning skulle därav följa. Till förekommande härav erfordras visserligen att ett par hundra man stannade kvar, men varifrån taga medel härtill, jag önskade veta vederbörandes tankar härom, i fall ej viktigare saker hindra tänka härpå. Men det redan färdiga borde väl hållas från förfall.-- Posten går; mera härnäst. Med oföränderlig aktning tecknar,

B. v. Platen.

.....

Forsvik den 6/10 1824.

Välborne Herr Stats Secreterare och Riddare! (C.D.Skogman).

För brevet av den 18/9 får jag rätt mycket tacka. Stål och filar är nufrån Göteborg expedierade. Vad i övrigt angår verkstaden, så tror jag tämligen givet, att den går till sitt mål, och av vad redan gjort är, synes att Fraser både är sin sak vuxen och äger den bästa vilja, ävenså hans kamrat, härom tror jag hava bland andra Herrar Revisorer vunnit full övertygelse.---
Med oföränderlig vänskap tecknar hasteligen.

B. v. Platen.

.....
Linköping den 21/10 1825.

Min bästa vän! (Skogman).

---- För verkstaden har jag fått en gjutare från England, som jag vill hoppas ej utan värde för vår järnhandtering i det hela, varför och jag i sådant avseende gjort överenskommelse med Excellens Wetterstedt för Finspongs bruk. Men det skulle kunna hända, att till utförande av viktiga, jämförande försök man behövde förskri-
va något tackjärn från England, kanske efter hand till ett belopp av några hundra skeppund. Denna vara är till införsel förbjuden, men helst nu då alla klaga i denna väg, blir det väl ej svårt få ett tillstånd till införsel, kanske limiterat till 500 skeppund, att efter hand begagnas. Varpå denna framställning grundas är att gjutaren påstår, att helst i andra gjutningen skall alltid det med stenkol blåsta tackjärnet arta sig bättre än det med träkol blåsta. Är detta grundat, så blir en följd att en tackjärnsblåsning med stenkol bör på lämpligt ställe tillställas, vartill utväg torde finnas, helst om Höganäs kan komma sig före----.
Med oföränderlig tillgivenhet tecknar: B. v. Platen.

.....
Stockholm 1:sta mars, utan år. (1826?)

Min bästa vän! (Skogman).

Jag återsänder nu Motala Stads handlingar med de upplysningar jag trodde kunna vara till någon nytta. Jag bör dock be om förlåtelse för vidlyftigheten, men då här är blott frågan om en enskild upplysning, ej ämnad att gå vidare, så har jag tyckt det göra ingenting. En nogare uppgörning på stället av en stadsplan, tror jag verkligen nödvändig då jag ej anser varken min eller lantmäta-
rens fullkomlig, men ännu mindre de kollegiala, raka gatorna.

Med vänskap och aktning tecknar,

B. v. Platen.

.....
Linköping den 26/4 1826.

Min bästa vän! (Skogman).

---- Att bidraget till verkstaden måste remitteras till kollegierna är väl klart, men Gud låte det ej fordra för lång tid. För gjuteriet är jag nu lugn sedan gjutaren är frisk och visar sig vara full karl för sin sak; ingen fråga att icke detta blir av yttersta vikt även för järntillverkningen i det hela, varom för övrigt sådana som Uhr och Säfström bättre må döma bara vi få medel. Med vänskap och aktning framhärdat hasteligen,

B. v. Platen.

.....

Brev, antagligen till Berzelius.

Motala den 27/9 1826.

Härmed sänder jag en avskrift utav Herrar Järnkontorefullmäktiges mig med sista post tillkomna skrivelse, som är motstycket av vad jag hade äran för ett par postdagar sedan översända till Tit., Är detta motstycke en följd av Direktionens projekt, så måtte jag säga bägge vara så vida åtskilda, att Gud vet om vi nånsin råkas. Min första tanke var att genast svara Järnkontoret, men ännu oviss huruvida Tit. hade haft tillfälle med dem kommunicera, när de uppsatte sin skrivelse, väntar jag med att adressera mig direkt till dessa, intill dess jag får någon närmare underrättelse från Tit., vilket torde något draga på tiden, då jag står på resan till G:borg. Jag hoppas emellertid ännu på Tit., verksamma biträde och att det måtte lyckas förmå Fullmäktige ingå uti Direktionens sända förslag, ty jag bör uppriktigt säga, att längre varken vill eller kan jag sträcka mig, om ordningen i Verket skall stå uppe, ej heller skulle det vara mig möjligt att bringa Engelsmännen längre. Jag tycker verkligen att för 20000 rdr, varav räntan ej ger mera än 1000 rdr å 5 %, har man fullt skäl och däröver, med 4 platser uti en verkstad som denna, och jag vet ej var den verkstad skulle vara, var man nöjde sig med 250 rdr för en plats; vid Eskilstuna beräknas tillverkningen av en man till 400 rdr och jag skulle tro Motala vara något annat, man kan räkna Motala ha 50 arbetare som å 250 rdr ej skulle göra mera än 12500 rdr; verkligen ej lovande utsikt om så skulle räknas, men man är ej nöjd med dessa fyra platser utan detta är blott till en början, och vill man för framtiden ha antalet vidare bestämt, man kunde alltså få ett vackert sällskap i Faktoriet; men ej nog härmed, villkoren för vad man nu behagat kalla vetenskapligt bildade personer bli än värre, vilka äro dess?, vem skall bestämna häröver? De skola arbeta, men när och som de behaga, samt utom det uppgivna antal; vad blir detta för arbete? vad för arbetare? vad för efterdöme? Uti en verkstad där Tit. vet att redan vetenskapligt bildade finnes, som till ex. Jungquist, där Officers barn ända till överstelöjtnantsgraden söka bli antagna som rena arbetare, och där jag hittills avgjort över dem och andra, såsom den, vilken i tre år av min levnad arbetat i nedersta graderna på Coopverdie skepp, och satt min älskade Son för dess nytta i samma skola i trenne år! Varför han ock nu bekläder en post på ett Engelskt örlogsskepp, som jag tror rätt få utlänningar kunnat skryta av. Verkligen, hela denna föreslagna föreskrift vore högst löjlig om han inte vore lika skadlig för både verket och personerna.

I övrigt jag skulle kunna tycka, utan allt för mycken egenkärlek, mig ha bildning, upplysning och allmän undervisning rätt så kär som mången annan, och man kunde, jag skulle tro, utan fara lämna något till mig. Tit. känner verkstaden, Fraser,; vet om det ena och andra är skrämsigt eller liberalt. Jag önskade någon av Herrar Fullmäktige hade sett stället, de kunde då bättre döma. Detta hade blivit fallet om Noreus ej dött och då är jag övertygad man hade funnit att vi lämnat vida mera än vi fått i det förslag som Direktionen lämnat, även som Herrar Fullmäktige ej i förväg och på avstånd bestämt vad branch och för hur lång tid en elev eller lärling borde användas till ett bestämmande, som efter min tanke endast torde på stället kunna efter vars och ens anlag och eget omdöme, när han blivit bekant med inrättningarna, kunna avgöras över. Men dessa och många andra skäl är jag övertygad

finner Professorn så väl som jag, och får jag alltså till slut nämna att det översända förslaget är grundat på Bolagets beslut och Direktionens med mogen överläggning, enstämmigt fattade mening, med undantag af en, sedan man hört Mästarna, Övermekanikus och Kamrerare. Vill nu Fullmäktige hellre höra och följa den ena, som nog torde bli av Fullmäktiges tanke, och alltså förbliva vid sitt projekt, så kan det ej hjälpas, men jag får då högtidligen förklara, att jag för min del ej antar detta Projekt om ock därav blir en given följd att verket ej erhåller de 20000 rdr, vilka visserligen behövas i den olyckliga ställning alltsammans genom andras förvållande blivit bragt, men jag skall åtminstone ej med vett och vilja vålla verkets undergång och förstörelse genom grundläggning av obotliga oordningar, oredor och förstörelse. som blir en given följd av fullmäktiges projekt, då må hellre allt sammans stanna i brist på medel, en brist som jag ej vållat. Men få då se om Bruks Societeten och Fullmäktige bli nöjda med resultatet. Då Fäderneslandet varit på punkten få en inrättning sådan som jag är övertygad Motala Verkstad blir redan om ett år om den ej hindras. Jag måste emellertid snart ha svar, ty av detta svar beror kontrakternas uppgörande med de Engelska mästarna, då Bolaget antagit Direktionens förslag, att de av Bruks Societetens givna 20000 rdr böra, i likhet med vad konungen gjort, sedan de till Verkstadsbyggnaden äro använda, bildas till lotter, vilka böra tillfalla i synnerhet sådana personer, som vid Verkstaden komma att sysselsättas med Bruks Societetens Elevers bildning. Ett beslut, som jag tycker bäst bevisa, att man ämnar göra vad man möjligen kan, om man ej vill skämma bort vad endast de kunna bedöma, som hava lokalkännedom, ävenså känna personerna. Sist får jag blott nämna, att svar kunde endast Bruks Societetens Fullmäktige officiellt erhålla efter Bolagsstämman, emedan dess förinnan var ovisst om Verkstaden skulle bli utav. och som väl äntligen ytterligare kan bli ovisst, men för 20000 rdr bortkastar jag ej alltsammans. Var nu god och lämna målet sin åtgärd, så hoppas ja det bästa. Ugglas har jag talt vid som hastigast, Wetterstedt och Gyldenstolpe talar jag vid i dag, och sist får jag påminna, att den jag i synnerhet bör managera och akta för att ej bli hindrad, huttlad eller obsederad, är Fraser. Utom att han och jag anser ingen människa vara för god till vad göromål ödet sätter honom till! Endast en hantering anse vi föraktlig, och denna är Tiggeri av alla slag. Jag hinner i dag ej mera än nämna, att gjuterierna för Verkstaden äro nu i full gång; i går fick kammarherre Stockenström se ett utslag av 2000 skålpund, som gick ned på 1 1/2 timme. I dag är något dylikt i fråga att visa för Tit. Wetterstedt.

Med oföränderlig tillgivenhet tecknar

B. v. Platen.

.....

Linköping den 5/5 1827.

Välborne Herr Stats Secreterare och Riddare! (Skogman).

Då å en här i avskrift bilagd, av Tit. Carlsund insänd nota för plåtar till den omtalade Boilern för ett ångfartyg, äro uppförda tvenne tons hörnjärn, vilka väl egentligen ej äro plåtar, men dock äro alldeles outhärliga för en riktig Boiler, och i Sverige ej kunna fabriceras, i brist på därtill tjänligt valsverk, så får jag härmedelst anhålla, att Tullstyrelsen i Göteborg måtte få nödig föreskrift härom, samt underrättelse att detta fabrikat är med första att förvänta.

Med sann högaktning och vänskap tecknar

B.v.Platen.

.....

P.S.

Jag tror mig böra nämna, att på samma tid som kornet för två dagar sedan såldes i Schenninge för 15 rdr, rågen för 18, samt priset på halm och hö^{an} i fallande, brännvin ävenså, så betalas råg på kreditauktioner här med 26 rdr, vid Vätterns andra strand med 33 rdr 24 skilling, även på kredit, och brännvinet är här i överflöd för 1 rdr 12 skilling.

Härav drar jag dessa tvenne slutsatser; att bristen på säd är endast vållad av en större konsumtion genom bränning efter den i samma proportion knappa tillgång av foder dock har räckt väl till; och att fattigdom och penningbrist är ännu större än spannmålsbristen, ehuru man i Bergsbygderna av detta län, och det på flera ställen, har malt ben, fiskben, bark, hasselknopp m.m. till bröd. Alla dessa uppgifter äro säkra, och kunna namngivas. Tiggeri och fylleri tilltaga med allt detta nästan lika mycket, jag fruktar det senare av desperation, och jag fruktar ännu ett torrt år! Måtte jag se för svårt!

.....

Till statssekreteraren, sedermera Statsrådet, greve G.F. Wirsén.
Lästena den 31/1 1818.

----Jag har utöfdat här i nära tre veckor och med mig mina meddirektörer, mekanister, kamrerare etc., för att få allas våra saker i full reda och ordning.----

Skulle Bror finna av sakernas gång, att min närvaro under eller före riksdagen vid allt detta är nödvändig, så anhåller jag du ville av vanlig vänskap skaffa mig ett kvartér på en månad eller två; jag behöver själv 2 rum och sal, men gärna vid den ett par rum för dem jag har med mig, för resten bor jag ej gärna på värdshus ty jag är rädd för vägglöss, även som jag ej gärna går på allmänna utskottsrum för människors oundvikligaste behov, efter bland annat jag är rädd för vene- riskt på gamla dar, sedan jag friat mig i ungdomen! Annars behöves inte grannt kvartér och att det är avlägset gör intet, ty jag orkar gå.

Nu farväl för denna gång, glöm ej din uppriktige, tillgivne vän, B.v. Platen.

.....

Till samme person, ej angivet datum.

Min käre Bror!

För ditt brev av den 9:de får jag avlägga min förbindligaste tacksägelse, även som för det besvär du haft med att skaffa mig rum. Som enskild man skulle jag tycka mycket om kvartér hos fru Nakrey och får även antaga det, men visst är det besvärligt ha de personer man ofta behöver under annat tak, helst man i Stockholm har nog att göra få reda på dem även om de äro under samma tak, ty ehuru det väl ej har att betyda vad mig angår med de faror du varnar för i Stockholm är det dock ej just så med de andra.

.....

Till Hans excellens m.m. greve Wetterstedt.

Linköping den 24/8 1827.

----Jag genomletar under ljuv. smärta min sons efterlämnade papper etc., och finner mer och mer därvid min och jag vågar säga Fäderneslandets förlust, ty jag finner ju snart åter det förlorade. Men utan att knorra tror jag mig dock kunna göra den frågan: Varför?

.....

Kristiania den 21/4 1828.

Assessor m.m. Jansson, Motala.

För senaste med uträkningen över Boilern av Engelska och Svenska plåtar samt andra underrättelser tackar jag; får jag nu bara höra kol och gjutare komma, samt befunna ändamålsenliga så är jag nöjd, ty då hoppas jag på stora framsteg. Rörande Thorn har jag långt för detta sagt styrelsen mina tankar som instämma tämligen med Janssons. Några frågor visa sig nu för mig, som tåla att tänka på. Först, vad kan vara orsaken till att Amerikanarna med så olika priser dock taga järnplåtar, som man försäkrat mig vara fallet, här i landet? Visst är att Schebo har starka beställningar på sina små och dyra plåtar. Huru är det möjligt att med en verkstad som Owens, vars ofullständighet jag själv övertygat mig om, kan göra så pass dugligt maskineri? En ångbåt av hans går här emellan och Bergen, han har bestått de hårdaste prov och gör till och med 9 knop; allt maskineri har hållit i svår storm och sjö på just nu gjorda resan. Huru kan Preussiska Artillerie Officeren, som väl snart kommer till Motala, försäkra, att alldeles felfria kanoner äro förfärdigade på ett så ofullständigt Finspongs borrverk, om ett så fullständigt och kostbart, som det Fraser uppgjort ritning till, är nödvändigt? Jag vill dock ingalunda härav hava den slutsatsen dragen, att mindre noggrannhet än den Fraser använder på Verkstadsmaskineriet, skulle kunna göra tillfyllest. Vad Verkstaden angår är och blir jag av samma tanke: Allt eller intet. Men om denna regel är den rätta på alla andra ställen, därpå kommer det an, dock har jag ännu bara hört om kanoner och ångbåt. Kommer Preussaren önskar jag han får se Borrverksritningen och säga sin tanke om den, verkstaden och dess tillverkning. Att nu behålla Thorn, även om det fordrar någon uppoffring, torde vara nyttigt, i synnerhet till ugnarnas inre uppsättning med sand, som jag ej kan undgå anse som nyttigt, helst i vår belägenhet, och härom lärer Malcolm hava föga eller ingen kännedom.

Med etc. B. v. Platen.

.....

Brev till generalen m.m. greve C. H. Posse.

Kristiania den 12/5 1829.

--- Våra eskogor försvinna^{x/}, vår linjeflotta är den underlägsnaste av alla, och England och Amerika komma med inventioner, som visa att de överlägsnaste flottor, bliva och de onyttigaste, mest tärande kostnader av alla, under det att ett vapen, egentligen uppstått i Skandinavien, framför andra länder, skapt för Skandinavien, blir det farligaste, verksammaste, i alla fall, ännu mer för Skandinavien, ännu mera när, på sin egen väg man kan samla det obehindrat var på halvöns kuster, från Trondheim till Umeå, man vill, inom beräknad tid på en dag nära, genom ångfartygs tillhjälp. Detta är då det viktigaste av alla förbehåll för detta vapen, - det enda jag hädanefter erkänner för outhärligt till Skandinavien försvar till sjös, för dess operationer över hela Östersjön. Det är under sådana förhållanden som behovet av en fullkomlig verkstad framträder med en vikt, som kortsyntheten väl skall fortfara att förlöjliga, men som icke desto mindre blir alldeles övervägande framför alla andra behov, helst allt vad vi hittills i denna väg haft, ej för tjänar namnet därav, så som vida under medelmåttan; ett jämförande ögonkast inom eller utomlands är nu tillräcklig för den fördomsfrie, ointagne och i synnerhet opartiske, att övertyga honom. Är det då ej en ny, synnerlig lycka, att även detta behov fylles liksom av en händelse? Jag har väl fått höra och vi få dagligen höra, att det ena och andra är en följd av en hem-

x/ Då byggdes krigsfartygen av ek.

lig plan, som, uppfattad från början, man då ej tordes fram med, men det ena efter det andra kommer efter hand uti denna plan. som man nu efteråt må utskicka så mycket man behåger som min från början uppfattade. Lika så litet som man gör det för att hedra mig, lika så litet och än mindre kan jag tillägna mig hedern av ett så djupt förutseende i många hänseenden, allra minst uti allt vad angår eller har sammanhang med ångbåtsväsendet och verkstaden. Det förra var 1809 knappast omtalat i Europa; för någon sort verkstad voro visst några odugliga försök gjorda och misslyckade, när ett kraftfullt mudderverk blev outhärligt, detta förskrevs med mycken opposition även inom Direktionen, -där kortsynthet stundom ej varit främmande, - från England och kontraktet lydde att en man skulle följa med maskinen för att uppsätta den, men verket kom icke, och med Direktionens minne, för att vara säker, reste jag själv till England, där entreprenören utan någon åtgärd eller rådfrågande utsåg den utlovade man, och denne råkade vara Fraser. Först sedan jag i England fått göra bekantskap med denne kraftfulle men komplicerade muddermaskin, blev min fråga till Telford: Men huru länge tror ni jag skall kunna hålla en sådan maskin i gång, utan verkstad, uti ett land, där kanske på 30 mil omkring mig, man ej kan göra en riktig skruv, ett ackurat kugghjul? "Perhaps not a Month!" var dess lugna men bestämda svar. Bror kan tänka sig hur jag blev till mods, gjorde dock strax den frågan: Vore ej då så gott att genast söka behålla den karlen, och för honom söka inrätta någon fast verkstad, vartill man toge instrumenter med sig från England? Svar: "It would be as well!" Man borde då i förväg prevenera den karlen, som skall gå med, och söka överenskomma med honom. "I will examine if he is worth a settlement" var Telfords svar, och där har Du rättat upphovet till nuvarande verkstaden, utan att varken jag eller Telford, som aldrig sett karlen förut, visste att Fraser var den karl av djup insikt och plan, som han sedan genom gärning bevisat sig vara, men däremot av sådant humör och grälfängeri, att Telford vid andra sammankomsten tog humör, som går tämligen lätt, och under en skarp föreläsning för Fraser sade mig i dess närvaro, att jag gjorde rätt väl inte sluta något kontrakt med honom, som jag dock ej efterkom-----.

B. v. Platen.

.....

Kristiania den 13/11 1829.

Assessor Jansson. (Anställd vid Motala verkstad).

Tack för brevet av den 1:sta, det var mig synnerligen fägningsamt, även inlagorna, tacka Fraser så mycket för sin verkstadsbeskrivning.----- Hade vi bara kranen färdig så kunde vi uträtta mycket med verkstaden som den nu är. Om inrättningen av bläster för gjuteriet från vattenhjulet behöver jag tala vid Fraser innan jag avgjorde min mening däröver.

Inrättningen av förmän i verkstäderna har visst många fördelar, bara man har passande folk och kan passa så att de dugligaste arbetarna ej komma alldeles ur arbetet. Det kommer på försök an, och då önskar jag Ljungqvist kommer i fråga, som visst har anspråk de där ej böra glömmas. Instruktioner må på försök uppsättas, stort förtroende har jag ej till dem, Tit. vet huru mycket de brukats vid kanalen.

I hänseende till elever, gillar jag allt vad i princip är sagt för deras antagande, men även därom önskade jag ännu omtala en och annan omständighet, som kommer att möta vid utformningen, vilken torde ännu vara god tid med så länge vi

ej veta om hela verket består. Jag har dock intet emot att Jansson är antagen, Malmgren minnes jag ej. Avlöningen synes mig stark, men är väl jämförelsevis till andra i verkstaden. Bara vi inte skapa små herrar som sluta med att bli fuskare. Min hälsa är så där ännu, ingenting visst. Rosen har jag inte hört av.

Hälsa även Fraser och övrig personal.

B.v.Platen.

.....
Brev till H.K.H. Kronprinsen.

Kristiania den 23/11 1829.

(Platen anhåller, att kronprinsen måtte besöka Motala verkstad).

"ej en eller 2 timmar utan minst en å två dagar, då jag är övertygad om att därefter så väl saker som människor skola visa sig för E.K.H:s klara blick utur rätta synpunkten.

Främst och viktigast av allt står Frasers person. I Sverige uppskattar ingen dess värde fullkomligt rätt mer än greve Carl Gyldenstolpe (på Ulvåsa) och jag. Ävensom Fraser säkert och med rätt ej erkänner någon annans överlägsenhet i sitt yrke uti vårt land än greve Gyldenstolpe. Denne skall ej neka E.K.H: sina säkra och redliga råd och upplysningar då de erfordras. Dess egendom ligger i grannskapet av Motala, dess tidsfördriv är att besöka verkstaden, han kan mången sommar åtminstone lämna inrättningen ett vakande öga. Efter min överygelse är det ett av de största bevis av den ovanliga lycka, som följt mig under min långa levnad, att jag av nästan bara slump stötte på en man som Fraser ibland tusende dess gelikar på Londons gator, som med så mycken praktik förenar så mycken teori, som hela inrättningen endast och allenast uttänkt och utförd av honom, vittnar om, och som därtill haft ihärdighet och mod att under 7 tunga år möta och övervinna tusentals svårigheter, som ställt sig i dess väg. Ej under om denna ihärdighet stundom utbrustit i häftighet, ja även någon gång caprice eller harm, dock detta senare ofta endast för den okunnige. Den andre personen i ordningen och vikt för verkstaden är assessor Jansson. Uppdragen under min ledning i nära 20 år har han redan länge av mig njutit ett oinskränkt förtroende för sin redlighet, flit och lugna urskillning. Han känner verkstadens förhållanden i ekonomiskt hänseende och mer än man skulle vänta även i andra avseenden. Alla de övriga personerna hava för det mesta en för ändamålet ovanlig och lycklig skicklighet och fallenhet, men de äro ej av den absoluta vikt att de ej kunna ersättas eller ombytas, ehuru visserligen vad sådana som engelsmännen Braid, Malcolm och Thorn angå, visserligen med ett avbrott, som för inrättningen medförde ögonblicklig förlust. Vid första vårdag skall E.K.H. kunna övertyga sig att verkstaden med tillhörande docka är i det skick att den kan lämna vad möjligen man i ångfartygsväg kan fordra.

B.v.Platen.

.....
27?
Kristiania 25/11 1829.

Till Verkstadssyrelsen i Motala.

Uti ett brev från premiärlöjtnant Carlsund uppgives beställningen som är i fråga för Motala verkstad av ett ångfartyg lika med postångfartyget, av en ångmaskin om 2(?) och en om 12 hkr, med det förbehåll att bestämda priser skulle kunna av verkstadens styrelse uppgivas för dessa beställningar. Jag kan ej heller neka det jag önskar att sådant kunde ske och skickar därför i avskrift vad Carlsund i ämnet skrivit, men visserligen finner jag att härvid ännu svårigheter kunna möta, även sådana jag ej förutser, och

överlämnar således saken till verkstadens styrelse, men den påminnelse, att skrida vi till den punkt, dit vi ju en gång böra komma, att göra bestämda priser, så bör detta ej vara händelsen för en enskild sak, utan överflyttning från den hittills följda principen att arbeta efter räkning. till den att göra bestämda priser. I övrigt kan jag inte säga, att jag är mycket böjd för den Finska beställningen av flera skäl, här onödiga att omnämna, ehuru fördelaktigt det visar sig att få bruka redan färdiga modeller och ritningar för post-ångfartyget. Den som vill beställa något vid Motala verkstad, vänder sig till direktionen och avhandlar med den utan mellan-händer, under lämnandet av fullkomlig säkerhet; den det ej vill kan vända sig till herr Owen eller någon annan. För fartygets egenskaper, som där bygges, kan ingen annan ansvarighet hos direktionen äga rum, än den som följer av den approberade ritningens mer eller mindre noggranna utförande. En annan omständighet måste även noga beaktas. Redan länge har det varit mig troligt, och fortfar att vara det, att den nya Carlsundska patentfasonen på ångkittlar lyckas, men full visshet synes man ej ännu äga i denna väg, och härpå beror mycket i förevarande fråga. Eriksson har misslyckats i England i den kapptävlan där varit anställd, men visserligen, som det synes, endast i följd av dålig utföring. Saken är emellertid ännu icke avgjord, och jag skulle väl önska att kunna nu här-över resonera med Fraser, som väl tämligen begrundat den, och vänt den på alla håll. Vi hava emellertid åter här ett nytt bevis på den noggranna och fullkomliga utföringens nödvändighet, som Fraser och jag framför andra, så enständigt yrka och ännu är sällsynt i alla länder, varom ångfartyget Constitution jämfört med ångfartyget Prins Carl samt Luttriska skruven lämna mig goda bevis, jämte flera andra fabrikat. Jag vill hoppas att Motala tillverkningar aldrig bli sämre än Birminghams om de ej genast kunna hinna till vad Londons verkstäder av första rangen lämna. I övrigt tror jag att om verkstadens styrelse ser sig i stånd att övergå till principen av bestämda priser, så kan det ej ske utan att underställas kanaldirektionen, för att av den gillas. Ännu en gång, jag önskar att det låter sig göras. För att bedömma det uppgivna patents premium, fordrades egentligen att känna vad kostnaden för en av de nya pannorna stiger till. Nu synes mig detta premium högt, men jag har intet emot att det användes på nu ifrågavarande beställningar.

Ett annat ämne finner jag, har ej upphört att bekymra, och det med skäl. Detta är den usla, men av ålder hos hela hantverksklassen i Sverige så väl som andra länder inrotade ovanan av frimåndag. Att vilja tro skriftliga kontrakter skulle kunna borttaga den. är ett mycket förhastat omdöme, grundat på Englands förhållanden av en över allt överflödande hantverkspopulation med sällsynt skicklighet och detta lands expeditions-sätt att hastigt avgöra över rätt och orätt genom jury. Allt detta finnes ej i Sverige och skriftliga kontrakt, vilka efter Sveriges lag ej berättiga till självtagen rätt, skulle endast leda till långsamma och vidlyftiga rättegångar med alla advokaters knep. En verkstadsprokurator bleve då en oundviklig person och som visst till slut ej gjorde skäl för kostnaden. Det onda är därför ej mindre sant och tryckande och bör om möjligt är av en var det angår begrundas för att avhjälpas. Jag önskade att för denna och för flera andra orsaker ett större bryggeri av tillräckligt men ock riktigt

gott öl kunde vid Motala anläggas, om ock någon uppoffring därför skulle göras av Bolaget eller Verkstaden. Fruarna på stället borde häröver kunna lämna åtskilliga upplysningar. Jag kan ej tro att priset skulle bli så betydligt om saken blev rätt ställd och första utföringen underhjälpst med någon om ock ej så obetydlig uppoffring. Jag ville att varje arbetare, som på vanligt sätt tillbringar måndagen i verkstaden, skulle som gåva erhålla en portion öl, till exempel ett halv stop. Jag skulle tro, att utom det att kanske mången föranleddes härav att infinna sig måndagen i verkstaden, så skulle även ölet komma i smak så att det småningom och åtminstone till någon det utträngde de fördärliga brännvinet, med stärkande av arbetarnas krafter. Det andra medlet, som kanske stundom kommer att för ögonblicket vålla förlust, är att statuera exempel, så att om någon finnes oakttat alla påminnelser oupphörligt fortfarande vid den skadliga oseden att frimåndagen, kanske även avlöningsdagen hålla sig undan, så bör han avskedas, utan skonsmål eller undantag, och helst om han är aldrig så skicklig arbetare, för att visa, att man ämnar handla utan skonsmål och därigenom sätta skräck i nybegynnaren och de unga, vilka ingen fara har att de ju otvivelaktigt skulle göra en riktig användning på sig av ett sådant exempel. Önskligt vore att sakerna kunde så ställas, men detta torde ej vara möjligt, att avlöningsdagen kunde sättas på den samma fatala måndagen. Även ett premium torde kunna verka, åtminstone på en del avsides boende arbetare. Dockan måste i alla fall med ett stängsel omgivas, till förekommande av tjuvnader i likhet med faktoriet. Jag ville att den arbetare som passerat måndagen i faktoriet, finge på aftonen gå därifrån igenom dockan för att hämta sig en börda spån, vartill väl med någon rörelse torde bli tämlig tillgång, och denna spån får i alla fall ej hädanefter skickas ned i strömmen, vattenverksägarna till förfång, för att sedan ända ned igenom Boren under vissa vindar ofta kanske komma i kanalens slussar och hamnar. Så oviktigt detta kan synas mången, så blir det dock klart för den, som sett vad sågspån blivit uppmuddrat uti Borens hults hamn och nedre slusstomt. Jag får alltså yrka, att dockan måtte, under viss tidpunkt, åtminstone av flera månader, på särskild räkning, göras ren från spån, om icke förr, åtminstone före vattnets insläppande för fartygens uttagande, i likhet med vad aldrig försummas i Karlskrona, om det ock kan vara mindre nödigt vid Motala att det sker med den noggrannhet och sopning, vilken vid Karlskrona är brukligt och nödvändigt.

En inrättning som på stället lätt borde kunna äga rum, om den villigt och redligt biträddes av den verkets personal, som därför på ett eller annat sätt äger någon skicklighet, vore en Söndagskola där de unga arbetarna finge så småningom öva sig uti vad som riktigt utgör grunden för deras arbete, och såmedelst sysselsätta sina sinnen med något annat än det rent materiella. En Jons-son, en Ljungqvist m.fl. kunde därvid göra god nytta om vilja och håg för allmänt väl verka på dem som sig bör. T.o.m. någon av kanalverkets tjänstemän kunde man väl hoppas härvid biträda vid vissa lediga tider, om ock emot någon ersättning. Här och i Göteborg hava sådana inrättningar frambragt de allra lyckligaste resultat, nästan utan kostnad, och man finner överhuvud att vad på söndagen läres, verkar gott hela veckan igenom. Såsom högre uppsyningsmän skulle jag tro en Carlberg, En Pahlén, en Wesslau m.fl. kunde komma i fråga. Vid nogare övervägande kan jag, med upphälvande av vad jag förut sagt, alldeles intet gå in på det enorma patentpremium på nya ångkitteln av 75 rdr per hästkraft. Jag ämnar skriva mina skäl vidlyftigt härom till ägaren av patentet, löjtnant Carlsund.

Jag fruktar mycket, stundom i synnerhet, för vissa av verkstadens priser. Det för mina axlar uppgivna av 51 rdr 32:5, finnes även

här, där alla priser äro högre än i Sverige, så högt, att man beslutar sig hellre åtnöja sig med vad som kan presteras här. Få nu se hur det går med Wedels valsar.

B. v. Platen.

.....

Brev till löjtnant C.G.Forssell.

Min bästa Forssell! Det är med verklig förundran som jag nu ser hovintendenten Tham komma med anmärkningar över ett förslag nu stadgat och fastställt, sedan min bok däröver i snart två år varit bekant utan att varken han eller någon annan funnit värt göra anmärkningar då de kunnat tjäna till upplysning, detta borde väl alltid vara en anmärkares första ögonmärke om han ej vill löpa fara att synas en blott häcklare. Har emellertid hovintendenten inga andra anmärkningar än de nu uppgivna, så vill jag hoppas saken ej mycket förlorar vid deras sena framkomst. Ty som jag åtar mig bevisa att 1740 års project vid Trollhättan/den enda med detaljer vi från den perioden känna så vitt jag vet/, har även så ofantliga brister i statistiskt hänseende som i teoretiskt och mekaniskt, som med all aktning för de ganska förtjänta upphovsmännen väl var mindre underligt uti ett tidevarv då ännu i detta yrke rådde ett fullkomligt mörker i själva England, då vidare jag åtar mig bevisa, att uti England, Frankrike, Italien, Tyskland och över allt var man anlagt kanaler med någon framgång, så har den principen varit given och antagen, att man måste gå ifrån stora strömmar och att var den ej varit antagen, så har i England eller Frankrike eller var som helst, sådana företag misslyckats, detta faller så givet av sig själv, att man behöver ej länge studera yrket för att finna det; då jag vidare åtar mig bevisa, att jag ingen sort sats för någon sort anseende till någon person antagit blint och alldeles ej den jag vågat framställa som sann för högsta makten, utan medelst recognosering till fots över var enda fläck så väl på Tide-vägen som på Thunbergiska vägen, och det flera gånger, samt stundom i sällskap med den i Sverige största mekanikus på 1800-talet sökt förvärva mig lokal kännedom, biträdd av en sjömans öga, som säkert ser på en timme vad en bedagad lantman i all sin tid ej sett och ser i detta yrket. När jag vidare åtar mig att bevisa, att en kommitté/som på kunskapens vägnar tyvärr ej mera lärar kunna ersättas varken i Västergötland eller kanske i Sverige, efter salig överstelöjtnant Lidströmer, ehuru sängliggande dock med lokal kännedom var ledamot av den/bedömt denna saken, inte en utan många gånger, fast kommittén hade varken särskilt samlingsrum, ordförande eller vaktmästare; så torde efter alla dessa bevisen hovintendenten Thams anmärkningar bliva åtminstone tämligen grundlösa om ock annars riktiga. I den föresats att ej ingå i stridsskrifter /ett yrke som varken jag har håg eller förmåga till/ borde jag alltså stanna här, men jag tillstår att då en man så högtidligt förklarar sig mot saken. som jag i anseende till dess väl kända önskan för allmän nytta väntat få se bland dess första befordrare, hoppats få se bereda sig odödlighet genom något för dess särskilda belägenhet passande, av dess särskilda belägenhet härflytande, bidragande; då denne man i så många hänseenden anses för en man av kunskaper i sitt land och allt detta med så mycket skäl, då vidare jag känner vad styrka vilken sats som helst kan hos den mindre underrättade vinna då en sådan

man vars grunder om än ej upprepade man ej gärna sätter i fråga, förklarar sig för den, så försvinna alla andra avseenden för den fara en verkligen god sak löper genom ett förhastat steg. Skulle det vara sant som man sagt mig att hovintendenten Tham på något sätt nu sedan företaget är bestämt har protesterat emot det, så ehuru vanmäktigt även som illa passande ett sådant steg vore, får jag dock ålägga Forsell att göra detta mitt brev in extenso bekant."

(Platen försvarar sedan sina fyra påståenden angående kanalbyggnad och fortsätter). "Och vad sätter hovintendenten mot allt detta? Ersättningsfrågan! en sekundär fråga, som ehuru av vikt väl ännu aldrig uppehållit någon kanal, ännu mindre en kanal för ett helt rike från det stället naturen utvisar, och högst olyckligt där en sådan orimlighet kunde äga rum. Och låt oss se huru med denna viktiga fråga står till". Här följer en kostnadsutredning). Platen fortfar sedan: "Ännu en gång, det kostar på mig att se mig vara i så diametral opposition emot hovintendenten Tham uti ett ämne som omöjligen kan vara likgiltigt för någon svensk och som den där har så mycken värma för fosterlandet med hans för många visst borde önskas vara en av de ivrigaste befordrare utav, men jag hade önskat att han i tid sökt kommunicera med mig nogare sina tankar och med nöje skulle jag lämnat de upplysningar jag förmått. Men om jag utom det allmänna bemödande till upplysnings spridande underlåtit att särskilt utreda mina skäl för hovintendenten även som för många andra, är det väl mindre underligt och minst bland alla människor på jorden, ryssar och barbarer ej undantagna kan detta förundra hovintendenten.

Min sats är jag så viss på, utom de redan upprepade auktoriteter, att jag uppmanar framställningen av en enda händelse i världen, där till en kanals ledning av 8 å 9 fots djup, man med framgång begagnat ett naturligt vattendrag, dem undantagna där tidvatten finnes, ett fenomen som förändrar helt belägenheten och gör även torr backe två gånger dygnet segelbar; men det som i våra strömmar ju lär vara föga att påräkna och alldeles inte uti nu i frågavarande, ehuru namnets likhet torde kunna ge anledning till någon derivation. I övrigt vet jag ej att Thunbergs meriter bestod endast i detaljerna som visst stundom undergått någon förändring, till exempel påsläppningsluckorna vid Trollhättan och annat lika viktigt, även som att jag vågat sätta några ändringar i fråga men ingalunda avgöra dem; jag tror ej att sådana småheter förminska den store mannens värde, som i trots av senare omdömen visst stod högt över sitt tidevarv, varav dess grundsats för kanalbyggnader ej är det minsta prov. Och tror jag att just efter sådana påminnelser som dessa kan man med trygghet anta att en kommitté, i orten föga båtade företaget i det hela, ehuru sista undersökningen och utstakningen förmodligen sker med den publicitet att en var kan få yttra sina tankar och söka underrättelser om han så önskar. Det torde vara dubbelt nödvändigt då man har en med skäl förvärvad literarisk reputation, att man med varsamhet framställer fakta som allmänheten i stöd av en sådan känd reputation stundom mindre underrättad antager, jag vill önska detta ej blir användbart på den alldeles på höft gjorda uppgift att i England och över hela världen följa kommunikationerna strömmar, väl är sant att efterkomma, där de duga därtill, men man borde då upplyst att de sällan duga därtill, och ännu mera sällan då frågan är om så stora kanaler och alldeles inte när strömmarna ej äro större än Tidan, som nu endast är fråga om. Jag kan dock ej sluta utan anförande av ett exempel som jag skulle blygas att kunna glömma. Vad är som till våra dagar bibehållit Carl IX och XI kanalaneläggningar vid Carls grav och Arboga? Den simpla sats att man med kanalledningen borde

framgå oavhängigt från de naturliga vattendragen. Den samma sats som iklädd annan form och under det infall att strömmar duga till intet annat än att lämna vatten till kanaler, för ej mera än 50 år sedan skaffade Brindley genialisk odödlighet i England !!! O! I stora konungar! måtte jag endast med tillbörlig helig känsla kunna här rätt vörda Ert stoft och jag skall evigt orörlig strida för den samma sats som aldrig förgår, att kanalfart är duglig i mån av som hon är oavhängig af de förändringar och skiften som strömmars obeständighet, ojämnhet och våldsamheter, ofta förökade av andra naturens verkningar åstadkommer. Om praktik och teori kunde mycket tilläggas, jag ämnar aldrig bestrida teorien sitt värde- ty ehuru jag ej har mera av den än att jag vet jag har nästan ingen/ vilket ej alltid är kasus/ så vet jag rätt väl att hon är grunden till allt; men ock ätar jag mig att bevisa att utan en enkel aritmetik och matematik så äro vi med alla våra stora huvuden och omskrutna kunskaper intet annat, nästan i alla vetenskaper än empiriker, ett namn som med tämlig självkärlek blivit nästan av alla givet medici och som vi med broderlig kärlek gärna kunna bära med dem. Eller varför dessa snälla teoretici? Varför lära de oss inte huru Egyptens obelisker kommit dit där de stå och på ända? eller huru andra kommit till Rom? jo för det deras skrifter som kunde göra detta äro borta eller kanske aldrig funnos. Huru flyttas sådana stenar med handkraft som de i oblong rangerade vid Vaholm? Vad maskiner hade väl göterna? Varför segla fartyg över alla hav, som jag skall visa aktningsvärda mäns kalkyler på att de böra kantra strax? eller för att komma ännu bättre tillbaka i vår högprisade myrstacktid, huru många hus, ja fästningar, byggda efter bara teori, som ofta ej stått till de varit färdiga? Jag menar Kristianstad kan väl bära vittnesbörd för 40 och 50-talet! Nu med mycken aktning för samma teori även som för dem vilka söka göra framsteg till detta mål, är jag dock ganska övertygad att detta mål endast är kommande tidevarv förbehållet i snart sagt alla brancher; emellertid gå vi på i praktiken och teorien följer efter, söker göra konklusioner, rätta ibland, oftare allt för bra uppställda, allt för riktiga, bara en liten hörnsten i botten som vi i vår vishet redan som axiom antagit till premis, är falsk, hela byggnaden ramlar och vi kasta griffeln i förtretten, men lovat vare människosnillet och dess upphov, återtager den igen. Detta är ej min historia utan den odödliga Chapmans och Liedströmers.

Efter sådana auktoriteter, vilka jag såsom åsyna vittne ofta haft lyckan att samla, vare det mig tillåtet att skratta åt den infallibla teorien både på 40-talet och 1808-talet när hon yves.

Nu är det nog, och mer än nog, det vill detta ämne till att så länge dra mig från varen. Och i alla fall är saken så långt liden att jag är viss den aldrig faller mer, även om individer skulle lida, som väl bör kunna ersättas. Själva detta olyckliga kriget skall ge ett öövertvinnerligt bevis. Detta är i hast sammanravsat, få se om det kan läsas.

Frugård 5 Maj 1808

B. V. Platen.

.....
(Ur Things English: "The first real artificial canal was built by James Brindley/born 1716/a wheelwright who could hardly read or write. The canal began in the coal mine/tillhörande Duke of Bridgewater/ and was built perfectly level without any locks, all the way to Manchester.)
.....

Till B. V. Platen.

Stockholm den 7/10 1817.

Jag har haft den äran mottaga skrivelsen från Motala av den 5 denes. Då det är i den enskildaste egenskap av uppriktig tillgivenhet och vänskap som jag communicerar mig, är det naturligt, att vad jag anför icke övergår gränsen av välment råd, varpå göres det avseende, som gott synes. Jag har ingen rätt att ex officio taga del i denna affär. Om ej för Bror själv någon överläggning därstädes anses högs nödvändig, håller jag före det vore bättre ställa i ordning därnere så att, då Bror kommer hit upp, det kunde bli att handlägga angelägenheterna på fullt allvar.---- Det synes mig en homage åt företaget-av dem som hava närmaste styret däröver, att åtminstone icke själva giva det dödsstynget. Det blir nog bödlar ändå för denna exekution. I sanning fruktar jag att åtminstone för det första blir ej annat än kaos,- det är verket redan genom sin finansiella ställning. Verkan av det sorgliga kreditmordet sträcker sig från tiggaren till palatset, och träffar alla omedelbart eller på sidan, förbittringen blir alltså lika allmän som olyckan och helst i början kan man ej förvänta någon sans.--Omöjligt kunna herrarna utgiva några assignationer mera, varemot jag icke finner något hinder att de kontanta pengar, som äro behållna i kassorna, användas till de courente, oundgängliga utgifterna. Men förmodligen består väl denna behållning egentligen av assignationer, som ingen tar. Då återstår ej annat än att giva fordringsbevis åt trupperna för vad de hava innestående. Denna väg är dock den sista, som bör vidtagas, och finnes det penningar må man ej låta folket gå hem utan betalning, ty det skulle sträcka vederviljan ända ned till massan.- Gud hjälpe oss väl; då vi tänka på hela denna vedermöda, som oss förestår, icke personligen, det får man sätta åsido, men fäderneslandet! O! min Gud, skall anarki och därpå främmande välde stryka bort vad som återstår. Tro mig! Stormen blir påkännande och här är smått med både kompass och matroser; -ingen befarenhet eller allt för utfaret. Jag citerar än en gång,- förfråga ej utan handla! Vederbörande skulle kunna lämna Delfiska svar.

Min käre Brors trogne och ödmjuka tjänare

Wirsén.

.....

Till B. v. Platen.

Upon the Caledonian Canal. Inverness 2 June 1808.

Sir,

I have just received your letter of the 28th April, also a duplicate of it, and another letter from Mr Oddy, all respecting the Canal through Sweden. In reply to these letters, I beg leave to state, that I am fully aware of the general importance of the proposed undertaking, and consider myself much honoured by the intimation which his Majesty of Sweden has been graciously pleased to express as to my being consulted. I am particularly desirous of affording every assistance, in my power, towards the accomplishing so noble and useful Work, and trifling obstacles or inconveniences shall not stand in the way. The public service with which I am entrusted in Scotland, will require my personal attention for about a Month to come. I could afterwards, say early in July, make a journey to Sweden, and shall most willingly leave the amount of remuneration for my service to be determined by his gracious Majesty after these services have been performed. But these Northern Seas are at present much infested by Danish and French privateers, this makes a passage in a common trading Vessel to be attended with a

risk from those armed Vessels, however trifling. I must therefore stipulate, that I shall be taken up at Aberdeen, and also landed at the same place by a Swedish or an English ship of war. This may be accomplished either by sending a Vessel from Sweden or applying to the English Government by the Swedish Minister in London. It affords me much pleasure and satisfaction to learn that his Majesty is so fully aware of the merits of my friend Mr S. Bagge. I hope and trust he will return to his country and stand first in the management of the execution of this great National Work, which will know he has much at heart. I shall take care that any person whom I may recommend, shall not consider it any degradation to act second to Mr Bagge. After having examined the country and considered on the Nature of the Works to be performed, I shall better understand what description of person or persons will be required. I shall by this Post write to one of the Mathematical Instrumentmakers, whom I employ in London, who has most experience in making Levelling Instruments of the simplest construction and which are much the best for practical purposes, they answer both for levelling and surveying. I will also direct that a couple of rods, decimally divided, be also sent. I shall not have the opportunity of seeing the Instruments before they are sent off, but I can rely upon Mr Troughtons care and accuracy. I shall hope to have the pleasure of hearing from you immediately on your receiving this. I shall send this by way of Edinburgh and a copy by London through Mr Oddy. Letters will find me most regularly if addressed to me at the Post Office, Edinburgh. I have the honoure to remain, Sir your

Tho. Telford.

(Telford hämtades med krigsfartyg. Han erhöll 5 guineas om dagen i arvode).

.....

Brev till B. v. Platen från J. J. Berzelius.

Högvälborne Herr Greve.

För Herr Grevens ynnestfulla skrivelse av den 27/10 får jag värdsammast tacka, även för de intressanta underrättelserna om verkstadens fortgång. I synnerhet är jag mycket glad att höra stora svarvstols-anstalterna så nära sin fullbordan. På slottet härom dagen omtalade nu sal. Wetterstedt Motala-verkstaden med ett rättvist beröm, som innerligt fögnade mig. Verkstaden slutar med att bliva även Owen ytterst förbunden, ty nu slarvas hos honom allting så att Motala mekaniska verkstads värsta motståndare får tacka Gud att de kunna vända sig dit.-- Sefström skriver i dess med denna dagens post hitkomna brev, att han hoppas i medium av november kunna resa. Således kan väl Herr Greven hava honom i Linköping kring den 18 á 20 november. Han vägde sig av en händelse i Söderfors innan nedresan och har nu nyss vägt sig igen då han förlorat den enorma kvantiteten av 3 lispund i vikt. Vad han nu måtte vara för ett stort benrangel.---

Ödmjukaste tjänare
Jacob Berzelius.

Stockholm den 13/11 1826.

.....

Brev till B. v. Platen.

Castellgården den 19 juli 1822.

Goda söta Baltazar, hav tusende tack för ditt vänskapsfulla brev och förföriska invitationer, detta träffade mig i ett ögonblick då jag just behövde en livlig påminnelse och övertygelse att jag ägde vänner i denna världen, och min erkänsla och tillgivenhet därför har således svårt att uttrycka. Mina öden och skickelser äro av ett oroligt slag.- bäst jag satt i mitt lugn så kommer Bihlman och säger mig att han utsett passande bostad för mig, som vore ett hus i Kungälv, ty här kan han då inte längre avse rumm för mig, emedan hans hushållsdam är för trångt logerad, och då jag visade honom ett brev från lagman Stenberg varuti han säger att så länge jag vill bo kvar, och Castellgården tillhör Massan, så äger jag därtill ensam rättlighet, han blev då faseligen förbittrad och yttrade" att genom advokatyr finner jag friherrinnan kan bliva kvar, men då avsäger jag mig arrendet, och därvid skall Massan fara rätt illa". Du finner väl att efter dessa yttranden kan jag inte gärna önska att bli här, jag är för mycket slagen, för att kunna draga ut i daglig strid, och mot en så ohysad fiende. Jag har därför uppgjort kontrakt med min gamle Hammar Dahl, som arrenderar Torp, men bor inte på stället; jag får således begagna alla behöfliga byggnader, får föda för 2:ne kor, 2:ne hästar att begagna när det behågas, så mycken ved jag behågar samt trädgården, och därför betalar jag 200 d. smt årligen.

Kamrer Rode Ekman och lagman Stenberg funno detta arrangement förträffligt, men på det herr Bihlman inte skulle gå alldeles onäpst för sitt elaka förhållande, så komma byggnaderna att stå låsta för min räkning.

Under dessa förhållanden, söta Baltazar, blir min tid för mycket upptagen för att kunna tänka på någon resa,- men din hustru kan bäst säga i vilken strid jag var emellan böjelse och skyldighet, men vi kommo slutligen överens att, om Gud vill, så råkas vi nästa sommar i Östergötland,- jag skall då visst skärpa mitt svaga huvud så mycket som möjligt, för att kunna begripa allt som där blir att se, men till mitt hjärta har jag mera förtroende, som skall veta att värdera en dygdig och älskvärd familj.

I förgår var jag på Gammelstaden, de mådde alla väl och ämnade i dag resa till skärgården. Lisa är en innerligt söt flicka,- Gud låte henne alltid bli så lycklig som hon nu är. Jag borde väl havt bättre papper då jag skriver till Herr Greven och Statsrådet, men av slarv är det denna gång omöjligt.

Adieu min bästa Baltazar, Gud låte din hälsa vara så god som av hjärtat önskas dig av din

Evigt tillgivna Syster
Charlotta.

(Charlotta Wilhelmina, född 17/3 1779 eller 1782, död 16/3 1860 på Onsjö, Västergötland, g.m. generalmajor, friherre Erik Henrik Haij till Onsjö).

.....

(Baltazar var Platens rätta förnamn. Det förkortades till Baltzar).

BRUNNSINRÄTTNINGEN I MOTALA.

Åtminstone från år 1868 fanns en sådan inrättning i Motala. 5/1 1869 annonserades: "Arrendeauktion å Motala Brunnsinrättning hålles 22/1 kl 10 f.m. å Motala hotell, enär vid auktionen 4/1 antagligt bud ej erhöles. Tillträde kan ske 1/4 1869. Vederhäftig borgen erfordras. Lottägare uti Motala Brunnsinrättning behagade sammanträda samtidigt å samma ställe för att besluta huru med Bolagets egendom bör förfaras i händelse ej antagligt anbud erhöles.

3/12 1868, Direktionen".

.....

Utdrag ur tidningsartikel år 1869:

(Inrättningen hade det året övergått från bolaget till enskild person).

--"Vi önska den nye ägaren många törstiga brunsgäster, och varför kan man icke "dricka brunn" här likaväl som annorstädes. Platsen har ett "sött" läge, och inrättningen har vunnit i sötma genom att den blivit inkorporerad med ett gott och väl skött konditori. Man tar sig ett glas karlsbader eller seidlitzer, därpå en bakelse eller en bit tårta, och sen må det gå hur det vill.---

Raymond".

(Raymond= apotekaren i Motala, Algot Landin, död 20/5 1869).

.....

Notis 11/5 1869: Motala Brunnsinrättning öppnas den 1:sta juni för servering av alla sorter, både kalla och varma, naturliga och artificiella mineralvatten. Avgiften är i år betydligt nedsatt.

Motala 4 maj, Axel Sandberg, apotekare.

.....

Notis 18/5 1869: Invid slussen reser sig som vi veta, den lilla nätta brunnsinrättningen, vilken nu fått ökat behag genom det konditori som herr Lagerström öppnat därstädes, och där man serveras kaffe, thé, limonad, sodavatten, tårter, konfektyrer, jämte allt vad till yrket hör på ett utmärkt propert sätt. Det blir en ganska behaglig tillflykt om afnarna då man sitter för att vänta på något fartyg eller blott för att se de på vindbron trafikerande. Vi önska det måtte bära sig, som det heter, och kunna ett annat år fortsättas.

.....

Notis 16/5 1873: På Motala brunnsinrättnings lokal serveras dagligen lemonad, vin, kaffe m.m.

.....

Annons 4/4 1874:

I Brunnessalongen vid Motala köping förevisas i dag och följande dagar en Ny Mekanisk Konstutställning, bestående av: En Tivolifest,

en Fotograf, en Serenad i Spanien, en Morgonstund i skolan, en Lindanserska, Ungmön och hennes tillbedjare, tvenne politiserande vänner, ett prydligt träd med hoppande och sjungande fåglar, tvenne fjäderbollkastare, en akrobat, samt en mekanisk näktergal, vars rörelser och sång äro så väl imiterade, att man tror sig stå inför en levande varelse, och en trollkarl, alltsammans med mekanik rörliga. Staden Paris, översvämningen av Stralsund, förevisas för första gången. Musik utföres av orgel, förfärdigad och prisbelönt i Köpenhamn. Konstutställningen är öppen söckendagar från kl 10 f.m. till 10 e.m. samt sön- och helgdagar från kl 5-10 e.m. Entré 50 öre, barn och tjänstefolk 25 öre, då varje besökande erhåller en present.

J. Schultheis.

.....

(Inrättningen låg på norra sidan av kanalen, nära Motala sluss, öster om Bispotalagatan, där nu är park).

.....

FORNFYND FRÅN MOTALA SOCKEN, BEFINTLIGA I

STATENS HISTORISKA MUSÉUM .

Fynd gjorda vid de olika gårdarna omnämnas vid dessa.

Stenyxa, funnen 1904 vid uppbyggnaden av en gammal kvarnränna vid spiksmedjan i Holm.

Stenyxa, funnen vid stranden av Motala ström, hist. muséets nr 8655.

Stenyxa, dubbeleggad, med skafthål, funnen 1919 i Motala ström vid upprensningen för fångdammen vid Statens kraftstation.

Stenyxa, funnen i strandgruset, i Motala ström, vid arbeten för kraftstationen. Märkelig, emedan en ljusare ton anger var skftet setat. OBS! Denna yxa finnes i Linköpings stads- och länsmuseum .

Ringspänne av silver, funnet i Motala ström, vid Motala pappersbruk (sedan Asps klädesfabrik). Finnes avbildat i "Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening"s tidskrift år 1912. Historiska muséets nr 14382.

Utan närmare uppgift om fyndplatsens läge i socknen, finnes ytterligare 45 fornsaker, mest av sten, i hist. muséet.

.....

Några av de FÖRENINGAR, SAMFUND och STIFTELSE

som bildades i Motala socken på 1800-talet.

Motala verkstads arbetareförening 1865- 1908.

Bildades 1/7 1865 av förmännen August Palmgren i ångpanneverkstaden och Gustaf Lundgren i snickareverkstaden.

Hade år 1868 cirka 400 medlemmar.

Tidningsartikel, augusti 1868:

Några ord om Motala verkstads Arbetare-förening.

Bland vårt lands arbetareföreningar intager Motala verkstads, ehuru tillhörande de yngre, ett, enligt vår åsikt, ganska framstående rum. Bildad i juli 1865, räknar den för närvarande omkring 400 medlemmar. Dess invid kanalen uppförda, vackra byggnad, utgör ett tillräckligt vittnesbörd om det intresse för företagets framgång, som livat alla samtliga och var och en för sig.

Denna byggnad, utmärkt för smak och prydlighet så till det yttre som inre, anlades i maj 1866, därvid arbetarna själva turvis och efter om kvällarna på verkstaden förrättat arbete, lade hand, och oaktat flera mötande besvärigheter fortskred arbetet så, att invigningsfesten kunde firas redan i november påföljande år.---

Hela byggnaden med bibliotek och inventarier uppgår till ett pris av omkring 14 å 15000 rdr, därav allt, med frånräknande av biblioteket och en summa på 5500 rdr, vilken ännu kvarstår såsom skuld till verkstaden, blivit av föreningen inlöst och betalt.

Vad nyssnämnda bibliotek beträffar, har detta till största delen tillkommit genom gåvor. Så har en för längre tid tillbaka bildad och för några år sedan upphörd förening (Bildningscirkeln) tillhörigheter jämte 300 rdr i penningar tillfallit föreningens boksamling. En numera upphörd, av ritare och elever bestående förening har även skänkt sin boksamling till biblioteket. Dessutom hava enskilda personer, varibland doktor Charles Dickson i Göteborg, löjtnant Braune, kassör Hammarstrand, telegrafkommissarie Hollertz, ritaren Lundberg m.fl. bidragit till att rikta ifrågasvarande bibliotek med många värderika arbeten.

I sammanhang härmed må nämnas, att greve Platen givit föreningen en dyrbar present, genom att till densamma överlämna sin faders porträtt, mästertligen målat i olja och infattat i en praktfull ram. Föreningens styrelse är sammansatt av 14 medlemmar, ordföranden inberäknad.

.....

Snart efter sin tillblivelse fick föreningen egen sångkör. Efter

en hr Jansson var år 1869 Ernst Molander körens ledare. Kören

bestod då av 24 man. Senare följde en längre vilotid, men 1873

upptogs övningarna på nytt under ledning av eleven vid verkstaden

Alfred Stomberg, förut sånganförrare inom Smålands nation i Uppsala.

Musikkår fanns även, förmodligen tillkommen något senare än sång-

kören. I teatersalongen i föreningshuset uppfördes mycket krävan-

de teaterpjäser av resande sällskap, som ansågo salongen utmärkt.

Där höllos även konserter, fester, föreläsningar m.m., ofta flera gånger i veckan . Bland den mycket stora mängden av annonser om tillställningar i föreningshuset ha ett par återgivits här nedan.

Söndagen 1/11 1868: Teatraliska föreställningar. Vid verkstaden gävo åtskilliga av arbetareföreningens medlemmar ett sällskapsspektakel. Föreningshusets rymliga teatersalong, vilken, tack vare hr målaren Molanders konstnärlighet och smak, nu presenterar sig i ett vackert och så fullständigt skick som möjligt, var i det närmaste fullsatt, och sujetterna, som uppträdde utan anspråk, gjorde sin sak ifrån sig till publikens stora belåtenhet. Herr Ernst Molander ackompanjerade sångerna på ett av föreningen nyligen för 450 rdr inköpt fortepiano.

...

Söndagen den 27/12 1868 giver undertecknad å Arbetareföreningens lokal, Concert med Bal. Concerten börjar kl. 7 e.m. varefter balen fortsätter till kl. 12. Biljetter å 1 rdr för äldre och hälften för barn, säljas vid ingången. Olof Westerdahl.

.....

Arbetareföreningens medlemmar giva annandag jul i sitt vid Verkstaden varande hus en teatralisk föreställning, därvid följande pjäser komma att uppföras: (År 1868).
Obrottslig tystlåtenhet, vådeville i 1 akt.
Min hustru, eller en natt i Falkenberg, skämt med sång i 1 akt.
Efter en promenad i vagn, upptåg med sång i 1 akt.
Stadsresan, komisk monolog i 1 akt.
Dörrarna öppnas kl. halv 7 och spektaklet börjar kl. 7.
Biljetter för 1:sta plats kosta 75 öre och för 2:dra plats 50 öre.
Obs! Orkestern kommer att utgöras av herr Olof Westerdahls omtyckta kapell.

.....

Ett bland de första framträdanden av Arbetareföreningens sångkör torde vara det som annonseras sålunda:
Arbetareföreningens Sångkör vid Motala verkstad giver söndagen den 14 mars 1869 i sin lokal en Soirée enligt följande program:

- 1:sta Avdelningen:
1/ "Hör oss Svea", ----- G. Wennerberg
2/ En Sommarafton ----- A. F. Lindblad
3/a: Hör i Orfei drängar } ----- Bellman
 b: Käraste bröder
4/ Lotsen ----- N. W. Gade
5/ Sotarne, Duett för Barythoner ----- G. Wennerberg
2:dra Avdelningen:
6/ "I Gevär hvar man" ----- G. Wennerberg
7/ a: I Stormen ----- Dürner
 b: Dryckessång ----- Marschner
8/ Oscars minnesruna ----- Berwald
9/ De muntra musikanter ----- Riccius
10/ Chör, unisoni, för basröster, ur
 operan "Afrikanskan" ----- Meijerbeer

3:dje Avdelningen:

11/ Hans tredje hustru, komedi med sång i en akt.

12/ "Slumra i skuggan" ----- Kücken.

Biljetter á 75 öre första plats, 50 öre andra plats, säljas vid ingången samt hos föreningens vaktmästare. Dörrarna öppnas kl. halv 7, början sker kl. 7.

.....
Reglemente för föreningen utarbetades år 1869 och dess första paragraf lyder: "Föreningens syftemål är: Åstadkommande av enighet, hjälpsamhet, upplysning och vetande, samt lust för plikters uppfyllande".

.....
År 1872.

Notis: Disponenten vid Motala verkstad, kapten Unge, jämte fru, hade nyårsafton inbjudit samtliga folkskolebarn på en av dem lika frikostigt som varmhjärtat arrangerad festlig tillställning i den av dem för aftonen förhyrda Arbetareföreningens stora samlings-sal. Barnens antal var omkring 120. Salen var prydligt dekorerad och saknade icke sin ståtliga julgran. Varje barn hade sin särskilda julhög. Då barnen hade samlats spelade musiken upp. Dansen började, polskan gick lös under glatt støj kring julgranen. Något senare på aftonen serverades barnen ordentlig supé, där det varken saknades julgröt, tårta eller öl. (!) Under aftonen utdelades nyårsgåvor, bestående av böcker till ett värde av omkring 150 rdr. Balen slutade först kl. 1/2 12 på natten. Trettondagsafton hade disponenten och hans fru jämväl till ett dylikt arrangement inbjudit barnen vid småskolan, ett 90-tal. Herr kapten Unge har även inträtt som medlem i den vid Motala verkstad varande Arbetareföreningen.

.....
År 1873.

Notis: Det uppväxande släktet omfattas av chefen vid Motala mekaniska verkstad med synnerlig välvilja och omtanke. Sistlidna jul- och nyårsafton firades fester i Arbetareföreningens lokal, dit folkskolebarnen, 160 till antalet, voro inbjudna och varest dessa under omväxlande dans och lekar undfågnades med allehanda förfriskningar samt en riklig aftonmåltid. Vid den senaste av dessa barnfester förklarade disponenten, att han, såsom ett varaktigt minne av denna nyårsafton skulle för varje skolbarn vid verkstaden insätta ett belopp i en livränte- och kapitalförsäkringsanstalt, såsom grundplåt för vinnande av framtida oberoende, en skänk, som för samtliga skolornas barn belöper sig till ungefär 600 rdr. Åt småskolebarnen lärers längre fram en likadan fest komma att anordnas.

.....
År 1880 uppgjordes och trycktes år 1881 en katalog över Arbetareföreningens bibliotek. Den omfattade 56 sidor i liten oktav och innehöll även reglemente.

Ny upplaga av katalogen utkom år 1893. omfattande 87 sidor i oktav. Även denna upplaga innehöll reglemente. Katalogens storlek tyder på att biblioteket varit rätt betydande i storlek. (Biblioteket övertogs- delvis?- av föreningen "Folkets hus bibliotek" vid Motala verkstad. Över detta bibliotek utgavs en katalog år 1905. Den omfattade 20 sidor i oktavformat. Biblioteket omfattade då 689 nummer).

Arbetareföreningen vid Motala verkstad upplöstes år 1908 då intresset för densamma upphört i och med fackföreningsrörelsens utveckling.

Redan 1880 hade föreningens hus köpts av Motala verkstad. (Pingstdagen varje år samlades föreningsmedlemmarna med anhöriga utanför vårdshuset vid verkstaden och marscherade efter musikkåren till Gröna Udden vid sjön Boren, där förfriskningar intogos och sång, musik och tal förekom).

.....

Arbetarnas handelsbod vid Motala verkstad.

År 1869 uppges handelsbodens adress vara nr 11,

Vedtorget, vid Motala Mekaniska Verkstad. (Bodbacken).

Annons 4/2 1870:

Arbetareföreningens vid Motala verkstad Handels-Aktie Bolag försäljer genom undertecknad alla sorters friska och goda specier, blekt och oblekt samt färgat Bomullsgarn av Holmens fabriks välkända tillverkning, Linnegarn, Haspelgarn, Skogarn och Mattvarp av Almedals fabriks tillverkning, blekt och oblekt, färgad Domestik, Cambric, Scherting, Kallikå. Fina och ordinära Gardintyger, svart och vit Tarlatan, Rydboholms Mollskinn, Lamafoder med flera varor, endast per kontant, men billiga, bestämda priser.

Till fabrikspris försäljes fina och ordinära Kläden, Dofflar, Drap, Satin, Milton etc. från en av de mest välkända fabriker i Norrköping.

Flera sorter torra och goda cigarrer, såsom Espana, Venus, Polstjernan, Kronan m.fl. mot rabatt vid partihandel.

Motala Mekaniska Verkstad i januari 1870
Fredr. Zetterblad.

.....

Annons 1/12 1871: Alla de, som veta sig hava förfallen skuld till undertecknad anmodas härmed att densamma före den 16 nästkommande december likvidera. Hörsammas ej detta kommer lagliga åtgärder att ofördröjligen vidtagas.

Motala verkstad i november 1871

Arbetareföreningens vid Motala verkstad Handels AB
Fredr. Zetterblad.

.....

Annons 11/7 1873: Aktieägarna uti Arbetareföreningens vid Motala verkstads Handels AB kallas härmed till allmänt ordinarie bolagsstämma å Arbetareföreningens lokal härstädes söndagen 20 dennes kl. 3 e.m., då revisionsberättelse över förlidit års förvaltning kommer att avgivas samt åtskilliga andra ärenden föreligga till behandling.

Motala verkstad 6/7 1873. Styrelsen.

.....

Denna handelsbod, som fanns ännu 1874, får väl, jämte konsumtionsföreningen i Motala köping, räknas som föregångare till Sällskapet Arbetarnas Ring vid Motala verkstad, som bildades hösten år 1883.

.....

Annons 30/6 1874:

Inbjudes till deltagande i ett lusttåg till Hallsberg, söndagen 5 juli kl. 5 f.m. från Motala och 5,15 från Motala verkstad. Anteckningslistor bl.a. vid Arbetareföreningens butik vid Motala verkstad. Arbetareföreningens musikkår. Biljettpris 2 kr tur och retur för äldre; 1 kr. för barn.

.....

Annons 6/10 1874:

Prenumeration på Motala Tidning mottages bl.a. på Handelsbolagets handelsbodar vid Motala verkstad. Pris per kvartal 1 rdr 50 öre.

.....

Prins Oscars arbetsinrättning i Motala köping.

På 1840-talet anmärkes av resande, att man på få ställen i Sverige fann så många och så oförskämt skriande tiggare som i Motala. För att avhjälpa i samhället florerande tiggeri och lättja, överenskom ett sällskap yngre samhällsmedlemmar att ge några sällskapsspektakel för att medelst behålla inkomster bilda en grundfond till en arbetsinrättning. Denna inrättning stiftades först i mars 1849. Vid sammanträde i april det året beslöt sällskapet att begära hos H.K.H. hertigen av Östergötland (sedermera konung Oscar II) att han ville bli sällskapets höge beskyddare och förste ledamot samt att sällskapet skulle få kalla sig "H.K.H. Hertig Oscar Fredriks inom Motala stiftade Sällskap för befrämjande av arbete och flit". Prinsen biföll detta och skänkte 200 rdr riksgälds till sällskapets kassa. I juni 1849 hölls auktion i övre våningen i fabriksör C. Lagermarks iboende hus i Motala köping på diverse fruntimmersarbeten m.m. till förmån för arbetsinrättningen. I nov. 1849 bestod sällskapet av cirka 90 personer. 5/2 1850 antog sällskapet bestämda stadgar och penningfonden uppgick 10/2 till 1253 rdr. Ull, lin, nöthår, blånor,

m.m. uppköptes och utlämnades till större eller mindre del åt arbetsbehövande personer. 31/5 1851 försålde arbetsinrättningen på offentlig auktion, hållen i Wallanderska gården, tåg- och blångarn, mattväv, ullgarn, strumpor av ull och bomull m.m.

Denna arbetsinrättning upphörde år 1861.

I början av år 1868 beslöt den forna styrelsens ledamöter, att på grund av den i samhället ökade fattigdomen utfärda inbjudan för inrättningens förnyande. En bestyrelse valdes, bestående av fruarna Lindencrona, Sjövall och Drotty, samt herrarna Wulff, Lagermark, Schött, A. Hydén, Dunder, Wetterström och Nilsson. Obekant om denna inrättning kom i gång. I juli 1868 meddelas emellertid, att på allmän kommunalstämma beslutats, att köpingen skulle inköpa den s.k. Lantzka gården, belägen vid Medevigatan, för att användas till arbetsinrättning. Om härmed avses förnyandet av "Prins Oscar Fredriks" arbetsinrättning eller en helt ny, kommunal inrättning, är okänt.

.....

Föreningen "Egna hem" u.p.a.

Föregångare var den år 1887 i Godegårds socken av F.V.Johansson bildade "Jordbruksföreningen", som hade en underavdelning i Kristbergs socken. Denna förening förde en tynande tillvaro och först i augusti 1892 fick verksamheten fast form då ovannämnda avdelningar upplöstes och föreningens namn ändrades till "Föreningen Egna hem u.p.a.", med säte och huvudkontor i Motala. I Motala ägde föreningen år 1915:

Tomt nr 4 i kvarter nr 3, från år 1898, med föreningens kontorsbyggnad.
Tomt nr 1 i kvarter nr 4, från år 1897
" " 4 " " " 4 " " 1895
" " 3 " " " 25 " " 1905

Dessutom i Motala socken en koloni vid Brunsvik, anlagd 1906 med 24 egna hem.

.....

Konsumtionsföreningen i Motala köping.

Annons: Delägare i Motala köpings konsumtionsförening kallas till extra sammanträde å vanligt ställe, söndagen 9/8 1868.

.....

Motala mässingssextett.

Annons: Fyrverkeri och eklärering i Strömparterren (vid gästgivaregården), söndagen 13/9 kl. 1/2 7 1868.
Barnbal, söndagen 21/1 1872 å Motala hotell till förmån för omedlade studerande ynglingen Kinwall. Börjar kl. 6, slutar kl. 9, därefter dans för äldre till kl. 12 på natten.

.....

Motala pianobolag.

Motala pianobolag kallas härmed till sammanträde måndagen 15/3 1869 kl. 4 å Motala hotell, för att besluta om huru bolagets piano skall användas m.fl. frågor. Direktionen.

.....

Motala musiksällskap.

Bal å Motala hotell 27/12 1869 (tredje dag jul), börjar kl. 7, slutar kl. 1.

....

Musikalisk soiré å Arbetareföreningens lokal vid Motala verkstad, Palmsöndagen 10/4 1870, kl. 1/2 5. Ångslupen Hulda medtager soirébesökare för halva avgiften, såväl till som från verkstaden.

.....

Soirésällskapet i Motala.

Annons: Sammanträde å Motala hotell, söndagen 25/1 1871. Bestyrelsen.

Annons: Soirésällskapet behagade sammanträda å Motala hotell, söndagen 25/2 1873, kl. 7 e.m. Obs! Resande äga denna gång ej tillträde. Styrelsen.

.....

T. T. i Motala.

Annons: Sammanträder allmänt å Motala hotell, lördagen 3/2 1872, precis kl. 7 e.m.

Notis: Sällskapet T.T:s broderloge i Motala invigdes lördagen 3/2 1872, varvid ett större antal sällskapsledamöter från Skeninge och trakten hade infunnit sig. Den rikt upplysta och smakfullt anordnade salongen i Motala hotell ingav åt det hela en högtidlig prägel, som ännu mera förhöjdes när Motala väl inövade kapell lät höra sina omväxlande och väl utförda musikprestationer.

.....

"Sp."

Annons: Medlemmar av förbundet behagade sammanträda 2/4 1873, kl. 2 e.m. å överenskommet ställe. Ordenstecknet "D r n " framföres av presidenten. Presidenten.

.....

Harmonion.

Annonser: Samling söndagen 22/2 1874 kl. precis 3 e.m. å sällskapets lokal. Resp. ledamöter behagades sammanträda å Motala hotell, söndagen 18/10 1874, kl. 6 e.m. Dekorationer begagnas.

.....

De tolv.

Ett sällskap som fanns vid Motala verkstad.

Samlades (en gång om året?) på Lustigkulle vid en ännu befintr

lig sten med inskription "De XII 1896".

.....

"Läseriet" var mycket utbrett i Motala, från början av 1800-talet. Det anses ha berott på att till mekaniska verkstaden samlades folk från rikets olika delar, vilka ditförde religiösa idéer av olika art, men även på ett år 1830 av ordföranden för Göta kanalbolag stiftat bibelsällskap, vars syfte var att till konfirmationsungdom, tillhörande personalen vid nämnda bolag och vid Motala Mekaniska verkstad, gratis utdela biblar samt att för övrigt tillhandahålla biblar, för den som så önskade. Vice komministern i Motala och Vinnerstad, A. Lindstedt verkade åren 1843-44 för Svenska missionssällskapet. Redan år 1835 hade övermekanikus vid Motala verkstad, Daniel Fraser, börjat erlægga årsavgift till sällskapet. De evangeliskt sinnade i Motala omfattade då Lunds missionssällskap med stort intresse.

Lokalavdelning av Svenska Missionssällskapet bildades i Motala år 1855.

Baptistförsamlingen i Motala bildades år 1856. Elimkapellet invigdes 11/7 1880. Tidigare hölls gudstjänst i en gård på tomt nr 2 i kvadraten nr 15 i Motala köping.

Metodistförsamlingen i Motala, stiftades enligt en uppgift 1873-74, enligt en annan år 1875.

2/2 1875 utfärdade pastorsämbetet i Motala betyg för 21 personer som anmält sig till utträde ur Svenska Statskyrkan och vilka förklarade sig hava omfattat Metodist-Episcopalkyrkans troslära.

År 1868 var Motala näst efter Norrköping och Linköping mormonernas förnämsta tillhåll i landet.

I slutet av 1800-talet hade Norrköping och Motala blivit samlingspunkter för nästan alla partikularmeningar, som representerades inom stiftet.

Under senare hälften av 1800-talet existerade i Motala ett sällskap under namnet "Fria tankens vänner", som frigjort sig från bibelns auktoritet och läto leda sig av den egna tankens spekulationer. Måhända hade chefen vid Motala verkstad, kapten O.E.Carlsund jämte predikanten och läraren vid verkstaden, Olof Hertzman och ingenjören vid samma verkstad, Isidor Kjellberg, något att skaffa med detta sällskap. Alla tre voro s.k. "fritänkare". Carlsund uppskattade Kjellberg och gav honom introduktionsbrev när han for till Amerika. Sällskapet ägde en boksamling, i vilken böckerna voro märkta med sällskapets namn. Samlingen uppgick senare i Arbetareföreningens bibliotek. Nu torde väl inga av sällskapets böcker finnas i behåll.

D:r Lee, "Efraims budbärare" predikade år 1884 i Motala. Frälsningsarmén i Motala började år 1896.

Motala Blåbandsförening stiftades år 1889.

Motala verkstads Betanieförsamling stiftades år 1914.

Om fackföreningen vid Motala verkstad: Se artikel om denna verkstad.

.....

GÖTA KANAL OCH KANALOMRÅDET.

(Se även sidorna 581 och 596 samt brevavskrifter).

Om Göta kanal finnes en utomordentligt rikhaltig litteratur. Här återges endast ett par notiser. Arbetet med Göta kanal började i Motala där de första spadtagen på kanalgrävningen togos av en kommendering från Östgöta livgrenadjärer 24/4 1810. (Enl. Nerman: "Göta kanals hist" del 2. sida 5 och bilaga 5.)^{x/} Förutom kommenderingar ur svenska regementen voro även ett antal ryska desertörer sysselsatta med kanalarbetet vid Motala. Det gällde först och främst att skapa en förbindelseled mellan Viken, över Vättern till Boren. Därför var arbetarstyrkan t.ex, år 1811, vid Forsvik 500 man, vid Motala 800 man, mot i medeltal 350 man på övriga stationer.

x/ I en till kanalbolagets sammanträde 28/5 1810 lämnad redogörelse, daterad 8/5 1810 anges att kanalens grävning påbörjats i Motala den 24 sistlidne, alltså 24/4 1810.

(Enl. Bring, del I, sida 132 börjades arbetet 24/5 1810 i Motala).

Slussarnas längd mellan portarna är 35,63 meter = 120 fot. Bredd i portöppningen 7,3-7,6 meter. I grävd kalan skulle bottenbredden vara 48 fot = 14,26 meter. Kanalsidornas lutning mot horisontalplanet ej över 30°. Vattendjupet i sprängd kanal och slussport vid lägsta vattenstånd 2,97 meter = 10 fot och i grävd kanal 10 1/2 fot = 3,12 meter. I början manövrerades slussportarna icke som nu med gångspel, kuggdrev och kuggstång, utan medelst långa, grova ekbalkar, fastbultade vid slussportens rambalk. ^{Se bild vid sida 361/} Bulthålen för dessa balkar eller hävstänger synas på slussportarna. Ungefär 60 meter från sluss finnes vertikala, röd- och vitmålade stolpar, s.k. fripålar, uppsatta, vilka ange, att innanför dem fartyg ej få fastläggas. Sådana pålar finnas även vid broar. Ungefär 300 meter från bro eller sluss finnes en å en stång diagonalt fastsatt, fyrkantig, vitmålad tavla. Här bör signal ges för bro eller sluss. Med något saktad fart har då båten kommit till fripålen när bro eller sluss blivit klara för passerande.

År 1883 var ett stort bankras mellan Motala och Motala verkstad, varvid kulverten vid Hårstorp svårt skadades. På 1880-talet om-lades kanalbankarna mellan Motala och Motala verkstad med ordnad sten, stödd mot nedslagna pålar. Bankarna hade svårt skadats genom den ökade vattenhastigheten på grund av ökad vattenavtappning vid Motala verkstad. Viktiga skeppningar på Göta kanals Västgöta-linje i slutet av 1820-talet, alltså innan Östgötalinjen färdig-ställts, utgjordes av stångjärn från Motalas, Borens hults och Hultorps lastageplatser till Göteborg, samt stenkol, sill, salt och diverse annat köpmansgods från Göteborg till Motala. Sill var en mycket viktig vara. Hultorp vid Boren var en av lastageplatser-na för järnbruken i Kristberg, Tjällmo och Godegårds socknar.

Tidningsnotis om firandet av invigningen av kanalens Östgöta-linje: ^{september 1832/} Tjänstemännen vid Mekaniska Werkstaden i Motala hade förenat sig att även fira denna högtidsdag. Här var kanalens medelpunkt, här låg det stora verket, liksom en döme däröver. Här vilade den bort-gångne mannens stoft, som så outtröttligt arbetat för dem båda.

Vid detta ställe hade hans ande förhoppningsfullt fäst sig, och ofta hade det varit föremålet för hans djärva planer, som blott i senare tider hunnit rätt utveckla sig. Nu var det vågsamma och så mycket omtvistade företaget fullbordat. Mången hade från kanalens första början som tjänsteman följt honom och sett hans mödor och obesegrade ihärdighet. Denna hågkomst, och dessa lokala förhållanden uppväckte hos dem den tanken, att vid hans vilorum fira dagens högtid. I denna avsikt samlade sig tjänstemännen, åtföljda av arbetarna, på norra sidan kanalen, mitt för verkstaden. Somliga buro facklor, somliga bloss. Man begav sig i procession i ordentliga led till greve von Platens grav, vilken omringades. Tjærtunnor brunno zigzag på kanalens båda sidor, mellan Motala och Faktoriet (= verkstaden). Den som känner denna sköna omgivning kan lätt föreställa sig vilken förträfflig effekt denna illumination skulle göra. Över själva graven var anbragt en konstrik lykta, föreställande en stjärna, under vilken hängde ett skepp. Omkring graven voro marschaller placerade, som även sträckte sig i armar emot kanalen. Parken som omgiver graven var eklärerad med en talrik mängd lyktor. Vid framkomsten börjades en vokalmusik av utvalda mansröster, varefter dracks trenne skålar. En till greve von Platens minne, såsom grundläggare av kanalen. Den andra för föreningen mellan bägge haven. varuti inneslöts general Sparres såsom den vilken lagt sista handen därvid, och, som ett insegel på det stora riksverket, en för Hans Maj:t och det Kongl. Huset. Vid de tvänne första sjöngs verser, dem vi skola försöka förskaffa oss, och vid Konungens folksången. Under detta lossades skott från batteri uppfört på andra sidan av kanalen, mitt för graven. Det var, som oss tyckes, hedrande för alla som deltog uti denna festiviteten, att på denna dagen inhågkomma den mannen, som gjort så mycket för kanalen, och en rätt lycklig idé, att så innerligt förena med det stora hela, fullbordat, så väl den, som begynt, som den, som slutat det märkvärdiga arbetet.

....

Kanalens längd mellan Motala och Borensnult är 3785 meter.

Nivåskillnaden mellan Vättern och Boren är 15,5 meter.

Västgötalinjen invigdes 23/9 1822

Östgötalinjen invigdes 26/9 1832.

Några få av dem som år 1871 voro mantalsskrivna på Göta kanals

område: Övermekanikus, major C.A.Grafström, död 11/11 1879. löjtnant Broomé, slussinspektör C.U.Dahlberg, slussvakt C. Thunberg, faktor O.G.Kjellman, lots F.Åkerlind, mamsell Hedvig Sofia Wilking, (ägde lägenheten Wilkingsberg på kanalbanken, nära Hårstorps kulvert, och hade där år 1872 servering av kaffe, te, choklad, porter, sockerdricka och sodavatten.)

.....

Slussarna ha namn. Bestämmande slussen vid Motala: "Föreningen" och slussarna vid Borensnult "Minnets slussar".

Ovannämnde Dahlberg, löjtnant, dög 1890. Han var stor samlare och katalog över samlingarna trycktes 1890. Hans fader, C.U.Dahlberg, magasinssköttare vid Göta kanal, dog 1869.

HANTVERKARE I MOTALA SOCKEN UNDER ÄLDRE TID.

Huvudsakligast under åren 1550 - 1650 .

Förteckningen upptar endast enstaka personer bland det stora antal hantverkare, som givetvis funnits i socknen under nämnda tidsrymd.

Årtalen ange endast under vilka tider personerna ifråga har påträffats, eller första året de påträffats.

När inget annat anges bodde hantverkarna i Motala norra eller södra by.

Med slottet menas alltid Vadstena slott.

Bildsnidare: 1655 M:r Johan Bildsnidare i Hårstorp.

Hjulumakare: 1546-48 Tyrgils hjulare

Kolare för slottet: 1548 Jon, 1569 Börje, 1596 Nils. dessa tre boende i Kårsby; 1605 Anders i Koppartorp och Lasse i Djurkälla; 1616 Jöns i Basteberg och Lasse i Ragnelyckan.

Kopparslagare: 1579 Melker i Kårsby, "Konungens kopparslagare"; 1617 innehade Christian i Vadstena en vattenhammare vid Hårstorp, kallad kopparhammaren och platsen senare Koppardamm, se Hårstorp; 1621 Didrik i Sandhålan, bodde i en backstuga, död före 1624.

Krutmakare i Hällegården: 1611 Asmund; 1613 Sven, "vår Nådige Furstes krutmakare"; 1621 Lars Nilsson.

Kvarnbyggare: 1571 Sven i Holm; 1582-86 Lasse Persson sågare, uppbyggde eller ombyggde slottssågen vid Hårstorp 1582 och ombyggde slottsmjöl kvarnen (Herrekvarnen) med 2 par stenar 1585-86; kvarnen blev på hertig Karls order utriven våren 1598; 1588 Joen Hemmingsson i Holm; 1589 Joen Öläanning (Klemetsson) i Holm; 1599-Gudmund Nilsson, mjölnare, laxfiskare, återuppbyggde slottskvarnen med 3 par stenar 1599, byggde Motala Hus, krutstamp, ombyggde slottssågen m.m.

Laggare (tunnbindare): 1543 Olof; 1582 Lasse; 1633 tunnbindaren i Pinan; 1655 Olof i Holm.

Murmästare: 1560 Hans i Kårsby.

Målare: 1611 Mårten; 1655 Jöns, f.d. sergeant.

Pottemakare (tillverkade lergods): 1602 Hans; 1611 Mickel.

Repslagare för slottet: 1618 Jöns i Brunsvik.

Sadelmakare: 1635-49 Anders.

Salpetersjudare: 1645 Nils Andersson och Erik Jonsson; 1657 Hans i Brunsvik.

Skomakare: 1543 Per; 1625 Byrge Nilsson, efter kortspel på Motala Hus svårt knivhuggen av krögarens svåger; 1663 Anders Månsson.

Skräddare: 1584 Jon; 1589 Per; 1616 Jöns; 1645 Måns i Hårstorp.

Smeder: 1543 Erik; 1544 Jon och Börje; 1569 Anders; 1585 Anders i Duvedal; 1589 Erik Andersson i Duvedal och Joen i Djurkälla; 1592 Jöns; 1598 Lars i Djurkälla; 1622 Anders Abelsson (Falksläkten); 1657 Erik i Kolmefall; 1669 Olof i Kopkätten; 1673 Per Hansson vid Illersjöbron. Se även Backegården, Falks hammare och Kårsby.

Snickare: 1645-70 Anders.

Sågare: 1545-54 Anders, "vår Nådige Herres sågare"; 1576-88 Brynål; 1597-1621 Anders; 1678 Per, alla dessa vid hospital-sågen i Duvedal; 1582 Lasse Persson; 1583-86 Nils Ingesson; 1598-1635 Lasse Andersson, alla dessa vid Slottssågen i Hårstorp.

Sämskare: 1548-53 Björn; 1606-60 Sivert.

Timmermän: 1554 Jan i Djurkälla, Nils, Sten och Sven; 1585 Birger i Kårsby; 1585 Lasse i Djupvik och Anders i Kartorp; 1588-1600 Erik i Lindenäs, anställd på slottet.

Träsvarvare: 1550-53 Törgels; 1594 Peder i Kolmetorp; 1611 David fiskaredräng i Davidshem.

.....

Mjölarna finnas i gårds- och kvarnbeskrivningarna och krögarna på sidan 455.

(Utom den riktiga krogen funnos åtskilliga lönnkrogar i socknen. Mest kända voro år 1660 båtsmanshustrun Sara vid kyrkan; Kerstin i Varan och "Lissakrogen". Vid dessa lönnkrögerier såldes brännvin, öl och tobak).

.....

Slottet och klostret i Vadstena voro av stor betydelse för Motala socken, från vilken förnödenheter av många slag transporterades med slottets och klostrets båtar. Sågat virke, både av barr- och löviräd, var en stor post. År 1569 hade slottet 20 båtsmän och enligt en förmodligen något äldre uppgift hade klostret 6 stycken.

.....

JÄRNVÄGEN HALLSBERG-MJÖLBY.

Andra kammarens motion nr 65, år 1870. Av Herr A. Grill.
Hans Maj:t Konungens Pal vid Riksdagens öppande, lämnade oss förhoppning att vid denna riksdag vore att förvänta nådigt förslag om Östra stambanans fortsättande, och har förslaget nu ingått. Genom de samtidigt å många håll väckta förslagen om nya järnvägars byggaden och genom de många och noggrannt verkställda undersökningarna av terrängen och trafikförhållanden har en klarare insigt under förlidet år kunnat vinnas i dessa frågor, än som förr varit möjligt, och till följd härav har hos mången uppstått de övertygelsen, att den förr som given antagna riktningen för östra stambanan, eller från Nässjö över Mjölby till Norrköping icke vore den för riket i dess helhet bästa.

Utan att på minsta vis vilja förringa vikten av denna riktning för östra stambanan, särskilt för de orter, genom vilka den skulle komma att gå, vågar jag dock fästa Riksdagens uppmärksamhet på den sträckning, som, efter mitt förmenande, skulle bäst uppfylla alla villkoren för en stambana, byggd på Statens bekostnad.

Denna sträckning skulle vara den förut antagna från Nässjö till Mjölby, men från Mjölby skulle banan söka kortaste vägen till västra stambanan, förbi Skeninge och Motala till Hallsberg, där banan från norr möter. Vägen från Nässjö till Mjölby är förut föreslagen och på Statens bekostnad undersökt. Vägen från Mjölby till Hallsberg förbi Skeninge och Motala har på enskild bekostnad blivit undersökt för bana av 3,5 fots spårvidd, och uppgår byggnadskostnaden utan material till dessa 8,9 mil, till följd av gynnsamma lokalförhållanden, blott till 2767500 rdr rmt, eller per mil 310955 rdr rmt.

En enda blick på kartan visar huru naturlig denna riktning är. Sammanbindande genom den genaste vägen södra och mellersta Sverige, kommer den, då Falu-Frövi banan blir färdig att utgöra Sveriges centralbana, från norr till söder, med utgreningar åt de viktigaste håll, och blir i strategiskt hänseende så väl belägen man kan önska; men även innan Falu-Frövi banan kommit till stånd, sätter den ett av Sveriges viktigaste bergs- och bruksdistrikt, eller Nora bergslag, i direkt förening med en av landets rikaste sädesbygder, Östergötland, och äger därjämte en tillräckligt stor lokaltrafik, för att såsom lokal-bana vara berättigad till största uppmärksamhet. Vid densamma ligga, utom flera andra järnverk, ett av Sveriges största, nämligen Motala mekaniska verkstad, som äger stora filialverkstader i Norrköping och Göteborg, och som genom en bredspårig banas förbindelse med de övriga stambanorna kunde för dessa banor bliva av stor nytta.

Genom föreslagna utgreningar, å ena sidan till Askersund och å andra sidan till Norrköping, genom Nerikes och Norra Östergötlands bruksdistrikter, där även ett av Sveriges största och viktigaste järnverk, Finspong ligger, ökas denna banas vikt för järnhantering därigenom att så gott som alla järnverk i södra Nerike och norra Östergötland kunna draga nytta av densamma, och det hela utgör i korthet ett system som, sammanbindande norra och södra Sverige, icke allenast lättar jordbrukarens avsättning av hans produkter, utan även genom sin betydelse för vår viktigaste industri, eller järnhanteringen, uppfyller ett av denna närings huvuvillkor för att kunna existera, jag menar lättade kommunikationer.

Jag vågar sålunda i all ödmjukhet föreslå, att Riksdagen täcktes besluta:

Att östra stambanan drages från Nässjö över Mjölby och Motala till Hallsberg, eller, för den händelse Riksdagen skulle besluta att östra stam-

banan bör gå från Mjölby över Linköping till Norrköping: att räntegaranti eller understöd till 1/4 del av byggnadskostnaden, - 2354000 rdr, - med 588000 rdr må beviljas det bolag som kan komma att bildas, för att bygga en s.k. smalspårig järnväg från Motala till Hallsberg, förbi Karlsby, Degersfors, Godegård, Mariedamm, Skyllberg och Åsbrohammar. Nödiga kartor, kostnadsförslag och trafikberäkningar över här föreslagna, ej på Statens bekostnad undersökta linje, skola tillhandahållas, och begär jag remiss av denna motion till statsutskottet.

Stockholm den 27 januari 1870
Andreas Grill.

.....

År 1871 avslog andra kammaren motion om lån till järnvägsanläggning från Hallsberg över Motala till Mjölby.

År 1872 beviljar riksdagen järnvägsanläggningen vissa förmåner.

Tidningsnotis 1/11 1872: Järnvägsarbetet pågår raskt i Motala, stationshuset reser sig ståtligt å den sank och sumpiga mark där det erhållit sin plats.

Tidningsnotis 10/9 1872: Vid Motala, Nerikebanan är till blivande trafikdirektör utsedd stationsinspektoren i Norrköping, herr Norberg, vilken varit anställd i nämnda stad sedan banan öppnades. Dessförinnan hade han tjänstgjort i Gnesta.

Tidningsnotis år 1872:

Hallsberg-Motala-Mjölbybanans styrelse har i följd av den blida väderleken kunnat påskynda arbetet så, att man hoppas hava denna bana trafikabel senast vid början av nästa sommar, så vida inga hinder komma i vägen vid expropriationen. Det lär icke heller vara annat än två ställen, som svårigheter möta, nämligen vid Skeninge, där ägaren till en liten stuga icke vill borttaga den, och vid Mariedam inom Lerbäck socken där en gammal, alldeles förfallen masugn, som sedan 1844 ej begagnats och om vars avstående styrelsen för järnvägen och hyttelaget ej i godo kunna komma överens, som lägger hinder i vägen. När ett lokomotiv skulle passera en bank, som är anlagd över ett kärr i Lerbäck socken, inträffade en sättnings av banken med den påföljd, att lokomotivet nedsjönk till det djup, att frågan lär vara om lokomotivet någonsin kan tagas därifrån.

Tidningsnotis 4/3 1873: Till stationsinspektör i Motala har stationsbokhållaren K. Appelbom i Norrköping i dessa dagar blivit antagen och skall befattningen tillträdas i början av instundande sommar.

Tidningsnotis 16/12 1873: Invigningen av Hallsberg-Motala järnväg försiggick på sistlidna lördag (13/12).--Konungen for från Hallsberg till Mjölby och tillbaka till Motala, där han inträffade kl. 4,20 e.m. Hela Motaladalen var upplyst av marschaller och eklärerade hus, varav flera voro särdeles smakfullt och festligt illuminerade. På stationshusets tak var anbringad en elektrisk sol, som med sitt intensiva sken upplyste stationsplanen. Någon stund efter ankomsten till Motala utträdde konungen på perrongen och med stark och hörbar stämma förklarade han i väl sagda ordalag, att järnbanan fr.o.m. den dagen öppnades för allmän trafik. Kl. 5 e.m. begav sig H. M:t med svit till Motala Gästgivaregård, där festmiddag var anordnad.-- Efter middagen, mellan kl. 8 och 9 på aftonen begav sig H.M:t med omgivning till det i kanalen förtöjda ångfartyget Färdig, som var dekorerat och illuminerat och förde i sakta fart gästerna till Motala mekaniska verkstad. Under hela färden uppsändes särdeles vackra raketer från ångbåten. I verkstaden var arbetet i full gång. Valsverket var särdeles intressant att se---. Kl. omkring 12 på natten begav sig H.M:t härifrån till Disponentens bostad, där suppe intogs och H.M:t tillbringade natten, Följande dag bevistade H.M:t gudstjänsten i Motala kyrka, där biskop Bring predikade, efter vars slut H.M:t företog en promenad upp i köpingen och gjorde ett kort besök hos friherrinnan Mörner, varefter H.M:t återvände till Motala verkstad, för att från därvarande station kl. 2,30 företaga återfärden till Stockholm.

Med anledning av denna invigningshögtidlighet skriver en insändare till en tidning: "I Motala tala ännu alla om järnvägsinvigningen och förklara alla med en mun, att anordningarna voro i allo lyckade och det enda som de flesta ännu icke fått klart för sig, är meningen med granrispelaren på torget. Mitt på torget var nämligen anbringad en hög pyramid, klädd med granris och på densamma en större mortel, innehållande något obegripligt lysämne, - sedermera upplyste mig en person, att pyramiden skulle utmärka den plats, där framldeles kommer att uppföras ett monument över en prins som verkat mycket för Motala köpings framåtskridande---.

Tidtabell för järnvägen, upprättad 23/11 1874.

Tåg.nr	Dagligen		
	1	3	5
Från Hallsberg	7,15 f.m.	3,30 e.m.	
Åsbro	7,44 "	3,57 "	
Hyttan	8,8 "	4,21 "	
Mariedam	8,36 "	4,49 "	
Godegård	9,7 "	5,20 "	
Degerön	9,23 "	5,35 "	
Carlsby	9,44 "	5,57 "	
Motala verkstad	10,23 "	6,36 "	
Motala	10,36 "	6,49 "	6,10 f.m.
Fogelstad	11,3 "	7,18 "	6,37 "
Skeninge	11,25 "	7,43 "	6,59 "
Mjölby	11,46 "	8,5 "	7,20 "

Biljettpriser: 1:sta klass: Mjölby-Skeninge 70 öre; Mjölby-Motala 2,10; Mjölby-Hallsberg 7,20. 3:dje klass: Mjölby-Skeninge 35 öre; Mjölby-Motala 1,05; Mjölby-Hallsberg 3,60.

Tåg nr	Dagligen		
	2	4	6
Från Mjölby	3,45 e.m.	7,50 f.m.	9,5 e.m.
Skeninge	4,12 "	8,16 "	9,31 "
Fogelstad	4,32 "	8,36 "	9,50 "
Motala	5,5 "	9,6 "	
Motala verkst.	5,18 "	9,14 "	
Carlsby	5,52 "	9,50 "	
Degerön	6,13 "	10,13 "	
Godegård	6,31 "	10,31 "	
Mariedamm	7,2 "	11,3 "	
Hyttah	7,3 "	11,35 "	
Åsbro	7,53 "	12,0 "	
Hallsberg	8,17 "	12,24 e.m.	

....

År 1878: Motion i riksdagen år 1878 om inköp för statens räkning av järnvägen avslås.

År 1879: För inköp till Staten av denna järnväg anvisas ett belopp av högst 4000000 kr, vartill medel anskaffas genom försäljning av 1872, 1875 eller 1878 års statsobligationer.

.....

Sveriges järnvägsstationer år 1926:

Motala, S. J:s 1:sta distrikt, 3:dje trafiksektionen.

268 km från Stockholm över Hallsberg. Klass 3, Dyrort D.

Uppbörd c:a 583400 kr. Tjänstögringstid 19 timmar.

Stationsföreståndare C.A.E.Nyström, född 16/3 1876. Övriga

tjänstemän: 1 första stationsskrivare, 1 stationsskrivare,

1 första kontorist, 4 kontorister, 1 stationsförman och 17

stationskarlar. Underlydande trafikplats: Norrsten.

Övergångsstation för linjen till Linköping.

Motala verkstad, S. J:s 1:sta distrikt, 3:dje trafiksektionen,

267 km från Stockholm över Hallsberg. Klass 5. Dyrort C.

Uppbörd c:a 200000 kr. Tjänstetid 18 timmar.

Stationsföreståndare A.E.Holm född 20/8 1865. Övriga tjänste-

män: 1 kontorist, 1 trafikbiträde och 4 stationskarlar.

Lokomotivstation och reparationsverkstad.

.....

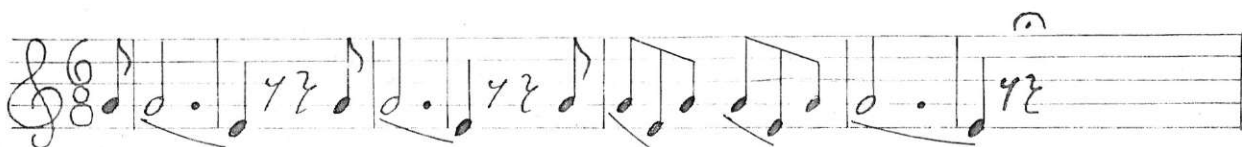
Denna järnväg var en av de båda svenska linjer som på sin tid använde de egendomligt konstruerade Fairlielokomotiven.

5/11

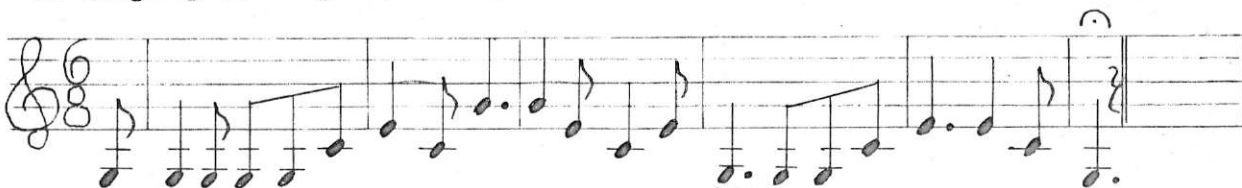
Om diligensen norr ifrån, genom Askersund, Medevi och Motala till Skenninge skriver Haugard i "Askersundiana"
 "Inne på gården (till postkontoret) stod den med två, ibland tre hästar förspända diligensen, som efter en timme skulle fortsätta över Medevi och Motala till Skenninge. Kanske man också fick se en skymt av postiljonen. På sommaren var han iförd lång skörtrock med blanka knappar och på vintern en päls av jättedimensioner. Såväl sommar som vinter bar han sabel och hade tvenne pistoler hängande vid bältet. Ofta var det resenärer med diligensen. Det kunde också vara intressant att titta på dem. Diligensen utgjordes av en kupé med plats för postiljonen och körkarl samt fyra passagerare. Diligensen var ett uppskattat inslag i småstadens enformiga vardag, och när den år 1879 ersattes med s.k. kärrpost, saknades den sannolikt av många". (Postdiligenssträckan Motala-(Vadstena)-Skenninge nedlades redan 2/11 1874).

Postsignaler från 1800-talet.

Vid ankomst till postkontoret.

Vid avgång från postkontoret.

Enligt k. brev 14/9 1826 inrättades postkontor i Motala år 1827. (Se under Nykvarn, sida 313.) Tidigare var postgård vid (Södra) Freberga.

En tidningsnotis år 1846 anger att en särskild post varje onsdag skulle fortskaffas mellan Motala och Skenninge. Det är ovisst om denna postgång verkligen kom till stånd.

Tidningsnotis 16/1 1850: "Postkontoren i Motala, Skenninge, Vadstena Tjellmo och Ödeshög komma att tillhöra 3:dje klassen med 300 rdr lön och 166 rdr 32 sk arvode."

Tidningsnotis 1874: "Fr.o.m. 2/11 1874 befordras post som ilgods å järnvägen Vadstena-Fogelsta med fyra tåg om dagen i vardera riktningen. Samtidigt därmed har postdiligensfarten å linjen Motala,Vadstena-Skenninge upphört".

Tidningsnotis 1874: "Fr.o.m. 4/11 1874 avgår posten från Motala /över Medevi-Askersund/ till Vretstorp måndagar, onsdagar och fredagar kl. 12,30 middag och böra assurerade försändelser, rekommenderade brev, paket och postanvisningar vara inlämnade före kl. 10,30 f.m. samt vanliga brev före kl. 11,30 f.m.". (Vretstorp järnvägs-, post- och telegrafstation vid västra stambanan, 1,6 mil från Askersund och Hallsberg).

Tidningsnotis 1874: "Fr.o.m. östra stambanans öppnande i dess helhet för allmän trafik är fullständig postkupéexpedition under benämning nr 23 anordnad en gång om dagen i vardera riktningen å järnvägslinjen Hallsberg-Motala-Mjölby och åtföljer det om morgnarna från Mjölby först och det om eftermiddagarna från Hallsberg sist utgående bantåget".

Telegrafstation i Motala inrättades år 1856.